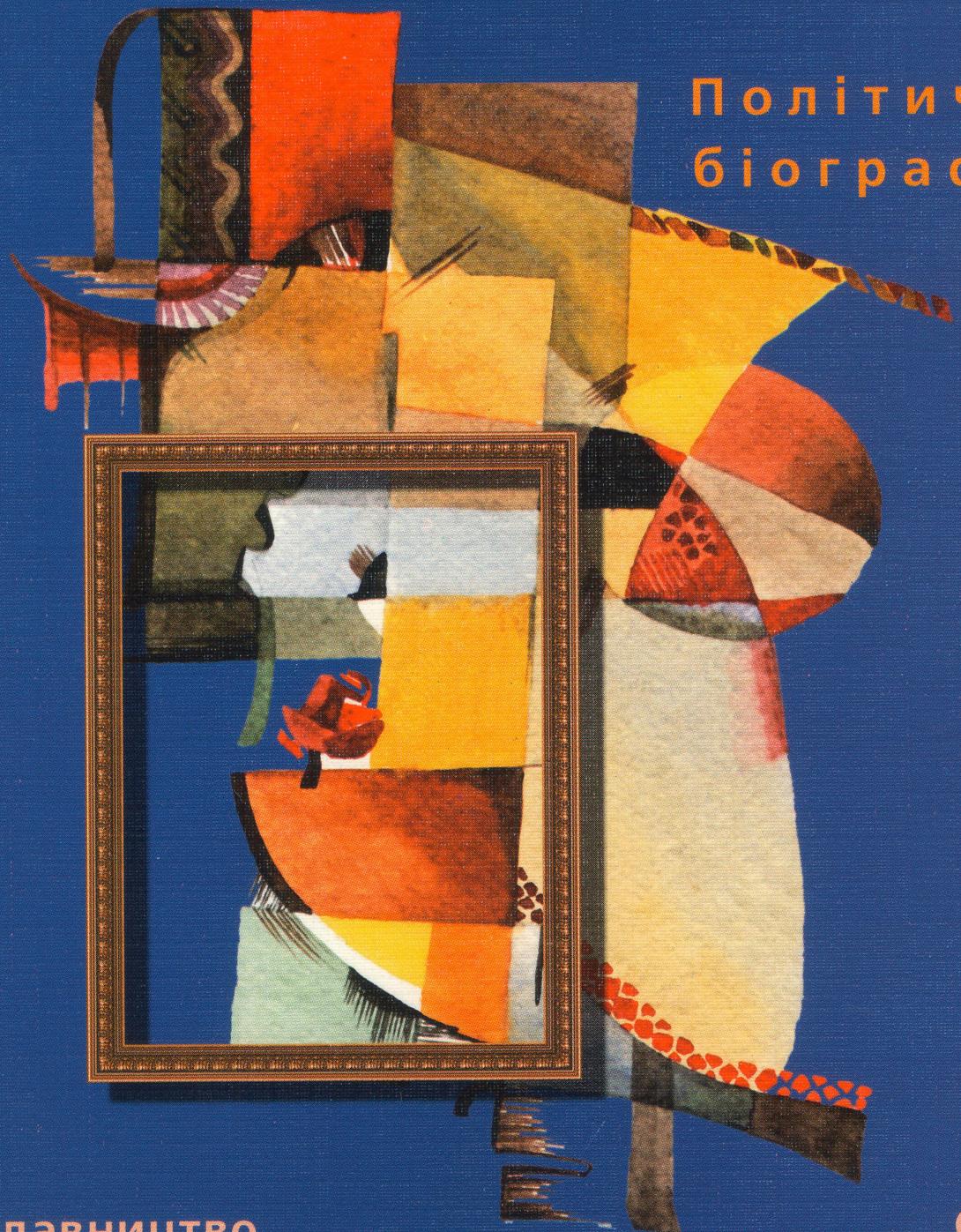

Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський

Лідери західноукраїнської соціал-демократії

Політичні
біографії

Видавництво
«Основні цінності»

26

Серія
«Сучасна думка»

Серія «Спадщина»
Книга 26

Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський

**ЛІДЕРИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ**

Політичні біографії

Київ
Видавництво «Основні цінності»
2004

СВОБОДА СПРАВЕДЛИВІСТЬ СОЛІДАРНІСТЬ

ББК 66.1(4УКР)
Ж59

Серія «Спадщина» видається у співробітництві
з Соціал-демократичною партією України (об'єднаною)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Прикарпатського університету імені Василя Стефаника

Рецензенти:

Ресент О.П., член-кореспондент НАН України,
д-р істор. наук, професор

Куутяк М.В., д-р істор. наук, професор

Литвин М.Р., д-р істор. наук, професор

При оформленні використані роботи художниці
Олександри Хребтової

Жерноклеєв О., Райківський І.

Ж59 Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К.: Основні цінності, 2004. – 283 с.; 4 с. фото. – (Сер. «Спадщина»).

ISBN 966-7856-30-5

Книжка містить політичні життєписи провідних діячів Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини (УСДП) – Ю.Бачинського, П.Буняка, С.Вітика, М.Ганкевича, А.Чернецького та інших, які разом зі своїми побратимами по партії активно обстоювали інтереси українського трудящого люду на теренах Австро-Угорщини і Польщі, консолідували національно-державницькі сили задля об'єднання західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною, побудови незалежної Української держави.

ББК 66.1(4УКР)

© Жерноклеєв О., Райківський І.,
тексти, 2004
© «Основні цінності», видання, 2004
© Хребтова О., обкладинка, 2004
© «Стилос», дизайн, макет, 2004

ISBN 966-7856-30-5

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЧИТАЧА

Маю за честь представити читачеві нову працю, покликану змінити на краще розуміння українським суспільством нашого минулого. Її автори – Олег Станіславович Жерноклеєв та Ігор Ярославович Райківський – упродовж багатьох років плідно працюють над дослідженням соціал-демократичного руху в Україні, зокрема на західноукраїнських землях. Завдяки їхнім зусиллям вітчизняна історіографія поповнилася грунтовними розвідками з історії західноукраїнської соціал-демократії кінця XIX ст. – 1939 р., що донедавна з політичних причин не знаходила належного висвітлення.

Герої цієї збірки цікаві тим, що вони залишили помітний слід в історії не лише соціал-демократії, а й українського національного руху взагалі, уособлюючи в ньому дух європейського гуманізму та освіченості. Серед них Юліан Бачинський, якому належить пріоритет у теоретичному обґрунтуванні державної незалежності України, та професор Львівського університету Володимир Старосольський – визначний правознавець, автор багатьох фундаментальних праць з питань теорії держави і права та політичної соціології.

Чимало діячів з кола соціал-демократів Галичини і Буковини зробили вагомий внесок у національне відродження

українського народу та процеси державотворення в Україні періоду революції 1917–1921 рр., але й досі про їхні життя і діяльність мало що відомо широкому загалу нашої громадськості. Книга політичних біографій, написана Олегом Жерноклеєвим та Ігорем Райківським, дає змогу нам сформувати набагато адекватніше, ніж існуюче досі, ставлення до подій тієї непростої доби.

Не хотілося б вдаватися до апологетики, але, гадаю, що кожний беззастережний читач цієї праці змушений буде погодитися, що десяткох політичних діячів, яким вона присвячена, здебільшого об'єднували відданість соціал-демократичній ідеї, намагання прислужитися українським робітничим масам, готовність жертвувати собою в ім'я соціального і національного визволення українського народу. Хай пам'ять про них залишиться не лише на цих сторінках.

B.Медведчук

ПЕРЕДМОВА

Помітне місце у загальноєвропейському політичному процесі кінця XIX – першої половини ХХ ст. належить соціал-демократичному руху, який впливав на західноукраїнське суспільно-політичне життя через діяльність Української соціал-демократичної партії (УСДП). Вона виникла у 1899 р. на початку оформлення партійної структури українського політичного руху в Галичині і протягом сорока років своєї діяльності, до встановлення в краї комуністичного партійно- тоталітарного режиму, активно відстоювала національні та соціальні права українських робітничих мас. У радянські часи партію трактували як «дрібнобуржуазну», опортуністичну, що гальмує розвиток революційного руху, діяльність УСДП замовчувалася, а то й просто спотворювалася. Лише останнім часом інтерес до української соціал-демократії, зокрема її галицької «гілки», значно зрос, але й досі науковці, політична еліта і широка громадськість, на наш погляд, недостатньо поінформовані про різні аспекти діяльності УСДП.

Однією з малодосліджених сторінок в історії УСДП є постаті видатних партійних діячів. Донедавна в силу заідеологізованості радянської історіографії історична біографістика залишалася на узбіччі наукових досліджень. Конкретна людина визначалася лише як «гвинтик» партійно- тоталітарної

системи, історичного процесу, не маючи права на особистість та окреме значення у своєму суспільному вияві. Політичні портрети лідерів західноукраїнської соціал-демократії, яка не вписувалася в офіційну вузькокласову схему суспільнополітичного руху, були не розкритими. Однак на сучасному етапі в умовах розбудови демократичної української державності зростає інтерес до вивчення політичної біографії соціал-демократів, що відіграли провідну роль у партійному житті.

УСДП перебувала на лівоцентристських позиціях у національно-державницькому таборі, намагалася поєднати національну ідею і марксистські, соціалістичні постулати. За час свого існування УСДП провела дев'ять партійних з'їздів у Львові (1903, 1906, 1909, 1911, 1914, 1923, 1928, 1934, 1938 рр.), десятки конференцій і нарад, на яких вирішувалися актуальні питання стратегії і тактики. Партія обстоювала легальні, парламентські методи боротьби за реалізацію основної політичної мети – створення незалежної соборної Української соціалістичної держави. Водночас УСДП брала участь у міжнародному соціал-демократичному русі, в австрійський період була складовою частиною Соціал-демократичної робітничої партії Австрії, що входила до II Інтернаціоналу, в 30-х роках заявила про членство в Робітничому Соціалістичному Інтернаціоналі. УСДП взаємодіяла у вирішенні національного питання з українськими національно-державницькими партіями в Галичині, знайшла союзника за Збручем в утвореній на початку 1900 р. Революційній українській партії (РУП), що в 1905 р. змінила назву на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП)..

Галицько-українські соціал-демократи приділяли значну увагу культурно-освітній діяльності, що була зосереджена навколо товариств «Воля», а з середини 20-х рр. – «Робітнича громада». Лідери УСДП намагалися поширити свої впливи серед українського робітництва у профспілках. За свою чисельністю і впливами в суспільстві УСДП значно поступалася двом провідним партіям у легальній частині національно-державницького спектра – Українській національно-демократич-

ній партії (пізніше – Українській народно-трудовій партії, що була реорганізована в Українське національно-демократичне об'єднання) та Українській радикальній партії (з 1926 р. – Українській соціалістично-радикальній партії). Однак УСДП зробила помітний внесок у формування української суспільнополітичної думки, розвиток національного руху на західноукраїнських землях кінця XIX – першої половини ХХ ст.

Найбільш міцні позиції УСДП мала серед промислового пролетаріату української національності в містах і селищах Галичини. Незважаючи на організаційну слабкість (за браком національно свідомого робітництва), марксистський догматизм і мінливість ідейно-політичних концепцій, УСДП відігравала помітну роль у відродженні державності в період Української революції 1917–1920 рр., сприяла піднесенням національної свідомості робітничих мас та їх організації на політичну боротьбу проти австрійського і польського окупаційних режимів.

Отримати більш детальне уявлення про характер діяльності УСДП дає змогу вивчення персоналій партійних лідерів, чимало з яких увійшли в історію як відомі адвокати, науковці, політичні діячі загальнонаціонального масштабу. Були у складі проводу УСДП і вихідці з робітничого середовища. Автори цієї книги спробували відобразити діяльність УСДП через біографії десяти видатних її діячів.

Визначні постаті західноукраїнських соціал-демократів і раніше привертали увагу дослідників. Перші спроби написання біографій окремих діячів були зроблені ще їхніми сучасниками, соратниками по партії і навіть політичними опонентами. Наприклад, Миколі Ганкевичу присвячені популярні за характером нариси його однопартійця В.Темницького та національдемократа К.Левицького. Так, соратник по партії, колишній голова УСДП В.Темницький відгукнувся на смерть М.Ганкевича виданням у Львові в 1932 р. невеликої брошюри, присвяченої його життю та діяльності. Він справедливо підкреслював, що історичне значення діяльності М.Ганкевича не можна локалізувати межами Галичини, вона має всеукраїнський вимір

як у територіальному, так і в соціальному відношенні¹. Праця В.Темницького містить цікавий конкретно-фактичний матеріал, однак загалом має публіцистичний характер, відображає лише найважливіші сторінки з політичного життєпису М.Ганкевича. Загальну характеристику постаті М.Ганкевича та окремі важливі факти його політичної біографії містить праця К.Левицького².

Найважливіші віхи з діяльності більшості провідників УСДП знайшли відображення у публікаціях початку ХХ ст. та міжвоєнного періоду, присвячених історії цієї партії, загальній характеристиці розвитку українського соціал-демократичного і робітничого руху в Галичині та на Буковині³.

У період панування радянської тоталітарної системи не було умов для об'єктивного вивчення і висвітлення історії української соціал-демократії. Радянські історики змушені були трактувати УСДП як «дрібнобуржуазну» партію, а діяльність її керівників плямувати як «опортуністичну», «соціал-шовіністичну», «соціал-зрадницьку» тощо. Український соціал-демократизм був доволі «незручною» темою для дослідження в радянській історіографії. Тому тільки окремі публікації були спеціально присвячені історії партії⁴ і по-більшо розкривали деякі факти з діяльності її провідників.

Лише у 90-х рр. ХХ ст. вітчизняні науковці отримали змогу неупередженого, наукового аналізу і висвітлення історії української соціал-демократії. Місце та роль соціал-демократів у суспільно-політичному житті західноукраїнських земель були розкриті у ряді дисертацій та опублікованих у цей час спеціальних праць⁵. Окремі аспекти участі соціал-демократів у національно-політичному русі та суспільних процесах у Галичині показані в працях сучасних українських науковців Я.Грицака, М.Кугутяка, І.Патера, О.Сухого, В.Великочного, С.Адамовича та ін.⁶ Діяльність соціал-демократів М.Ганкевича, С.Вітика, Ю.Бачинського та інших у лавах Русько-української радикальної партії у 90-х роках ХІХ ст. відображена в статтях Я.Грицака та С.Макарчука⁷. Активна діяльність з організації робітничого руху лідера українських

соціал-демократів на Буковині О.Безпалка знайшла відображення в монографіях О.Добржанського, Л.Васюка, М.Кукурудзяка⁸.

Проте досі лише окремі постаті з історії галицько-української соціал-демократії були предметом спеціального, комплексного дослідження. Так, суспільно-політичні погляди, життя і діяльність Ю.Бачинського ґрунтовно вивчені та висвітлені у низці праць І.Бегея⁹. Політологічні концепції В.Старосольського стали об'єктом аналізу в дисертації О.Панюк¹⁰. Авторам цієї книги також належить низка спільніх публікацій, присвячених персоналіям видатних діячів українського соціал-демократичного руху¹¹.

Певний внесок у висвітлення проблеми зробили історики української діаспори, які загалом мало цікавилися соціал-демократичним рухом. У 1991 р. за редакцією Уляни Старосольської (дочки Володимира) вийшла в США книжка, присвячена життю і діяльності В.Старосольського – 210-й том історично-філософської секції «Записок НТШ» під назвою «Володимир Старосольський. 1878–1942»¹². У книзі вміщені біографічний нарис про В.Старосольського його дітей – Юрія та Уляни, наукові праці «Національний і соціальний момент в українській історії» та «Теорія нації», статті про нього.

Стислі біографічні нариси про чільних діячів УСДП вміщені у довідкових виданнях, підготовлених діаспорними¹³ та сучасними вітчизняними вченими¹⁴. На жаль, в окремих із них трапляються фактологічні неточності. Цікавий і цінний фактичний матеріал про діяльність лідерів УСДП наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. містить «Календар українського соціал-демократа», виданий І.Бегеєм та І.Шурмою¹⁵.

Свою лепту у висвітлення конкретних фактів, що стосуються персоналій західноукраїнських соціал-демократів, внесли й зарубіжні науковці. Так, канадський історик українського походження Дж.-П.Хімка розкрив процес зародження соціал-демократичного руху в Галичині, його праця¹⁶ містить окремі важливі епізоди з раннього, початкового етапу

політичної діяльності М.Ганкевича, Ю.Бачинського, С.Вітика. Польські дослідники В.Найдус, Є.Коко та деякі інші також принагідно торкалися теми у зв'язку з висвітленням ними історії польського соціалістичного руху в регіоні¹⁷. Історичному минулому української соціал-демократії присвячена книга німецької дослідниці К.Йобс¹⁸. На жаль, вона мало доступна ширшому загалу українських читачів.

Таким чином, у сучасній історіографії практично не створено, за рідкісними винятками, цілісних політичних біографій діячів західноукраїнської соціал-демократії, що й зумовило наше звернення до проблеми. Разом з тим, автори цієї книги намагалися, по можливості, врахувати здобутки своїх попередників щодо нагромадження конкретно-фактичного матеріалу, окремих оцінок і узагальнень.

Джерелами для написання нашої праці послужили насамперед неопубліковані архівні документи: протоколи з'їздів, нарад, засідань керівних органів УСДП, листування лідерів партії, а також офіційні документи австрійських і польських органів влади та поліції, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України (м. Київ), Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, державних архівів Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей, Архіву нових актів у Варшаві, Австрійського державного архіву (м. Віден). Використані й матеріали тогочасної преси – друкованих органів соціал-демократії та інших політичних сил. Окрім важливі сторінки минулого допомогла відтворити мемуарна література (спогади І.Макуха, А.Чернецького та ін.).

Головною ідеєю книги, за задумом авторів, було пізнання епохи через особу, а історичної особи – через події епохи¹⁹. Отже, ставилося завдання крізь призму індивідуальної психології, думок і переконань, конкретних кроків лідерів УСДП показати їх вплив на практичну діяльність соціал-демократії, партійно-політичне життя і національно-визвольну боротьбу українського народу.

Безперечно, запропонований у книзі список провідників УСДП далеко не повний, ще чекають на подальші дослідження такі непересічні постаті, як Володимир Левинський, Роман Яросевич, Яцко Остапчук, Іван Жовнір, Роман Домбчевський, Рудольф Скибінський, Іван Кушнір та багато інших. Okремі з них вже стали предметом кандидатських дисертацій, які готуються нашими колегами, молодими науковцями, тож є сподівання, що найближчим часом і ця лакуна буде, принаймні частково, заповнена.

Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський

ПРИМІТКИ

¹ Темницький В. Микола Ганкевич. – Львів, 1932. – С. 11.

² Левицький К. Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. – Львів, 1936.

³ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії УСДП) // Календар «Впереду». 1920. – Львів, 1920. – С. 17–34; Ганкевич М. З перед двайцяті літ (Початки української соціал-демократії в Галичині) // Там само. – С. 71–82; Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914.

⁴ Див., наприклад: Кравець М.М. До характеристики УСДП у Західній Україні (1920–1924 рр.) // Укр. іст. жур. – 1958. – № 1. – С. 84–91.

⁵ Жерноклеєв О.С. Український соціал-демократичний рух в Галичині в кінці XIX – на початку ХХ ст. (1899–1918 рр.): Автореферат дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 1995; Райківський І.Я. Українська соціал-демократична партія (1918–1939 рр.): Автореферат дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 1996; Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899–1918). – К., 2000; Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1995; Його ж. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 років // Галичина. – 1998. – № 1(2). – С. 42–55 та ін.

⁶ Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., 1996; Кугутяк М. Історія української

націонал-демократії (1918–1929). – К.; Івано-Франківськ, 2002; *Патер І.* Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Львів, 2000; *Сухий О.* Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку ХХ ст. – Львів, 1999; *Великочай В.* Документи до вивчення державного будівництва в ЗУНР. – Івано-Франківськ, 2003; *Адамович С.* Наддніпрянська політична еміграція в суспільно-політичному житті західноукраїнських земель (1914–1918 рр.). – Івано-Франківськ, 2003 та ін.

⁷ *Грицак Я.* «Молоді» радикали в суспільнно-політичному житті Галичини // Записки Наук. тов. ім. Т.Шевченка. – 1991. – Т. 222. – С. 71–110; *Макарчук С.* Відносини між Русько-українською радикальною партією і Соціал-демократичною партією Галичини і Сілезії у 90-х роках XIX ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 437–447.

⁸ *Добржанський О.* Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку ХХ ст. – Чернівці, 1999; *Васюк Л.І.* Революціонне движение на Буковине в конце XIX – начале XX в. – Львов, 1990; *Кукурудзяк М.Г.* Робітничий рух на Північній Буковині наприкінці XIX – на початку ХХ століття. – Львів, 1982.

⁹ *Бегей І.* Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001; *Його ж.* Юліан Бачинський: з життепису, політичної та наукової діяльності. – Львів, 1998.

¹⁰ *Панок О.* Сутність та основні проблеми політичної концепції Володимира Старосольського: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К., 1998.

¹¹ Див.: *Семен Вітик* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. ЗУНР: історія і традиції. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 184–188; Володимир Старосольський: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження) // Людина і політика. – К., 2003. – № 5(29). – С. 135–150; Микола Ганкевич (1869–1931 рр.): основні віхи життя і громадсько-політичної діяльності // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. 7. – С. 3–22 та ін.

¹² Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. Т. 210. Історично-філософічна секція. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1991.

¹³ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Львів, 1993–2000. – Т. 1–10.

¹⁴ Довідник з історії України (А – Я) / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – К., 2001.

¹⁵ *Бегей І., Шурма І.* Календар українського соціал-демократа. – Львів, 2004.

¹⁶ *Химка Дж.-П.* Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890). – К., 2002.

¹⁷ *Najdus W.* Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890–1919. – Warszawa, 1983; ejusd. Ignacy Daszyński 1866–1936. – Warszawa, 1988; *Koko E.* Ukraincy socjaldemokraci galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939) // Ukraińska myśl polityczna w XX wieku. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z. 103. – Kraków, 1993. – S. 125–141; ejusd. W nadziei na zgode. Polski ruch socialistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce (1918–1939). – Gdańsk, 1995; *Torzecki R.* Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. – Kraków, 1989.

¹⁸ *Jobs K.* Zwischen Nationalismus und Internationalismus. Die polnische und ukrainische Sozialdemokratie an Galizien von 1890 bis 1914. Ein Beitrag zur Nationalitätenfrage im Habsburgerreich. – Hamburg, 1996.

¹⁹ Історія України в особах: IX–XVIII ст. – К., 1993. – С. 4.

вузлових, на наш погляд, епізодів з політичної біографії Ю.Бачинського, які яскраво характеризують цю постать та її місце у розвитку українського соціал-демократичного руху.

Юліан Бачинський народився 28 березня 1870 р. у с. Новосілки (Куть) Підгаєцького повіту на Тернопільщині в сім'ї священика. У становленні його особистості помітну роль відігравло безпосереднє знайомство з І.Франком та М.Драгомановим², а також участь (разом з В.Будзиновським, О.Маковесем та іншими відомими у майбутньому громадсько-політичними діячами) в таємному учнівському гуртку ще під час навчання у Львівській класичній гімназії³.

У 1890 р. після закінчення гімназії Ю.Бачинський вступив на юридичний факультет Львівського університету. Того ж року він взяв діяльну участь у заснуванні в Галичині першої в історії української політичної партії – Русько-української радикальної партії (РУРП), був серед порівняно нечисленного (блізько трьох десятків осіб) кола учасників першого, установчого з'їзду партії у Львові 4–5 жовтня 1890 р.

Як відомо, практично від самого початку діяльності РУРП Ю.Бачинський був одним з провідників її «молодого» крила, представники якого виступали за перетворення партії на соціал-демократичну. Світогляд «молодих» формувався під впливом не тільки праць К.Маркса і Ф.Енгельса, а й Ф.Лассалля, К.Каутського, Г.Спенсера, М.Чернишевського та інших, а також практичних успіхів у розвитку соціал-демократичного руху в країнах Західної Європи. «Молоді» (на перших порах, головним чином, студенти) поєднували свої марксистські погляди з більш радикальним підходом до вирішення українського національного питання і заявили про себе як «групу національних радикалів»⁴.

Своєрідним маніфестом групи, виразом її праґнень стала книга Ю.Бачинського «Україна irredenta»*, яка побачила світ у 1895 р. У ній, використовуючи марксистський підхід, автор уперше зробив спробу обґрунтувати об'єктивну необхідність

* Irredenta (*ital.*) – незвільнена, така, що потребує звільнення.

ЮЛІАН БАЧИНСЬКИЙ

Юліан Бачинський (1870–1940), безперечно, належить до найпомітніших постатей в історії України кінця XIX – початку ХХ ст. Його активна громадсько-політична і публіцистична діяльність припадає на період, який безпосередньо передував Українській революції 1917–1920 рр., відновленню української державності й великою мірою підготував ці процеси ідейно, політично та організаційно. Далеко не остання роль у цьому належала як особисто Ю.Бачинському, так і Українській соціал-демократичній партії Галичини і Буковини (УСДП), одним із засновників і лідерів якої він був.

Будучи переконаним і послідовним прибічником ідей соціал-демократизму, їх поширення і втілення в Україні, розуміючи необхідність для цього організаційного оформлення українського соціал-демократичного руху, Ю.Бачинський взяв безпосередню і діяльну участь у створенні та розбудові УСДП, яка у 1899–1918 рр. діяла на теренах Австро-Угорщини як автономна секція багатонаціональної, федеративної Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА).

Цілісну й доволі вичерпну характеристику життя і діяльності Ю.Бачинського містить праця львівського науковця Ігоря Бегея, випущена видавництвом «Основні цінності»¹. Тому в цьому нарисі зроблено спробу зупинитися докладніше на низці

утворення в недалекому майбутньому незалежної української держави. Так, аналізуючи соціально-економічне становище і тенденції розвитку України, Ю.Бачинський вказував на експлуатацію її ресурсів Російською імперією і Польщею, які «тягнуть з неї поживні для себе соки»⁵. Економіки основних національних складових Російської імперії не творять, на думку Бачинського, єдиного організму, не взаємодоповнюють одна одну, а конкурують між собою. Тому, згідно насамперед з власними економічними інтересами, українська буржуазія мусить прийти до гасла: «Україна для себе!». Її вимогою стає: «Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна – одна, нероздільна від Сяну по Кавказ!»⁶. Коли ж ця мета буде реалізована, за діло візьметься українська соціал-демократія. Майбутній «переворот економічних відносин, а з тим і суспільних – переміна відносин капіталістичних на соціалістичні» можливий тільки як «діло пролетаріату, свідомого цієї історичної і культурної конечності і зорганізованого в тій цілі в політичну партію – соціально-демократичну». При цьому автор зауважував, що згаданий «переворот» не передбачає «...знесення приватної власності взагалі, а лише приватної власності на засоби продукції, власності, котра уможливлює визиск найманої праці...»⁷.

Загалом червоною ниткою через усю книгу Ю.Бачинського проходила теза: «Політична самостійність України, то conditio sine qua non* її економічного і культурного розвитку, умова взагалі – можливості її існування». Цікаво, що при цьому автор підкреслював, що термін «Україна» він вживає не стільки в національному, скільки в територіальному значенні. «Боротьба за політичну самостійність України не відноситься також виключно лише до українців-народу, а взагалі до всіх, що замешкують Україну... Спільний інтерес... змусить їх усіх стати українськими «патріотами», – писав Ю.Бачинський⁸.

Іван Франко у своєму відгуку на працю вказав на марксистське доктринерство автора і зауважив, що вважає книгу

* Неодмінна умова (лат.).

«більше проявом національної свідомості української, ніж науковим викладом порушених в ній питань». Разом з тим, він наголосив, що «є це перша на галицько-русськім ґрунті спроба синтези певних поглядів і наукового обставлення того, що автор відчув як потребу свого розуму і своєї душі», і висловив переконання, що «раз відчута буде – у кого з національних, у кого з економічних причин – потреба політичної самостійності України, то справа ця ввійде на порядок дня політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не здійсниться»⁹.

«Україна irredenta» стала найвідомішим твором Ю.Бачинського, мала значний вплив на громадську думку і особливо на молодь, передусім студентську, яка поповнювала лави галицьких політичних партій. Вітаючи друге видання книги у 1900 р., львівський студентський часопис «Молода Україна» писав: «Можна спорити про її поодинокі вискази, можна зачіпати критикою її часті – але неоспорима її вартість лежить даліше, лежить в її провідній ідеї, що мусить розпалити кожде живе серце, тронути до думання кожний живий мозок. Она дає теоретичні основи ідеям, що лучать нас усіх під стягом України, показує, що ті ідеї, се не видумана фантастами мрія, а життєва конечність, що мусить довести нас до побіди»¹⁰. В.Темницький, тоді ще студент, згадував пізніше, що «Україна irredenta» « стала каноном політичної віри найближчого покоління української молоді»¹¹.

Після виходу книги Ю.Бачинського та його виступу на IV з'їзді РУРП наприкінці того ж 1895 р. поступат політичної незалежності України було включено і до програми партії¹². Однак всередині РУРП поступово поглиблювалися протиріччя між «молодим» і «старшим» крилом. На з'їздах і конференціях «молоді» неодноразово ставили питання про реорганізацію РУРП у соціал-демократичну партію, проте наразилися на послідовний спротив «старших» радикалів і насамперед М.Павлика. Тоді соціал-демократична група вийшла з РУРП і проголосила утворення УСДП.

У травні 1899 р. Ю.Бачинський разом із Миколою Ганкевичем і Семеном Вітиком увійшов до складу тимчасового

правління новостворюваної УСДП, взяв участь в її установчій конференції, яка відбулася 17 вересня 1899 р. у Робітничому домі у Львові. Конференція прийняла Гайнфельдську програму австрійської соціал-демократії, обрала керівний орган партії у складі І.Возняка, М.Ганкевича та Ю.Бачинського¹³.

Процес організаційного і політичного становлення УСДП виявився складним і тривалим, розтягнувся щонайменше на період до 1907 р. Відповідна суспільна «ніша» була вже зайнята Польською партією соціал-демократичною Галичини і Сілезії (ППСД), яка організаційно оформилася практично на десять років раніше за українську соціал-демократію, і за цей час утвердила свій вплив у робітничому русі, фактично контролювала профспілкові, культурно-освітні та інші робітничі організації, до складу яких входили й українські робітники. Практично єдиною матеріально-фінансовою й організаційною основою соціал-демократичного руху в регіоні був у той час профспілковий рух. Зокрема, на профспілкові кошти утримувалися лідери партії та агітатори (на різних посадах у профспілках, робітничих касах взаємодопомоги тощо), видавалися робітничі газети, оплачувалися їх редактори, як правило, ті ж партійні функціонери; членські внески для ППСД також збиралися через профспілки, нерідко з усіх їх членів поголовно, які автоматично вважалися членами партії. Тому обмеженість доступу української соціал-демократії до робітничих організацій гальмувала розвиток партії, ставила її у залежність від польської соціал-демократії. Розвиток партії ускладнювався і нечисленністю класичної масової бази тогочасної соціал-демократії – промислового робітництва в Галичині, його багатонаціональним складом і низькою концентрацією, значною розпорашеністю по території краю, високою плинністю робітничих кадрів, особливостями менталітету частини робітників – вихідців із селян, а також відсутністю демократичної виборчої системи, яка давала б соціал-демократам можливість здобути належне представництво в парламенті (як відомо, загальне виборче право на виборах до австрійського парламенту, і то лише для чоловіків віком від двадцяти чо-

тирох років, було введено тільки у 1907 р.). Розбудова Української соціал-демократичної партії за таких умов потребувала величезних зусиль і часу.

Лише у березні 1903 р., тобто майже через чотири роки після установчої конференції, у Львові відбувся порівняно нечисленний за складом учасників (блізько 80 осіб разом з гостями) I з'їзд УСДП, головними у нарадах якого стали проблеми організації. Ю.Бачинський взяв активну участь у роботі з'їзду: спочатку він запропонував регламент роботи з'їзду, який було прийнято, потім працював у мандатній комісії, а на другий день роботи з'їзду виступив з доповіддою з третього питання порядку денного – «Преса, видавництва, фонди». Він вказав на слабкий, незадовільний розвиток партійної преси УСДП, запропонував реорганізувати орган партії газету «Воля» з двотижневої на тижневик, обґрунтував необхідність налагодити систематичний випуск популярних брошур для робітників і селян, у яких роз'яснити програму партії, розкрити історію соціал-демократичного руху в країні, його завдання, а також пояснити політичну і виборчу системи Австро-Угорщини, ставлення УСДП до інших партій, до царської Росії тощо. Саме цю тематику слід було б, на його думку, відбити найближчим часом у брошурах і якнайшире розповсюдити їх у масах. Бачинський вніс відповідний проект резолюції, який після обговорення в цілому було ухвалено з'їздом¹⁴.

Юліан Бачинський, безперечно, зробив значний внесок у політико-ідеологічне становлення галицько-української соціал-демократії, був її ідейним лідером та натхненником. Про обґрунтування ним ідеї суверенної української державності вже було сказано вище. Поряд з цим, Бачинський розробляв й інші питання. Так, однією з найбільчіших соціально-економічних проблем Галичини початку ХХ ст. була масова трудова еміграція – наслідок безробіття, малоземелля, злиднів. Вона розлучала родини, призводила до відтоку значної частини корінного українського населення цих земель за кордон, натомість на основі парцеляції поміщицьких маєтків сюди насажувалися німецькі та польські колоністи. Самі емігранти

були незахищені, їх ошукували численні посередники. Молодій партії необхідно було виробити чітку позицію та програму дій щодо цієї проблеми. На III з'їзді УСДП 14–15 березня 1909 р. питання про еміграцію було включено до порядку денного. Ю.Бачинський виступив з доповіддю, яка базувалася на ґрунтовних наукових розвідках її автора. За цифрами і статистичними даними доповідач бачив тяжкі долі конкретних людей, тисяч своїх земляків. Він зазначив, що емігранти нещадно експлуатуються в тих краях, куди їдуть, до того ж масова еміграція призводить до погіршення становища робітників тих країн, страйковоломства, зниження зарплати та ін. Він вніс проект резолюції, який передбачав створення організацій сільськогосподарських робітників для боротьби за їх економічні права. Разом з тим керівництво цих організацій мало налагодити контакти з профспілками за кордоном з метою своєчасного і правдивого інформування потенційних емігрантів про стан економіки тих країн, рівень зарплат, необхідну взаємодію для забезпечення прав та інтересів робітників. Парламентським послам від партії доручалось разом з усім соціал-демократичним клубом внести в парламент законопроект, що забезпечував би права емігрантів і зокрема їх захист від шахрайства різноманітних агентів, зловживань чиновників тощо¹⁶.

Піднесення національної самосвідомості в процесі розвитку ідентичних рухів, зокрема українського національного відродження, загострення українсько-польського протистояння в Галичині не могли не позначитися на відносинах між українськими та польськими соціал-демократами, інтереси яких значною мірою перетиналися, а погляди у національну питання часом були взагалі протилежними, наприклад бачення подальшого національно-політичного розвитку Галичини як у складі Австро-Угорщини, так і у ході майбутнього відновлення незалежних української та польської держав.

У 1905–1907 рр. до активної діяльності в УСДП приходить нове покоління – учораши лідери студентського руху, активісти «Молодої України» та інших студентських об'єднань (Воло-

димир Старосольський, Євген Косевич, Володимир Темницький та ін.), які ставлять собі за мету припинення полонізації українського робітництва під егідою ППСД, реальне звільнення УСДП з-під польського впливу та перетворення її на впливову політичну силу. Теоретичне підґрунтя для свого суспільно-політичного світогляду, ще будучи студентами, вони, за власним визнанням, знаходили у праці Ю.Бачинського «Україна irredenta»¹⁶. Так народжується «молоде» крило партії (прібічників якого опоненти називали «автономістами» або «сепаратистами»). Під тиском «молодих» червнева 1907 р. конференція УСДП у Львові внесла зміни до партійного статуту, що вперше передбачали творення партійних комітетів не тільки в селах, а й у містах, які польська соціал-демократія вважала сферою свого впливу, а також ухвалено резолюцію з вимогою поділу галицького коронного краю на дві автономні частини – українську та польську, що теж суперечило позиції ППСД¹⁷. Ю.Бачинського на конференції було знову обрано до складу вищого виконавчого органу партії – Екзекутивного комітету.

Формально конференція завершила процес організаційного становлення і політичного усамостійнення УСДП. Однак «старі» провідники партії (голова партії Микола Ганкевич, голова Львівського міського комітету Семен Вітик) продовжували одночасно (і в першу чергу) працювати в ППСД, цілковито орієнтуючись на неї в питаннях ідеології, тактики і організації, а та, зі свого боку, не поспішала відмовлятися від домінуючих позицій у робітничому русі. Це викликало обурення «молодих» українських соціал-демократів. Цікаво, що Ю.Бачинський не лише став одним з небагатьох представників «старшого» покоління засновників УСДП (поряд із Романом Яросевичем, Яцком Остапчуком), які підтримали «молодих» у внутріпартийній боротьбі, а й відкрито і послідовно відстоювали їхні позиції у пресі, публічних дискусіях тощо, був виразником їхніх поглядів і прагнень.

У 1910 р. в журналі «Наш голос», спільному теоретичному органі українських соціал-демократів Наддніпрянщини та Галичини, Ю.Бачинський виступив із великою статтею

«Взаїмні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині», що наприкінці того ж року вийшла окремою брошурою. Автор у гострій формі закинув ППСД ворожість до українського соціал-демократичного руху, розвиток якого вона розглядає як втручання у свій «стан володіння», звинуватив керівництво польської партії у націоналізмі. Він також різко засудив «політичний гермафродитизм» лідерів «старого» крила власної партії, закликав УСДП «скинути з себе те знам'я рабства супроти польської партії»¹⁸. З виходом брошури Ю.Бачинського відносини між двома фракціями в УСДП помітно загострилися.

29 січня 1911 р. у Львові відбулася конференція УСДП за участю 62 делегатів з Галичини, 2 з Буковини, а також 2 представників від УСДРП. З головного питання порядку денного – питання взаємовідносин УСДП і ППСД – доповідав один з лідерів «молодих» Володимир Левинський, який цілковито солідаризувався з основними положеннями брошури Ю.Бачинського. Після дискусії, в ході якої виступили 27 делегатів, значною більшістю голосів конференція ухвалила резолюцію, в якій підкреслювалося, що «відносини між українською та польською соціал-демократичними партіями в Східній Галичині є ненормальні» та що «причини такого стану випливають не тільки з соціал-патріотичної ідеології ППСД з її історичними пересудами, але і з її стремлінь бути представницею всього робітничого руху по містах Східної Галичини». Це призводить до «безнастаних конфліктів між політичними організаціями обидвох партій, через що політична акція обидвох партій... не може проводитись... одноцільно і рівнобіжно». Вказувалося на дискримінаційну політику ППСД щодо українських робітників та УСДП у профспілкових організаціях і касах хворих. Резолюція підкреслювала, що найважливішим обов'язком кожного члена УСДП є «в першій мірі віддавати свій час і сили українській партії», закликала українських робітників домагатися врахування своїх національних прав у профспілках і підтримувати якнайтісніший організаційний зв'язок з УСДП¹⁹. Прийняття вищезгаданої резолюції означа-

ло не тільки поразку «старого» крила, а й фактично початок розколу в УСДП, оскільки М.Ганкевич і С.Вітик з невеликою групою прибічників відразу після голосування залишили конференцію.

Практично вже в умовах розколу партії Ю.Бачинський навесні – влітку 1911 р. взяв участь у виборах до австрійського парламенту як кандидат від УСДП. Слід зауважити, що «геометрія» виборчих округів у Галичині була такою, що українські кандидати могли реально розраховувати на успіх лише у сільських округах, міста ж «призначалися» для поляків. Однак у більшості сільських округів соціал-демократи помітно поступалися впливами націонал-демократам і радикалам, крім того, їх передвиборна програма була орієнтована насамперед на захист прав промислових робітників, інтереси і прагнення яких помилково ототожнювалися з інтересами сільськогосподарського пролетаріату, що було проявом певного теоретичного догматизму.

Ю.Бачинський балотувався в українському двомандатному сільському окрузі № 59 (Станіслав-повіт – Галич – Богородчани – Тисмениця – Товмач) разом з відомими і популярними галицькими політиками націонал-демократом Євгеном Левицьким, радикалом Левком Бачинським та іншими.

Як показав досвід перших же зустрічей з виборцями, в умовах загострення міжнаціональних протиріч позиції кандидатів від соціал-демократії виявилися найуразливішими. Виборці, у принципі, готові були підтримати кандидатури соціал-демократів, але вимагали від них вступу в майбутньому парламенті до Українського клубу разом з представниками інших українських партій. Проте це означало б розрив з австрійською соціал-демократією, з якою УСДП була пов'язана організаційно. Друкований орган УСДП газета «Земля і воля» у спеціально присвяченій цьому питанню статті наголосувала, що соціал-демократи, як і раніше, підтримуватимуть Український клуб у його справедливій боротьбі за національні права українців, однак «соціал-демократичний посол не съміє вступити до Українського клубу разом з панами і попами,

хоч би якими щирими українцями. Він мусить належати до соціал-демократичного клубу і боротися найперше за права хлопів і робітників!»²⁰. Натомість преса націонал-демократів звинуватила УСДП у зраді національних інтересів заради «високого ідеалу» (соціалізму) і прагненні здобути якнайбільше мандатів для інтернаціонального соціал-демократичного клубу за рахунок української репрезентації. Цим партія нібито лила воду «на млин полякам», розтягуючи українські голоси²¹.

Опинившись у ході кампанії фактично в політичній ізоляції, «молоді» українські соціал-демократи гостро відчували нестачу організаційних та фінансових ресурсів. В одному з листів ще під час кампанії Ю.Бачинський писав В.Левинському, що шансів у нього і товаришів практично немає: «Якби було трохи більше грошей, може би то було... Подумайте собі, на такі величезні округи, як мій і його (Р.Яросевича. – О.Ж., I.P.) ми дістали до тепер по 260 кор. I роби ту що з тим!! Оплати з цих грошей афіші, відозви... плати желізницю...» Ситуація складалася патова: знімати кандидатуру не можна було, а проводити кампанію далі не було на що. Єдиним здобутком його кандидатства, як зазначав сам автор листа, були повсюдні великі борги, сплатити які найближчим часом перспектив він не бачив. «Але я тим не зражаюся і роблю своє дальнє... Говорю і від тих промов вже-м захрип», – писав Ю.Бачинський²².

Як він і передбачав, результати виборів, що відбулись у червні 1911 р., виявилися для нього невтішними. Він здобув півтори тисячі голосів у першому турі (п'яте місце серед кандидатів по округу) і вибув з подальшої боротьби. Послами до парламенту з округу було обрано Л.Бачинського та Є.Левицького.

УСДП загалом також ці вибори програла, здобувши на 9 кандидатів у Галичині і Буковині лише один мандат (С.Вітик) і 4% голосів виборців, відданих за українські партії. Поразка погіршила становище партії, загострила внутріпартийні дискусії.

Повторний розгляд питання про взаємини з польською соціал-демократією на IV з'їзді УСДП 3–4 грудня 1911 р.

призвів до відкритого конфлікту. Речник «старих» Теофіл Мелень закликав до боротьби проти націоналізму передусім всередині партії, зажадав усунення з резолюції з'їзду посилань на рішення січневої конференції, що означало фактично відмову від них, та вніс до проекту додатковий пункт з осудом брошури Ю.Бачинського як шкідливої для партії. Бачинському закидали, що його брошура винесла з партійної хати сміття внутрішніх непорозумінь якраз напередодні виборів і була використана опонентами, які з задоволенням її передруковували у своїй пресі. У результаті поімененного голосування з'їзд більшістю всього у два голоси ухвалив резолюцію з поправками Т.Меленя. Тоді «молоді» на чолі з Левком Ганкевичем та Володимиром Левинським залишили з'їзд²³. Конфлікт завершився розколом партії. Кожна фракція утворила власний Екзекутивний комітет (ЕК), видавала свої друковані органи.

Розкол УСДП опинився у центрі уваги керівників австрійської соціал-демократії. У відкритій полеміці, що виникла з цього приводу, Ю.Бачинський знову проявив себе як талановитий, дуже гострий і сміливий публіцист.

У січневому 1912 р. номері теоретичного органу австрійської соціал-демократії «Der Kampf» один з лідерів і провідних теоретиків СДРПА О.Бауер у статті «Галицькі партз'їзи» вказав, що український соціалістичний рух має яскраве національне забарвлення, яке надане йому попутниками пролетаріату – інтелігенцією і селянством, і це знайшло своє вираження, зокрема, у виникненні в УСДП під безпосереднім впливом чеського «сепаратизму» націоналістичної течії, боротися з якою українським товаришам повинні допомагати всі інші братні соціал-демократичні партії²⁴.

Намагаючись виправити становище і нейтралізувати позицію австро-німецької соціал-демократії щодо внутрішньопартійної боротьби в УСДП, ЕК «автономістів» в офіційній заяві відмежувався від сепаратизму у профспілковому русі, ще раз наголосив, що українські соціал-демократи є «безумовними приклонниками одноцільності і єдності фахових

організацій в кожній державі»²⁵. В.Левинський виступив у «Der Kampf» зі статтею «Розкол української соціал-демократії», де відкинув звинувачення у націоналізмі й переадресував їх польській соціал-демократії, підкреслюючи, що справжнім джерелом конфліктів є прагнення ППСД монополізувати рух промислового робітництва та її ідеологія і практика польсько-го соціал-патріотизму, підтримувана «старими» з УСДП²⁶. Однак тут же, коментуючи статтю, О.Бауер заперечив домінування згаданої ідеології в ППСД, зазначаючи при цьому, що Левинський критикує ППСД з позицій не інтернаціоналізму, а українського соціал-патріотизму. На думку Бауера, конфлікт в УСДП, єдиним питанням якого є, по суті, тактика щодо ППСД, позбавлений будь-якого принципового характеру і з моменту відмови «молодих» від свого націоналізму для його подолання не було б жодних перешкод²⁷. У відповідь Левинський звинуватив керівництво австрійської соціал-демократії в упередженості й необ'єктивності, зумовленій тим фактом, що ППСД є головним союзником австрійців у чесько-німецькій профспілковій суперечці, відповідальність за яку він поклав на обидві сторони²⁸.

Ще різкіше засудив позицію О.Бауера Ю.Бачинський, який включився у дискусію своєю брошурою «Зразок публіцистичної несовісності: Відповідь О.Бауерові» (Львів, 1912 р.). Він підкреслив, що з твердження Бауера про брак українського промислового пролетаріату, що базується на спрепарованій поляками статистиці, фактично випливає відмова українській соціал-демократії у праві на існування, а «непринципове» для Бауера питання про тактику щодо ППСД є, по суті, питанням «бути чи не бути» УСДП як самостійній партії²⁹.

Необхідно зазначити, що, незважаючи на ускладнення становища УСДП внаслідок розколу, партія продовжувала брати активну участь у суспільно-політичному житті Галичини, причому позиція обох фракцій з більшості питань практично збігалася. Це стосувалось і питання реформи виборчої системи до галицького краївого сейму, і проблеми україн-

ського університету, і ставлення до світової війни, яка назрівала. Так, у червні 1912 р. обидва крила партії підтримали спільну політичну заяву трьох провідних галицько-українських партій (національно-демократичної, радикальної і соціал-демократичної), що закликала всю українську громадськість до рішучої боротьби за якнайшвидше створення українського університету у Львові. Від імені «молодих» заяву підписали Ю.Бачинський та В.Старосольський³⁰.

Остаточно подолати розкол партії вдалося лише 1–2 березня 1914 р. на V (об'єднавчому) з'їзді УСДП. Ю.Бачинський запропонував зміни до оргстатуту партії, підтримані з'їздом, та був обраний до нового, єдиного виконкому, в складі якого на нього було покладено обов'язки скарбника³¹. Керівництво партії, обране з'їздом, формально залишалося чинним аж до 1918 р. Однак нормальне партійно-політичне і громадське життя краю вже за кілька місяців було надовго перерване вибухом Першої світової війни. До кінця серпня 1914 р., за деякими даними, Ю.Бачинський залишався у Львові, а з наближенням лінії фронту покинув місто і «схоронився в Карпатських горах»³².

З початком зими він прибув до Відня, де разом зі своїми партійними товаришами М.Ганкевичем, В.Темницьким, Т.Меленем і О.Безпалком як представник УСДП у травні 1915 р. увійшов до складу Загальної Української Ради (ЗУР)³³, покликаної консолідувати українські політичні сили і стати єдиною політичною презентацією всього українського народу на час війни. До ЗУР входили також делегати Союзу визволення України (СВУ), національно-демократичної та радикальної партій з Галичини і Буковини. Однак того ж 1915 р. Ю.Бачинського було мобілізовано для служби в одній з тилових частин австрійської армії в угорському місті Мішкольці. Там він і перебував до кінця війни³⁴.

Ю.Бачинський взяв активну участь у боротьбі за українську державність на уламках Російської та Австро-Угорської імперій після завершення Першої світової війни та в умовах розгортання революційних подій на західноукраїнських

землях. У тимчасовій столиці ЗУНР Станіславі Ю.Бачинський отримав інформацію про призначення його радником Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки у Вашингтоні. Після невдалої спроби дістатися до Києва, який уже був зайнятий більшовиками, він виїхав за кордон, де наздогнав працівників місії. Очікуючи на візу до США, Ю.Бачинський дізнався, що має очолити місію у серпні 1919 р.³⁵

Дипломатична місія УНР у США проіснувала майже два роки – від початку серпня 1919 року до кінця травня 1921-го. На роботу місії було виділено великі кошти – сто тисяч американських доларів, що мало привернути увагу американців до України. Насамперед ставилося завдання дістатися дипломатичного визнання УНР урядом США і налагодити торговельні відносини між обома державами³⁶. Ю.Бачинський використовував різні способи для досягнення цієї мети: зустрічі переговори з американськими урядовцями, намагання залучити українську громаду в Америці для створення проукраїнського лобі, мобілізацію емігрантів на морально-політичну та матеріальну допомогу молодій Українській державі. Так, після приїзду до Америки Ю.Бачинський мав зустріч з держсекретарем США Р.Лансінгом, якому він від імені українського народу висловив сподівання на підтримку американським урядом УНР, державотворчих процесів в Україні. 27–28 вересня 1919 р. зусиллями Ю.Бачинського у Нью-Йорку було скликано нараду за участю найбільш впливових українських організацій у США. Висловлюючи волю 750 тис. українських емігрантів, учасники наради надіслали депешу на адресу Паризької мирної конференції, скликаної державами-переможницями у Першій світовій війні для вироблення мирних договорів із переможеними країнами. У повідомленні говорилося про визнання Директорії як найвищої законної влади на всій території УНР³⁷.

Діяльність Дипломатичної місії УНР на чолі з Ю.Бачинським знайшла відображення у пресі. Місія звернулася з маніфестом «До всого українського громадянства» на шапальні

тах американських україномовних газет, в якому повідомлялося про прагнення українського народу жити в єдиній незалежній державі. Маніфест закликав українських емігрантів в Америці зробити все можливе «для оборони рідного краю... Засада народного самоозначення, справа демократії, будучий мир в Європі – все те склонить американського горожанина на сторону Української Народної Республіки»³⁸. В англомовній статті «Єврейські погроми на Україні та Українській Народній Республіці», опублікованій у жовтні – листопаді 1919 р. у формі листа до редакторів американських газет, Ю.Бачинський спростував звинувачення уряду УНР у причетності до єврейських погромів в Україні. Він доклав чимало зусиль для протидії організований певними колами у США антиукраїнській кампанії, що пов’язувала розправи над євреями з Директорією УНР. Ю.Бачинський неодноразово виступав з агітаційно-просвітницькою метою на зустрічах з українськими емігрантами, які надсилали численні резолюції, телеграми на адресу американського уряду і Паризької мирної конференції з вимогами підтримати політичну самостійність УНР³⁹. Отже, Ю.Бачинський зробив вагомий внесок у боротьбу за дипломатичне визнання незалежності УНР на міжнародній арені в 1919–1921 рр.

Щоправда, перебування Ю.Бачинського на посаді голови Дипломатичної місії УНР у США, як і взагалі її діяльність, нерідко оцінюється критично. Заради об’ективності треба сказати, що частина працівників місії давали для цього підстави недбалим ставленням до виконання своїх обов’язків, а то й фінансовими зловживаннями. Однак це не стосується самого Бачинського, який деякий час навіть платив працівникам місії за рахунок власних заробітків, намагався підтримати у них віру в збереження УНР. Сучасний дослідник діяльності Ю.Бачинського І.Бегей стверджує, що найближчою до правди є загальна характеристика цього діяча як людини і дипломата, зроблена Л.Цегельським⁴⁰. «Юліян Бачинський, – згадував відомий український публіцист, політик, багатолітній член проводу Української національно-демократичної партії,

представник уряду ЗУНР у США Л.Цегельський, – це була чесна людина і «бувалець» в Америці. Написав... серйозну працю про українську еміграцію в Америці, але як організатор місії і дипломат, не вдався нам. Це не було в його вдачі⁴¹.

Оцінюючи дипломатичну діяльність Ю.Бачинського, треба обов'язково враховувати, що особисто від нього як українського посла в тих умовах не залежало визнання чи невизнання УНР урядом США. Це було політичне питання, вирішення якого вимагало насамперед сприятливого співвідношення сил на міжнародній арені та стійкості самої УНР. Однак самостійній Україні не було місця у планах держав Антанти, УНР виявилася нежиттєздатним державним утворенням. Тодішня офіційна Америка, незважаючи на позицію української діаспори, УНР не підтримала і не визнала. Ю.Бачинський склав повноваження голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у США, що перестала існувати у травні 1921 р. Лише через 70 років у нових історичних умовах наприкінці грудня 1991 р. США визнали проголошення Української держави і обмінялися з нею посольствами. Однак першим послом України у США (з певними застереженнями) можна вважати Ю.Бачинського⁴².

Після поразки Української революції Ю.Бачинський залишився в еміграції. З літа 1921 р. до осені 1923 р. він мешкав у Відні, підтримував зв'язки з українськими соціал-демократами Олесем Кандибою, Борисом Матюшенком, Володимиром Левинським та ін. Ю.Бачинський близче зійшовся з Михайлом Грушевським, який у 1924 р. повернувся в Україну, водночас встановив контакти з діячами еміграційного уряду ЗУНР (Костем Левицьким, Романом Перфецьким та ін.)⁴³.

З 1923 р. Ю.Бачинський проживав у Берліні, де придбав власний будинок. Він познайомився з Євгеном Коновалцем та Василем Кучабським – керівниками Української військової організації (УВО) – нелегальної військової організації, утвореної 1920 р. за ініціативою колишніх старшин армії УНР з метою продовження збройної боротьби за незалежність України. Попри ідеологічні й тактичні розходження, він деякий час

активно співпрацював з керівництвом УВО. Очевидно, зацікалися Ю.Бачинського в позиції УВО насамперед антипольська спрямованість цієї організації у Західній Україні. Сам Бачинський дедалі більше схилявся до радянофільських настроїв, що стало причиною поглиблення протиріч з Є.Коновалцем, який почав проводити відверто антирадянську лінію⁴⁴. Водночас відбулося потепління взаємин між Ю.Бачинським і колишнім президентом ЗУНР Є.Петрушевичем, який після офіційної передачі території Східної Галичини під юрисдикцію Польщі (за рішенням Ради послів країн Антанти від 14 березня 1923 р.) переорієнтувався на схід з надією знайти порозуміння з більшовицькою Росією. Пізніше на слідстві Ю.Бачинський розповів, що мав контакти з представниками Є.Петрушевича аж до свого від'їзду до УССР, хоч і не був членом групи «диктатора Галичини»⁴⁵. У березні 1931 р. Ю.Бачинський іздив до Львова, де був заарештований польською поліцією з вилученням 21 примірника виданої ним у Берліні книжки «Большевицька революція і Українці. Критичні замітки». Внаслідок судової розправи Ю.Бачинському влітку 1931 р. винесено вирок – річне ув'язнення, причому, за законом, він міг бути покараний до двадцяти років позбавлення волі, але добре спрацювали відомі адвокати Л.Ганкевич і В.Старосольський⁴⁶.

Що ж викликало репресії польської влади щодо Ю.Бачинського? У названій книжці, що виходила двічі в Берліні (у 1925 і 1928 рр.), автор обстоював радянофільство. Книжка містила ряд статей, що друкувалися у періодичній пресі. У вступному слові до її другого доповненого видання (Большевицька революція і Українці. Критичні замітки. – 2-ге вид., доп. – Берлін, 1928. – 135 с.) автор ділився задумом «виїхати на радянську Україну і до других радянських республік, щоби там, на місці переконатися, на скільки те, що я ... писав, відповідає дійсності». Ю.Бачинський мав на меті написати другу серію статей про побачене в Радянському Союзі⁴⁷.

Відбувши покарання, Ю.Бачинський повернувся до Берліна, але ненадовго. Деякий час у 1933 р. він видавав

і редактував журнал «Вільна трибуна» у Празі⁴⁸. На сторінках журналу в липні 1933 р. у статті «На роздоріжю західноукраїнської інтелігенції» Ю.Бачинський, висловлюючи радянофільські ілюзії, писав, що більшовицька революція створила можливості для національно-державного будівництва: «І для сего-то українського народу, для сеї трудової української маси і будується тепер українську державу, з цілим господарським і культурним державним апаратом, пристосованим саме до вимог, потреб і бажань його, а не чужої йому національно буржуазії...»⁴⁹ Водночас підкresлювалося, що після об'єднання з наддніпрянською УНР, «мертвонародженим спадкоємцем Української Держави воєнного часу», ЗУНР, «не маючи, як і на Наддніпрянщині, буржуазних основ для своєї буржуазної держави, провалилась...». На думку Ю.Бачинського, західноукраїнські землі під польською, румунською і чехословацькою владою перебували під тиском денационалізації, сподівання на їх «автономію... і на можливість розвитку національно-культурного і господарського західноукраїнського населення у Польщі – є омана»⁵⁰.

У листопаді 1933 р. Ю.Бачинський отримав дозвіл на в'їзд до Радянського Союзу і вже 28 листопада разом з донькою Оленою прибув до Харкова, тодішньої столиці радянської України. У «Посвідці на перебування чужоземця» за № 500556, віданій польському громадянину Ю.Бачинському 19 травня 1934 р., у графі «Мета приїзду» записано – «працювати». Повідомка була видана чужоземним відділом Харківського обласного виконавчого комітету на тимчасове шестимісячне проживання в УСРР, тобто до 19 листопада 1934 р.⁵¹

Проживаючи в Харкові, Ю.Бачинський влаштувався на роботу у видавництво «Українська Радянська Енциклопедія», де мав намір брати участь у підготовці її видання у 20 томах. Окрім того, він підписав угоду з видавництвом «Украинский рабочий» про підготовку книжки «16 років Радянської України», для написання якої почав робити виписки, збирати різноманітні матеріали. З огляду на радянофільські погляди Ю.Бачинського, ця книжка, найімовірніше, слугувала бство-

ренню позитивного «іміджу» комуністичної влади, мала б пропагандувати характер⁵². Існує й інша думка, висловлена І.Бегеем, що Ю.Бачинський, можливо, не писав би пробільшовицької книжки після побачених на власні очі голodomору, сталінських репресій, згорнутої «українізації». Не варто проводити аналогію з прорадянською збіркою «Большевицька революція і Українці», написаною в середині 1920-х років, коли політика «українізації» в УСРР досягла значних успіхів, пропагувалася відповідними чинниками за кордоном і викликала сильні радянофільські настрої на західноукраїнських землях, в еміграції. Ю.Бачинський міг виїхати на радянську Україну з метою активізації самостійницьких державницьких процесів, що були спричинені «українізацією»⁵³.

Однак Ю.Бачинському недовго судилося бути на волі. Вже на початку листопада 1934 р. він був заарештований у своїй харківській квартирі, де мешкав разом із донькою. Ю.Бачинського звинувачено в участі у «Всеукраїнському центрі контрреволюційної, націоналістичної організації ОУН-УВО, що ставила собі за мету повалення радянської влади на Україні». Ю.Бачинський був названий серед керівників «терористичної роботи організації в УСРР». Причому абревіатура ОУН означала не загальновідому «Організацію українських націоналістів», а вигадане в кабінетах НКВС «Об'єднання українських націоналістів». Слідство у справі міфічної ОУН-УВО було сконцентровано у Києві, куди Ю.Бачинського перевезли з дотриманням найсуворішої ізоляції під спецконвоєм. Важким ударом для Ю.Бачинського стали свідчення проти нього багатьох людей, з якими він був добре знайомий, зокрема А.Крушельницького, М.Левицького, М.Лозинського, С.Рудницького, С.Вітика, Ф.Приступи та ін.⁵⁴ Відомо, що каральні органи в СРСР здобували потрібну їм інформацію під фізичним і моральним тиском.

Потрібно віддати належне Ю.Бачинському, який «не зламався» на допитах в НКВС, поводився мужньо, відкидаючи всі звинувачення на свою адресу. Він намагався чесно пояснити мотиви своїх вчинків, висловлені ним твердження

заслуговують на довіру. Так, на одному з допитів після арешту він пояснював власну позицію: «Я визнавав, що для України найбільш прийнятною є радянська система». Тодішню Україну він вважав «провінцією Російської Радянської Республіки, а не рівноправною з нею республікою, що необхідно вести роботи за більшу самостійність України і щоб КП(б)У не входила у ВКП(б), а увійшла б самостійною секцією до III-го Інтернаціоналу на таких же умовах, як увійшли б інші республіки (польська, чеська, німецька і т. ін.), якби там стала Радвлада»⁵⁵. Історик Ю.Шаповал, опрацювавши матеріали слідчої справи Ю.Бачинського, поставив собі запитання: чи підсудний усе-таки «виконував якусь підпільну місію?», і дав на цього негативну відповідь. На думку Ю.Шаповала, спрацювали псевдосвідчення в умовах широкомасштабної кампанії боротьби з «національним ухилом», що розгорнулася в УСРР в 1933 р. Сталінські репресії охопили галицьких українців, що приїхали для роботи в УСРР, багато з них були пов'язані зі сфабрикованою справою «Української військової організації»⁵⁶.

У лютому 1935 р. Ю.Бачинському пред'явлено обвинувальний висновок слідства, на який він відповів: «Винним се-бе не визнаю»⁵⁷. 28 березня 1935 р., у день 65-ліття Ю.Бачинського, війзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР засудила його та А.Крушельницького до 10 років позбавлення волі кожного з конфіскацією майна. А.Крушельницький і Ю.Бачинський, говорилося у вироці суду, прибули в Україну як активні члени ОУН з метою об'єднання контрреволюційного підпілля, формування терористичних груп для організації саботажу та шкідництва, терактів щодо радянського уряду і компартії. Помер Ю.Бачинський у концтаборі 6 червня 1940 р., так і не схиливши голови перед більшовицькою системою, яка в еміграції йому здалася такою, що дає можливість працювати для України. Реабілітовано Ю.Бачинського посмертно у жовтні 1957 р. в період хрущовської «відлиги»⁵⁸.

ПРИМІТКИ

¹ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001. – 256 с.

² Бегей І. Юліан Бачинський: з життєпису, політичної та наукової діяльності. – Львів, 1998. – С. 7, 9, 10.

³ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890). – К., 2002. – С. 193, 283.

⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 372, оп. 1, спр. 38. – Арк. 34.

⁵ Бачинський Ю. Україна irredenta. – К., 2003. – С. 78.

⁶ Там само. – С. 79–80.

⁷ Там само. – С. 90.

⁸ Там само. – С. 78.

⁹ Франко І. Україна irredenta // Вивід прав України. – Львів, 1991. – С. 70.

¹⁰ Бібліографія. Юліян Бачинський. Україна irredenta // Молода Україна. – 1900. – Ч. 3. – С. 120.

¹¹ Темницький В. Микола Ганкевич. – Львів, 1932. – С. 17.

¹² Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. 222. – С. 92.

¹³ ЦДІАУЛ. – Ф. 146, оп. 7, спр. 4759. – Арк. 1–2.

¹⁴ Das Österreichische Staatsarchiv (ÖStA), Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Ministerium des Innern (MdI), Karton 2109, Präsidialle 2083/1903; Воля. – 1903. – 1 квітня.

¹⁵ Земля і воля. – 1909. – 14 травня; 30 травня.

¹⁶ Докладніше див.: Жерноклеєв О. Національна ідея «Молодої України» (1900–1903) // Галичина. – 1997. – № 1. – С. 29–36.

¹⁷ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – С. 71.

¹⁸ Див.: Бачинський Ю. Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині. – Львів, 1910. – 31 с.

¹⁹ Земля і воля. – 1911. – 5 лютого.

²⁰ Там само. – 14 червня.

²¹ Діло. – 1911. – 29 квітня; 17 травня.

²² ЦДІАУЛ. – Ф. 327, оп. 1, спр. 38. – Арк. 17.

²³ ÖStA, AVA, MdI, Kt. 2114, Präs. 12993/1911.

- ²⁴ Der Kampf. – 1912. – 1. Janner. – Н. 4. – S. 155, 156, 158.
- ²⁵ Вперед. – 1912. – 22 лютого.
- ²⁶ Der Kampf. – 1912. – 1. Maj. – Н. 8. – S. 362–364.
- ²⁷ Ibid. – S. 368–369.
- ²⁸ Вперед. – 1912. – 8 червня.
- ²⁹ Бачинський Ю. Зразок публіцистичної несовоісності: Відповідь О. Бауерові. – Львів, 1912. – С. 8–18.
- ³⁰ Діло. – 1912. – 17 червня.
- ³¹ Праця. – 1914. – 1 квітня.
- ³² Наша партія в часі війни // Українська робітнича газета. – 1918. – 23 березня.
- ³³ Державний архів Львівської області. – Ф. 350, оп. 1, спр. 4336. – Арк. 2; Наша партія в часі війни // Українська робітнича газета. – 1918. – 23 березня.
- ³⁴ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – С. 40.
- ³⁵ Шаповал Ю. «Винним себе не визнаю» (Невідомі сторінки з біографії Юліяна Бачинського) // Розбудова держави. – 1996. – № 1. – С. 53.
- ³⁶ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – С. 42, 46.
- ³⁷ Там само. – С. 42, 43.
- ³⁸ Вперед. – 1919. – 1 листопада. – С. 3.
- ³⁹ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – С. 43, 44.
- ⁴⁰ Там само. – С. 46, 47.
- ⁴¹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні звязані з Першим Листопадом. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960. – С. 198, 199.
- ⁴² Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – С. 45, 47.
- ⁴³ Шаповал Ю. Назв. праця. – С. 53, 56.
- ⁴⁴ Там само. – С. 56, 57.
- ⁴⁵ Там само.
- ⁴⁶ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – С. 49, 51.
- ⁴⁷ Там само. – С. 50, 51.
- ⁴⁸ Там само.
- ⁴⁹ Бачинський Ю. На роздоріжju західно-української інтеліген-

- ції // Цит. за: Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – С. 235.
- ⁵⁰ Там само. – С. 236, 242.
- ⁵¹ Шаповал Ю. Назв. праця. – С. 53.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – С. 52, 53.
- ⁵⁴ Шаповал Ю. Назв. праця. – С. 54, 55.
- ⁵⁵ Там само. – С. 53.
- ⁵⁶ Там само // Розбудова держави. – 1996. – № 2. – С. 54.
- ⁵⁷ Там само. – С. 55.
- ⁵⁸ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – С. 55, 56.

ОСИП БЕЗПАЛКО

Осип Безпалко був відомим українським політичним діячем, публіцистом, як соціал-демократ брав активну участь у національно-визвольному русі першої половини ХХ ст. Безперечно, найбільш активним періодом у його діяльності стала Українська революція 1917–1920 рр., коли О.Безпалко виступав як діяч загальнонаціонального масштабу, член Української національної ради (УНРади) ЗУНР та уряду УНР. Будучи одним із лідерів УСДП Галичини й Буковини, він встановив зв'язки з наддніпрянськими соціал-демократами і після поразки революції вийшов за кордон, де приєднався до лав Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) в еміграції.

Осип Безпалко народився 1881 р. у Чернівцях. Вже у гімназії ознайомився із соціалістичними ідеями, встановив контакти з галицькими громадсько-політичними діячами, зокрема з М.Павликом, В.Старосольським, Є.Косевичем, заснував перший на Буковині гурток української гімназіальної молоді, став його головою¹. Ще гімназистом виступав на вічах, організованих Русько-українською радикальною партією на Снятинщині. Внаслідок цього О.Безпалко потрапив під нагляд поліції, що разом зі скрутним матеріальним становищем робить його подальше навчання неможливим. 1900 р. він залишає гімназію і з 1901 р. працює у редакції ча-

сопису «Буковина»². У 1903 р. стає народним вчителем у Вашківцях, ініціатором створення філій товариства «Січ» у багатьох буковинських селах, виступає проти місцевих поміщиків, за що його протягом півтора року чотири рази переводять з одного села в інше³. Невдовзі О.Безпалко переходить на роботу до робітничих організацій у Чернівцях, бере активну участь у соціал-демократичному русі на Буковині, стає лідером буковинської організації УСДП Галичини й Буковини.

Слід зауважити, що буковинська організація українських соціал-демократів була складовою частиною УСДП і водночас однією з п'яти національних секцій Буковинської соціал-демократичної партії.

У 1906 р. О.Безпалко вперше взяв активну участь у роботі партійного з'їзду. На II з'їзді УСДП, що проходив у Львові 27–28 січня, він був присутній у складі дев'яти делегатів від Буковини і виступав щонайменше двічі: спочатку в дискусії з питання боротьби за загальне виборче право, а потім наприкінці з'їзду запропонував офіційно визнати утворену в 1905 р. окрему Єврейську соціал-демократичну партію Галичини. Оскільки останнє йшло відріз із позицією керівництва австрійської та галицько-польської соціал-демократії, з'їзд відхилив його пропозицію⁴. На цьому з'їзді О.Безпалка вперше було обрано до керівного органу партії – Екзекутиви УСДП⁵.

Умови громадсько-політичної праці на Буковині були тоді нелегкими. Спільний теоретичний орган українських соціал-демократів Галичини і Наддніпрянщини журнал «Наш голос» з цього приводу писав, що Буковина – це Австро-Угорщина в мініатюрі: полієтнічний регіон з п'ятьма національностями (українці, румуни, німці, поляки, євреї), де жодна з національних соціал-демократичних партій не може бути сильною наодинці, без співпраці з іншими національностями. Крім того, Буковина була «краєм анафальбетів (неписьменних. – О.Ж., І.Р.) і злідтарів», що неабияк утруднювало політичну пропаганду й агітацію⁶. Незважаючи

на це, О. Безпалко, який мав посаду вчителя у Чернівцях, з головою поринув у активну партійно-політичну діяльність. З 1908 р. він видає і редактує двотижневу соціал-демократичну газету «Борба», що стала органом УСДП на Буковині. Газета «була поставлена дуже малими матеріальними средствами і була звалена на плечі кількох товаришів», стала результатом їхньої «мозольної» праці⁷. Видання «Борби» виявилося важкою справою, через брак матеріальних засобів газета виходила нерегулярно. «Купуюча сила наших робітників дуже слаба, бо страшне безробітє»⁸, – писав О. Безпалко В. Левинському в лютому 1908 р.

Окрім видавничої діяльності, О. Безпалко, як про це доносіла владі дирекція поліції у Чернівцях, вів активну агітаційну роботу серед робітників, організовував масові збори та мітинги, виступав на них українською мовою. Так, 14 липня 1907 р. на робітничих зборах у Чернівцях він виступив з доповіддю «Значення організації робітників»⁹. 19 лютого 1908 р. О. Безпалко виголосив доповідь «Християнські суспільнники в світлі правди», 4 жовтня того ж року доповідав про сеймову виборчу реформу¹⁰, а 11 жовтня виступив з доповіддю на тему «Робочий народ і буковинський сейм» на вічі у Чернівцях, скликаному спільно буковинськими організаціями УСДП та Української радикальної партії, висунувши вимогу загального і рівного виборчого права до краївого сейму, підтверджену в резолюціях віча¹¹. 14 лютого 1909 р. О. Безпалко брав участь у багатонаціональному Буковинському краївому з'їзді залізничників у Чернівцях, що проходив за участю гостей із Відня, Львова та інших міст¹². 7 липня 1910 р. він виступав на зборах української студентської молоді у Чернівцях з приводу кривавих подій у Львівському університеті, підкреслючи необхідність об'єднання поневолених націй у боротьбі за соціальні та національно-культурні права¹³. 13 лютого 1911 р. О. Безпалко виголосив доповідь на масових зборах робітників різних національностей, організованих соціал-демократами, про утиスキ громадянських прав з боку австрійського уряду¹⁴.

Водночас О. Безпалко брав активну участь у внутріпартійному житті, розбудові соціал-демократичної організації на Буковині. 29–30 жовтня 1910 р. він був залучений у складі 35 делегатів до роботи країової конференції Буковинської соціал-демократичної партії. На конференції О. Безпалко доповідав з питання організації й агітаційно-пропагандистської роботи, підкреслював, що, враховуючи багатонаціональний характер буковинського робітництва, його політична організація має бути інтернаціональною, однак агітація мусить вестися окремими національними групами. Звідси випливала необхідність утворення окремих партійних інституцій та національних агітаційних комітетів, що й було ухвалено конференцією¹⁵. 26–27 вересня 1911 р. у Робітничому домі в Чернівцях відбулася перша краївова конференція українських соціал-демократів Буковини за участю 50 делегатів з 26 населених пунктів регіону. На ній О. Безпалко виступив з доповіддю про фахову і політичну організацію, в результаті чого було вирішено заснувати українське політичне товариство «Борба», обрано його керівний орган (виділ), до складу якого увійшов і Безпалко¹⁶.

Як лідер буковинської організації українських соціал-демократів, О. Безпалко був присутнім і виступав практично на всіх подальших з'їздах і конференціях УСДП Галичини й Буковини. Так, на III з'їзді партії 14–15 березня 1909 р. у Львові він доповідав з питання фахової організації сільськогосподарських робітників. У великому за обсягом виступі розкрив становище сільських пролетарів, вказав на потребу їх згуртування з метою боротьби за свої права й інтереси, докладно проаналізував статути об'єднань сільських робітників Чехії, Нижньої Австрії та інших країв, вніс резолюцію, що передбачала заснування краївової філії австрійського союзу рільників і лісових робітників з метою організації економічної боротьби найmitів проти великих землевласників¹⁷.

Поряд з С. Вітиком, М. Ганкевичем та деякими іншими провідниками УСДП О. Безпалко належав до кращих ораторів, агітаторів й організаторів партії. Так, під час виборчої

кампанії до австрійського парламенту 1911 р. секретар партійної Екзекутиви В.Левинський повідомляв у листі М.Темницькому, що на округ його брата Володимира для допомоги у передвиборній боротьбі прибудуть «найліпші наші агіатори, між ними й Безпалко»¹⁸. Сам О.Безпалко в ході цієї кампанії був висунутий УСДП кандидатом по округу Кіцмань – Садагура на Буковині і, хоч не став послом до парламенту, здобув понад 3 тис. голосів виборців. З цього приводу у звіті Буковинської соціал-демократичної партії керівництву австрійської соціал-демократії наголошувалося, що «цей успіх не варто недооцінювати», оскільки він дає підстави для сподівань на майбутнє¹⁹.

О.Безпалко не міг залишатися осторонь складних внутрішньопартійних процесів, зокрема гострої полеміки, а згодом і боротьби між «старими» засновниками і провідниками партії («інтернаціоналістами»), які виступали за продовження тісної співпраці з польською соціал-демократією, єдність профспілок тощо (С.Вітик, М.Ганкевич, Т.Мелень та ін.), та «молодим» крилом партії («автономістами»), що прагнули належного забезпечення національних прав і потреб українців у всіх робітничих організаціях, звільнення УСДП з-під впливу польської соціал-демократії, створення масової бази для партії у вигляді українських фахових робітничих організацій (В.Левинський, В.Темницький, П.Буняк та ін.).

Ситуація в партії особливо загострилася після січневої конференції 1911 р., ухвали якої, прийняті більшістю голосів під тиском «молодих», фактично звинуватили Польську партію соціал-демократичну Галичини і Сілезії (ППСД) у націоналізмі, прагненні монополізувати галицький робітничий рух, перешкоджати розвитку української соціал-демократії²⁰. Це питання знову виникло на IV з'їзді УСДП у грудні 1911 р. З метою реваншу «старі» внесли резолюцію, що перекреслювала рішення січневої конференції, викликавши різкий протест з боку «автономістів». У пошуках компромісу М.Ганкевич запропонував обрати спеціальну комісію для вироблення спільногого проекту резолюції. О.Безпалко як один

із співголів з'їзду у своєму виступі під час дискусії закликав підтримати пропозицію Ганкевича. Однак «молоді» категорично відмовилися увійти до складу комісії і після того, як у ході голосування з незначною перевагою перемогла лінія «старих»²¹, демонстративно залишили з'їзд. Це призвело до розколу УСДП і занепаду українського соціал-демократичного руху в Галичині у 1912–1913 рр.

Яку ж позицію у цей важливий для подальшого розвитку партії момент зайняв О.Безпалко і до якого крила в УСДП він належав? За віком, як і деякі провідники «старих», наприклад Т.Мелень, він належав до молодого покоління в партії. Однак у списках за результатами поіменного голосування щодо резолюцій з'їзду, опублікованих органом «молодих» газетою «Вперед», прізвища О.Безпалка не було²². Найімовірніше, що під час голосування він утримався.

За повідомленням газети «Діло», після голосування у числі сецесіоністів із залу засідань вийшов і член президії з'їзду О.Безпалко, по суті, підтримавши позицію «молодих»²³. Однак це твердження спростовується зіставленням з іншими джерелами. Зі стенограми засідання з'їзду, оприлюдненої газетою «Земля і воля», яка після розколу стала органом «старих», випливає, що Безпалко залишився в залі і мав доповідати з сьомого питання порядку денного – про організацію сільського пролетаріату й аграрні постулати партії, проте, враховуючи пізній час і неможливість нормально обговорити ці важливі проблеми, запропонував відкласти це питання²⁴. Тоді ж його у черговий раз було обрано до складу керівництва партії, фактично фракції «інтернаціоналістів»²⁵.

Певне світло на позицію О.Безпалка може пролити його недатований лист до В.Левинського, написаний напередодні з'їзду, як видно зі змісту. Передбачаючи, що справа може закінчитися розколом, О.Безпалко як прибічник збереження єдності партії рекомендував В.Левинському при можливості взагалі зняти з порядку денного питання, обговорення якого могло принести «гострі сварки або розбиття»²⁶. І далі, намагаючись переконати лідера опозиції всередині партії, він писав:

«Бачиш, що й чехам, і німцям не удався знайти дороги. Чого нам братися в сім, коли ми не стоїмо ще на ногах порядно... На кожний спосіб я за консолідацію сил»²⁷. На позицію О. Безпалка певною мірою вплинула і специфіка роботи на Буковині, коли в умовах багатонаціонального краю попри всі розбіжності та певну конкуренцію соціал-демократи різних національностей змушені були взаємодіяти.

Після остаточного розколу партії О. Безпалко з усією буковинською організацією рішуче солідаризувався з «молоддим» напрямом в УСДП. У спеціальній заявлі з цього приводу, опублікованій у «Борбі», буковинські соціал-демократи відмовилися визнати з'їзд легітимним, а вину за розкол партії поклали на С. Вітика і Т. Меленя, які, на їхню думку, «не бажали жодної злагоди і хотіли переперти свою волю проти волі майже всіх українських соціалістів», і тому привели на з'їзд людей, що фактично не могли бути делегатами, створивши, таким чином, штучну більшість на користь «старих»²⁸. О. Безпалко заявив про свою відмову увійти до новообраних Екзекутивного комітету УСДП (фактично керівництва фракції «старих») і у відкритому листі до ЕК закликав його зібрати новий партійний з'їзд для полагодження спору, забезпечивши при цьому справедливе представництво всіх місцевих організацій²⁹. Уже 7 грудня 1911 р. він разом з іншими «молоддими» підписав звернення «До українських робітників», у якому підкреслювалося, що діяльність національної фракції в УСДП оперта, «з одного боку, на самостійності українського робітничого руху, на повній його автономії, а з другого – на міжнародній солідарності»³⁰.

Водночас О. Безпалко усвідомлював і можливі згубні наслідки розколу, тому став одним із перших і головних ініціаторів його подолання, закликаючи обидві сторони до пошуку порозуміння та компромісу, тоді як провідники кожної з них у запалі внутріпартийної боротьби ще прагнули повної перемоги над опонентами. Так, уже на початку 1912 р. він звернувся з листами до лідерів обох фракцій, зокрема до М. Ганкевича і В. Левинського, вів також переговори з пред-

ставниками ППСД, переконуючи їх, що злука УСДП відповідає її інтересам польської соціал-демократії³¹. Роз'яснюючи свою позицію соратнику по фракції В. Левинському, О. Безпалко писав, що «діло так треба вести, щоби все було можливо злучити український пролетаріят в одно», і сам він з останніх сил, незважаючи навіть на неприязнь з обох сторін, стоятиме «все і всюди за консолідацією нашої партії». Цієї мети можна досягти, якщо здобувати довіру всіх українських робітників, а не ставати на позицію виключно одного напрямку³². Свого лідера підтримала і II крайова конференція українських соціал-демократів Буковини (31 березня 1912 р.), яка після доповіді О. Безпалка в окремій резолюції, ухваленій одноголосно, висунула вимогу «якнайскорішого скликання обома спорячими сторонами загальнопартійного конгресу в цілі поновлення з'єдинення» партії³³. На цій конференції був присутній Володимир Винниченко як делегат Української соціал-демократичної робітничої партії з Наддніпрянської України у складі Російської імперії³⁴. У результаті спільних зусиль, за посередництвом представників УСДРП, зокрема Л. Юркевича (Рибалки), наприкінці 1913 – на початку 1914 рр. було знайдено компроміс між двома гілками УСДП, закріплений V (об'єднавчим) з'їздом партії 1–2 березня 1914 р.³⁵

Суспільно-політичні погляди О. Безпалка яскраво відобразилися в полеміці навколо ставлення партії до назриваючої Першої світової війни. В умовах кризи на Балканах і початку Балканських воєн у 1912 р. діячі «старого» напряму в УСДП, які пов'язували з війною надії на відрив України і Польщі від Росії, видали відозву, в якій вказувалося, що в разі війни повинен вибухнути революційний рух проти Російської імперії і привести до її розвалу³⁶. При цьому документ не містив протесту проти війни взагалі, як і проти агресивної політики центральних держав. Критикуючи таку позицію, очолювана О. Безпалком буковинська організація УСДП у зверненні «До українського робучого люду Галичини і Буковини!» відзначила, що фактично «з мирових демонстрацій польських і українських соціал-демократів, у яких вони лише заявляли

своє становище в разі війни з Росією, витворилася демонстрація за війною». Буковинські соціал-демократи попереджали, що пропаганда війни з метою здійснення ідеї незалежних України і Польщі є «авантюристичним шляхом», який може призвести до протилежних наслідків – зміщення європейської реакції³⁷.

Питання тактики партії щодо війни стало одним з основних на V з'їзді УСДП у березні 1914 р. Доповідач з цього питання М.Ганкевич фактично обґрунтував історичну необхідність війни проти Російської імперії на боці Австро-Угорщини з метою здобуття незалежної, демократичної української державності³⁸.

З критикою типово оборонських в цілому аргументів доповіді М.Ганкевича з позицій лівого крила європейської соціал-демократії виступив член президії з'їзду О.Безпалко. Він підкреслив, що опудало воєнної загрози використовується правлячими колами з обох боків кордону для відвернення уваги мас від внутрішньої боротьби, водночас різко засудив позицію присутнього на з'їзді Д.Донцова, характеризуючи його як одного з основних «агентів-провокаторів» воєнної кліки, що своєю пропагандою війни «підсичують воєнні забаганки обох держав». З огляду на те, що російський імперіалізм нічим не гірший, наприклад, від британського, який жорстоко гнобить народи Індії, Єгипту, Ірану та ряд інших, О.Безпалко висловив думку, що «освобождення України, перетворення Росії в демократичну суспільність – се обов'язок пролетаріату Росії». Про здійснення цього подбас сам внутрішній економічний розвиток країни, тому гаслом української соціал-демократії повинно бути: «...проч з війною під кожним услів'ям а сконсолідування революційних сил проти всесвітньої буржуазної реакції»³⁹. У ході дискусії прихильники О.Безпалка запропонували проект резолюції, що засуджував імперіалістичну політику Росії й Австро-Угорщини та містив заклик до них: «Здалека руки від визволення України», яке здійснить сам український народ власними силами. Окремі делегати, змалювавши страхіття європейської війни,

виступили проти неї як такої, що призведе до братовбивчої боротьби австрійських та російських українців⁴⁰.

Однак при голосуванні переважна більшість делегатів (проти всього 12, з них – 8 буковинців, 2 з Відня і лише 2 галичан) підтримала висновки М.Ганкевича, таким чином з'їзд ухвалив внесену ним резолюцію, яка відображала основні положення доповіді⁴¹.

На початку Першої світової війни О.Безпалко вийшов до Відня⁴², а редакторана ним «Борба» була закрита російськими окупаційними властями⁴³. Доволі швидко його позиція щодо війни зазнала помітних змін, підтвердженням чого стала співпраця з Союзом визволення України, робота в таборах для полонених⁴⁴, входження разом з іншими представниками УСДП до складу Загальної Української Ради⁴⁵. Відповідаючи на закиди Л.Юркевича (Рибалки) у потурannі австро-німецькому імперіалізму, спрямовані проти СВУ і УСДП, О.Безпалко з деякими буковинськими соціал-демократами виступив у червні 1915 р. із заявою у пресі, яка значною мірою розкривала бачення ними сутності світової війни та її значення для українського народу. У заявлі, автором якої, найімовірніше, був сам О.Безпалко, наголошувалося, що гасло «Кожда соціалістична партія має ворога у власній державі» ...є передовсім для нас, українських соціал-демократів, не на часі», оскільки «недооцінює ваги воєн у клясовых боротьбах». Було сказано, що перспектива перебудови суспільних відносин внаслідок війни і загроза Галичині та Буковині як конституційним краям спонукає «з тою самою рішучістю стати проти... найтяжчого ворога нашого клясу і нашого народу, проти ненаситного, брутального російського царату». З огляду на вказівки «учителів соціалізму про національні змагання до самостійності і єдності своїх територій, – говорилося у заявлі, – лучимося й ми з нашим цілим суспільством, з нашою буржуазією, оскілько її акції звернені в борбі з спільним ворогом», однак «не виходячи при тім поза рами нашої політичної програми»⁴⁶.

Після того, як у липні 1917 р. Австро-Угорщина повернула під свою владу Галичину, О.Безпалко включився

у процеси відбудови партії, відновлення внутріпартійного життя в УСДП, розлагодженого важкими обставинами війни та еміграції. 5–6 серпня 1917 р. він у складі п'ятнадцяти членів партії був присутній і головував на першій за час війни конференції УСДП Галичини й Буковини. Після доновіді О. Безпалко про партійну пресу прийнято ухвалу, де вказувалося на «конечність віднови партійного органу». У зв'язку з цим було обрано комітет, до складу якого увійшли О. Безпалко, В. Темницький та М. Ганкевич⁴⁷. Щоправда, втілити це рішення вдалося лише за півроку. У березні 1918 р. у Перемишлі почала виходити «Українська робітничча газета», що створило передумови для відбудови партійних структур⁴⁸.

О. Безпалко взяв активну участь у державотворчих процесах на західноукраїнських землях після розпаду Австро-Угорської імперії. Він увійшов у склад семи делегатів УСДП (як представник буковинської організації) до Української національної ради⁴⁹, створеної в жовтні 1918 р., що виконувала функції політичного представництва українського народу під австрійською владою. На першому засіданні УНРади в ніч з 18 на 19 жовтня соціал-демократи виступили за негайнє об'єднання українських земель Австро-Угорщини з Наддніпрянською Україною, в якій державотворчі змагання започаткували створена весною 1917 р. Центральна Рада. Однак більшість в УНРаді, в основному націонал-демократи і радикали, проголосувала за створення Української держави на етнічних землях Австро-Угорщини, мотивуючи своє рішення насамперед міжнародними обставинами. На з'їзді мужів довір'я (Конституанті) 19 жовтня 1918 р. соціал-демократи (у тому числі й О. Безпалко) залишили засідання на знак протесту проти рішення УНРади про створення західноукраїнської держави фактично під егідою австрійської корони⁵⁰. Однак УСДП підтримала Листопадову 1918 р. національно-демократичну революцію в Галичині, у результаті якої почалося формування органів державної влади Західно-Української Народної Республіки.

О. Безпалко разом з В. Темницьким, С. Вітиком й О. Устияновичем були найбільш активними діячами УСДП в УНРаді*, визначали політичну лінію партії. Після Акту злуки ЗУНР з Українською Народною Республікою в січні 1919 р. УСДП перейшла в опозицію до урядових чинників Західної Області (ЗО) УНР, виступала за створення єдиного соціалістичного уряду в Україні. «Український пролетаріят береться не тільки за національні ідеали, але також і за соціальні, маючи на перешкоді дрібну українську буржуазію, – стверджував О. Безпалко на робітничих зборах у Станіславі 16 березня 1919 р. – Наша влада, при допомозі пролетаріату, мусить будувати державу для пролетаріату, а не для польської шляхти... на соціалістичний лад»⁵¹. Він закликав до боротьби «проти більшевизму-бандитизму так з лівого боку, як і з правого боку, який витворюють у нас ріжні урядовці через хабарництво, марнотратність державного добра і надуживання своєї влади...». «Коли наша влада йтиме по лінії інтересів народу, то нам не страшні будуть жодні вороги, бо цілий народ стане в обороні своєї держави», – завершував виступ О. Безпалко під тривалі оплески присутніх⁵².

Водночас УСДП підкреслювала безперспективність орієнтації політичного проводу ЗОУНР на «буржуазну» Антанту. О. Безпалко переконував на засіданні УНРади 26 березня 1919 р., що «у всіх державах Антанти прийде до голосу ще робітництво». З іншого боку, «не можна легковажити собі більшевиків. Все ж вони утворили сильну державу на півночі, з якою нам числитися треба. Рух сей – стихія»⁵³. УСДП закликала до підписання мирної угоди з більшовиками на засадах визнання незалежності УНР.

О. Безпалко став одним з ініціаторів утворення Селянсько-робітничого союзу (СРС) – легальної опозиційної до уряду ЗОУНР організації, що перебувала під переважаючим

* Усього в складі УНРади після довиборів, що були проведені в листопаді 1918 р., налічувалося півтора десятка соціал-демократів, або близько 10% від загальної кількості депутатів.

впливом соціал-демократів. На конференції повітових представників СРС 16 лютого 1919 р. у Станіславі, яка прийняла програму і статут Союзу, О.Безпалко проголосив важливу політичну доповідь. На його думку, політика держав Антанти, передусім Франції, була спрямована проти самостійності України. Однак не треба «впадати в розпуку і зневіру, бо... почався сильний рух робітництва у Франції й Англії, який... прийде до керми й іншим оком дивитимеся на наші змагання». Підkreślалося, що важке міжнародне становище має вкрай негативний вплив на внутрішньополітичну ситуацію в Україні. Діяльність уряду ЗОУНР різко критикувалася, як «політикування гуртка людей», щоб «тільки оправдати своє вороже становище до злуки». Це не дає змоги «створити сильної одноцільної державної влади», з якою мусили б рахуватися західні держави. Однак доповідач переконував, що «як пролетар Франції й Англії має сказати своє рішуче слово, так і наші селяни і робітники скажуть...»⁵⁴.

На основі виступу О.Безпалка конференція СРС ухвалила резолюцію, в якій підтримала курс Директорії на проведення «реформ в напрямку початкової соціалістичної перебудови». Резолюція засудила «завойовницьку політику російської совітської влади...»⁵⁵. Прийнята на конференції програма СРС вимагала «з'єдинення без застереження, як рівні з рівними, всіх українських земель в одну соборну Українську Народну Республіку, з одним центральним правителством». Водночас метою СРС було «перетворити дотеперішній капіталістично-бюрократичний лад на лад соціалістичний»⁵⁶.

Політичний курс партії українських соціал-демократів визначила конференція УСДП 28–29 березня 1919 р. у Станіславі. У ній взяв активну участь О.Безпалко, виступив з доповідю про тактику УСДП. За свідченням Л.Ганкевича, він заявив про дотримання УСДП «одноцільного фронту з іншими партіями»⁵⁷. Однак друковані матеріали конференції «з тактичних причин» не розкривають зміст його виступу. Можна припустити, що доповідач обстоював опозиційне ставлення до провідних галицько-українських партій – Україн-

ської народно-трудової партії (УНТП) та Української радикальної партії (УРП) на ґрунті парламентської демократії⁵⁸. О.Безпалко доповідав ще з двох питань: «Вивласнення великої посіlosti» і «Наше шкільництво». Зокрема, він закликав до конфіскації великої земельної власності без викупу. «Ми, соціал-демократи, стремимо до усунення всіх засобів продукції, – заявив О.Безпалко. – Земля має належати до тих, що обробляють її своїми руками...» Справу обмеження приватної власності передбачалося передати на розв'язання майбутньому сеймові ЗОУНР. На думку О.Безпалка, конфісковані у поміщиків землі мали бути безкоштовно передані селянам, причому без поділу «вивласненої землі», для спільнотного землекористування⁵⁹. В останній на конференції доповіді О.Безпалко сказав про «потребу реорганізації шкільництва по думці сучасних соціальних реформ», «в соціалістичному дусі»⁶⁰.

Отже, О.Безпалко взяв активну участь у визначені політичного курсу УСДП на березневій конференції 1919 р. Учасники конференції розробили програму боротьби за прихід до влади лівих сил демократичним, парламентським шляхом. УСДП перебувала в опозиції до уряду ЗОУНР, виступала за негайне проведення соціалістичних реформ і підписання мирної угоди з урядом радянської Росії, в основі якої лежала б теза про незалежність УНР.

О.Безпалко відіграв важливу роль в організації та проведенні Селянсько-робітничого з'їзду 30–31 березня 1919 р. у Станіславі, що був скликаний керівництвом СРС за умов різкого загострення суспільно-політичної ситуації. На з'їзді ініціативу захопили соціал-демократи, за влучним висловом урядового органу газети «Республіка», О.Безпалко грав «першу скрипку»⁶¹. Він проголосив доповідь про політичне становище, в якій обстоював платформу конференції УСДП. «Побідниця Антанта хоче зробити собі з нас імперіалістичне знаряддя в своїх руках, запрягає несвідомі народи на Схід, щоби спинити похід соціалізму, – стверджував О.Безпалко. – Доки євангеліє соціалізму не запанує, не буде ладу

ні спокою». Доповідач виступив проти єврейських погромів, від яких страждало «бідне жидівське населення, а богачам навіть волос не спав з голови». О.Безпалко переконував, що «большевизм на Україні нині-завтра зникне, а воля перейде в руки цілого народу». На його думку, з'їзд СРС був «висловом волі мало- і безземельного селянства, останнім кивком правительству», яке не мало довір'я серед простого народу.

Водночас доповідач поставив нові вимоги, які не були відображені в резолюціях конференції УСДП. О.Безпалко за- пропонував доповнити УНРаду делегатами з'їзду СРС у зв'язку з відсутністю в ній заступників малоземельних, безземель- них селян і робітників та неможливістю проведення виборів. «Це одиноко можливий шлях для доповнення Національної Ради, щоби в ній приблизно всі верстви нашого народу були застулені, а в сім випадку передусім малоземельні і без- земельні селяни і робітники»⁶², — заявив О.Безпалко. При- сутні підтримали його пропозицію і в політичній резолюції вимагали включення 61 делегата Селянсько-робітничого з'їзду до УНРади. Разом з тим учасники засідання засудили інтервенцію більшовиків проти УНР і звернулися до уряду ра- дянської Росії із закликом негайно «припинити грабіжницьку війну... пошанувати самостійність України...». Бажаючи «увійти в тісні зносини з українським радянським правитель- ством», з'їзд заявив про делегування трьох представників СРС до Києва, який був захоплений тоді більшовиками⁶³.

Отже, на з'їзді СРС ліворадикальні, ультрапреволюційні елементи опинилися в меншості, перемогла поміркова лінія соціал-демократів. 1–3 квітня 1919 р. на засіданнях УНРади соціал-демократи підтримали рішення про кооптацію пред- ставників СРС до парламенту. «Дивіться... не з формального боку, а з практичної сторони, — переконував О.Безпалко. — З'їзд був висловом того невдоволення, що є в народі. Поки те невдоволення виявляється в легальних формах, то треба йти йому назустріч, а не перти людей до актів розпуки»⁶⁴. Однак УНРада відхилила домагання з'їзду, мотивуючи тим, що делегати СРС не були обрані загальним голосуванням. Обурюю-

чись на позицію більшості членів УНРади, лідери УСДП не наважилися на революційні дії, закликали «увесь трудовий народ до заховання спокою і порядку в ЗОУНР»⁶⁵. На останньому засіданні IV сесії УНРади 15 квітня 1919 р. О.Безпалко заявив: «В нас не сміє бути партійної гегемонії. Ми, соціял-демократи, йдемо разом зі всіми партіями»⁶⁶.

О.Безпалко взяв активну участь у процесі об'єднання галицької УСДП з ідейно близькою партією в Наддніпрянській Україні — Українською соціал-демократичною робітничуою партією. Головна управа УСДП ще в кінці листопада 1918 р. направила його до Києва для налагодження зв'язків з УСДРП⁶⁷. О.Безпалко разом з С.Вітиком та Р.Яросевичем були делеговані УСДП на VI конгрес УСДРП, що відбувся 10–12 січня 1919 р. у Києві і прийняв «Резолюцію про об'єднання українських соціял-демократичних партій Українських Народних Республік Східної і Західної». У резолюції говорилося, що, відповідно до факту злуки УНР і ЗУНР, усунення нею державних кордонів, які «ставили між обома українськими соціял-демократіями великі перепони до спільної роботи», конгрес «вважає необхідним негайне об'єднання» УСДРП і УСДП «у формі повного злиття». Центральний комітет (ЦК) УСДРП отримав вказівку увійти «в найтісніші зносини» з УСДП колишньої Австро-Угорщини, питання про злуку партій поставити «на затвердження найближчого партійного конгресу»⁶⁸. О.Безпалко з Буковини і галичанин С.Вітик увійшли до складу об'єднаного ЦК партії⁶⁹. Однак через несприятливі зовнішньополітичні обставини процес об'єднання двох «гілок» української соціал-демократії не був завершений.

Після окупації Галичини поляками О.Безпалко переїхав до Кам'янця-Подільського, що влітку 1919 р. став тимчасовою столицею Української держави, місцем перебування урядів УНР і ЗОУНР. Взаємні між обома українськими урядами все більше загострювалися на тлі загрозливої зовнішньополітичної ситуації. О.Безпалко разом з іншими лідерами УСДП підтримав діяльність Директорії. Він увійшов до складу соціалістичного уряду УНР на чолі з членом УСДРП

Б.Мартосом, сформованого Директорією в квітні 1919 р., став міністром праці⁷⁰. О.Безпалко залишився у складі нового уряду УНР (на посаді міністра праці), очоленого в серпні 1919 р. наддніпрянським соціал-демократом І.Мазепою⁷¹.

Наддніпрянські і галицькі політики по-різному бачили перспективи боротьби за українську державність восени 1919 р., коли українська армія була затиснута в «трикутнику смерті» – між російськими білогвардійцями, більшовиками і поляками. Директорія й уряд УНР не визнавали Є.Петрушевича диктатором (хоч це повноваження передала йому Національна Рада), виступали за укладення військово-політичного союзу з Польщею. Натомість Є.Петрушевич, якого підтримували провідні українські партії Галичини – УНТП і УРП, був схильний іти на порозуміння з А.Денікіним. Партийно-політичне протиборство між наддніпрянцями і галичанами перейшло межі об'єктивності й етики. Як пізніше писав О.Доценко (старший ад'ютант головнокомандувача військ УНР С.Петлюри), «боротьба за владу як наших, так і галичан створювала величезний матеріял «помийного характеру» для сторінок преси»⁷².

В епіцентрі боротьби між наддніпрянськими і галицькими політичними партіями опинилася УСДП Галичини. Партія піддала різкій критиці політику урядових чинників ЗОУНР у газетах «Галицький голос» і «Боротьба», що виходили в Кам'янці-Подільському. Важливу роль у міжпартійній боротьбі відіграв О.Безпалко, який пропагував свої погляди через газету «Боротьба» (з середини жовтня до 14 листопада 1919 р. вийшли дев'ять номерів). Офіційно стверджувалося, без конкретизації, що «її редактує колегія», але вплив О.Безпалка на часопис не підлягає сумніву. За словами І.Мазепи, «фактичним редактором» «Боротьби» був член уряду УНР О.Безпалко⁷³. «Якби прийшлося розбирати статті «Боротьби», органу міністра Безпалка, – писав його політичний опонент О.Назарук, – то майже все, що в нім пишеться, можна поділити на три пайки: I. Брехня. II. Неуцтво. III. Лайка»⁷⁴. На його думку, О.Безпалко «був одним з головних героїв прямо базар-

ної лайки на галицький уряд. Коли Вітик, що також крепко воював проти галицького уряду, бодай мав настільки такту, що не показувався у Петрушевича, то Безпалко змякими уклонами заходив до Петрушевича...»⁷⁵. Твердження О.Назарука було різке й категоричне, однак аналіз публікацій «Боротьби» давав для цього підстави.

Уже в першому номері газета «Боротьба» безапеляційно заявила: «День відродження галицького народу до самостійного державного життя був рівночасно днем державного злочину української буржуазії і її провідників в Галичині. Галицький народ... дістав провідників, яких з глибини душі ненавидів»⁷⁶. Іншим разом стверджувалося, що «страшну ганьбу... наніс Україні Петрушевич і ціла його компанія»⁷⁷, було сказано про нього, як про «хитку, амбітну одиницю», яка стільки принесла «українському народови шкоди!»⁷⁸. Різкі висловлювання газети «Боротьба» спричинили протест у керівних колах ЗОУНР. Командувач УГА М.Тарнавський у жовтні 1919 р. надіслав голові Директорії С.Петлюрі телеграму, в якій домагався «вислідити редактора часопису «Боротьба» та авторів статей, звернених проти галицького правительства і... командування», «поставити їх під воєнний суд». Однак уряд УНР на своєму засіданні 20 жовтня одностайно підтримав видавництво газети, хоч, правда, й засудив надто різку форму критики Є.Петрушевича⁷⁹.

Отже, О.Безпалко значною мірою несе відповідальність за непорозуміння між наддніпрянцями і галичанами, що в 1919 р. все більше поглиблювалося, хоч критичні обставини часу вимагали консолідації національно-державницьких сил⁸⁰. На Державній нараді 25 жовтня 1919 р. у Кам'янці-Подільському О.Безпалко вкотре виступив на підтримку уряду УНР. «Галицьке громадянство і армія тільки тоді сповнять свою історичну місію, – сказав він, – коли матимуть на оці цілу Україну, а не окремі її частини»⁸¹. На його думку, повернувшись «галичанам додому» можна було «тільки через Київ»⁸². З особливою гостротою О.Безпалко піддав критиці діяльність Є.Петрушевича, відверто заявивши, що «диктатор,

один чоловік, за долю народу абсолютно відповідати не може. ...Це аномальне явище мусить бути усунене»⁸³.

Остаточний розкол між урядами УНР і ЗУНР (останній повернув свою попередню назву. – *O.Ж., I.P.*) відбувся в листопаді 1919 р. Є.Петрушевич та його уряд, перебуваючи у Відні, захищали галицьку справу дипломатичними методами і сподівалися на міжнародне визнання західноукраїнської держави. У свою чергу, уряд УНР пішов на союз із Польщею. Польсько-українська декларація від 2 грудня 1919 р., по суті, проголошувала компетенцію польського уряду на розв'язання східногалицької проблеми. 22 квітня 1920 р. С.Петлюра підписав з Й.Пілсудським Варшавську конвенцію, за якою для порятунку УНР та організації спільнного походу проти більшовиків було визнано права Польщі на Західну Україну. На початку 1920 р. територія Наддніпрянщини опинилася під більшовицькою владою.

О.Безпалко як член уряду УНР пропагував необхідність мирної угоди між Україною і Польщею для продовження національно-визвольної боротьби. «Хочемо порозуміння з Польщею, бо маємо в цьому спільний інтерес, – стверджував він у січні 1920 р. – Польська окупація на Україні не може, очевидно, з'єднати собі симпатій українського народу і може тільки скріпити небезпеку більшевиків. Тільки Україна національна, Україна як независима держава може бути запорукою від большевизму»⁸⁴. На його думку, «взаємовідносини між урядом УНР і Польщею ще не з'ясовані. Декларація 2 грудня (1919 р. – *O.Ж., I.P.*) – це тільки епізод, бо Польща не дала досі ніякої відповіді. В своїй внутрішній політиці ми мусимо працювати в напрямі якнайширшої консолідації українських сил»⁸⁵. Очевидно, О.Безпалко сподіався, що польська сторона сприятиме справедливому вирішенню українського питання. На сторінках газети УСДП «Вперед» у Львові О.Безпалко пізніше виправдовував свою позицію тим, що «умов українсько-польської угоди я не знав. Знав лише, що Польща визнає самостійність України, не говорячи про Східну Галичину»⁸⁶.

О.Безпалко вважав основною для української державності небезпеку з боку більшовицької Росії. «Большевицьке військо приносило Україні потрійне насильство, – вважав він. – 1. Нищило її окрему державну самостійність. 2. Вводило на Україну форми правління і господарки зовсім не відповідаючі економічному станові нашого народу. 3. Самовільно розпоряджалося багатствами України». «Ми боремося проти більшевиків... тому, що вони стоять нам на дорозі до самостійного життя»⁸⁷, – підсумував О.Безпалко. Водночас він сподіався на можливість порозуміння між урядом незалежної України та російськими більшовиками, підкреслював, що «в правлячих сферах совітської Росії» вже невдовзі візьме «верх думка, що на Україні більшевицька влада не удержанеться... недалений вже час, коли й Москва поставиться до України як до самостійної державної одиниці...»⁸⁸. О.Безпалко разом з партійними товаришами В.Старосольським, Л.Ганкевичем, М.Ганкевичем та І.Квасницєю взяв участь у конференції УСДРП 23–26 лютого 1920 р. у Варшаві, що ухвалила резолюцію, в якій домагалася негайного визнання «суверенності українського народу» з боку радянської Росії. Делегати підтримали діяльність уряду УНР і визнали потребу «тіснішого об'єднання соціалістичних партій» різних народів, що боролися за національну державність після повалення російського царизму⁸⁹.

Квітнева 1920 р. Варшавська угода привела до остаточного розриву взаємин між УСДП і УСДРП – двома «гілками» української соціал-демократії. Зневіра в політику С.Петлюри, поразка національно-визвольних змагань і перебування урядів УНР і ЗУНР в еміграції стали причиною поступової зміни політичного курсу УСДП. В умовах тотального польського наступу проти українства в Галичині, а з іншого боку, – наявності української державності (хоча й ілюзорної) в особі Української Соціалістичної Радянської Республіки та проведення більшовиками політики «українізації» галицька УСДП почала орієнтуватися у вирішенні українського питання на радянську владу. Конференція УСДП 3–4 липня 1920 р.

у Львові ухвалила політичну резолюцію, в якій засудила пла-ни «тих націоналістичних і шовіністичних кругів, які бажа-ють будувати Українську державу на взір теперішніх капі-талістично-імперіялістичних держав»⁹⁰. На відміну від УСДП, наддніпрянська УСДРП в еміграції закликала до продовження національно-визвольної боротьби проти більшовизму і вважала, що на Великій Україні встановлено окупаційний режим. За словами газети УСДРП «Соціалістична думка», галицькі соціал-демократи помилково вважали «роботу мос-ковських сектантів, які розбивають пролетарські сили, відповідаючи інтересам робітництва»⁹¹.

Постать О.Безпалка, західноукраїнського соціал-демокра-та, який підтримав ідейну платформу наддніпрянської УСДРП, знову опинилася в центрі міжпартійних суперечок. «Фактом є, що відносини між нами і ЦК є дуже напружені, – писав П.Буняк у листі до В.Старосольського 31 березня 1921 р. – Справа Безпалка, яку т. Мазепа дуже боронив, є майже завершенням нашого обосторонного напруження»⁹². О.Безпалко як міністр праці увійшов до складу нового уряду УНР на чолі з В.Прокоповичем, сформованого у травні 1920 р.⁹³ Це було зроблено всупереч рішенню конференції УСДП 27–28 березня 1920 р. у Львові про необхідність розірвати «всяку політичну коаліцію і кооперацію з не-соціалістичними елементами»⁹⁴. Інший представник УСДП в уряді І.Мазепи, заступник міністра закордонних справ В.Ста-росольський, вийшов з уряду 4 квітня 1920 р., ще до підпи-сання Варшавської угоди⁹⁵.

О.Безпалко був делегований ЦК УСДРП у Раду Респу-бліки в Тарнові (Польща) – представницький орган УНР, що працював з лютого по серпень 1921 р.⁹⁶ Головна управа УСДП у листі до Закордонної групи УСДРП 10 лютого 1921 р. заявляла, що О.Безпалко «бере участь в нарадах Ради Респу-бліки в Тарнові без відома та без її мандату, а тим самим партія за його промови та його діяльність в Раді не бере ніякої відповідальнosti»⁹⁷. По суті, це була констатація того факту, що зв'язки між О.Безпалком і УСДП розірвалися. Обстоюючи

політичну лінію ЦК УСДРП, О.Безпалко писав у листі до В.Старосольського 15 жовтня 1920 р.: «...Ви мали нагоду до-бре переконатися, що політичне становище нашого ЦК відповідало все дійсному становищу на Україні і дійсним потре-бам пролетаріяту українського і всесвітнього. Як виглядають тепер ті товариши, що або збольшевичилися, або клали став-ку на большевизм?» «Ми ідемо далі своєю непохитною лінією, – робив висновок О.Безпалко, – і думаємо тим прислу-жити не лише нашему народові, але й загальному поступови на Україні»⁹⁸.

Отже, Українська національно-демократична революція 1917–1920 рр. була періодом найбільш активної діяльності О.Безпалка, який став, без перебільшення, одним із лідерів української соціал-демократії та визвольних змагань україн-ського народу. Будучи членом УСДП, О.Безпалко підтримував платформу ідейно близької наддніпрянської УСДРП і врешті-решт остаточно розійшовся з партією українських соціал-демократів Галичини, що на початку 1920-х рр. здійснила ліворадикальну еволюцію. Політична біографія О.Безпалка чітко відобразила напруженість у взаєминах між наддніпрян-ськими і галицькими лідерами, драматичний характер подій Української революції.

Про подальшу діяльність О.Безпалка в еміграції відомо не-багато. У кінці 1922 р. він разом з партійними товаришами І.Мазепою та О.Феденком виїхав до Чехословаччини, де актив-но діяли українські емігрантські організації⁹⁹. Займався ви-кладацькою діяльністю в Українській господарській академії у Подєбрадах¹⁰⁰. Брав участь у соціал-демократичному русі, зокрема був присутній разом з Б.Мартосом і Б.Матюшенком від УСДРП 12 серпня 1922 р. на конференції виконкому II Інтер-націоналу в Празі¹⁰¹. О.Безпалко, О.Бочковський, І.Мазепа, Б. і М.Матюшенки та В.Старосольський підписали декларацію УСДРП 21 травня 1923 р., що була приурочена до відкриття гамбурзького конгресу Соціалістичного Робітничого Інтер-націоналу. У декларації висловлювався протест проти «без-оглядного економічного визиску та жорстокого національного

терору, який проводить російське деспотичне правительство на Україні, в Грузії та в інших окупованих країнах...» На думку авторів декларації, конгрес «мусить осудити цю політику як найгостріше». Крім того, було піддано критиці рішення Антанти від 14 березня 1923 р. щодо визнання польської окупації Східної Галичини¹⁰².

О. Безпалко входив до Закордонної групи УСДРП під проводом І. Мазепи, П. Феденка та Б. Матюшенка, що прагнула чітко слідувати у своїй діяльності концепції демократичного соціалізму за зразком західноєвропейської соціал-демократії¹⁰³. «В цілому теза про примат демократії у боротьбі не тільки за безпосередні, але й перспективні завдання українського робітничого класу була альфою і омегою політичної платформи, на якій стояли І. Мазепа та його сподвижники»¹⁰⁴, – стверджує вітчизняний дослідник В. Трощинський.

З часом О. Безпалко відійшов від активної політичної діяльності. Про причини цього довідуємося з листа до Миколи Ганкевича від 27 липня 1929 р. «Від якогось часу я мусів відійти від активної політики, бо еміграція не сприяє порозумінню і зближенню людей, а навпаки, – писав О. Безпалко. – Тому наступив між мною а Мазепою розрив... Я віддався цілком науковим дослідам літерат[урного], істор[ичного] і соц[іологічного] характеру»¹⁰⁵.

Отже, О. Безпалко відіграв значну роль у становленні і розвитку соціал-демократичного руху в Західній Україні на початку ХХ ст., продовжив свою діяльність як соціал-демократ в еміграції у міжвоєнний період.

ПРИМІТКИ

¹ Наші кандидати. Тов. Осип Безпалко // Земля і воля. – 1911. – 11 червня.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Воля. – 1906. – 1 квітня.

⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 146, оп. 8, спр. 574. – Арк. 34.

⁶ Наш голос. – 1910. – № 2. – С. 121.

⁷ Борба. – 1909. – № 1. – С. 17.

⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 387, оп. 1, спр. 38. – Арк. 2.

⁹ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 3, оп. 1, спр. 9883. – Арк. 3, 3 зв.

¹⁰ Там само. – Ф. 211, оп. 1, спр. 8999. – Арк. 1, 1 зв.

¹¹ Там само. – Ф. 3, оп. 1, спр. 10186. – Арк. 1, 3–5 зв.

¹² Борба. – 1909. – № 1. – С. 11–12.

¹³ Земля і воля. – 1910. – 23 липня.

¹⁴ ДАЧО. – Ф. 3, оп. 1, спр. 11120. – Арк. 3–5.

¹⁵ Наш голос. – 1910. – № 2. – С. 121, 122.

¹⁶ Борба. – 1911. – 12 листопада.

¹⁷ Земля і воля. – 1909. – 4 квітня.

¹⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 387, оп. 1, спр. 64. – Арк. 27, 28.

¹⁹ Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, Wien, Archiv Socialdemokratische Parteistellen, Kt. 140, M. «Bukowina».

²⁰ Земля і воля. – 1911. – 5 лютого.

²¹ Там само. – 30 грудня.

²² Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів, 1911.

²³ Діло. – 1911. – 5 грудня.

²⁴ Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

²⁵ Там само.

²⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 387, оп. 1, спр. 39. – Арк. 24.

²⁷ Там само.

²⁸ Борба. – 1911. – 15 грудня.

²⁹ Вперед. Одноднівка Екзекутивного Комітету УСДП.

³⁰ Там само.

³¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2258. – Арк. 11, 11 зв.; Ф. 387, оп. 1, спр. 38. – Арк. 15.

³² Там само. – Ф. 387, оп. 1, спр. 39. – Арк. 18.

³³ Борба. – 1912. – 15 квітня.

³⁴ Там само.

³⁵ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918). – К., 2000. – С. 112, 113.

³⁶ Зелізничник. – 1912. – 15 листопада.

³⁷ Борба. – 1912. – 14 грудня.

- ³⁸ Там само. – 1914. – 18 березня; Діло. – 1914. – 19(6) березня.
- ³⁹ Борба. – 1914. – 18 березня.
- ⁴⁰ Там само.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Наша партія в часі війни // Українська робітничча газета. – 1918. – 23 березня.
- ⁴³ Васюк Л.І. Революціонне движение на Буковине в конце XIX – начале XX в. – Львов, 1990. – С. 70.
- ⁴⁴ Чернецький А. Спомини з моого життя. – К., 2001. – С. 44.
- ⁴⁵ Наша партія в часі війни // Українська робітничча газета. – 1918. – 23 березня.
- ⁴⁶ Робітничий прапор. – 1915. – № 2. – С. 15, 16.
- ⁴⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 53. – Арк. 12 зв.
- ⁴⁸ Жерноклеєв О. Назв. праця. – С. 131, 132.
- ⁴⁹ Діло. – 1918. – 22 жовтня.
- ⁵⁰ Ярославин С. Визвольна боротьба на західно-українських землях у 1918–1923 рр. – Філадельфія, 1956. – С. 86.
- ⁵¹ Робітничі збори // Республіканець. – 1919. – 20 березня. – С. 2.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Республіка. – 1919. – 28 березня. – С. 3.
- ⁵⁴ З'їзд відпоручників Селянсько-Робітничого Союза в Станиславові // Республіканець. – 1919. – 22 лютого. – С. 1, 3.
- ⁵⁵ Там само.
- ⁵⁶ Республіканець. – 1919. – 6 березня; 9 березня.
- ⁵⁷ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії УСДП) // Календар «Впереду»: 1920. – Львів, 1920. – С. 32.
- ⁵⁸ Звіт з Партийної Конференції Української Соціял-Демократичної Партії Зах. Обл. УНР, яка відбулася дня 28 і 29 марта 1919 р. в Станіславові. – Дрогобич, 1919. – С. 8, 9.
- ⁵⁹ Там само. – С. 10.
- ⁶⁰ Там само. – С. 14.
- ⁶¹ З приводу Селянсько-Робітничого З'їзду // Республіка. – 1919. – 5 квітня. – С. 1.
- ⁶² Республіканець. – 1919. – 6 квітня. – С. 3.
- ⁶³ Там само. – 3 квітня; 6 квітня.
- ⁶⁴ Республіка. – 1919. – 3 квітня. – С. 1.
- ⁶⁵ Республіканець. – 1919. – 6 квітня. – С. 1.
- ⁶⁶ Республіка. – 1919. – 17 квітня. – С. 3.
- ⁶⁷ Вперед. – 1918. – 29 листопада. – С. 2.

- ⁶⁸ Робітнича газета. – 1919. – 16 січня. – С. 2.
- ⁶⁹ Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – С. 261.
- ⁷⁰ Винниченко В. Відродження нації. – К.; Віденсь, 1920. – Ч. 3. – С. 289, 290.
- ⁷¹ Вперед. – 1919. – 25 жовтня. – С. 1.
- ⁷² Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917–1922. – К.; Львів, 1923. – Т. II, кн. 4. – С. 78.
- ⁷³ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1942. – Т. 2. – С. 114.
- ⁷⁴ Назарук О. Рік на Великій Україні. Спомини з української революції. – Віденсь, 1920. – С. 255.
- ⁷⁵ Там само. – С. 200.
- ⁷⁶ Шляхами Державного злочину // Боротьба. – 1919. – 12 жовтня. – С. 1.
- ⁷⁷ До оборони Республіки // Там само. – 14 листопада. – С. 1.
- ⁷⁸ Там само. – 17 жовтня. – С. 1.
- ⁷⁹ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Т. 2. – С. 113, 114.
- ⁸⁰ Ярославин С. Назв. праця. – С. 108.
- ⁸¹ Доценко О. Літопис української революції. – Т. 2, кн. 4. – С. 135.
- ⁸² Боротьба. – 1919. – 1 листопада.
- ⁸³ Державна нарада // Робітничча газета. – 1919. – 31 жовтня. – С. 1.
- ⁸⁴ Україна і Польща // Вперед. – 1920. – 24 січня. – С. 1.
- ⁸⁵ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Т. 2. – С. 190.
- ⁸⁶ Безпалко О. Проти злоби // Вперед. – 1920. – 8 серпня. – С. 1.
- ⁸⁷ Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917–1922. – Тарнів; Львів, 1924. – Т. 2, кн. 5. – С. 122.
- ⁸⁸ Українська справа під сучасну хвилину // Вперед. – 1920. – 29 січня. – С. 1.
- ⁸⁹ Вперед. – 1920. – 2 березня; 12 березня.
- ⁹⁰ Земля і воля. – 1920. – 11 липня. – С. 1, 2.
- ⁹¹ Соціалістична думка. – 1921. – 17 липня. – С. 8.
- ⁹² ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 489. – Арк. 5.

- ⁹³ Нагаєвський І. Назв. праця. – С. 332.
- ⁹⁴ Краєва Конференція у Львові // Вперед. – 1920. – 30 березня. – С. 1.
- ⁹⁵ Z prasy ruskiej // Słowo polskie. – 1920. – 26 kwietnia. – S. 3.
- ⁹⁶ Вперед. – 1921. – 24 березня. – С. 1.
- ⁹⁷ Голос соціяліста. Неперіодичне видання Закордонної Групи УСДРП. Збірник 1. – Київ; Прага; Львів, 1924. – С. 4.
- ⁹⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 482. – Арк. 1 зв.
- ⁹⁹ Голос соціяліста. Збірник 1. – С. 82.
- ¹⁰⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 482. – Арк. 3.
- ¹⁰¹ Соціалістична думка. – 1922. – 5 вересня. – С. 8.
- ¹⁰² Трощинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К., 1994. – С. 140.
- ¹⁰³ Там само. – С. 133.
- ¹⁰⁴ Там само. – С. 135.
- ¹⁰⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2258. – Арк. 7.

ПОРФІР БУНЯК

Порфір Буняк, друкар за фахом, належить до найбільш відомих діячів УСДП, які зробили вагомий внесок у визначення політичного курсу західно-української соціал-демократії. Він увійшов до керівних органів УСДП напередодні Першої світової війни, упродовж майже чверті століття постійно був членом Головної управи (пізніше – Центрального Комітету (ЦК) партії. П.Буняк брав активну участь в організації профспілкового робітничого руху в Галичині, редакуванні партійних видань.

Про його дитячі та юнацькі роки відомостей мало. Народився П.Буняк у 1888 р. Працював друкарським робітником у Львові. Загалом друкарі традиційно вважалися найпередовішим загоном галицького пролетаріату, що завдяки відносно високому рівню освіченості був певною мірою близьким до інтелігенції. П.Буняк став одним з небагатьох робітників у колі лідерів партії, що складалося переважно з інтелігентів – правників, лікарів, учителів, подекуди й студентів або недавніх випускників вищих навчальних закладів. Можливо, певний брак молодих, свідомих і активних робітників у партійному проводі сприяв порівняно швидкому висуненню П.Буняка на перші ролі у внутріпартийному житті.

Прихід П.Буняка до активної діяльності в УСДП припав на період піднесення українського робітничого і соціал-

демократичного руху в Галичині і на Буковині в 1905–1907 рр. На II з'їзді УСДП (27–28 січня 1906 р. у Львові) вісімнадцятирічного львівського робітника-друкаря П.Буняка було вперше обрано до складу керівництва партії (Екзекутивного комітету)¹. У березні 1907 р. його обрано головою українського робітничого культурно-просвітнього товариства «Воля» у Львові, основною метою якого було згуртування під прапором партії українського робітництва, розпорощеного по фахових об'єднаннях². Товариство організовувало для робітників недільні популярні лекції та дискусії з актуальних питань суспільно-політичного життя, вечірні читання газет у голос і курси для неписьменних, концерти і вечори відпочинку. При товаристві діяли бібліотека, театральний і танцювальний гуртки, хор, відбувалися аматорські вистави. До роботи товариства були зачленені відомі громадські та культурні діячі. Так, театральним гуртком товариства у 1909 р. керував видатний український драматург і режисер Гнат Хоткевич, безкоштовну юридичну консультацію для робітників здійснювали відомі адвокати Володимир Старосольський та Степан Баран. Станом на січень 1909 р. товариство мало 156 членів³. П.Буняк очолював львівську «Волю» до листопада 1910 р. (з невеликими перервами) і в подальшому залишався у складі її керівних органів⁴. Водночас він брав активну участь у діяльності багатонаціонального за складом товариства друкарів «Огниско», був секретарем цього робітничого об'єднання, очолюваного польським соціал-демократом Ю.Обіреком⁵.

Новий статут партії, ухвалений червневою 1907 р. конференцією, поклав головний акцент на творення місцевих партійних організацій, насамперед у містах, у середовищі промислового робітництва. Це дало поштовх до реального формування окремих від польської соціал-демократії політичних структур УСДП. «В історії української соціал-демократії, – писав з цього приводу орган партії газета «Земля і воля», – рік 1907 становить зворотний пункт в съому напрямі. До съого року істноване української соціал-демократії було більш формальне, як фактичне», оскільки вся робота «ішла

в рамках організації польської соціал-демократії». Після 1907 р. «українська соціал-демократія, як національна організація по своїй формі, а інтернаціональна по свому змісту, стає фактично організацією (виділено в оригіналі. – О.Ж., I.Р.)»⁶. Перший міський комітет УСДП було створено у Львові в березні 1907 р. заходами Л.Ганкевича та П.Буняка⁷. Протягом неповних трьох років (1907–1909 рр.), головним чином зусиллями «молодого» крила партії, в якому значну роль відігравав П.Буняк, виникли і діяли 11 таких місцевих комітетів у різних населених пунктах, а також 9 нових товариств «Воля»⁸. III з'їзд УСДП Галичини й Буковини, що відбувся 14–15 березня 1909 р., знову переобрал П.Буняка до партійної Екзекутиви, причому в її складі він тепер обійняв посаду заступника голови партії (М.Ганкевича)⁹. На цьому з'їзді серед делегатів уперше в історії партії переважали промислові робітники.

Природно, що як робітник П.Буняк найбільшу увагу в своїй партійній роботі у 1910–1911 рр. зосередив на розвитку робітничого профспілкового руху. «Молодих» українських соціал-демократів турбувало й обурювало те, що багатонаціональні за фактичним складом галицькі профспілки внаслідок засилля у них польської соціал-демократії мали цілковито польський характер, починаючи від протоколів, відозв та фахової преси й до комплектації керівних кадрів. Це, на думку «молодих», спричиняло денационалізацію та полонізацію українських робітників, їхнє нерівноправне становище, крім того, позбавляло українську соціал-демократію частини її масової бази і такої важливої опори в роботі, якою для польської були профспілки. Боротьба за вплив у галицьких фахових організаціях стала одним з головних каменів споткання у відносинах між УСДП і Польською партією соціал-демократичною Галичини і Сілезії (ППСД) на початку ХХ ст.

Виступаючи 15 травня 1910 р. на V з'їзді фахових організацій робітників Галичини, П.Буняк висунув вимоги заснування окремого фахового секретаріату для Східної Галичини з центром у Львові (його секретар обов'язково мав володіти

українською мовою) та для Підкарпаття – у Дрогобичі. Секретарем останнього мав би бути українець, оскільки кількість українських робітників серед усього пролетаріату цього регіону сягала 80%. П.Буняк також наголосив на потребі враховувати в діяльності профспілок мовно-національні потреби українського та єврейського робітництва. Відповідні положення увійшли до проекту резолюції з'їзду і були ним ухвалені¹⁰. У січні 1911 р. на засіданні окружної фахової комісії у Львові профспілковим секретарем для Східної Галичини було обрано П.Буняка¹¹. Однак під впливом ППСД його кандидатура не була затверджена ні галицькою крайовою фаховою комісією у Krakovі, ні центральною комісією у Відні. У результаті секретарем для Східної Галичини став представник пропольського «старого» крила УСДП І.Кушнір¹².

Загострення дискусії з питання подальшої тактики щодо польської соціал-демократії досягло свого апогею на IV з'їзді УСДП, що проходив у Львові 3–4 грудня 1911 р.¹³ Цілком закономірно, що П.Буняк був серед тих 38 делегатів, які голосували за проект резолюції «молодих» і, опинившись у меншості, залишили з'їзд¹⁴. Вихід «молодих» сприяв остаточному організаційному оформленню того фактичного розколу всередині партії, який існував з 1906 р., тривалий час не набуваючи вигляду відкритого протистояння.

Незважаючи на свій молодий вік (на момент розколу йому було лише двадцять три роки), П.Буняк відігравав одну з провідних ролей у керівництві фракції «молодих». Так, саме він від імені фракції виступив на з'їзді з заявою протесту проти затвердження повноважень частини делегатів із сумнівними мандатами, які, зрештою, і вирішили потім долю голосування щодо резолюції з центрального питання порядку діленого з'їзду – ставлення до ППСД¹⁵. Після з'їзду разом з В.Левинським він редактував і видавав орган «молодих» газету «Вперед», яка розпочала виходити у світ з грудня 1911 р. Підпис Буняка стоїть першим під опублікованим відразу після розколу зверненням фракції «До українських робітників», у якому «молоді» наголосили на праґненні оперти свою діяль-

ність, «з одного боку, на самостійності українського робітничого руху, на повній його автономії (від інших національних секцій австрійської соціал-демократії, зокрема польської. – О.Ж., I.P.), а з другого – на міжнародній солідарності»¹⁶.

Разом з В.Левинським 20 грудня 1911 р. П.Буняк підписав відкритий лист ЕК УСДП («молодих») до екзекутиви національних секцій австрійської соціал-демократії та Міжнародного соціалістичного бюро в Брюсселі з приводу подій на IV з'їзді партії. У ньому, зокрема, відзначалося, що в УСДП є дві течії – українська і «польська, котрої приклонники працюють головно в рядах ППСД та котрі на український соціалістичний рух, його потреби і завдання дивляться крізь шкільний інтересів польської соціалдемократії». Непорозуміння між течіями впродовж багатьох років виникають періодично «не з причин прінципіяльної натури, а на ґрунті відносин нашої партії до ППСД»¹⁷. Формально на момент розколу П.Буняк мав серед «молодих» найвищу посаду в партії – заступника голови (В.Левинський і А.Чернецький були відповідно першим і другим секретарями партії, решта «молодих» – у кращому разі членами Екзекутиви), однак, без сумніву, фактичними ідейними лідерами фракції були насамперед трохи старші й більш досвідчені В.Левинський та Л.Ганкевич.

Перебування П.Буняка у проводі «молодого» напряму спрямувало проти нього вістря критики «старих». Так, уже 5 грудня 1911 р., на наступний день після завершення роботи IV з'їзду, П.Буняка було усунено з редакції «Землі і волі», яка залишилася в руках «старих»¹⁸. 26 грудня у Перешиблі відбулися збори за участю близько трьохсот українських робітників, на яких депутат австрійського парламенту від УСДП С.Вітик піддав різкій критиці «молодих», вказавши на «упадок партії під послідною Екзекутивою, де вели верх Левинський, Буняк і Кухар». Водночас на зборах була одностайно ухвалена резолюція С.Вітика, за якою «молоді» розглядалися як такі, що вибули з членів партії¹⁹.

Перед фактом звинувачень у прагненні до поділу робітничих профспілок за національною ознакою, що ширілися

з боку політичних опонентів, та враховуючи гостроту і актуальність цього питання у тогочасному міжнародному робітничому русі, 17 лютого 1912 р. лідери «молодих» змушені були виступити із спеціальною заявою, в якій наголошувалося: «В спорах о формі фахових організацій стоїмо на ґрунті ухвал міжнародного соціялістичного конгресу в Копенгагені, то значить, ми є безумовними приклонниками одноцільності і єдності фахових організацій в кожній державі, та домагаємось рівночасно, щоби в лоні існуючих фахових організацій були вповні узглядновані і заспокоювані національно-культурні права і домагання робітників кожної нації»²⁰. Цю заяву П.Буняк підписав уже як голова ЕК УСДП (фактично – ЕК фракції «молодих»), що свідчило про формування кожним напрямом власних партійних структур, оскільки головою ЕК, обраного «старими», залишився М.Ганкевич.

Розкол спричинив тимчасовий занепад УСДП. Тісний гурт провідників «молодого» крила партії незабаром практично розпався. В.Левинський у 1912 р. виїхав до Києва, де пізніше редактував соціал-демократичний журнал «Дзвін», Л.Ганкевич працював адвокатом у Болехові, інший активіст «молодих» А.Чернецький перебрався до Чернівців, на Буковину. У Львові з «молодих» залишилися фактично тільки П.Буняк, Ю.Бачинський та І.Кухар, які, за словами А.Чернечького, «старалися, як могли, втримати партію»²¹. «Нема з чим і з ким починати яку-небудь роботу. Провінція заснула. На листи... навіть ніхто не відповідає. Молодших забрано до війська, а старші або кинули все, або відносяться до всього байдуже», – писав П.Буняк В.Левинському в листі від 11 грудня 1912 р., через рік після з'їзду²². В іншому листі від 20 грудня він зазначав: «...Від якогось часу між членами нашої партії самі лише непорозуміння, недовіра, дальші розколи... В нас майже все звалися, а се, що ще лишилося, іде до упадку. Се мусимо собі виразно сказати»²³.

Враховуючи труднощі з виданням основного політичного рупора «молодих» газети «Вперед», через брак коштів, П.Буняк наприкінці 1912 р. вирішив налагодити випуск нового,

культурно-просвітнього часопису, який мав стати популярним органом партії. Узгодивши свої плани з В.Левинським і Л.Ганкевичем, повідомивши Екзекутиву і взявши позику, він з січня 1913 р. розпочав видавати у Львові газету «Добра новина». Особистого прибутку від цієї праці він не мав, а вся редакція фактично складалася з самого Буняка²⁴. Проте новий часопис завдяки значно меншій політизованості та більшій адаптації до потреб та інтересів масового читача мав помітний успіх. У січні-лютому 1913 р. П.Буняк повідомляв у листах до В.Левинського, що «Добра новина», котра мала доволі високий для тогочасної Галичини тираж 2 тис. прим., «іде поволи в гору» і «загально подобається – робітникам, читальням, хлопам...»²⁵. У другій половині 1913 – на початку 1914 рр., коли внаслідок розколу та організаційного занепаду УСДП практично припинився вихід у світ її преси, «Добра новина» П.Буняка залишалася, по суті, єдиним друкованим органом партії.

Коли безперспективність подальшого існування двох УСДП стала очевидною для обох фракцій, П.Буняк взяв участь у заходах, спрямованих на відновлення єдності партії. При цьому як робітник, передусім, практик організаційно-партийної роботи, він доволі скептично ставився до проявів ідеологічного догматизму та надмірної ідейної «принципості», що часом перешкоджали досягненню порозуміння у внутріпартийній полеміці. Так, у листі до колишнього депутата галицького краївого сейму, соціал-демократа А.Шмігельського від 20 травня 1913 р. він писав: «Як би в нас не було таких «ідейних» людей... ми стояли би далеко краще. Як би не «ідейні колоди», у нас і преса була би гарна, і організація, і рух взагалі. Бо хто ж запропастив «Землю і волю»? «Ідейники»! А хто партію? Вони!»²⁶.

4 травня 1913 р. у Львові відбулася спільна конференція екзекутив двох частин УСДП, що, як зазначалося в її постанові, «по основнім передискутуванню стану, витвореного по розламі партії, дійшла однозгідного заключення, що з'єднані обох партій є конечністю, яка лежить в інтересі українського

пролетаріяту». Було вирішено передати керівництво «об'єднаному екзекутивному тілу, зложеному з екзекутив обох партій, котрого головним завданем є скликане партійного з'їзду УСДП в найближшім часі»²⁷. Від «старих» резолюцію підписали М.Ганкевич і О.Панас, від «молодих» – П.Буняк і В.Левинський.

З'їзд, про необхідність якого говорилося у цитованій постанові, вдалося провести у Львові 1–2 березня 1914 р. Він завершив справу об'єднання двох частин партії. У складі новообраних, єдиного Екзекутивного комітету УСДП, очоленого В.Темницьким, П.Буняк обійняв посаду секретаря партії²⁸.

Перша світова війна, що почалася в липні 1914 р., розкидала провідних діячів галицько-української соціал-демократії по світах. Одні з них пішли на фронт у лавах австрійської армії або добровольцями в легіон Українських Січових Стрільців, частина емігрувала з краю до Відня та інших міст. Зі спогадів А.Чернецького дізнаємося, що П.Буняк під час війни перебував на фронті, а товариші по партії В.Темницький та А.Чернецький намагалися в міру можливості матеріально підтримати його дружину і дітей²⁹. Природно, він не зміг взяти безпосередньої участі у першій за період війни конференції УСДП 5–6 серпня 1917 р. у Відні, надіславши на її адресу, як це зробив ряд інших відомих діячів партії (Ю.Бачинський, В.Старосольський, В.Левинський, І.Жовнір, Р.Скибінський та ін.), вітального листа³⁰. Судячи з усього, не було П.Буняка й серед учасників конференції УСДП у Львові 23 червня 1918 р., яка започаткувала відродження партії на теренах Галичини під австрійською владою після відступу російських військ. Серед членів обраного конференцією тимчасового партійного керівництва прізвища П.Буняка немає³¹, що, з огляду на його активність і авторитет, свідчило про відсутність у краї.

П.Буняк підтримав проголошення Західно-Української Народної Республіки на уламках імперії Габсбургів. Однак він не взяв безпосередньої участі у розбудові української державності в Галичині, залишився у Львові, окупованому поляками

на початку польсько-української війни 1918–1919 рр. Разом з іншими діячами проводу УСДП під польською владою він залив урядових репресій. Так, у ніч з 27 на 28 грудня 1918 р. П.Буняк, як і Л.Ганкевич та ряд інших соціал-демократів, були заарештовані й лише через кілька днів випущені на волю³². Деякий час соціал-демократична газета «Вперед», що почала виходити у Львові з 27 листопада 1918 р., була змушенна дублювати український текст латинкою, впродовж майже півроку з березня 1919 р. її видання було взагалі заборонене.

П.Буняк був головним редактором газети «Вперед» у 1918–1922 рр. Газета інформувала українське населення під польською окупацією про державне будівництво в Україні. «Перемишль і Львів відтяті від свого уряду, від свого парламенту (Української Національної Ради), відтяті від цілого краю»³³, – писалося в одному з перших номерів «Впереду». Редакція газети з радістю сприйняла звістку про об'єднання ЗУНР з Українською Народною Республікою у січні 1919 р. «Там, за стрілецькими ровами, вже лад і спокій, сильні основи серед взірцевого порядку кладе Українська Народня Республіка – З'єднена Україна, – говорилося у «Впереді». – В Київі Директоріят – сильний, одноцільний та згідний»³⁴. На шпальтах газети нерідко ідеалізувалося становище Української держави, можна було прочитати про підвищення у ЗУНР матеріального достатку широких народних мас, нібито продукція «значно там подешевіла. Нарід щасливий, що з своєю волею діждався такого добра»³⁵. Соціал-демократи, за висловом газети «Вперед», «раділи кожньою вісткою з вільного краю, як... угрунтовується наша З'єднена Народня Республіка, та сумували... коли почули про якіс та невдачі»³⁶. «Вперед», редактований П.Буняком, деякий час був єдиною українською газетою, що видавалася на окупованих поляками землях*, захищав інтереси всього українства. Показово, що до редакції «Впереду» в листопаді 1919 р. написав лист

* Газета «Діло» після встановлення у Львові польської влади перестала виходити, останній номер побачив світ 22 листопада 1918 р.

екс-голова Директорії УНР В.Винниченко, звернувшись із проханням потурбуватися про долю Є.Чикаленка, інтернованого польською владою³⁷.

П.Буняк із болем зустрів повідомлення про окупацію всієї території ЗУНР Польщею в липні 1919 р. В умовах воєнних дій і польських урядових репресій діяльність УСДП практично завмерла. «Наше партійне життя розбите, – підкresлювала Головна управа УСДП у відозві від 1 вересня 1919 р., опублікованій у газеті «Вперед». – Наші просвітні, політичні і фахові товариства замкнені, наші організації не існують»³⁸. Відновлення організаційно-партійної роботи УСДП практично почалося в 1920 р., охопило три основні напрямки – політичний, профспілковий і культурно-освітній³⁹. «Наша програма, наша ціль ясна, – писалося у програмній статті «Впереду» 1 січня 1920 р., – повна політична воля, незалежність держави, перехід землі і фабрик на власність загалу, визволення народних мас з темноти, загальнодоступна наука для найширших верств...»⁴⁰

П.Буняк брав активну участь у профспілковій діяльності УСДП, що мала на меті створення самостійних профспілкових організацій робітників-українців. Він був делегатом першої професійної конференції українського робітництва, яка відбулася 10 січня 1920 р. у Львові. Учасники конференції зі Льєва, Городка, Перемишля, Коломиї, Стрия, Станіслава, Підзамча, Мшан і Стебника обрали Головну Професійну («Професіональну») Раду (ГПР), на чолі якої став П.Буняк. Однак ГПР не змогла виконати поставлене перед нею завдання – об'єднати робітників української національності за класовою професійною ознакою в окремих профспілках. Очевидно, на перешкоді цьому стали насамперед об'єктивні причини: порівняно невелика кількість національно свідомих промислових робітників-українців у Галичині та їх важке економічне становище, опір польської влади і керівництва вже існуючих профспілок. Водночас спроби усамостійнення профспілкових організацій українського робітництва в Речі Посполитій унеможливила ліворадикальна еволюція УСДП на початку 1920-х рр.

Зневірившись у політиці еміграційних урядів УНР і ЗУНР, українські соціал-демократи в 1920 р. не мали чіткої політичної платформи. На партійній конференції УСДП 27–28 березня 1920 р. у Львові було прийнято ухвалу про помилковість орієнтації «на Антанту, але шкідливою є також «орієнтація» на большевиків. Для українського пролетарського народу не відповідає буржуазний світогляд, але також на ніщо здався йому «паршивий большевизм»⁴¹. П.Буняк підтримав резолюцію конференції про необхідність розірвати «всяку політичну коаліцію і кооперацію з несоціялістичними елементами», боротися за «утворення одноцільного революційно-соціялістичного фронту»⁴². 30 березня 1920 р. він разом з А.Чорнецьким, Л.Ганкевичем і С.Пашкевич подав заяву про вихід з президії УНРади у Львові⁴³. По суті, УСДП опинилася поза межами двох таборів – національно-державницького, до якого увійшли трудовики, радикали і християнські суспільніни, та комуністичного, що вели між собою боротьбу.

Водночас П.Буняк як соціал-демократ піддав критиці політику Польської партії соціалістичної (ППС) у східногалицькому питанні. Під час зустрічі з польськими соціалістами М.Недзялковським і К.Пужаком у редакції часопису «Вперед» 7 листопада 1921 р. він разом з Миколою Парфановичем відкинув пепеесівський проект територіальної автономії Східної Галичини⁴⁴. П.Буняк сподівався, що «взаємини з ППС наважемо, коли вона змінить свою політику і стане на пролетарському, справедливому становищі»⁴⁵. «...Ми, українські робітники міст і сіл, – заявив П.Буняк на 1-травневому вічу 1921 р. у Львові, – зорганізовані під червоним соціалістичним революційним прапором, ми, що нас давить не тільки економічна й політична, але також і національна неволя, прилучаємося до голосу пролетаріату цілого світу і разом з ним протестуємо проти всякої неволі, проти всякого гнету... і будемо боротися аж до нашої остаточної побіди...» У доповіді висловлювалося переконання, що в недалекому часі «три народи, замішуючі нашу країну, одною спільною лавою скинуть ярмо, яке всіх нас давить...»⁴⁶. Отже, П.Буняк сподівався

на інтернаціональну солідарність робітничого класу в боротьбі за соціалістичні ідеали.

Під тиском знизу УСДП почала орієнтуватися на радянську Україну і вбачати в ній основу для будівництва незалежної соборної української державності. Симпатії до радянської влади посилювалися в міру надходження інформації про «українізацію», що звучала дисонансом до антиукраїнської політики поляків у Галичині. Характерно, що газета трудовиків «Український вістник» назвала УСДП «партією КВД (куди вітер дує)⁴⁷. П.Буняк як редактор щоденної газети УСДП «Вперед» доклав багато зусиль для поширення радянофільських настроїв. Так, у газеті писалося, що «ніхто не зробив так багато і так ґрунтовно для так званої українізації, як Радянська влада...»⁴⁸. «Вперед» заявляв, що «для кожного соціаліста... сучасна Україна мусить бути тим краєугольним каменем, на якому він повинен основувати програму державного будівництва України. Це наше становище... ні трохи не перечить самостійності, ні соборності»⁴⁹. Польська поліція інформувала в 1921 р., що газета «Вперед» почала дедалі сильніше схилятися на сторону комуністів⁵⁰. За перші три місяці 1922 р. власті конфіскували 16 номерів газети, а 30 березня її видання було заборонено «з приводу вміщення статей антиреспубліканського спрямування»⁵¹.

П.Буняк намагався використати зв'язки з соціал-демократами, що опинилися за кордоном, для піднесення партійної діяльності в краї. «...Взагалі, ніякої соціалістичної літератури закордонної не дістаємо, — писав П.Буняк у листі В.Старосольському в березні 1921 р. — Було би дуже добре, якби в якийсь спосіб ми діставали соціалістичну літературу...»⁵² В іншому листі 25 серпня 1920 р. він стверджував, що був змущений «зменшити об'єм «Впереду» до половини із-за вичерпання фінансових средств. ...Чи нема там на еміграції нікого, хто поміг би нам в тім скрутнім положенню?»⁵³ За даними поліції, П.Буняк наприкінці 1920 р. був серед найбільш активних діячів УСДП у Львові разом з Л.Ганкевичем та А.Чернецьким⁵⁴.

П.Буняк був присутній на розширеній нараді УСДП 14–15 січня 1922 р. у Львові, яка одноголосно ухвалила політичну резолюцію, що складалася з трьох частин. Перша з них висловлювала підтримку соціалістичним республікам Сходу, які мав захищати «цілий пролетаріят світу, об'єднаний одноцілим революційним фронтом», друга частина резолюції назвала радянську Україну «одинокою реальною формою української державності під сучасний момент», а третя, з цензурних причин не опублікована у пресі, — вперше офіційно поставила вимогу возз'єднання західноукраїнських земель з УСРР і утворення «об'єднаної, суверенної робітничо-селянської України»⁵⁵.

Після січневої 1922 р. наради політична боротьба в керівництві УСДП загострилася. П.Буняк підтримав голову УСДП Л.Ганкевича та секретаря І.Квасницю, що вийшли з Головної управи відповідно 17 і 25 травня під тиском діячів лівого крила, які в орієнтації на УСРР схилялися до пріоритету соціально-класового та інтернаціонального. На засіданні 25 травня 1922 р. він заявив, що провід УСДП повинен скласти свої повноваження, однак проти цього рішуче висловилися інші члени управи. П.Буняк написав заяву про вихід з Головної управи, яка була зачитана А.Чернецьким 29 травня⁵⁶. На одному із засідань управи 11 березня 1923 р. М.Парфанович стверджував, що «порозуміння з ними (П.Буняком та його однодумцями. — О.Ж., І.Р.) неможливе... з ідеологічних причин». У свою чергу, І.Калятинський вважав, що «суперечка не була чисто особистого характеру... Раз вони не погодились з напрямком партії і органу, то справа вже ідеологічна і повинен вирішити з'їзд»⁵⁷.

Ідейною кризою в УСДП скористалися комуністи-«vasильківці», що почали вступати в соціал-демократичні організації для ведення легальної діяльності і на VI з'їзді 18 березня 1923 р. у Львові відкрито перевели партію в комуністичний табір. П.Буняк разом з партійними товаришами не поставив «міцного політично-ідейного опору проти цього опанування партії комуністичним і комунофільським елементом, — писав

радикал І.Макух. – Замість перевести ідейну кампанію хоч би вже на конгресі, а в разі поразки, утворити окрему політичну організацію, яка обстоювала б далі соціал-демократичні принципи, цей провід цілком капітулював»⁵⁸. Прокомуністична УСДП була заборонена польською владою в січні 1924 р.

П.Буняк був серед колишніх лідерів УСДП, що взяли участь у заходах по відбудові партії українських соціал-демократів у другій половині 1920-х рр. По суті, зусилля П.Буняка та його давніх партійних товаришів було спрямовано на просвітницьку діяльність у робітничому середовищі. Статут товариства «Робітнича громада», затверджений у серпні 1925 р., ставив завдання всебічного духовного і фізичного розвитку українського робітництва, поширення «серед нього культури і освіти» та надання матеріальної допомоги⁵⁹. Культурно-освітня діяльність «громадівців» охопила територію Східної Галичини, в 1926 р. гуртки товариства виникли у Львові, Перемишлі, Дрогобичі, Болехові, Золочеві, Бориславі. Зокрема, П.Буняк взяв участь у першій великій акції «Робітникої громади» – відзначенні ювілею І.Франка 21 червня 1926 р. у Дрогобичі. Характерно, що товариство мало свій прапор червоного кольору, де містився з одного боку портрет І.Франка, а з іншого – напис «Робітнича громада»⁶⁰.

Питання просвітницької діяльності обговорила перша конференція товариства «Робітнича громада» 5 березня 1927 р. у Львові. Учасники конференції одностайно ухвалили резолюцію, запропоновану І.Кvasницею, в якій підkreślувалося, що «головним завданням товариства повинно бути клясовое освідомлювання українського пролетаріату...». З цією метою невдовзі передбачалося розпочати видання неперіодичної «Української Соціалістичної Бібліотеки». П.Буняк був обраний до складу Головної ради «Робітникої громади» як заступник голови І.Жовніра, а також очолив її Головну управу⁶¹. На прикінці 1920 – на початку 30-х рр. гуртки товариства, що поєднували розвиток національної самосвідомості з пропагандою соціалістичних ідей, були створені у 13 містах і селищах Галичини – Львові, Перемишлі, Дрогобичі, Бориславі,

Східниці та ін. Щоправда, за визнанням соціал-демократичної преси, «не всі вони діяльні», територія «Підкарпаття, головний осідок українського робітництва, є одночасно осідком соціалістичного слова й думки»⁶². Так, серед читачів бібліотеки «Робітникої громади ім. І.Франка» у Дрогобичі, яка налічувала в 1929 р. понад 1,5 тис. книжок, було 60% робітників і по 20% студентів та службовців⁶³.

Крім культурно-освітньої діяльності «Робітникої громади», в якій брав активну участь П.Буняк як один із лідерів, масову базу української соціал-демократії розширювало видання преси. З першого червня 1926 р. у Львові почала виходити газета «Вперід!» як орган «українського соціалістичного пролетаріату» за редакцією В.Кубіцького. До кінця 1926 р. вийшли десять номерів газети, упродовж наступних двох років вона виходила нерегулярно, з перервами. На шпальтах газети пропагувалася необхідність відновлення партії українського робітництва, що стояла б на соціал-демократичних, класових позиціях. «Ставлячи на першому місці клич самостійності зорганізованого українського пролетарського руху, – говорилося у вступній статті газети, – ...в боротьбі за пролетарські права... за окончєнне здійснення клічів соціалізму ми рука в руку підемо з пролетаріатом інших народів, але як рівнорядний член...»⁶⁴. Підкреслювалося, що Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), називаючи себе «понадклясовою» партією, насправді «заступає інтереси українського дрібноміщанства та попівства»⁶⁵. П.Буняк входив до вузького кола осіб, які визначали ідейне спрямування газети «Вперід!».

З метою завоювання робітничих мас на свій бік у виборах до польського парламенту колишній провід УСДП 5 грудня 1927 р. скликав у Львові політичну конференцію робітництва, в якій взяв участь і П.Буняк. Учасники конференції одностайно ухвалили резолюцію про створення самостійної партії «українського пролетаріату, що до часу конгресу, який вирішить справу програми, виступатиме під фірмою Української соціалістичної групи (УСГ) «Вперід». Газета

«Вперід!» стала партійним органом цієї групи⁶⁶. П.Буняк був обраний до управи УСГ «Вперід», очоленої ветераном галицько-українського соціал-демократичного руху 70-річним І.Жовніром з Перемишля⁶⁷.

На виборах до парламенту УСГ «Вперід» сформувала разом з Українською соціалістично-радикальною партією (УСРП) Блок українських соціалістичних селянських і робітничих партій (виборчий список № 22). Спільна конференція УСРП і УСГ «Вперід», яка відбулася 15 січня 1928 р. у Львові, обрала виборчий комітет під головуванням соціал-демократа П.Буняка⁶⁸. Водночас він був висунутий на виборах до варшавського сейму як кандидат від групи по округу Львів-місто⁶⁹. Газета УСРП «Громадський голос» повідомляла, що друкар у Львові П.Буняк увійшов під вісімнадцятим номером у список кандидатів до сейму («державний лист») від виборчого блоку 22 (до списку було включено 19 соціал-демократів і соціалістів-радикалів)⁷⁰. За твердженням газети «Вперід!», український пролетаріат теоретично мав союзника в польському робітництві, яке, однак, опинилося під впливом Польської партії соціалістичної, що «ідеольгічно і тактично не є... ніякою соціалістичною партією». Тому-то УСГ «Вперід» пішла на виборчий блок з УСРП на платформі «За землю і волю», хоч ідейно-політичні розходження не залишали сподівань на «якусь тривалу політичну злуку чи союз тих двох партій...»⁷¹.

Лідери УСГ «Вперід», серед яких був і П.Буняк, розгорнули активну агітаційно-пропагандистську роботу серед українського робітництва. Так, у партійній нараді в Калуші 22 січня 1928 р. взяли участь понад 100 робітників, а передвиборне віче за участю діячів групи у Войнилові 19 лютого зібрало більше 600 осіб з 22 сіл Калуського повіту⁷². Однак на парламентських виборах у Польщі в березні 1928 р. жоден соціал-демократ не здобув місця до сейму чи сенату. За словом газети «Діло», «голоси її (УСГ «Вперід». – О.Ж., I.Р.) симпатиків потонули в морі радикальних голосів...»⁷³. До парламенту від виборчого блоку № 22 увійшли лише радикали.

Попри відносну невдачу на виборах УСГ «Вперід» підготувала ґрунт для організаційного відновлення УСДП, яке остаточно оформив Український соціалістичний конгрес, що відбувся 8–9 грудня 1928 р. у Львові в залі товариства «Зоря» по вулиці Вірменській, 25.

П.Буняк був учасником конгресу і першим взяв участь у дискусії після виступу В.Темницького з основною доповіддю «Проект програми і організаційного статуту». Він заявив як представник «старої гвардії партійної», що не підтримує гострої критики В.Темницьким комуністичної влади в радянській Україні. «Я не вчений, адвокат, – сказав П.Буняк, – але мені любійша радянська Україна, як царська Росія. Дивус мене становище т. Темницького...» Водночас П.Буняк піддав критиці доповідача за недостатню увагу до політики ППС. «В дану хвилю основний камінь нашої праці – це самостійність українського робітничого руху»⁷⁴, – підсумував він. Взявши слово вдруге під час дискусії на конгресі, П.Буняк висловився проти членства УСДП у II Інтернаціоналі, з якого партія вийшла на початку 20-х рр., не приступивши «нікуди». «Головне – з'єдинити укр[айнський] пролетаріят, – підкреслив він. – ...Хочемо з'єднання усіх в один новий Інтернаціонал...» На думку П.Буняка, необхідно поширити партійну організацію на Волинь. Щодо ставлення до інших соціалістичних партій, то П.Буняк з пересторогою поставився до політики УСРП, наприкінці засідання заявив, що вона «зложена тепер в більшості із національно свідомих ліберальних, практичних сільських богачів, що в засаді мусять мати багато ріжних від нас потреб і змагань»⁷⁵. Водночас стверджував, що прокомуністичний «Сельроб» – «блізька нам партія, але по правді – вона дуже далека. Ми мусимо зібрати усі наші сили, щоби воскресити давню партію» – УСДП⁷⁶.

Отже, П.Буняк взяв активну участь у визначені політичного курсу відновленої УСДП, на конгресі обстоював вузько-класовий підхід до будівництва національної держави, марксистський догматизм. «Переживаний нами сучасний

момент, – говорилося в одностайно ухваленій резолюції конгресу «В політичних справах», – назвати можна періодом стабілізації капіталізму, другою промисловою революцією капіталізму», яка, однак, неминуче загострить «клясові антагонізми і доведе до неминучого конфлікту». Підкреслювалася необхідність консолідації пролетарських сил у боротьбі «проти всіх форм капіталістичного ладу», за соціалізм. Незважаючи на критику як II, так і III Інтернаціоналів, УСДП визнала зближення позицій у таборі міжнародного пролетаріату, закликала «до захоплення пролетаріатом цілої політичної влади». Партия обстоювала «принцип самостійної, соціалістичної, соборної української Республіки», водночас висловила радянофільські ілюзії, не підтримавши «інтервенційних спроб проти радянської України»⁷⁷.

Делегати конгресу обрали Центральний комітет УСДП на чолі з Л.Ганкевичем. П.Буняк увійшов до партійної управи разом з В.Старосольським, В.Темницьким, А.Кусиком, М.Герасимцем та І.Кvasnicею⁷⁸. На засіданні ЦК 1 січня 1929 р. П.Буняка обрано секретарем УСДП, а решту його членів – заступниками голови партії⁷⁹.

Подальша діяльність П.Буняка під польською владою була нерозривно пов’язана з українською соціал-демократією у складі партійного керівництва. На наступному, VII партійному конгресі* 4 березня 1934 р. П.Буняк увійшов до президії, був знову обраний до складу ЦК як перший заступник голови УСДП Л.Ганкевича (крім нього, членами ЦК стали другий заступник голови партії Р.Скибінський, секретар І.Кvasnicя, В.Темницький, В.Старосольський, Т.Паньков і почесний голова УСДП Р.Яросевич)⁸⁰. Конгрес одностайно прийняв ухвалу про вступ УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу⁸¹, що свідчило про підтримку партією міжнародно-

* Порядковий номер конгресу – VII, ймовірно, вказує що грудневий 1928 р. конгрес партія далі розглядала як шостий, а VI з’їзд – 18 березня 1923 р., який прийняв рішення про перехід УСДП на комуністичні позиції, не брався до уваги.

го соціалістичного руху, взаємини з робітничими партіями інших держав. Так, засідання ЦК УСДП 26 червня 1929 р. виславо вітання лейбористській партії на чолі з Р.Макдональдом у зв’язку з перемогою на парламентських виборах 1929 р. у Великобританії. У заявлі підкреслювалося, що український пролетаріат вважав успіх лейбористів «документальним підтвердженням переможного походу соціалістичної ідеї не лише в Англії, але також і в інших державах Європи»⁸². На VIII конгресі УСДП 17 жовтня 1937 р. у Львові П.Буняк залишився у складі новообраних ЦК на посаді заступника партійного голови В.Старосольського. Водночас до управи УСДП увійшли Р.Скибінський як секретар, І.Борух, Л.Ганкевич, І.Губицький, І.Кvasnicя, І.Кушнір, Є.Малецький і В.Темницький⁸³.

Перебуваючи на лівоцентристських позиціях усередині національно-державницького табору, УСДП потрапила під критику українських політичних партій правої частини спектра та ліворадикальних сил. «...З одного боку, «б’ють» нас націоналісти, – писав П.Буняк, – бо не хочемо (й не будемо!) розбивати одноцілого професійного руху, а з другого боку – б’ють так звані «ліві», бо видвигаємо клічі... «націоналістичні», а через це нібито «спинюємо революційний підйом мас»⁸⁴. У статті «Нова ідеольгія» П.Буняк обґрунтував позицію УСДП у профспілковому русі, що полягала у необхідності створення єдиних робітничих профспілок у Речі Посполитій за класовою професійною ознакою. «Наші противники, наприклад, ундівці чи... радикали, – стверджував він, – уявляють собі, що через піддережування кличу спільної професійної організації ми хочемо повести українське робітництво під прапор ППС чи навіть денационалізувати його». Навпаки, за словами П.Буняка, «участю українського робітництва в спільних професійних союзах» УСДП намагалася не допустити до того, щоб у профспілках верховодила ця чи інша політична партія»⁸⁵. П.Буняк вважав, що профспілкова організація для більш ефективної боротьби за робітничі права «мусить бути сильна, об’єднуюча всіх робітників даної

професії чи даної галузі промислу, без огляду на націю, віру чи партійну приналежність». Було сказано, що «капітал не знає нації... український підприємець, фабрикант чи банк єднається все з підприємцем неукраїнським, щоби здобути коштом робітника фізичного чи умового більший зиск для себе»⁸⁶.

Як фаховий робітник, П.Буняк виявив особливу активність у профспілковій діяльності УСДП, що мала на меті захист соціально-економічних прав українського робітництва. Він був учасником наради 29 квітня 1929 р. у Львові за участю членів ЦК УСДП та Генерального секретаря Центральної Комісії Класових професійних спілок (КПС) посла З.Жулавського. Присутні висловилися за єдність професійного руху і створення автономних українських відділів у КПС із застереженням певних прав (діяти, за статутом, самостійно; «уживати українською мовою в цілій своїй діяльності» та ін.). Нарада вирішила розпочати видання професійного органу українською мовою, перший номер якого під назвою «Професійний вістник» вийшов у жовтні 1929 р.⁸⁷ Виявом зближення між УСДП і КПС стала участь П.Буняка від організації друкарів у Львові, а також відомих українських соціал-демократів І.Кvasниці, Л.Ганкевича, І.Кушніра у IV конгресі Професійних спілок, що відбувся 30 травня – 2 червня 1929 р. у Варшаві⁸⁸.

Згідно з рішенням квітневої 1929 р. наради, 1 листопада у Львові був скликаний Український професійний конгрес, на який з'їхалися 119 делегатів із 38 місцевостей краю, більшість із них становили робітники лісової і нафтової промисловості. П.Буняк відкрив конгрес і був обраний разом з Д.Доротяком та Д.Шифуркою до складу президії⁸⁹. Однак нормальній роботі конгресу перешкодили представники ліворадикальних сил – «Сельробу», ППС-лівиці, комуністів (блізько 100 осіб), які заповнили приміщення по вул. Ринок, 8 і спровокували сутичку з прихильниками УСДП. Після втручання поліції делегати конгресу перенесли засідання у зал по вул. Оссолінських, 10⁹⁰. Конгрес одностайно підтримав поло-

ження угоди між ЦК УСДП і Центральною Комісією КПС від 29 квітня 1929 р. Резолюція в справі суспільних забезпечень вимагала негайного встановлення допомоги по безробіттю, відповідних пенсій і виплат у випадку втрати працездатності. П.Буняк увійшов до Української професійної комісії у складі 12 осіб (голова – І.Кvasниця), підпорядкованої Центральній Комісії КПС, з місцем осідку у Львові. Засідання конгресу вдруге перервала поліція з огляду на «суспільну безпеку»⁹¹.

Отже, Український професійний конгрес, незважаючи на підтримку пепеесівців, так і не зміг нормально завершити свою роботу. Після січневої 1920 р. професійної конференції УСДП цей конгрес став найвищою точкою в розвитку українського профспілкового руху під польською владою. Газета Української професійної комісії «Професійний вістник» виходила протягом 1929–1932 рр. нерегулярно через фінансові проблеми (всього – 22 номери). Як член професійної комісії (на VIII партійному конгресі 1938 р. був обраний її головою)⁹², П.Буняк у 30-х рр. доклав чимало зусиль для виділення автономної української структури в рамках загальнодержавних класових профспілок у Польщі. Однак намагання УСДП загалом не увінчалися успіхом, за словами газети «Діло», українське робітництво у профспілках розпалося «на численні гуртки й поважно підпадає під чужі впливи»⁹³.

П.Буняк брав активну участь у партійному житті відновленої УСДП, намагався послідовно відстоювати соціалістичні принципи, демократію. Так, він виступив з промовою на конференції за участю членів ЦК УСДП та Української професійної комісії 30 березня 1930 р. у Львові, в якій закликав «святкувати 1 травня разом з соціалістичними партіями інших народів і з клясовими професійними союзами»⁹⁴. 29 червня того ж року П.Буняк був обраний головою партійної конференції, в якій взяли участь члени ЦК УСДП, Української професійної комісії, представники з провінції. В одноголосно ухваленій резолюції учасники засідання звернули увагу на загрозу для демократії в ряді європейських країн і запевнили, що українська соціал-демократія непорушно

стоятиме «в обороні демократичних принципів і стремлінь», «була, є і буде противником усіх інтервенційних плянів... проти Союзу Радянських Республік»⁹⁵.

Будучи членом ЦК, багатолітнім заступником голови УСДП, П.Буняк мав значний вплив на взаємини соціал-демократів з іншими українськими партіями та Польською партією соціалістичною, які розвивалися хвилеподібно, залежно від стану польсько-українських стосунків і ситуації в радянській Україні. У 1930-х рр. П.Буняк як соціал-демократ тричі брав участь у спробах консолідації сил у національно-державницькому таборі Західної України. Спочатку ґрунт для зближення УСДП з українськими партіями парламентського типу – УНДО і УСРП дала пацифікаційна акція польської влади, проведена у відповідь на організовану націоналістичним підпіллям хвилю терористичних актів у Галичині влітку – восени 1930 р. Соціал-демократи, ундівці і соціалісти-радикали ухвалили спільну заяву, що була підтримана на засіданні ЦК УСДП 28 вересня 1930 р. У заяві, зокрема, піддано критиці як саботажницькі дії УВО-ОУН, «з національного погляду безцільні», так і застосування властями принципу колективної відповідальності українського населення, що «не може нести збірної відповідальності за вчинки, виконувані таємними конспіративними організаціями чи окремими особами...»⁹⁶.

Спільний блок УНДО, УСРП і УСДП та двох білоруських партій на виборах до польського парламенту восени 1930 р. (Український і білоруський виборчий блок) мав цільовий і тимчасовий характер, невдовзі після виборів розпався. Виборча кампанія в умовах надзвичайного стану не виправдала сподівань П.Буняка, соціал-демократи не здобули жодного мандата, а представництво українців у парламенті порівняно з виборами 1928 р. зменшилося майже вдвічі.

П.Буняк підтримав спробу консолідації національно-державницьких сил у Західній Україні та діаспорі наприкінці першої половини 1930-х рр., що виникла на ґрунті згортання «українізації», сталінських репресій, голодомору на Над-

дніпрянщині. VII конгрес УСДП (березень 1934 р.), у роботі якого П.Буняк взяв участь як член президії, одностайно висловив протест «проти нечуваного терору більшовицької Москви на Великій Україні» та «пошану і привіт усім його жертвам». Політична резолюція конгресу підтримала співпрацю ЦК УСДП з УСРП у напрямку «створення одноцілого українського соціалістичного фронту для боротьби зі зростаючою реакцією»⁹⁷. У рамках процесу консолідації відбулося зближення крайових (УСДП, УСРП) та емігрантських з Наддніпрянщини (Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) соціалістичних партій. Зокрема, в січні 1934 р. УСДП, УСРП, УСДРП і УПСР опублікували спільну заяву про становище в Україні, основний зміст якої спрямовувався на викриття злочинів сталінського режиму, офіційної Москви, яка «політикою визиску й терору поставила проти себе весь український народ...». «Українські соціалістичні партії, – говорилося в заяві, – боряться за волю свого народу... під прапором свободи й демократії»⁹⁸. П.Буняк від імені УСДП виступив 2 грудня 1934 р. на робітничих зборах у Львові, присвячених пам'яті М.Грушевського, що були, за висловом газети УСРП «Громадський голос», «дуже численні»⁹⁹.

П.Буняк прихильно поставився до ідеї скликання Всеукраїнського Національного Конгресу (ВНК), яка виникла в емігрантських колах і об'єднала сім політичних партій (УНДО, УСРП, УСДП, Українську народну обнову та ін.). Він представляв УСДП разом з В.Старосольським та І.Квасницею у передконгресовій нараді 24–28 грудня 1934 р.¹⁰⁰ Учасники наради виступили за відновлення соборної самостійної Української держави зі столицею в Києві і визнали повну суверенітет народу щодо вибору конституційного ладу, заснованого на зразок західноєвропейської демократії. «Всі партії згідно ствердили потребу консолідації національних сил...»¹⁰¹ – писала газета «Діло». Однак ВНК, термін скликання якого було визначене до вересня 1935 р., так і не відбувся¹⁰².

Зусилля його організаторів перекреслила угодовська акція УНДО з польськими урядовими колами («нормалізація»), що була тактичним компромісом і спричинила спротив більшості сил в українському таборі. Водночас не вдалося втілити у життя ідею Українського соціалістичного блоку, що була проголошена делегатами від УСРП, УСДП, УСДРП і УПСР на з'їзді соціалістичних партій 29–30 грудня 1934 р. у Львові¹⁰³.

П.Буняк як один із лідерів УСДП мав контакти з польськими соціалістами. Він був учасником конференції УСДП і ППС 29 січня 1933 р. у Львові, яка вперше після 1918 р. зібрала діячів обох партій на найвищому рівні¹⁰⁴. Доповідачі В.Темницький від УСДП та посол М.Недзялковський від ППС підкреслили необхідність взаємодії у боротьбі за втілення соціалістичного ідеалу, проти наступу санаційної диктатури і обмеження демократичних інститутів у Польщі. Конференція ухвалила рішення про спільну боротьбу УСДП і ППС проти націоналізму, фашизму і комунізму. Водночас у національно-му питанні між партіями були розбіжності: УСДП обстоювала незалежність і соборність України, тоді як пепеесівці – територіальну автономію українських земель у Польщі, не обмежуючи «максимальної програми УСДП. Противно, ППС стоїть на становищі самостійності й державної незалежності українського народу. Коли повстане українська держава, граници обох держав означать обі сторони...»¹⁰⁵.

Загострення протиборства в середовищі легальних українських партій у зв'язку з проголошенням «нормалізації» 1935 р. спонукало УСДП до зближення з ППС. Виразом налагодження стосунків між партіями стала підтримка лідерами УСДП пепеесівської вимоги «національно-територіальної автономії на етнографічних українських землях у Польщі»¹⁰⁶. Цю вимогу УСДП висувала, як правило, на спільних з ППС святкуваннях 1 травня в 1936–1938 рр. Так, у виступі на першотравневому мітингу 1936 р. у Львові за участю близько 30 тис. польських, українських і єврейських робітників П.Буняк, за словами газети «Діло», «домагався територіальної, політичної та культурної автономії для українського народу

у Польщі». Водночас він закликав до утворення «українських народніх, середніх і високих шкіл та українського університету у Львові»¹⁰⁷. Наскільки відомо, УСДП не розглядала концепцію автономії на засіданнях ЦК або партійному з'їзді.

Наприкінці 1930-х рр. УСДП взяла участь в останній у міжвоєнний період спробі консолідації національно-державницьких сил на загальнонаціональній платформі (підтримка проголошеної восени 1938 р. української автономії на Закарпатті та віра у можливість перетворення її у зародок більшої самостійної Української держави, захист українства перед загрозою нової світової війни тощо). П.Буняк піддав критиці «нормалізацію», яка не змінила політики польського уряду в Західній Україні. Виступаючи на VIII конгресі УСДП у жовтні 1937 р., він у вступній промові звернув увагу на переслідування з усіх боків українського соціалістичного руху, зокрема у Долині і Тисмениці. Натомість польський елемент у Галичині зміцнювався «з дня на день», що несло загрозу «розвитку українського народу»¹⁰⁸. Політична резолюція конгресу закликала «до боротьби з диктатурою, фашизмом і реакцією, за демократичні вольності», висловила протест «проти московської націоналістичної диктатури» та «нищення всіх проявів українського національного життя в УСРР»¹⁰⁹.

В умовах краху політики «нормалізації» П.Буняк підтримав утворення Контактного комітету в грудні 1937 р. з метою пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства, заявив провідних галицьких партій і діячів про підтримку Карпатської України, проти утисків українського населення в Польщі тощо. На конференції УСДП 25 вересня 1938 р. у Львові П.Буняк висловив протест проти намагання «європейської дипломатії... всупереч вільсонівського кличу про самовизначення народів... вирішити долю Закарпатської України без порозуміння й волі місцевого населення...». Він був обраний разом із В.Старосольським і Р.Скибінським до президії конференції, виступив з доповіддю проти участі УСДП у парламентських виборах 1938 р., як і в 1935 р., домагався «zmіни виборчої ординації» в більш демократичному

напрямку¹¹⁰. Відозва УНДО, «Дружини княгині Ольги», УСДП, УСРП і Фронту національної єдності з нагоди падіння Карпатської України закликала українців «одностайно стати до відповідальної співпраці, об'єднати всі творчі сили... цілого народу»¹¹¹.

Консолідаційні зусилля українських національно-державницьких партій парламентського типу перервала Друга світова війна, що почалася 1 вересня 1939 р. з нападу фашистської Німеччини на Польщу. Війна серйозно змінила політичну долю П.Буняка, який став однією з жертв сталінської партійно- тоталітарної системи. Після введення радянських військ у Західну Україну і включення її до складу Української РСР П.Буняка було заарештовано і після кількамісячного ув'язнення в кінці 1940 р. відправлено на заслання¹¹², де він у 1941 р. помер¹¹³.

ПРИМІТКИ

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 146, оп. 8, спр. 574. – Арк. 34.

² Там само. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2674. – Арк. 2.

³ Там само. – Арк. 23–25.

⁴ Земля і воля. – 1910. – 12 листопада.

⁵ Там само. – 1909. – 4 квітня.

⁶ По конференції // Там само. – 1911. – 5 лютого.

⁷ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – С. 72.

⁸ Там само.

⁹ Робітничий календар на 1910 рік. – Львів, 1910. – С. 31.

¹⁰ Земля і воля. – 1910. – 28 травня, 3 червня.

¹¹ Там само. – 1911. – 14 січня.

¹² Вперед. – 1911. – 17 грудня.

¹³ Докладніше див.: Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918). – К., 2000. – С. 102–104.

¹⁴ Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів, 1911.

¹⁵ Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

¹⁶ Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП.

¹⁷ Вперед. – 1912. – 12 січня.

¹⁸ Там само. – 1911. – 17 грудня.

¹⁹ Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

²⁰ Вперед. – 1912. – 22 лютого.

²¹ Чернецький А. Спомини з моого життя. – К., 2001. – С. 43.

²² ЦДІАУЛ. – Ф. 387, оп. 1, спр. 41. – Арк. 27.

²³ Там само. – Арк. 25.

²⁴ Там само. – Арк. 25–26.

²⁵ Там само. – Арк. 28, 30.

²⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2472. – Арк. 1 зв.

²⁷ Добра новина. – 1913. – 20 травня. – С. 16; Зелізничник. – 1913. – 15 травня.

²⁸ Праця. – 1914. – 1 квітня.

²⁹ Чернецький А. Назв. праця. – С. 46–47.

³⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 53. – Арк. 11.

³¹ Українська робітнича газета. – 1918. – 30 червня.

³² Вперед. – 1918. – 31 грудня. – С. 2.

³³ Під теперішню хвилину // Там само. – 29 листопада. – С. 1.

³⁴ Нове життя // Там само. – 1919. – 16 січня. – С. 1.

³⁵ Там само. – 1918. – 10 грудня. – С. 2.

³⁶ Там само. – 1919. – 30 січня. – С. 1.

³⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2258. – Арк. 28.

³⁸ Товарищи і Товаришки! // Вперед. – 1919. – 3 вересня. – С. 1.

³⁹ Там само. – 1921. – 8 травня. – С. 1.

⁴⁰ Там само. – 1920. – 1 січня. – С. 1.

⁴¹ Там само. – 4 квітня. – С. 1.

⁴² Красна Конференція у Львові // Там само. – 30 березня. – С. 1.

⁴³ ЦДІАУЛ. – Ф. 581, оп. 1, спр. 113. – Арк. 16.

⁴⁴ Вперед. – 1921. – 11 листопада. – С. 2.

⁴⁵ Там само. – 1920. – 6 листопада. – С. 2, 3.

⁴⁶ 1 Май у Львові // Там само. – 1921. – 5 травня. – С. 1.

⁴⁷ Український вістник. – 1921. – 17 червня. – С. 1.

⁴⁸ Вперед. – 1921. – 2 листопада. – С. 1.

⁴⁹ Федерація чи самостійність? // Там само. – 17 серпня. – С. 1.

⁵⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 146, оп. 8, спр. 4878. – Арк. 7.

⁵¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 121, оп. 2, спр. 189. – Арк. 2.

- ⁵² ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 489. – Арк. 4.
- ⁵³ Там само. – Ф. 387, оп. 1, спр. 41. – Арк. 34, 34 зв.
- ⁵⁴ ДАЛО. – Ф. 271, оп. 1, спр. 22. – Арк. 3.
- ⁵⁵ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 38. – Арк. 1, 2; Партійна нарада // Вперед. – 1922. – 19 січня. – С. 1.
- ⁵⁶ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 72, 73.
- ⁵⁷ Там само. – Арк. 83, 84.
- ⁵⁸ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – С. 302.
- ⁵⁹ Статут культурно-освітнього товариства українських робітників «Робітнича громада» у Львові. – Львів, 1925. – С. 3, 4.
- ⁶⁰ Українське робітництво І.Франкові // Вперед! – 1926. – 1 липня. – С. 1, 2; Літній С. «Вперед» чи назад в багно соціал-угоди? – Львів, 1926. – С. 8, 9.
- ⁶¹ Культурно-освітня конференція // Вперед! – 1927. – 1 квітня. – С. 1.
- ⁶² Квасниця І. Виховуймо робітника-соціаліста! (30-ліття культурно-освітньої праці) // Вперед. – 1933. – травень. – С. 3, 4.
- ⁶³ З освітного руху // Там само. – 1929. – 1 квітня. – С. 1.
- ⁶⁴ Від Редакції // Вперед! – 1926. – 1 червня. – С. 1, 2.
- ⁶⁵ Наше становище // Там само. – 1 липня. – С. 2.
- ⁶⁶ Конференція // Там само. – 1928. – 22 січня. – С. 1.
- ⁶⁷ ДАЛО. – Ф. 121, оп. 2, спр. 190. – Арк. 3.
- ⁶⁸ Там само. – Оп. 3, спр. 104. – Арк. 14.
- ⁶⁹ Комунікат Центрального Комітету Української Соціалістичної Групи «Вперед» // Вперед! – 1928. – 22 січня. – С. 6.
- ⁷⁰ Український працюючий народ голосує тільки на ч. 22 // Громадський голос. – 1928. – 9 лютого. – С. 2, 3.
- ⁷¹ Виборчий бльок українського робітництва та селянства // Вперед! – 1928. – 22 січня. – С. 4.
- ⁷² З нашого руху // Там само. – 6 лютого. – С. 4; На виборчому фронті // Там само. – 1 березня. – С. 5.
- ⁷³ Українська соціальна демократія перед реституцією // Діло. – 1928. – 27 вересня. – С. 2.
- ⁷⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 3, 4.
- ⁷⁵ Там само. – Арк. 14.
- ⁷⁶ Там само. – Арк. 7.
- ⁷⁷ Резолюції Конгресу // Вперед. – 1929. – 20 січня. – С. 2.
- ⁷⁸ V Конгрес // Там само.

- ⁷⁹ З діяльності ЦК УСДП // Там само. – С. 3.
- ⁸⁰ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2, оп. 1, спр. 1066. – Арк. 1, 2.
- ⁸¹ Конгрес УСДП // Громадський голос. – 1934. – 10 березня. – С. 1.
- ⁸² Sprawy narodowościowe. – 1929. – № 3–4. – S. 483; Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za kwiecień, maj i czerwiec 1929 r. – Warszawa, 1929. – S. 45.
- ⁸³ Sprawy narodowościowe. – 1937. – № 4–5. – S. 439.
- ⁸⁴ Буняк П. Нова ідеольгія // Вперед. – 1929. – 1 квітня. – С. 2.
- ⁸⁵ Там само. – С. 1.
- ⁸⁶ Буняк П. Нова ідеольгія // Там само. – 20 березня. – С. 2.
- ⁸⁷ Розбудова професійних союзів // Професійний вістник. – 1929. – жовтень. – С. 1.
- ⁸⁸ Професійний рух і УСДП // Діло. – 1929. – 15 червня. – С. 2.
- ⁸⁹ Український професійний конгрес // Професійний вістник. – 1929. – листопад. – С. 1.
- ⁹⁰ ДАЛО. – Ф. 1, оп. 51, спр. 454. – Арк. 5, 23, 26.
- ⁹¹ Український професійний конгрес // Професійний вістник. – 1929. – листопад. – С. 1; Діло. – 1929. – 5 листопада. – С. 5.
- ⁹² Українська Професійна Комісія // Робітничий голос. – 1938. – березень. – С. 3.
- ⁹³ Організујмо українське робітництво в українських професійних рядах! // Діло. – 1936. – 13 листопада. – С. 1.
- ⁹⁴ УСДП // Там само. – 1930. – 15 квітня. – С. 3.
- ⁹⁵ З життя політичних партій // Там само. – 22 липня. – С. 3.
- ⁹⁶ Солідарний голос політичних партій про події в краю // Там само. – 1930. – 1 жовтня. – С. 1.
- ⁹⁷ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 1066. – Арк. 1; Ще про конгрес УСДП // Громадський голос. – 1934. – 17 березня. – С. 2, 3.
- ⁹⁸ Українські соціалістичні організації про положення на Україні // Громадський голос. – 1934. – 20 січня. – С. 2.
- ⁹⁹ Жалібна маніфестація УСДП // Там само. – 8 грудня. – С. 1.
- ¹⁰⁰ Передконгресові наради українських партій // Там само. – 1935. – 5 січня. – С. 2.
- ¹⁰¹ Левицький Д. За консолідацію українських національних сил // Діло. – 1935. – 2 січня. – С. 1.
- ¹⁰² Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1934 r. – Warszawa, 1935. – S. 25.

- ¹⁰³ Консолідація народоправних сил // Громадський голос. – 1935. – 19 січня. – С. 2.
- ¹⁰⁴ Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в Другій Речі Посполитій // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – К., 2003. – Вип. 62. – С. 51.
- ¹⁰⁵ Львівська конференція // Вперед. – 1933. – травень. – С. 2.
- ¹⁰⁶ Підсумки 1-травневих маніфестацій // Робітничий голос. – 1938. – червень. – С. 1.
- ¹⁰⁷ Свято 1 травня // Діло. – 1936. – 2 травня. – С. 7.
- ¹⁰⁸ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 1486. – Арк. 1.
- ¹⁰⁹ Політична Резолюція // Робітничий голос. – 1938. – березень. – С. 3.
- ¹¹⁰ Краєва Конференція Української Соціал-Демократичної Партиї // Там само. – жовтень. – С. 2, 3.
- ¹¹¹ Українці! // Діло. – 1939. – 25 березня. – С. 3.
- ¹¹² Старосольська У. Ave Caesar, morituri te salutant // Записки НТШ. Т. 210. Історично-філософічна секція. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1991. – С. 135, 136.
- ¹¹³ Буняк Порфир // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 193.

СЕМЕН ВІТИК

Семен Вітик (1876–1937) – одна з найясниших, непересічних і водночас складних неоднозначних постатей в історії українського соціал-демократичного руху в Галичині. Він був одним з фундаторів і провідних діячів Української соціал-демократичної партії Галичини та Буковини, багатолітнім послом австрійського парламенту, членом президії Української національної ради ЗУНР, головою Трудового конгресу України, який у січні 1919 р. проголосив злуку українських земель.

Семен Вітик народився на Дрогобиччині в родині робітника-залізничника, середню освіту здобув у Перемишльській гімназії. У 1892 р. познайомився з І. Франком і якийсь час навіть жив у нього на квартирі у Львові¹. Тоді ж став секретарем Русько-української радикальної партії (РУРП), належав до її «молодого» крила, яке поєднувало марксистські переконання з ідеєю політичної незалежності України і з моменту заснування партії домагалося включення самостійницьких постулатів до партійної програми. Прикметно, що серед «молодих» радикалів-марксівців С. Вітик був єдиним вихідцем із робітничого середовища². Водночас він вже тоді активно діяв у робітничому русі, співпрацював із соціал-демократією.

Після розколу РУРП у 1899 р. С. Вітик разом із більшістю «молодих» радикалів став одним із засновників Української

соціал-демократичної партії Галичини й Буковини як складової частини австрійської соціал-демократії, поряд з М.Ганкевичем і Ю.Бачинським входив до тимчасового правління партії (фактично – оргкомітету з її створення), взяв участь в установчій конференції УСДП 17 вересня 1899 р., на якій виступив із доповідю про організацію³.

С.Вітик завжди вирізнявся непересічними ораторськими організаторськими здібностями, користувався помітною популярністю в масах. Наприкінці XIX – на початку ХХ ст. він був творцем робітничих профспілок, організатором сотень масових зборів, віч, демонстрацій, одним із керівників страйку галицьких селян (1902 р.) та робітників Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну (1904 р.). Брак в УСДП агітаційно-організаційних кадрів у перші роки її діяльності значною мірою компенсувався надзвичайною активністю і мобільністю її провідних діячів, серед яких, мабуть, найенергійнішим був саме С.Вітик. Він негайно прибував у найгарячіші пункти страйкової боротьби, виступав перед робітниками і селянами, що давало їм змогу усвідомити свої економічні інтереси та сформулювати вимоги до працедавців і властей, виступав посередником у переговорах із працедавцями, очолював народні депутатії до органів влади тощо. Отже, С.Вітик спрямовував соціальний конфлікт в організоване, кероване русло, сприяв набуттю протестними акціями цивілізованих і легальних форм. Він також був автором багатьох популярних агітаційно-пропагандистських брошур, що видалися масовими накладами в десятках тисяч примірників («Як треба страйкувати?» (1902), «Що далі робити?» (1902), «Під теперішню пору» (1906), «Проч з відокремленем Галичини!» (1906) та ін.).

Завдяки активній діяльності соціал-демократи порівняно швидко здобули помітний авторитет і вплив у середовищі різних верств трудового народу, що, однак, не сприяло на цьому етапі організаційному зміщенню УСДП з ряду об'єктивних і суб'єктивних причин. Напівофіційний розподіл сфер впливу між українськими і польськими соціал-демократами в

Галичині на початку ХХ ст. (поляки мали працювати в містах, серед промислового пролетаріату, тоді як українці – на селі, серед сільськогосподарських робітників) змушував С.Вітика у робітничому середовищі діяти фактично під егідою Польської партії соціал-демократичної Галичини і Сілезії (ППСД). Що ж до українського села, то там давалася візначеність у партії ефективної і реалістичної аграрної программи, яка відповідала б інтересам і прагненням основної маси селянства, враховувала б специфіку його менталітету. Так, у виданій після масового аграрного страйку 1902 р. брошурі С.Вітика «Що далі робити?» було висунуто своєрідну селянську програму-мінімум, яка передбачала боротьбу за скорочення робочого дня сільськогосподарських робітників, їхне соціальне забезпечення через каси хворих, організацію спеціальних еміграційних закладів, обов'язковий недільний відпочинок для працівників поміщицьких маєтків тощо⁴. Всі ці положення являли собою фактично трохи адаптовані до умов села вимоги промислового робітничого класу, закріплени програмою австрійської соціал-демократії. Такий підхід був зумовлений помилковим ототожненням соціального становища та класових інтересів міських та сільських робітників. Теоретичний догматизм спонукав до пошуку всередині селянства двох класів – сільської буржуазії та пролетаріату, прагнення опертися лише на останній.

Серед однопартійців С.Вітик вважався найавторитетнішим насамперед у питаннях організаційної роботи. На І з'їзді УСДП у Львові (21–22 березня 1903 р.) він доповідав з центрального пункту порядку денного «Організація української соціал-демократії», закликав створювати місцеві та повітові комітети партії, вніс проект партійного статуту, ухвалений з'їздом⁵. Разом з тим, враховуючи вищезгаданий розподіл сфер впливу, запропоновані ним засади оргроботи передбачали побудову партійної структури фактично лише в сільській місцевості, що значною мірою зумовило організаційну слабкість УСДП у 1903–1907 рр. Таким чином, тісний союз із ППСД, активним речником якого був і С.Вітик, з одного боку,

посилював потенціал спільних акцій, з іншого ж – певною мірою гальмував розвиток української соціал-демократії. Водночас С.Вітик увійшов до виділу культурно-освітнього товариства робітників «Воля», заснованого УСДП 1 березня 1903 р. у Львові (голова – М.Ганкевич)⁶, брав участь у просвітницькій роботі серед українського робітництва.

В умовах розгортання в Австро-Угорщині боротьби за реформу виборчої системи в січні 1906 р. С.Вітик виступив на II з'їзді УСДП з доповіддю на цю тему, в якій закликав активізувати боротьбу у винятково легальних формах і «не допустити до розрухів»⁷. У червні того ж року вийшла брошура С.Вітика «Як поступати в часі страйку?» (20 тис. прим.), докладний практичний посібник з проведення масового страйку в рамках чинного законодавства⁸. Загалом на політичному світогляді С.Вітика, як і інших тогоджасних лідерів УСДП, позначився вплив у конституційних умовах Австро-Угорської монархії австромарксизму як поміркованої, центристської течії європейського соціал-демократичного руху з притаманними їй ідеями поступових, поетапних суспільних перетворень, приходу до влади парламентським шляхом, збереження і використання існуючої держави як інструмента соціальної трансформації і, як наслідок, наданням переваги легальним, парламентським формам політичної боротьби.

Понад десять років (з 1907 по 1918 рр.) С.Вітик був послом австрійського парламенту, куди обирається двічі – у 1907 і 1911 рр., обидва рази з робітничого округу № 54 (Старий Самбір – Турка – Дрогобич), розташованого у нафтопромисловому Дрогобицько-Бориславському басейні на Львівщині.

Навколо перемоги С.Вітика та деяких інших представників лівих партій (зокрема К.Трильовського та Л.Бачинського) на виборах 1907 р. виникла цікава полеміка в пресі. Один з дописувачів органу Української національно-демократичної партії газети «Діло» пояснив перемоги лівих кандидатів тим, що їх округи «...під зглядом просвітним найбільше занедбані: брак там провідників, брак праці на народній ниві. Духовенство, в більшій часті запаморочене московофільством; ...так

і нарід, видячи, що від своїх провідників духовних не дочекається ся помочі у своїй матеріальній нужді... пішов громадно за тими, котрі йому обіцяли грушки бодай на вербі... Безпременно, що одною з найважніших причин зросту радикалізму і соціалізму в згаданих повітах є брак національної свідомості, спричинений кацапським мракобісієм⁹. З цим категорично не погодився політичний оглядач «Літературно-наукового вістника» М.Лозинський: «Доказувати абсурдність тої «теорії» нема потреби; се само б'є в очі. Тільки звернемо увагу, що факти, на яких побудована та «теорія», невірні». Те, що повіти, в яких перемогли соціалісти, найвідсталіші в плані просвіти та національної свідомості, «се фантазія шан. автора»¹⁰. «...Навіть там, де виступали против себе кандидати українських поступових партій, народні маси йшли за тими українськими партіями, яких соціально-політична програма ширша: радикали і соціальні демократи брали верх над національними демократами... З того наука – всі партії, які схотять мати успіх серед народної маси, мусять переймати ся щораз більше політичним і соціальним радикалізмом в дусі потреб народніх мас»¹¹.

У парламенті С.Вітик з ідеологічних і соціально-класових міркувань працював у складі не Українського, а багатонаціонального Соціал-демократичного клубу (СДК), разом з іншими лідерами австрійської соціал-демократії входив до його керівного виділу¹². Парламентська діяльність Вітика вирізнялася неабиякою активністю. Так, за півтора року від початку роботи парламенту, вперше обраного на основі загального виборчого права у червні 1907 р., він шість разів виступив з промовами, вніс шість проектів рішень, зробив тридцять три депутатські запити з конкретних актуальних питань суспільного життя¹³. Разом з іншими членами СДК С.Вітик виступав за введення загального права голосування на виборах до галицького краївого сейму, демократизацію закону про збори, більш справедливу податкову систему, врегулювання національних проблем і захист прав національних меншин, скасування смертної кари, скорочення терміну військової

служби до двох років, соціальне забезпечення робітників по старості та інвалідності, а також робітничих вдів і сиріт, запровадження 8-годинного робочого дня для гірників, повернення селянам лісів і пасовищ, відкриття українського університету у Львові¹⁴. М.Лозинський писав у 1907 р., що діяльність двох українських соціал-демократів у парламенті (С.Вітика та Я.Остапчука) за активністю «не уступає діяльності українського клубу»¹⁵, який складався з двох десятків представників національно-демократичної і радикальної партій.

Водночас у національно-політичних питаннях СДК не-рідко взаємодіяв з Українським клубом. Справедливі національні домагання українців у ряді випадків підтримав серед усіх фракцій австрійського парламенту лише соціал-демократичний клуб¹⁶. Разом з тим, тісний і довготривалий союз двох прогресивних сил не склався через ідеологічні й тактичні суперечності. Українські партії закидали СДК політичний опортунізм, прагнення шляхом компромісів будь-що зберегти парламент з численним представництвом соціал-демократів. Останні ж, зі свого боку, звинувачували Український клуб у непослідовності, постійній готовності до компромісу з реакційним урядом взамін за дрібні поступки у національному питанні. Так, звітуючи про діяльність СДК на III з'їзді УСДП 14–15 березня 1909 р. у Львові, С.Вітик піддав гострій критиці Український клуб, який, на його думку, веде політику, «не гідну українського народу, але розпуки, політичного дон-кіхотства, чим лиш сам себе осьмішує». Поряд з цим, він вкрай негативно схарактеризував роботу п'яти московофільських депутатів, ведену «при помочі рубля в користь царату і російської чорної сотні»¹⁷. С.Вітик підкреслив, що українські соціал-демократи вважають себе захисниками інтересів не лише пролетаріату, а всього українського народу і будуть боротися за належні йому права. Він вніс на затвердження з'їздом проект резолюції «Проти війни!», який містив протест проти воєнних приготувань і вимагав зберегти мир у Європі, а також внести такі зміни до австрійської конституції, що зробили б оголошення війни залежним від рішення парламенту¹⁸.

Загострення українсько-польських відносин у Галичині на початку ХХ ст. зумовило появу й поступове посилення в УСДП «молодого» («автономістського») напряму, який прагнув звільнити партію з-під впливу польської соціал-демократії та активно протидіяти полонізації українського робітництва. За таких умов С.Вітик, виступаючи на III з'їзді УСДП з доповіддю «Організації політичні, культурні, фахові», за-клікав засновувати профспілки серед українських робітників і фахові робітничі видання українською мовою, а у вже існуючих профспілкових організаціях (проти поділу яких він висловився категорично) враховувати мовно-культурні потреби українців. Він наголосив на необхідності, зберігаючи як найтісніші братерські стосунки з польськими соціал-демократами, «будувати свою власну хату»¹⁹. Після цього з'їзду С.Вітик з ініціативи «молодих» протягом деякого часу очолював місцевий комітет УСДП у Львові. Проте він надалі активно співпрацював із ППСД, за що в 1910–1911 рр. був гостро розкритикований «молодими» українськими соціал-демократами (Ю.Бачинським, В.Левинським, Л.Ганкевичем та ін.), звинувачений у політичному гермафріодитизмі, кар'єризмі й волюнтаризмі²⁰. Відкрите зіткнення між фракціями всередині партії завершилось її розколом у 1911 р.

С.Вітик, імовірно, в силу своїх переконань та особистої вдачі, відіграв особливу роль у розколі УСДП. Фактичний розкол був започаткований вже на січневій 1911 р. партконференції, яка під впливом «молодих» ухвалила резолюцію з осудом дискримінаційної політики ППСД щодо українських товаришів, після чого «старі» лідери-засновники партії С.Вітик та М.Ганкевич з невеликою групою прибічників демонстративно вийшли із залу і подальшої участі в роботі конференції не брали²¹.

Остаточно розв'язати спірні питання мав IV з'їзд УСДП, який проходив 3–4 грудня 1911 р. у Львові. Прагнучи забезпечити на цей раз більшість своїй фракції, С.Вітик організував прибуття на з'їзд щонайменше двадцяти делегатів, які презентували неіснуючі парторганізації з низки сіл

Перемишльського повіту (або принаймні такі осередки, про існування яких нічого не знали ні повітовий комітет партії, ні її вищий виконавчий орган – Екзекутивний комітет (ЕК) у Львові). Безпосередніми виконавцями справи, як випливало з офіційної заяви Перемишльського повітового комітету УСДП, опублікованої в пресі після з'їзду, були брати С.Вітика Антін та Іван²². Мандатна комісія з'їзду вирішила повірити на слово цим делегатам, що їх осередки «зорганізувалися в последнім часі»²³ перед з'їздом, але, згідно з визначеню ЕК квотою представництва, погодилася визнати по одному представнику відожної організації і поставила під сумнів повноваження лише 13 делегатів, які представляли ті самі організації понад квоту, запропонувала, щоби вони брали участь у з'їзді як гости. Різко проти цього виступив С.Вітик, який зазначив, що статут не регламентує квоти і немає причин відсувати від участі у з'їзді таку велику кількість делегатів²⁴. За свідченням Ю.Бачинського, Вітик пригрозив зірвати з'їзд, що вплинуло на частину делегатів²⁵. Більшістю всього у три голоси було затверджено всі мандати. Це, як показали подальші події, вирішило долю з'їзду. Під час голосування з основного питання порядку денного «Відносини до інших соціалістичних партій» більшістю всього у два голоси (40 проти 38) було ухвалено резолюцію з поправками «старих», що означало їхній реванш і поразку «молодого» крила. «Молоді» (32 делегати) залишили з'їзд, який вже без їхньої участі обрав нову партійну Екзекутиву, до складу якої, як і раніше, увійшов і С.Вітик²⁶.

Після розколу С.Вітик разом з М.Ганкевичем і Т.Меленем у 1911–1914 рр. очолював інтернаціоналістську фракцію партії, що залишалася в тісному зв'язку з ППСД. Щодо конфлікту всередині УСДП і молодих «розкольників» він зайняв непримиренну позицію. Так, виступаючи на зборах близько трьохсот українських робітників у Перемишлі 26 грудня 1911 р., С.Вітик закликав розглядати послідовників «молодого» крила як таких, що вибули з членів партії, вніс резолюцію, що забороняла ширити друкованій орган «молодих» газету «Вперед»²⁷. Незважаючи на запрошення, С.Вітик, ма-

бути, єдиний з чільних «старих» діячів партії, як і представники польської соціал-демократії, не взяв участі у роботі V (об'єднавчого) з'їзду УСДП 1–2 березня 1914 р. у Львові²⁸, на якому було остаточно ліквідовано розкол партії і возз'єднано обидві фракції. Як наслідок, він практично вперше за час існування партії не потрапив до складу обраного на з'їзді партійного керівництва, хоч і залишився тоді єдиним послом австрійського парламенту від УСДП.

С.Вітик користувався авторитетом у міжнародному соціалістичному русі. Зокрема, він був активним учасником і виступав від імені УСДП на загальнопартійних з'їздах австрійської соціал-демократії у Відні в 1901, 1903 і 1905 рр., представляв українських соціал-демократів у складі австрійської делегації на Штутгартському (1907) і Базельському (1912) конгресах II Інтернаціоналу. Наприклад, на конгресі у Штутгарті він працював у комісії з проблем еміграції та імміграції робітників, на засіданні якої виступив у дискусії навколо проекту резолюції, що знайшло відображення в опублікованих матеріалах конгресу²⁹.

Під час Першої світової війни С.Вітик, як і багато інших його товаришів по партії, перебував у Відні, де підтримував зв'язки з українським робітничим товариством «Поступ»³⁰, видавав українську соціал-демократичну газету «Праця». Він залишився в опозиції до обраного V з'їздом партійного керівництва УСДП, очоленого одним з лідерів «молодих» В.Темницьким. У ході підготовки до першої за період війни конференції УСДП (5–6 серпня 1917 р. у Відні) В.Темницький у листах до В.Старосольського та М.Ганкевича висловлював серйозні побоювання, що прибічники С.Вітика отримають більшість на конференції і він зможе захопити фактичне керівництво в партії у свої руки³¹. Однак С.Вітик відмовився взяти участь у конференції³². Судячи з джерел, особиста неприязнь між ним і головою партії В.Темницьким у цей період досягла апогею. У квітні 1917 р. В.Темницький писав В.Старосольському: «Вітик пустий і злобний демагог, чоловік обмежений, але завзятий і впертий ...»³³ Подібну, різко негативну

персональну характеристику він дав і прибічникам С.Вітика³⁴. У грудні того ж року на сторінках «Вістника СВУ» В.Темницький піддав критиці промову С.Вітика в австрійському парламенті 9 листопада 1917 р., пов'язану з планами передачі Галичини майбутній Польській державі. Він процитував дослівно кінцівку промови: «Тому рясніє перед нами російська Україна як надія... туди рветься наша безрозрадна душа, туди звертаються наші очі в одинокій надії, що ми разом з українським народом з Росії переможемо всі запори та зеднаємося в один самостійний вільний український нарід». На думку В.Темницького, за поетичними фразами промови залишилася недостатньо ясною політична позиція. Він також підкреслив, що соратники С.Вітика – провідники ППСД – виступають найгарячішими прихильниками приолучення всієї Галичини, в тому числі її східної, української частини, до Польщі³⁵.

Натомість С.Вітик зблизився у цей період з іншим лідером «молодих» – А.Чернецьким, який допомагав йому редактувати «Працю»³⁶, робив спроби посередництва між С.Вітиком та іншими «молодими» діячами УСДП з метою досягнення компромісу і примирення, щоправда, за власним визнанням, безуспішні³⁷.

Вперше після великої перерви С.Вітик повернувся до безпосередньої праці в УСДП у червні 1918 р. 23 червня він взяв участь у роботі партійної конференції у Львові, на якій під час виступу піддав критиці «молодих» лідерів партії. Проте більшість учасників конференції залишилася на позиціях єдності партії³⁸.

Напередодні Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції на західноукраїнських землях С.Вітик одним із перших серед українських депутатів проголосив у парламенті ідеї політичної незалежності й соборності України. Так, 11 жовтня 1918 р. він заявив, що Австро-Угорська імперія «не може далі існувати... Австрія мусить дати народам свободу для утворення самостійних держав», підкреслив, що «вільна і незалежна Україна належить нам, як вільному народові»³⁹. 22 жовтня у виступі на засіданні парламенту він ви-

магав з'єднання всіх українців у єдиній українській республіці, при цьому чітко наголосив, що український народ не зазіхає на чужі території, але й не віддасть нікому жодного клаптика власної землі⁴⁰. На політичній маніфестації 20 жовтня у Львові на площі св. Юра С.Вітик виголосив промову, в якій домагався «не тільки проголошення нашої держави, але також негайної її сполучки з Придніпрянською Україною...»⁴¹.

З проголошенням на уламках Австро-Угорщини Західно-Української Народної Республіки С.Вітик активно включився у національно-державне будівництво, увійшов як посол австрійського парламенту до складу Української національної ради (УНРади)⁴². Саме він зачитував історичне рішення УНРади, яка на першій сесії у Станіславі 3 січня 1919 р. одностайно прийняла ухвалу про об'єднання ЗУНР з Українською Народною Республікою. УНРада після виступу Є.Петрушевича, обраного Президентом ЗУНР, «єдиними устами і єдиним серцем», – згадував Л.Щегельський, – заспівала національний гімн «Ще не вмерла Україна»⁴³. На Трудовому конгресі в Києві, який ратифікував злуку ЗУНР і УНР від 22 січня 1919 р., С.Вітика обрано головою, хоч серед делегатів були М.Грушевський, В.Винниченко, С.Петлюра та інші провідні політичні діячі УНР. «Всі наші засідання, – заявив С.Вітик у промові в день відкриття Конгресу 23 січня, – будуть присвячені справі зміцнення з'единених частин України, визволенню пролетаріату, вирішенню земельного питання і справі національної оборони краю...»⁴⁴ Виступаючи на останньому засіданні Конгресу 29 січня, він від імені делегатів висловив переконання: «Ми збудуємо єдину Україну... Українська держава буде жити, повинна жити, і вона вже живе!»⁴⁵. Отже, С.Вітик відіграв важливу роль у процесі об'єднання західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною.

На шпалтах газети «Дрогобицький листок» – органу повітової управи УНРади у Дрогобичі – було опубліковано інтерв'ю з С.Вітиком про Трудовий конгрес та актуальні питання розбудови української державності. «Найголовнішою справою під сучасну хвилю, – стверджував С.Вітик, – є виробити статут

організації армії та видати адміністраційні закони. ...Незвичайну вагу кладемо на земельне питання і будемо дбати про се, щоби закон Директорії про землю переводжено пляново і спокійно в життя». Автор висловив сподівання, що через місяць «збереться Трудовий Конгрес в повному своїм складі і достаточно вирішить всі теперішні пекучі питання»⁴⁶. Що стосується зовнішньої політики, то було сказано, що український уряд розпочав переговори з країнами Заходу «в справі боротьби з большевиками... Можна навіть сподіватися, що Антанта дасть нам військову поміч для боротьби з анархією, але поки що цього питання не обдумували наші правительственные кола». С.Вітик вважав основним завданням нового уряду УНР на чолі з С.Остапенком – «управильнити господарські відносини і не допустити до большевицької анархії на Україні»⁴⁷.

С.Вітик обіймав високі посади в системі державної влади ЗУНР. Так, 4 січня 1919 р. він став членом Виділу УНРади – колективного голови держави, а також одним із чотирьох заступників Президента ЗУНР Є.Петрушевича. На початку листопада 1918 р. С.Вітик був обраний президентом Дрогобицької повітової національної ради, а згодом очолив державний нафтовий комісariat⁴⁸. Л.Цегельський, відомий націонал-демократ, член уряду ЗУНР, був змушений визнати, що С.Вітик, маючи опору серед робітників «з нафтового району, захопив владу над нафтою у свої руки», внаслідок чого українські соціал-демократи «тримали нафтовий район у своїй силі», тут «все було по-їхньому»⁴⁹. Авторитет у робітничому середовищі допоміг С.Вітику забезпечити стабільність і правопорядок у Дрогобицько-Бориславському нафтовому районі, який мав для ЗУНР життєво важливе значення. Сучасник, учитель гімназії В.Бірчак згадував, що Семен Вітик «все був у зв'язку з робітниками, і тому ми мали зі сторони робітників в Бориславі спокій»⁵⁰. Щоправда, політичні опоненти деколи звинувачували С.Вітика у «bonapartizmі», зловживанні владою, зокрема під час продажу нафти, але він це завжди заперечував.

С.Вітик обстоював мирні, парламентські способи політичної боротьби і засудив збройний виступ проти уряду. У зв'яз-

ку з повстанням 14–15 квітня 1919 р. у Дрогобичі, яке було організоване комуністами, газета «Дрогобицький листок» писала, що «несовісні, а по часті нерозважні одиниці... на задачах армії піднесли зрадницький меч на власного брата. ...Тільки в законодатній дорозі, і то постепенно, усунути можна лихі пережитки старої системи...»⁵¹.

Після Акту злуки в січні 1919 р. С.Вітик перейшов в опозицію до парламенту й уряду Західної Області (ЗО) УНР, які мали діяти до скликання Всеукраїнських Установчих Зборів. Як член галицької делегації, направленої до Києва для юридичного оформлення об'єднання з Наддніпрянщиною, він закликав створити єдиний в Україні соціалістичний уряд. Л.Цегельський згадував, що «від самого приїзду до Києва» напередодні проголошення «Акта про злуку» С.Вітик зайняв «становище, що Західна Україна має негайно ввійти в склад зцентралізованої Української Народної Республіки без застережень, зрікаючися своєї автономії... а признаючи безпосередню та беззастережну владу уряду Директорії». Галицький уряд та УНРаду вінував за «реакційні, «буржуазні» і т. п.»⁵². С.Вітик підтримував діяльність соціалістичних урядів Директорії на чолі з В.Чехівським, Б.Мартосом, І.Мазепою. Зрозуміло, що він обстоював ліквідацію автономних чинників ЗОУНР, бо не мав сумніву, що за існуючої розстановки політичних сил в Україні об'єднаний уряд буде лівим, соціалістичним.

С.Вітик не був присутній на партійній конференції УСДП 28–29 березня 1919 р. у Станіславі (як зазначалося у друкованих матеріалах конференції, через участь «в торговельній місії до Будапешта, Відня і Праги»)⁵³. Учасники засідання (127 делегатів і 29 гостей) одностайно виступили в опозиції до Державного секретаріату ЗОУНР, домагалися негайного проведення реформ у соціалістичному напрямку, створення єдиного в Україні соціалістичного уряду і підписання мирної угоди з урядом радянської Росії, що мала забезпечити незалежність УНР. «Наша задача, – заявив голова конференції Р.Яросевич, відкриваючи засідання, – є оснувати Українську

державу на щиро демократичних формах влади і соціального ладу – для добра всього українського народу»⁵⁴.

С.Вітик підтримував зв'язки з лідерами ідейно близької до УСДП Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) в Наддніпрянській Україні. Він увійшов до числа трьох делегатів від галицької УСДП на VI партійний конгрес УСДРП, який відбувся 10–12 січня 1919 р. у Києві. Щоправда, С.Вітик, О.Безпалко і Р.Яросевич не змогли своєчасно прибути на засідання конгресу. На конгресі, що прийняв ухвалу про «об'єднання обох соціал-демократичних робітничих партій у формі повного злиття», С.Вітика разом з О.Безпалком обрано до складу об'єднаного Центрального Комітету партії⁵⁵. Головою Трудового конгресу С.Вітик став, безперечно, завдяки підтримці наддніпрянських соціал-демократів, що було, за влучним висловом Л.Цегельського, «маніфестацією єдності українських соціялістів»⁵⁶.

Після захоплення Східної Галичини Польщею в липні 1919 р. С.Вітик опинився у тимчасовій столиці УНР Кам'янці-Подільському, куди переїхали політичні проводи обох частин Української держави.

Він домагався беззастережного об'єднання українських урядів і армій, але водночас виступав проти диктатури Є.Петрушевича*, прихильно ставився до політичного курсу Директорії. 4 липня 1919 р. С.Вітик очолив Міністерство у справах ЗОУНР, або Міністерство галицьких справ при уряді УНР, створене Директорією на противагу уряду ЗОУНР. За законом через це Міністерство «відбуваються всі урядові зносини з Галичиною»⁵⁷. Вже у першому номері газети Міністерства «Галицький голос» 16 серпня 1919 р. писалося, що «Галичина за шість місяців свого окремішного істновання дала для цілості України дуже мало. Селянство і робітництво тужило за з'єднанем всіх українських земель і поносило тяжкі жертви... але ті інтелігенти, що були у кермі, не могли вийти поза галиць-

* УНРада передала диктаторські повноваження президенту ЗОУНР Є.Петрушевичу 9 червня 1919 р.

ку заскорузлість і держалися та, на жаль, ще й тепер держаться окремішности, і то в доволі дикій формі». «...Сума їх політики, – робила висновок газета, – се втрата галицької території». Було сказано, що постать С.Петлюри «є синонімом вільної демократичної України»⁵⁸.

«Галицький голос» містив інформацію про діяльність Міністерства галицьких справ. Воно надавало допомогу галичанам, які опинилися за Збручем без засобів до виживання. Так, спеціальний департамент при Міністерстві займався іхнім працевлаштуванням, наданням житла, обідів, розподілом продуктів за фіксованими цінами тощо. За даними газети, зусиллями працівників Міністерства впродовж липня – серпня 1919 р. було зареєстровано близько 5,5 тис. цивільних осіб галичан-виселенців, з них майже 250 отримали роботу, 900 чол. влаштовано на квартирах у Кам'янці-Подільському, щодня харчувалися 150–250 людей (до 15 серпня видано 750 безплатних обідів, а всього – 4878)⁵⁹. Відділ преси і пропаганди адміністративно-політичного департаменту Міністерства галицьких справ оголосив конкурс на написання брошури з метою «дуже популярно й патріотично пояснити населеню Придніпрянщини боротьбу галицької України за свою самостійність, а враз спопуляризувати перед ним Галицьку армію»⁶⁰. За ініціативою С.Вітика при Міністерстві у вересні 1919 р. було створено організаційну секцію, що мала на меті національне усвідомлення населення Наддніпрянщини⁶¹.

Утворення і діяльність Міністерства галицьких справ при уряді УНР на чолі з соціал-демократом С.Вітиком спричинили спротив провідних галицьких партій – Української народно-трудової (УНТП, до березня 1919 р. – УНДП) та Української радикальної (УРП), що підтримували владу Є.Петрушевича. «Галицьке міністерство, на чолі якого стояв п. Вітик, було більшом на оці для диктатури»⁶², – згадував О.Доценко, старший ад'ютант головнокомандувача військ УНР. УСДП вважала вітиковське Міністерство виразником «спільноти влади на цілій УНР». На міжпартийних нарадах із представниками УНТП і УРП у серпні – вересні 1919 р. соціал-демократи

домагалися ліквідації уряду Є.Петрушевича і входження до новоствореного Міністерства діячів усіх галицьких партій. Однак під тиском трудовиків уряд УНР 19 вересня 1919 р. видав закон про скасування Міністерства, що передбачалося здійснити до 20 жовтня⁶³. Газета «Галицький голос», останній, шостий номер якої вийшов 12 жовтня, писала, що «відношення впливових галицьких кіл до Міністерства галицьких справ перешкоджало об'єднанню Західної та Східної Області України». Водночас газета висловлювала здивування, як політика УНТП, що «змагає до офіціяльного признання галицької «диктатури», може довести до цього об'єднання»⁶⁴. Ухвалений кабінетом міністрів УНР закон «про скасування Міністерства по справах Західної Области Республіки (Галичини) та про утворення Комітету по справах допомоги біженцям-галичанам» підписали голова уряду І.Мазепа і С.Вітик⁶⁵. Однак, за словами відомого політичного діяча ЗУНР, історика М.Лозинського, це Міністерство насправді існувало «аж до кінця побуту обох правителств у Кам'янці»⁶⁶.

Незважаючи на ліквідацію Міністерства, політична боротьба в українському таборі не послаблювалася, що було пов'язано з погіршенням зовнішньополітичної ситуації і критичним становищем на фронті восени 1919 р. Галицькі соціал-демократи на сторінках партійної газети «Боротьба» (виходила у Кам'янці-Подільському з 12 жовтня 1919 р.) піддали різкій критиці політику урядових чинників ЗОУНР, за висловом О.Доценка, «в немилосердний спосіб ганьбили Петрушевича...»⁶⁷. На боці галицької УСДП була наддніпрянська УСДРП, що очолювала уряд УНР і офіційно займала нейтральну позицію щодо «справ галицьких». «...Ми, маючи певні симпатії і думки з цього приводу, – писав друкований орган УСДРП «Робітнича газета», – вважаємо незручним вмішуватися у внутрішні спори між галицькими партіями»⁶⁸. З метою консолідації сил у національно-визвольній боротьбі 25 жовтня 1919 р. у тимчасовій столиці УНР відбулася Державна нарада, на якій серед провідних українських діячів виступив і С.Вітик⁶⁹. Від імені галицьких соціал-демократів він звернув

увагу на два головні завдання: обговорити проблеми постачання армії і взаємин між двома українськими урядами. «Висвітлюючи стосунки між політичним проводом УНР і ЗОУНР, С.Вітик, за словами «Робітничої газети», був «дуже обережним». «Ми, галицькі соціал-демократи, – заявив він, – віримо, що пан доктор Петрушевич, безумовно, чесна людина і бажає добра для Галичини, але як диктатор він нам не вдався». На його думку, диктатура мала бути «скасована, обидва правительства мусять злитись, а замість диктатури треба додати представника від галицького народу в склад високої Директорії. Обидві армії також мусять злитись в єдину Українську Республіканську Армію». «Щодо галицького самоврядування», підкреслювалася необхідність «утворити краєвий галицький уряд з представників галицьких партій»⁷⁰.

Наприкінці 1919 р., коли українська армія припинила регулярні воєнні операції і остання столиця УНР була окупована, внаслідок чого дійшло до остаточного розмежування між урядами УНР і ЗУНР, С.Вітик емігрував до Відня. Він підкреслював безперспективність політичної діяльності в еміграції як Є.Петрушевича, так і С.Петлюри, який, задля порятунку УНР та організації спільногого походу проти більшовиків, визнав права Польщі на Західну Україну⁷¹. Після підписання квітневої 1920 р. Варшавської конвенції С.Вітик «вислав з Відня радіограму до совітського уряду в Москві, – писав у спогадах колишній голова уряду УНР І.Мазепа. – Називаючи Петлюру «узурпатором» народної волі, він оголосував Варшавський договір недійсним і звертався до московського уряду з пропозицією «приступити негайно до мирових переговорів» з Українською Народною Республікою»⁷².

Тим часом наявність української державності (хоча й ілюзорної) в особі радянської України, особливо «українізація», яка привабливо контрастувала з антиукраїнською політикою Другої Речі Посполитої, викликала в С.Вітика радянофільські ілюзії. Починаючи з липня 1923 р., він видавав у Відні суспільно-політичний журнал «Нова громада», який зайняв прокомуnistичну позицію. Вже у першому його номері С.Вітик

заявив: «Місце українського громадянина, що не хоче встремити ніж у серце української нації, мусить бути... по стороні Української Радянської Республіки», а також вбачав «здійснення... ідеалів і вікових стремлінь українського народу в створенні радянської України». Поразку національно-визвольних змагань в часи ЗУНР і УНР він пояснював тим, що українські політики «не зрозуміли й не оцінили зв'язку української революції з цілою Великою Революцією на Сході». Щоправда, С.Вітик висвітлював водночас «негативні явища в житті радянської України», маючи на меті «допомогти будувати й закріпити робітничо-селянську владу України...»⁷³. Однак часопис чітко визнавав, що «Придніпрянська Україна здобула фактичну національну незалежність і волю тільки після перемоги жовтневої революції» 1917 р.⁷⁴, яка « стала джерелом глибоко-го перевороту в перестрої нації і як огнений стовп із Сходу буде присвічувати всім народам у їх боротьбі за визволення»⁷⁵.

Під впливом політики «українізації» С.Вітик остаточно скилився до думки, що лише більшовицька система дає змогу працювати для України. «Виходимо з тої засади, — писав С.Вітик, — що принципи існуючої на Україні влади в основі погоджуються з стремліннями трудового українського люду, а добра воля керовників цеї влади й робітничої кляси направлена до всебічного розвитку господарського й культурного життя України, і тому обов'язком широких синів України є всіми засобами допомагати керуючій владі...»⁷⁶ Він, як і М.Грушевський, В.Винниченко, М.Лозинський та ряд інших відомих українських провідників, переїхав наприкінці 1925 р. на радянську Україну, оселився в Харкові. У листі до свого колишнього партійного товариша М.Ганкевича (січень 1926 р.) С.Вітик переконував, що на радянській Україні «справжня українізація... Що є багато браків і хиб, де дійсно, але тенденція, весь напрям є удержаніть й скріпити селянсько-робітничу владу України». Крім того, він вважав, що радянська влада «закріпила землю за селянами», надала масам широкі політичні права, і «селяни її підтримують». С.Вітик не міг навіть «уявити собі інакшу Українську державу». «Що ра-

дянська Україна має союз з радянською Росією й другими, — писав він, — то інакше й думати не можна, бо давно вже з'їли би її не тільки Польща, Румунія, але й Англія і Франція й взагалі всі світові капіталісти»⁷⁷.

З кінця 1920-х років С.Вітик, вступивши до лав Комуністичної партії (більшовиків) України, активно співпрацював у партійних виданнях «Більшовик України», «Вісти ВУЦВК», «Галицький комуніст», «Західна Україна», пропагуючи в них націонал-комуністичні погляди. У 1930-ті рр., що характеризувалися драматичними подіями в Україні, масовим погромом українства, С.Вітик потрапив під нагляд каральних органів і був у 1937 р. репресований⁷⁸.

Лише в період хрущовської «відлиги» цього відомого діяча української соціал-демократії було реабілітовано.

ПРИМІТКИ

¹ Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1972. — Кн. 2. — С. 54–56.

² Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. — Львів, 1991. — Т. 222. — С. 76.

³ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІАУЛ). — Ф. 146, оп. 7, спр. 4759. — Арк. 1, 2.

⁴ Вітик С. Що далі робити? — Львів, 1902. — С. 62–68.

⁵ Österreichische Staatsarchiv, Wien, Allgemeines Verwaltungssarchiv, Ministerium des Innern, Karton 2109, Präs. 2083/1903; Воля. — 1903. — 1 квітня.

⁶ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії УСДП) // Календар «Впереду»: 1920. — Львів, 1920. — С. 18.

⁷ Воля. — 1906. — 15 лютого.

⁸ Вітик С. Як поступати в часі страйку? — Львів, 1906. — 16 с.

⁹ Цит. за: Лозинський М. З австрійської України // Літературно-науковий вістник. — Львів, 1907. — Т. 39. — С. 148.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само. — С. 147.

¹² Brügel L. Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. — Wien, 1925. — Bd. 5. — S. 48.

¹³ Підрах. за: Index zu den Stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrates. XVIII. Session 1907–1909. – Bd. 1. – Wien, 1909. – S. 311, 312, 470–472.

¹⁴ Земля і воля. – 1907. – 8 серпня; 1910. – 30 січня.

¹⁵ Лозинський М. З австрійської України // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1907. – Т. 39. – С. 407.

¹⁶ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 515, 517, 526, 527; Літературно-науковий вістник. – Львів, 1909. – Т. 48. – Кн. 12. – С. 609–610.

¹⁷ Земля і воля. – 1909. – 21 березня.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. – 28 березня.

²⁰ Бачинський Ю. Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині. – Львів, 1910. – С. 26–28.

²¹ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – С. 93–94.

²² Заява Ширшого Комітету партійного Перемишля і округа // Вперед. – 1911. – 17 грудня.

²³ Чому ми вийшли з конгресу? // Там само.

²⁴ Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

²⁵ Бачинський Ю. Зразок публіцистичної несвоєсності: Відповідь О. Бауерові. – Львів, 1912. – С. 16–17.

²⁶ Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

²⁷ Там само.

²⁸ Діло. – 1914. – 19 березня; Українська робітнича газета. – 1918. – 14 липня.

²⁹ Internationaler Sozialisten-Kongress zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907. – Berlin, 1907. – S. 118.

³⁰ Чернецький А. Спомини з моого життя. – К., 2001. – С. 46.

³¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2258. – Арк. 124; ф. 360, оп. 1, спр. 562. – Арк. 34, 35, 43.

³² Там само. – Спр. 53. – Арк. 11 зв.

³³ Там само. – Спр. 562. – Арк. 34.

³⁴ Там само.

³⁵ Темницький В. Не латаціна, а перебудова! // Вістник СВУ. – 1917. – 9 грудня. – С. 796, 797.

³⁶ Чернецький А. Назв. праця. – С. 49.

³⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2258. – Арк. 110, 111.

³⁸ Українська робітнича газета. – 1918. – 30 червня.

³⁹ Цит. за: Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Укр. іст. журн. – 1993. – № 1. – С. 19.

⁴⁰ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917 und 1918. – XXII. Session. – Wien, 1917–1918. – S. 4660; Вперед. – 1918. – Вип. 1. – 27 листопала.

⁴¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 581, оп. 1, спр. 128. – Арк. 6.

⁴² Райківський І.Я. Діяльність Української соціал-демократичної партії в ЗУНР (листопад 1918 року – липень 1919 року) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1998. – Вип. 1. – С. 111.

⁴³ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні звязані з Першим Листопадом 1918 р. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960. – С. 219.

⁴⁴ Вперед. – 1919. – 1 березня. – С. 2.

⁴⁵ Сесія Трудового Конгресу // Дрогобицький листок. – 1919. – 9 лютого. – С. 2.

⁴⁶ Розмова з президентом С. Вітиком про Трудовий Конгрес // Там само. – 20 лютого. – С. 1.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Інформаційний куток // Там само. – 1918. – 12 листопада. – С. 4; Стаків М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Скрентон, 1959. – Т. 3. – С. 69.

⁴⁹ Цегельський Л. Назв. праця. – С. 184.

⁵⁰ Луців Л. Чи був більшовицький бунт у Дрогобичі? // Літопис Червоної Калини. – 1994. – № 4–6. – С. 39.

⁵¹ З Дрогобиччини // Дрогобицький листок. – 1919. – 1 травня. – С. 7.

⁵² Цегельський Л. Назв. праця. – С. 260.

⁵³ Звіт з Партийної Конференції Української Соціал-Демократичної Партиї Зах. Обл. УНР, яка відбулася дні 28 і 29 марта 1919 р. в Станіславові. – Дрогобич, 1919. – С. 6.

⁵⁴ Там само. – С. 6, 7.

⁵⁵ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1942. – Т. 1. – С. 77, 82; Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – С. 261.

- ⁵⁶ Цегельський Л. Назв. праця. – С. 263.
- ⁵⁷ Стебельський С. Критичні зауваги до акту злуки з 3 січня 1919 // Галицький голос. – 1919. – 12 вересня. – С. 1.
- ⁵⁸ На пекучі теми // Там само. – 16 серпня. – С. 2.
- ⁵⁹ З Міністерства Галицьких Справ // Там само. – 4 вересня. – С. 3.
- ⁶⁰ Конкурс // Там само. – С. 4.
- ⁶¹ З діяльності Міністерства Галицьких Справ // Там само. – 29 вересня. – С. 2, 3.
- ⁶² Доценко О. Літопис української революції. Матеріали та документи до історії української революції. 1917–1922. – К. – Львів, 1923. – Т. 2, кн. 4. – С. 43.
- ⁶³ Наші стремління // Боротьба. – 1919. – 19 жовтня. – С. 1; *Мазепа I*. Назв. праця. – Т. 2. – Прага, 1942. – С. 110, 111; *Мазепа I*. Творена держава (Боротьба 1919 року) // *Мазепа I*, Феденко П. З історії української революції. – Прага, 1930. – С. 38.
- ⁶⁴ Галицький голос. – 1919. – 12 жовтня. – С. 1.
- ⁶⁵ Ухвалений Кабінетом Народних Міністрів Закон // Там само. – С. 2.
- ⁶⁶ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Віденсь, 1922. – С. 171.
- ⁶⁷ Доценко О. Назв. праця. – С. 317.
- ⁶⁸ На теми дня // Робітнича газета. – 1919. – 16 жовтня. – С. 1.
- ⁶⁹ Доценко О. Назв. праця. – С. 136.
- ⁷⁰ Державна нарада // Робітнича газета. – 31 жовтня. – С. 1.
- ⁷¹ Вітик Семен // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 289.
- ⁷² *Мазепа I*. Назв. праця. – Прага, 1943. – Т. 3. – С. 33.
- ⁷³ Вітик С. Україна і світові події // Нова громада. – 1923. – № 1. – С. 6, 13, 15.
- ⁷⁴ Харченко А. Українська визвольна проблема // Там само. – № 3–4. – С. 44.
- ⁷⁵ Вітик С. Жовтень // Там само. – С. 9.
- ⁷⁶ Вітик С. Україна і світові події // Там само. – С. 16.
- ⁷⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2258. – Арк. 21–22 зв.
- ⁷⁸ Вітик Семен // Борці за возз'єднання. Біографічний довідник. – Львів, 1989. – С. 53, 54.

ЛЕВ ГАНКЕВИЧ

До незаслужено забутих і донедавна маловідомих постатей вітчизняної історії належить відомий український політичний діяч, адвокат, журналіст Лев Ганкевич (1883–1962). Він був одним із провідних членів Української соціал-демократичної партії, багаторічним головою партії, брав участь у створенні і деякий час очолював Союз українських адвокатів (СУА), що об'єднав адвокатів-українців під польською владою у міжвоєнний період. Будучи соціал-демократом, виступав оборонцем у політичних судових процесах над членами Української військової організації, Організації українських націоналістів, отже ставив професійні якості й загальнонаціональні інтереси над вузькопартійними.

В історію суспільно-політичного руху в Галичині початку ХХ ст. Л.Ганкевич увійшов насамперед як один із лідерів опозиції всередині УСДП, партії, яку значно пізніше, через два десятиліття, йому довелося навіть очолювати. Членом партії він був принаймні з 1903 р., про що свідчить одна з публікацій в органі УСДП львівській газеті «Воля», де згадувався очолюваний Л.Ганкевичем гурт молодих партійних товаришів, що мешкав тоді у Празі¹.

Значна частина діячів цього молодшого покоління, (а до них, крім Л.Ганкевича, слід віднести В.Левинського,

В.Темницького, Є.Косевича, В.Старосольського та ін.) прийшла до активної діяльності в партії у 1905–1907 рр. зі студентського руху, що розвивався під знаком гострого українсько-польського протистояння навколо університетського питання. Відповідні настрої були привнесені молоддю і до внутрішньопартійного життя. «Молоде» крило* УСДП було невдоволене роллю «етнографічного додатка» до галицько-польської соціал-демократії, тобто надмірною залежністю від Польської партії соціал-демократичної Галичини і Сілезії (ППСД), яка фактично займала ключові позиції в галицькому робітничому русі. «Молоді» небезпідставно вважали, що українські робітники складають якщо не більшість, то принаймні значну частку галицького пролетаріату, однак домінування ППСД у робітничих організаціях, панування там польської мови веде до полонізації українців, перешкоджає становленню українського соціал-демократичного руху, залученню до нього національно свідомих представників робітництва, селян, інтелігенції. Нова течія наполегливо виступала за реальну, а не лише формальну, незалежність УСДП від ППСД².

Помітний вплив на формування позиції «молодих» щодо ППСД мали чеські соціал-демократи, які вели аналогічну боротьбу проти австро-німецьких однопартійців. Провідну роль у зв'язках «молодих» із чехами відігравав саме Л.Ганкевич, який до 1906 р. мешкав у Празі. Уже в грудні 1905 р. він писав іншому лідерові «молодих» В.Левинському про своє критичне ставлення до діяльності «старих» провідників – засновників УСДП М.Ганкевича та С.Вітика³, які дотримувалися тактики якнайтіснішої взаємодії з ППСД, працювали одночасно в обох партіях. На початку 1906 р. Л.Ганкевич встановив безпосередні контакти з одним із керівників Чехо-

* Назва фракції «молодих» традиційно вживається в лапках, оскільки віковий критерій був доволі умовним. Молодь активно підтримувала частину старших діячів, і передусім Ю.Бачинський, Я.Остапчук та деякі інші, які теж належали до цієї фракції всередині партії.

слов'янської соціал-демократичної робітничої партії А.Немецем, заручився його розумінням та підтримкою позиції «молодих»⁴. У цей же період він вів постійну рубрику в працьковому друкованому органі цієї партії газеті «Право ліду», через яку регулярно інформував читачів про суспільно-політичне життя в Галичині і зокрема розвиток соціал-демократичного і робітничого руху⁵.

Тоді ж у 1906 р. Л.Ганкевича було кооптовано до складу Закордонного комітету Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП)⁶, що діяла на Наддніпрянській Україні під владою Російської імперії. Від УСДРП «молоді» також одержували моральну та матеріальну підтримку.

Після повернення з Праги до Галичини Л.Ганкевич мешкав у м. Болехів на Станіславщині. Це дозволило йому активно включитися у внутрішньопартійне життя УСДП. Так, вже у січні 1907 р. він увійшов до редколегії партійного друкованого органу газети «Воля», що виходила у Львові⁷.

Однією з основних проблем, що опинилася в центрі уваги «молодих», був напівофіційний розподіл сфер впливу між УСДП і ППСД, який склався ще в перших роках ХХ ст. і передбачав, що українські соціал-демократи мали працювати на селі, в середовищі сільськогосподарського пролетаріату, а польські – в містах, серед промислового робітництва. Такий розподіл гальмував нормальний розвиток української партії, оскільки позбавляв її доступу до класичної масової бази соціал-демократії. З іншого боку, діяльність партії на селі була переважно малоекективною через відсутність аграрної програми, специфіку селянського менталітету, використання в роботі на місцях застарілої системи так званих мужів довір'я тощо. Тому «молоді» вперше ініціювали творення місцевих партійних організацій УСДП, в тому числі й у галицьких містах, що в принципі відповідало загальнопартійному статуту австрійської соціал-демократії і не могло бути формально опротестовано (хоч і викликало відверте невдоволення) з боку ППСД. Стараннями Л.Ганкевича та робітника П.Буняка в березні 1907 р. у Львові було створено перший місцевий комітет

УСДП. Зокрема, 10 березня були проведені масові робітничі збори, на яких Л.Ганкевич виступив з доповіддю про потребу організації львівських робітників під прапором української соціал-демократії, а на наступних таких зборах 23 березня було обрано місцевий комітет УСДП у Львові, який очолив Т.Мелень, а Л.Ганкевич увійшов до нього як секретар⁸.

Нова тактика партії в організаційній роботі була схвалена конференцією УСДП, що відбулась у Львові 12–13 червня 1907 р. Л.Ганкевич виступив на конференції з першою і по суті основною доповіддю про політичні організації партії. Він запропонував зміни до статуту УСДП, що передбачали створення місцевих комітетів, причому не тільки в селах, але й у містах, розміщення повітових комітетів у повітових містах, а також введення партвнесків, які до того збиралися через робітничі профспілки з усіх їх членів і йшли в розпорядження ППСД⁹. Прийняття цих поправок конференцією фактично означало ухвалення нового статуту, що чіткіше розмежовував українську та польську соціал-демократії в організаційному відношенні, і в комплексі з іншими політичними і тактичними рішеннями свідчило про завершення, в основному, процесу становлення УСДП як окремої, самостійної політичної сили¹⁰, чого, власне, й прагнула фракція «молодих», яка за свої тактичні підходи дісталася назву «автономістів» на противагу «старим» – «централістам».

Як показали подальші події, Л.Ганкевич виявився одним із найпослідовніших і найрішучіших лідерів «молодих». Так, у своєму виступі під час окружної конференції УСДП на Підкарпатті, що проходила 27 листопада 1910 р. в Дрогобичі, він, зазначивши, що українські соціал-демократи – це партія поневоленого народу, скритикував польську соціал-демократію за те, що вона не завжди розуміє і підтримує національно-визвольні прагнення українців, висловився проти партійної праці по селах як неперспективної і такої, що розпорощує сили, закликав головний натиск у роботі покласти на промислові міста і містечка, на фахові організації українського робітництва. Він також наголосив на необхідності обрання

профспілковим секретарем Підкарпаття українця, а не поляка¹¹.

Оскільки політика ППСД щодо українського робітничого і соціал-демократичного руху не зазнала суттєвих змін, а «старі» провідники УСДП продовжували працювати одночасно в обох партіях, перетворюючи на практиці УСДП у свого роду «філію» галицько-польської соціал-демократії*, «молоді» в різкій формі поставили питання про взаємовідносини двох партій на січневій 1911 р. конференції УСДП у Львові. Ухвалена під тиском «молодих» резолюція звинуватила ППСД в тому, що вона сповідує соціал-патріотичну ідеологію, прагне монополізувати весь робітничий рух у Галичині, характеризувала відносини між двома партіями як ненормальні, водночас містила заклик до всіх членів УСДП віддавати свій час і сили насамперед своїй партії, що було прямим натяком на поведінку лідерів «старих» та їхніх прихильників¹².

Активно підтримувані польськими соціал-демократами «централісти» прагнули реваншу, і питання про тактику партії щодо ППСД було знову підняте на IV з'їзді УСДП 3–4 грудня 1911 р. у Львові. На цьому з'їзді Л.Ганкевичу судилося відіграти одну з провідних ролей в остаточному розколі партії.

Склад делегатів на цей раз було підібрано таким чином, щоби забезпечити більшість «централістам». Зокрема, серед 84 делегатів з'їзду близько 20, за підрахунками «молодих», репрезентували неіснуючі організації, аж 7 були з одного села. Мандатна комісія поставила під сумнів повноваження 13 делегатів, однак під тиском С.Вітика з'їзд незначною більшістю голосів затвердив їх¹³. У вирішальний момент більшістю в 40 голосів проти 38 було проголосовано внесені представниками «старих» ухвали, що фактично перекреслювали постанови січневої конференції. Це означало поразку «автономістів». Тоді Л.Ганкевич зачитав від їхнього імені написану

* Так, голова УСДП Микола Ганкевич одночасно очолював львівський міський комітет ППСД, у польській партії працювали також С.Вітик, Т.Мелень та деякі ін.

в різкій формі заяву з протестом проти штучно створеної більшості, після чого частина учасників з'їзду, очолювана ним і В.Левинським (разом 32 делегати), залишила засідання¹⁴. Судячи з усього, слід погодитися з думкою польської дослідниці В.Найдус про те, що «молоді» не були готові до розбиття партії, не проти були повернутися на певних умовах, однак були поставлені перед доконаним фактом обрання делегатами, що залишилися, нового партійного керівництва і змушені були приступити до творення власних оргструктур¹⁵.

Невдовзі після з'їзду «молоді» припустилися ще однієї тактичної помилки. Представляючи УСДП на V з'їзді Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії (24–27 грудня 1911 р.), Л.Ганкевич без порозуміння з керівними органами своєї партії, як і речник УСДРП Л.Юркевич (Рибалка), висловив симпатії чеським соціал-демократам, діяльність яких, спрямована на розмежування робітничого профспілкового руху за національною ознакою, була засуджена II Інтернаціоналом¹⁶. Це мало несприятливий для УСДП резонанс у міжнародному соціалістичному русі, викликало незадоволення і серед «молодих». Зокрема, лідер буковинської організації УСДП, редактор чернівецького часопису «Борба» О.Безпалко в листі В.Левинському від 3 січня 1912 р. категорично вимагав, щоб такі «гістеричні люди, як Левко Ганкевич», надалі не репрезентували партію назовні, а подібні кроки взагалі узгоджувалися з партійною Екзекутивою¹⁷.

Кожна з фракцій УСДП, хоч і намагалася виступати від імені всієї партії, фактично мала власне керівництво, видавала свої друковані органи. Розкол негативно позначився на розвитку робітничого руху в Галичині, спричинив тимчасовий занепад УСДП і був остаточно подоланий лише на початку 1914 р., за півроку до війни. Єдність партії відновив V з'їзд УСДП (1–2 березня 1914 р., м. Львів), на якому Л.Ганкевича було обрано до складу контрольної комісії партії¹⁸.

Перша світова війна перервала нормальне громадсько-політичне життя на теренах Галичини і Буковини. Л.Ганкевич, як і ряд інших лідерів галицько-українських соціал-де-

мократів, емігрував з краю і включився в активну роботу під егідою Союзу визволення України (СВУ), що був створений 4 серпня 1914 р. в Австро-Угорщині політичними діячами-емігрантами з Наддніпрянщини і проголосив свою метою боротьбу за державну незалежність України. Л.Ганкевич став офіційним представником СВУ в Болгарії¹⁹, друкував свої кореспонденції і навіть переклади з болгарської літератури у «Вістнику СВУ». Пізніше деякий час мешкав у Відні²⁰, не покидаючи впродовж усього періоду зв'язків із партією. Відомо, що він був серед учасників першої за роки війни конференції УСДП, яка відбулась у Відні 5–6 серпня 1917 р.²¹, а також разом із головою партії В.Темницьким та О.Безпалком представляв українських соціал-демократів на конференції соціалістів центральних держав у Відні 29–30 серпня того ж року²².

В умовах поглиблення дезінтегаційних процесів в Австро-Угорській імперії восени 1918 р. соціал-демократи виявилися, по суті, єдиною політичною силою, що виступила не лише за створення незалежної держави на етнічних українських землях Австро-Угорщини, а й за негайне проголошення її злуки з Наддніпрянською Україною. Рішучим прибічником цієї ідеї був і Л.Ганкевич. Після того, як 19 жовтня 1918 р. відповідна резолюція, внесена представниками есдеків на засіданні Української Конституантії у Львові, була відхиlena її провідниками, того ж дня в приміщенії українських залізничників у Львові відбулася конференція УСДП за участю діячів національно-демократичної і радикальної партій. На пропозицію Л.Ганкевича учасники одностайно ухвалили постанову про створення «комітетів об'єднання всіх українських земель», для проголошення злуки мала вийти до Києва делегація з представників політичних партій. Водночас передбачалося інформувати соціал-демократичні партії країн Антанти і центральних держав про справу возз'єднання України²³. Незважаючи на ідейні розбіжності з проводом Української національної ради (УНРади), УСДП підтримала Листопадову 1918 р. національно-демократичну революцію в Галичині і проголосення Західно-Української Народної Республіки.

Як член УСДП Л.Ганкевич увійшов до президії УНРади у Львові, став заступником її голови К.Левицького²⁴.

Л.Ганкевич не брав безпосередню участь у розбудові української державності в краї, залишився в окупованому поляками Львові. Разом з ним перебували відомі діячі Головної управи УСДП М.Ганкевич, А.Чернецький, П.Буняк, І.Квасниця та ін. Водночас частина соціал-демократів (В.Темницький, О.Безпалко, М.Устиянович та ін.) діяла на території ЗУНР з тимчасовою столицею у Станіславі. Л.Ганкевич пізніше писав, що УСДП внаслідок польсько-української війни була розбита «на два табори, які не могли бути в злуці, все ж таки проявляла замітну діяльність і брала живу участь в будуванню нашої державности... докладаючи всіх зусиль, щоби на Україні був заведений справжній демократичний мир і порядок»²⁵.

В умовах адміністративно-поліцейських переслідувань на окупованих Польщею східногалицьких землях в 1919 р. організаційне життя УСДП практично завмерло. Польська влада здійснювала репресії проти українства. «Наше партійне життя розбите, – стверджувала відозва Головної управи УСДП 1 вересня 1919 р. – Наші просвітні, політичні і фахові товариства замкнені, наші організації не існують»²⁶. Незважаючи на урядові переслідування, Л.Ганкевич зумів-таки організувати видавничу діяльність партії. «По окупації поляками Львова Левко Ганкевич проявляв надзвичайно багато енергії, ініціативи й завзяття, – згадував А.Чернецький. – Він умів разом з Буняком... зорганізувати видавництво газети «Вперед» (центральний орган УСДП. – *O.Ж., I.P.*). Лев Ганкевич потрапив дістатися до польської військової команди і там через знайомих з ППС роздобути дозвіл видавати газету, зумів наладнати партійне й національне життя у місті». «За це він не раз попадав у польську тюрму, – писав далі А.Чернецький, – вмів... втримувати зв'язки з українським фронтом... бути в контакті з урядом ЗОУНР, з Наддніпрянщиною, де мав старих приятелів, а навіть з закордоном – Віднем та різними австро-угорськими місіями, що тоді час до часу приїздили до Львова»²⁷.

ва»²⁸. З політичних причин Л.Ганкевич відбув майже тримісячне ув'язнення в кінці 1921 р.²⁸

Періодична преса УСДП постійно зазнавала цензурних обмежень. Так, газета «Вперед» друкувалася до січня 1919 р. у зменшенному обсязі, з дублюванням українського тексту латинкою, а з 19 березня по 2 вересня 1919 р. її видання взагалі було заборонене. Крім газети «Вперед», УСДП видавала у Львові тижневик для робітниць «Наша мета» (з лютого 1919 р.), тижневик для селян «Земля і воля» (з грудня 1919 р.), «Професіональний вістник» (з лютого 1920 р.). Преса українських соціал-демократів виступала захисником всього українського населення на окупованих землях. «Вперед» стоять «незломно на становищі української державности, – визнавав урядовий орган ЗОУНР «Республика». – І ціла українська громада без ріжниці партій і переконань радо й енергійно піддержує газету...»²⁹ Зрозуміло, що захист пресою УСДП українства в перші місяці польської окупації був можливим завдяки діяльності Л.Ганкевича. «Сильне підкреслювання українства у Львові у тих важких воєнних часах – це його безперечна заслуга, – справедливо писав А.Чернецький. – Він відіграв визначну роль не тільки в своїй партії, але й в загальній українській політиці»³⁰. Газета опозиційної УСДП партії трудовиків (УНТП) «Громадська думка» в 1920 р. змушена була визнати, що «Вперед» «довгий час становив властиво орган загальнонаціональний в Галичині»³¹.

Л.Ганкевич мав взаємини з лідерами ідеально близької УСДП наддніпрянської Української соціал-демократичної робітничої партії. Від УСДРП він отримував фінансову допомогу для партії галицьких соціал-демократів. А.Чернецький згадував: «За їхньою допомогою Левко Ганкевич разом з Голінатим (своїм родичем. – *O.Ж., I.P.*) купив за гроши, що їх дістав від УСДРП, для нашої партії комплекс домів при вул. Оссолінських (№ 8, 10 і 12, нині – вул. В.Стешевського. – *O.Ж., I.P.*) ...Про цю купівлю ні я, ні ширша екзекутива партії нічого не знали... Умову між Голінатим і УСДП заховано в глибокій таємниці»³². Це пояснювалося тим, що

польські владі видали, за словами А.Чернецького, «наказ-дивогляд з погляду права, що ніякий поляк, жid чи німець у Польщі не смів продати будь-яку нерухомість українцеві, громадянинові тої ж Польщі». З метою обійти урядове розпорядження, за домовленістю з Л.Ганкевичем і на отримані від нього кошти, будинки купив Й.Голінатий, що представився урядовцем воєводства, поляком³³.

23–26 лютого 1920 р. Л.Ганкевич разом з О.Безпалком, В.Старосольським, М. Ганкевичем та І.Кvasницею взяв участь у конференції УСДРП у Варшаві. Конференція ухвалила резолюцію, в якій закликала керівництво більшовицької Росії визнати «суверенність українського народу», а також містила заклик до «тіснішого об'єднання соціалістичних партій» на території колишньої Російської імперії³⁴. «Ми не маємо нічого проти Франції, але до війни з большевиками не дамо втягнутися, – писав Л.Ганкевич у листі до В.Старосольського 10 лютого 1920 р. – Ми не хочемо з ними «любитися», але не хочемо і «битися»³⁵.

Галицька УСДП, членом якої був Л.Ганкевич, взяла активну участь у національно-визвольній боротьбі 1918–1920 рр. Після Акту злуки в січні 1919 р. партія перейшла в опозицію до уряду ЗОУНР – Державного секретаріату, виступила за створення единого соціалістичного уряду в Україні, практично підтримала діяльність Директорії УНР. Соціал-демократи В.Темницький, О.Безпалко, В.Старосольський і С.Вітик були членами урядів УНР (Б.Мартоса та І.Мазепи). Поразка національно-визвольних змагань, розкол між урядами УНР і ЗУНР та перебування їх в еміграції у 1920 р. викликали глибоке розчарування в УСДП. Ідейна криза проявила на партійній конференції 27–28 березня 1920 р. у Львові. Відкриваючи засідання, Л.Ганкевич як член Головної управи УСДП заявив про потребу дати партії «ясні директиви під теперішні хвилину загальної дезорієнтації»³⁶. Делегати ухвалили резолюцію, в якій закликали «до створення одноцільного українського соціалістичного фронту... щоби станувши на чисто клясовому, пролетарському становищі», порвати «вся-

ку політичну коаліцію і кооперацію з несоціалістичними елементами...»³⁷. Виконуючи рішення конференції, Л.Ганкевич разом з партійними товаришами А.Чернецьким, П.Буняком і С.Пашкевич 30 березня 1920 р. подали заяву про вихід з президії львівської делегації Української національної ради³⁸. Водночас В.Старосольський 4 квітня 1920 р. вийшов з уряду УНР³⁹. По суті, березнева 1920 р. конференція УСДП започаткувала ліворадикальну еволюцію УСДП.

Поступовий перехід УСДП на прокомууністичні позиції відбувся на початку 1920-х рр. Переломним моментом еволюції стала нарада УСДП 14–15 січня 1922 р. у Львові за участю Л.Ганкевича, що виконував функції голови партії, та членів Головної управи і делегатів місцевих парторганізацій (всього – понад 20 осіб). Учасники наради одностайно ухвалили політичну резолюцію, в якій партія вперше офіційно поставила вимогу возв'єднання всіх західноукраїнських земель з радянською Україною. Зокрема, було сказано, що визволення краю нерозривно пов'язане з долею УСРР і утворенням «об'єднаної, суверенної робітничо-селянської України...»⁴⁰. Водночас підкреслювалося, що тогочасна радянська Україна не була «повним завершенням наших змагань і клічів...»⁴¹.

На ґрунті ставлення до політики більшовиків в Україні намітилося різке розмежування в управі УСДП. Л.Ганкевич разом з І.Кvasницею та П.Буняком становили так звану «правицю» УСДП, що ставилася до УСРР насамперед як до Української держави та відстоювала єдність національного і соціально-класового. «Ми, українські соціал-демократи, – писав Л.Ганкевич, – хочемо мати свою вільну, незалежну, суверенну Республіку, щоби тим самим скоріше і успішніше перевести в життя ідеї і постулати соціалізму»⁴². На Шевченківському святі в 1920 р. він відверто заявив: «Ми хочемо бути вільні і незалежні, як інші народи Європи. Тут замало радянської форми, тут треба діла – визнання України»⁴³. Ліве крило управи на чолі з А.Чернецьким, М.Парфеновичем та І.Кушніром в орієнтації на радянську Україну схилялися до пріоритету соціально-класового

над національним*. Розкол у Головній управі відбувся в другій половині травня 1922 р.

Приводом до розколу послужили фінансові суперечки щодо трьох будинків у Львові, придбаних Л.Ганкевичем ще в 1919 р. Довідавшись про таємну угоду, «лівиця» УСДП висунула звинувачення в «марнуванні і розтраті партійних фондів»⁴⁴. 17 травня 1922 р. М.Парфанович на засіданні управи в образливій формі звинуватив Л.Ганкевича у фінансових зловживаннях. Зокрема, сказав, що він «негідник», завів в адміністрації «Впереду» «сімейну господарку». В свою чергу, Л.Ганкевич нервово відповів: «Злодій, верзила», і на знак протесту залишив засідання, віддавши головування І.Кушніру. Через деякий час на засіданні було зачитано заяву Л.Ганкевича, в якій містилося прохання звільнити його від членства в Головній управі і партії, а справу конфлікту передати партійному судові⁴⁵. Отже, протокол засідання управи чітко засвідчив гостроту суперечок у партійному керівництві. Секретар І.Квасниця на знак підтримки Л.Ганкевича 25 травня 1922 р. демонстративно покинув засідання, новим секретарем УСДП став А.Чернецький, а головою – І.Кушнір⁴⁶. Нарешті, на засіданні 29 травня зачитано лист про вихід з управи П.Буняка, функції заступника голови УСДП перейняв О.Панас⁴⁷. «Лівиця» остаточно усунула діячів правого крила від проводу в УСДП.

Л.Ганкевич разом з І.Квасницею і П.Буняком, говорилося на засіданні управи 14 червня 1922 р., розгорнули «на провінції агітацію проти нинішнього керівництва партії,

* А.Чернецький стверджував, що «і нація, і національна держава – це тільки форми, інструменти та етапи в суспільному життю та організації людства», що «самі по собі не є ціллю». Він поклав «в основу всіх своїх змагань, а тим самим і національних», визволення трудящих з-під «соціального ярма». Детальніше див.: Райківський І. Ліворадикальна еволюція УСДП (1920–1924 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 2. – С. 112–123.

подають неточну інформацію про партійну кризу»⁴⁸. Загострення конфлікту в керівництві вело до розколу УСДП, паралізувало діяльність партії. Ситуація ускладнювалася тим, що відомі й заслужені в минулому соціал-демократи В.Темницький, В.Старосольський, О.Безпалко, С.Вітик і М.Ганкевич з різних причин на початку 1920-х рр. не брали участі в партійному житті УСДП. Комісія ширшої управи УСДП, обрана 18 лютого 1923 р., прийняла ухвалу, в якій домагалася улагодження суперечностей. Постанова закликала «Л.Ганкевича, Буняка, Квасницю, з однієї сторони, і Парфановича, Кушніра, Калятинського і Чернецького, з іншої сторони, щоб вони всі особисті суперечки між собою полагодили шляхом суду честі», бо це позначалося «негативно на партійній роботі». Проте ширша управа УСДП на своєму засіданні 11 березня 1923 р. більшістю голосів (лише при одному «за») не прийняла цієї постанови⁴⁹. «Лівиця» заперечила можливість ідейного компромісу з колишнім головою УСДП Л.Ганкевичем та його прихильниками.

Політичне протистояння між лідерами активізувало діяльність комуністів, які скористалися ідеальною кризою УСДП і в середині 1922 р. почали акцію щодо опанування партії українських соціал-демократів. «Провід УСДП не розумів комуністичної небезпеки, – слухно зауважив радикал М.Стахів, – а мабуть, був вдоволений, що партія збільшується новим ніби активним «нарібком», не дивлячись на те, що той «нарібок» був комуністичний, а не соціал-демократичний»⁵⁰. На VI партійному з'їзді 18 березня 1923 р. УСДП відкрито перейшла на комуністичні позиції, що стало причиною заборони її діяльності в січні 1924 р.

Л.Ганкевич значною мірою винний у тому, що українська соціал-демократія зійшла з політичної арени, була опанована комуністами. Саме він очолював партію у кризовий період для єсдеків. Наддніпрянський соціал-демократ, колишній голова уряду УНР Ісаак Мазепа, побувавши у Львові в липні 1920 р., згадував: «Саме в цей час я познайомився більче з провідниками УСДП Галичини, яких я раніш не знав.

...Формальним головою УСДП Галичини був Л.Ганкевич – львівський адвокат, але фактично справами партії керували П.Буняк – друкарський робітник та І.Кvasниця – урядовець місцевої каси хворих⁵¹. Особисті амбіції лідерів УСДП узяли гору над партійними інтересами. За словами радикала І.Макуха, «правиця» УСДП, до якої належав Л.Ганкевич, не спромоглася створити політичну організацію, котра «обстоювала б далі соціал-демократичні принципи»⁵². Л.Ганкевич був присутній на засіданні управи УСДП 22 квітня 1923 р., що вирішувало справу улагодження конфлікту в партійному керівництві, але тривала дискусія завершилася безрезультатно⁵³. «Партійні розбіжності спонукали частину партії з суто національною закраскою (під проводом д-ра Льва Ганкевича, П.Буняка та І.Кvasниці) стати остоною партійного життя і дожидати дальнього розвитку подій, – писала газета «Діло». – Одночасно УСДП, увільнена від тих елементів... скорим кроком простувала наліво»⁵⁴.

Ліквідація УСДП негативно вплинула на розвиток українського робітничого руху, спричинила в умовах польської окупації краю полонізацію робітників-українців. Вийшовши з-під арешту, А.Чернецький у червні 1924 р. стверджував, що «застав український робітничий рух цілковито розбитим... З великих фондів, які в часі УНР дістав Левко Ганкевич на партійну роботу УСДП, не лишилося нічого»⁵⁵. Л.Ганкевич взяв участь у заходах колишнього керівництва УСДП щодо відбудови партії. Діяльність культурно-освітнього товариства «Робітнича громада» (статут затверджено в кінці 1925 р.) і видавництво газети «Вперід!» (виходила з червня 1926 р. у Львові) розширили соціальну базу української соціал-демократії. За даними поліції, Л.Ганкевич відіграв важливу роль у визначені політичного обличчя часопису «Вперід!», що виходив за редакцією В.Кубіцького⁵⁶. Л.Ганкевич став учасником політичної конференції робітництва 5 грудня 1927 р. у Львові, на якій було ухвалено резолюцію про створення партії українського пролетаріату, котра до скликання найближчого «конгресу, який вирішить справу програми, виступатиме під

фірмою Української соціалістичної групи (УСГ) «Вперід». Л.Ганкевич увійшов до складу управи УСГ «Вперід» разом з В.Старосольським, І.Кvasницею, П.Буняком, В.Темницьким та головою І.Жовніром⁵⁷. Очевидно, відновлення партії українських соціал-демократів було пов’язане з наближенням парламентських виборів 1928 р. у Польщі. УСГ «Вперід» створила на виборах разом з Українською соціалістично-радикальною партією (УСРП) Блок українських соціалістичних селянських і робітничих партій*.

Л.Ганкевич взяв участь в Українському соціалістичному конгресі 8–9 грудня 1928 р. у Львові, який завершив відбудову УСДП як лівоцентристської партії соціал-демократичного напрямку, що перебувала в національно-державницькому таборі. Він відкрив засідання конгресу, заявивши у тривалій промові, що через рік «минає 30 літ від хвилини повстання УСДП Галичини і Буковини, яка аж до розпаду партії 1923 р. вірно і чесно несла прапор визволення українського пролетаріату». «Після п’ятирічної перерви збираємося знову, щоб продовжувати діло», – сказав Л.Ганкевич. – Серед українського пролетаріату, що живе в Польщі, бачимо повне розбиття».

Далі доповідач зробив аналіз політичної ситуації в таборі соціал-демократів у 1920-х рр.: «Ми остали вірні соціалізму і демократії, ми – стара гвардія УСДП». Водночас багато партійних діячів «пішли направо або наліво від нас. Одні пішли до УНДО (Українське національно-демократичне об’єднання, виникло в 1925 р. на місці колишньої УНТП. – О.Ж., І.Р.), інші – до ріжних угруповань, що визнають програму радянську або її близьку. Щодо тих останніх, бачимо, що ні одно з угруповань чи то Сельробу, чи навіть КПЗУ не мають якоїсь ясно означеної думки щодо політичного шляху, яким має йти

* Блок на платформі «За землю і волю» здобув дев’ять місць до сейму та одне – до сенату, за нього голосували близько 270 тис. чол. Однак діячі УСГ «Вперід» займали у виборчому списку надто низькі місця, що не дозволило жодному з них увійти до парламенту (Див.: Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – С. 370, 371).

український пролетаріят, а найважніше – щодо далеких ідеалів, до яких має український пролетаріят стреміти, а то передовсім в національному питанню»⁵⁸.

Що стосується тактики партії українських соціал-демократів, то Л.Ганкевич відверто заявив: «Окрім нас, маємо ще партію соціялістичну – УСРП (Українська соціалістично-радикальна партія, нову назву колишня УРП отримала в 1926 р. – О.Ж., І.Р.). Це соціялісти-народники, не марксисти, партія селянська. ...Не в одній справі можна буде поступати спільно ... на будуче, але не можна не бачити основних ріжниць, що лежать в нашому розумінню соціалізму». Отже, Л.Ганкевич закликав до тактичної співпраці есдеків із соціалістами-радикалами. «Нашою метою є український соціалізм і незалежність українського робітничого руху... з'єдинена Українська соціалістична республіка в сім'ї вільних соціалістичних республік інших народів»⁵⁹, – підsumував Л.Ганкевич.

Протокол засідання Українського соціалістичного конгресу свідчить, що Л.Ганкевич взяв активну участь у дискусіях на з'їзді щодо визначення політичного курсу відновленої УСДП. Так, після доповіді «Проект програми і організаційного статуту» В.Темницького він підтримав радянсько-фільські ілюзії: «Ми, мала частина нації, мусимо опертися до стіни, щоби себе оборонити. ...Мусимо узнати і боронити Велику Україну проти всяких інтервенцій...» Л.Ганкевич закликав до «об'єднання українських соціалістичних партій», водночас взаємини з Польською партією соціалістичною вважав «болячим» питанням політики УСДП. «Поляки в усьому згідні усі без ріжниці кляси: мають досі ще пиху польської шляхти і хочуть лише панувати над нами. Тут нема ріжниці між польською буржуазією та соціалістами, хіба та одна, що перші хочуть панувати над цілим українським народом, а другі – над українським робітником, – стверджував Л.Ганкевич. – Тяжко вірити, що ППС нам по серцю брат. Зміна на краще повинна вийти від неї»⁶⁰.

На другий день конгресу Л.Ганкевич влучно висловився про нерозривність національного і соціального у визвольній

боротьбі українського народу. На його думку, національне і соціальне – це «як кров в тілі чоловіка, мусить бути рівночасно одно і друге. ...Соціяліст ніколи не протиставиться національності. Національне питання – це потреба, яка рівняється потребі повітря, ідження і т. д.»⁶¹. З радянських позицій Л.Ганкевич вкотре заявив, що «радянська Україна – це наша держава, а завдання нас, українських соціалістів, щоби в ній була наша соціалістична ідея. Тепер там Комуністичний Інтернаціонал і уряд...»⁶².

В кінці відбулися вибори Центрального Комітету (ЦК) УСДП. Головою партії делегати одностайно обрали Л.Ганкевича, що свідчило про його беззаперечний авторитет серед товаришів. Цікаво, що протокол засідання зафіксував: «Ганкевич не хоче бути головою, кажучи, що не має до цього відповідної вдачі, а крім того, не хоче ломати засади, якою керувалася партія від 30 літ, а іменно, що головою партії був робітник. Пропонує П.Буняка...» Однак делегати хотіли бачити на чолі УСДП саме Л.Ганкевича⁶³.

Він завершив засідання конгресу промовою, в якій звернув увагу делегатів на першочергові завдання партії: 1) необхідність організаційної розвбудови УСДП, починаючи зі Львова, поширення партійної «діяльності на Волинь і інші північні землі»; 2) налагодження взаємин із соціалістичними партіями інших народів; 3) потреба організації автономних професійних спілок українського робітництва, передусім у нафтovій і деревообробній промисловості. «У відношенні нашему до інших соціалістичних партій будемо старатися довести до згоди оба Інтернаціонали... Нашою метою є всеукраїнський (обіймаючий і еміграцію) робітничо-селянський рух, а далі – вільна, з'єдинена Українська Соціалістична Республіка»⁶⁴, – завершив виступ Л.Ганкевич.

Отже, грудневий з'їзд 1928 р. відновив УСДП на старих, соціал-демократичних позиціях. Важливий внесок в ідейно-організаційну відбудову та визначення стратегії і тактики УСДП зробив Л.Ганкевич. Невдовзі після з'їзду в газетному інтерв'ю він чітко визначив завдання практичної політики

УСДП. За його словами, багато делегатів робили застереження або навіть противилися вступу УСДП до II Інтернаціоналу, але жоден із них не підтримав приєднання партії до III, Комуністичного Інтернаціоналу. Однак «нема найменшого сумніву, що скорше чи пізніше УСДП приступить до одного з Інтернаціоналів». Очевидно, йшлося про вступ до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу (PCI). Л.Ганкевич обґрунтував потребу створення єдиних класових профспілок у Другій Речі Посполитій, в яких були б застережені автономні права «для українських робітничих мас у рамках спільного професійного руху». Він виступив за взаємини з іншими соціалістичними партіями, «найближчою ідеольгічно до УСДП» вважав УСРП: «Інші українські партії є або буржуазні, або комуністичні і з ними УСДП не може співпрацювати»⁶⁵. По суті, це твердження було надто категоричним, свідчило про марксистське доктринерство. Однак на практиці очолювана Л.Ганкевичем УСДП неодноразово йшла на співпрацю з партіями національно-державницького табору. Л.Ганкевич торкнувся проблеми ставлення УСДП до радянської України. «Хоч не погоджуємося зі сучасним режимом на радянській Україні, – сказав він, висловлюючи точку зору делегатів з'їзду УСДП 1928 р., – все ж таки ми є і будемо принциповими противниками всякої інтервенції проти радянської України». Вбачаючи в УСРР основу для будівництва незалежної Української Соціалістичної Республіки, Л.Ганкевич відвірто заявив: «...радянська Україна є нашою територією...»⁶⁶

Політична доля Л.Ганкевича в кінці 1920 – 1930-х рр. була нерозривно пов’язана з УСДП. На VII партійному конгресі 4 березня 1934 р. у Львові його повторно обрали головою УСДП. На жаль, розширеного протоколу конгресу, як і наступного, проведеного 17 жовтня 1937 р., виявити не вдалося. Відомо, що VII конгрес одностайно прийняв ухвалу про вступ УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу⁶⁷. За свідченням газети УСРП «Громадський голос», Л.Ганкевич у виступі на конгресі з’ясував «сучасний стан світового

соціялістичного руху взагалі, а українського зокрема. Тов. Ганкевич спинився довше над недавною революцією в Австрії* та зложив іменем українських соціал-демократів поклін і честь її жертвам. Вкінці зложив привіт... товаришам у Радянській Україні, що стогнуть під важким московським ярмом, та товаришам, що живуть на еміграції, як в Європі, так і в Америці»⁶⁸. На VIII конгресі в 1937 р. у Львові головою УСДП став В.Старосольський, а Л.Ганкевича було обрано до складу ЦК⁶⁹. Відновлена УСДП обстоювала проголошення незалежної Української соціалістичної держави, національну ідею намагалася поєднати з марксистськими гаслами. Партия критично ставилася до комуністичного руху, КПЗУ. На думку Л.Ганкевича, «комунізм, що поборував політичну демократію і в її знищенні бачив побіду робітничої кляси», як течія робітничого руху «збанкротував»⁷⁰.

Л.Ганкевич як соціал-демократ тричі брав участь у спробах консолідації сил у національно-державницькому таборі в 1930-х рр. Урядовий наступ проти українства, як і взагалі проти національних меншин у Польщі, «пацифікація» створили ґрунт для порозуміння УСДП, УСРП та УНДО. Консолідаційні заходи намітила ще українсько-білорусько-литовська конференція у Варшаві 27 листопада 1929 р. за участю вищезгаданих партій та «Селянського союзу». Партию українських соціал-демократів на конференції представляли Л.Ганкевич і В.Старосольський⁷¹. УСДП, УСРП і УНДО опублікували спільну заяву з осудом «пацифікації», сформували на виборах до польського парламенту разом з двома білоруськими партіями об’єднаний «Український і білоруський виборчий блок». У відозві блоку, підписаній Л.Ганкевичем, підкреслювалося, що «українські національні і демократичні партії, не порушуючи своїх окремих ідеольгічно-програмових завдань», об’єдналися для захисту «українців без огляду на партії, кляси і віросповідання»⁷². Однак зближення мало

* Л.Ганкевич мав на увазі збройний виступ народних мас проти фашизації країни в лютому 1934 р.

цільовий і тимчасовий характер, невдовзі після виборів блок розпався.

Вдруге УСДП пішла на консолідацію з українськими партіями наприкінці першої половини 1930-х рр. Поштовх до згуртування національно-державницьких сил Західної України та діаспори дали трагічні події на Наддніпрянщині: згортання «українізації», голодомор 1932–1933 рр. Л.Ганкевич як голова УСДП взяв активну участь у переговорних процесах між партіями. Так, у квітні 1932 р. він увійшов до Міжпартийної екзекутиви (МЕ), створеної на засіданні представників УНДО, УСРП, УСДП і Української католицько-народної партії (УКНП) у Львові з метою узгодження напрямку «активної політики і тактики». Крім нього, членами МЕ стали М.Рудницька (УНДО), О.Навроцький (УСРП), О.Назарук (УКНП) та секретар Д.Донцов⁷³. УСДП підтримала ідею скликання Всеукраїнського Національного Конгресу (ВНК) на платформі боротьби за відновлення соборної самостійної Української держави, захист поневоленої нації. Однак переговори щодо проведення ВНК у 1934 р. за участю семи партій (крім УСДП, також УНДО, УСРП, Української народної обнови та ряду емігрантських організацій) завершилися безрезультатно, були перекреслені угодовською акцією нового керівництва УНДО. Українські соціал-демократи різко виступили проти «нормалізації».

Процес консолідації охопив ліві, соціалістичні партії в краї – УСДП і УСРП, до яких приєдналися діячі Української соціал-демократичної робітничої партії та Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), що перебували в еміграції. Сталінський погром українства на Великій Україні остаточно розвіяв радянофільські ілюзії Л.Ганкевича, як і всієї УСДП. «Чи справді ідеалом соціалізму, за який боролись і вмирали мільйони, має бути голод і нужда?»⁷⁴ – з болем запитував Л.Ганкевич. Спільну заяву чотирьох українських соціалістичних партій у січні 1934 р., що викривала злочини сталінського режиму, від імені УСДП підписали Л.Ганкевич та І.Кvasниця. «...Москва своєю політикою визиску й терору,

поставила проти себе весь український народ, – зазначалося в резолюції. – Українські соціалісти кличуть... до сконсолідованої праці та змагання за вільну, народну, самостійну Україну»⁷⁵. Однак ідея Українського соціалістичного блоку, висловлена на з'їзді УСДП, УСРП, УСДРП і УПСР 29–30 грудня 1934 р. у Львові, не знайшла організаційного оформлення.

Остання спроба консолідації національно-державницьких сил у міжвоєнний період, в якій взяла участь УСДП, припала на кінець 1930-х рр. До консолідаційних зусиль спонукали зміни у міжнародному становищі, зокрема посилення загрози світової війни, поява Карпатської України тощо. Л.Ганкевич як член ЦК підтримав лінію на зближення УСДП з партіями національно-державницького табору (створення Контактного комітету в грудні 1937 р. для пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства, пресова утода в 1938 р. між основними галицькими часописами, у тому числі газетою УСДП «Робітничий голос» та ін.). Л.Ганкевич сподіався, що проголошена в кінці 1938 р. автономія Карпатської України у складі Чехословаччини стане першим кроком на шляху до створення самостійної соборної Української держави. Учасники крайової конференції УСДП 22 січня 1939 р. у Львові за участю членів ЦК (у тому числі Л.Ганкевича) одностайно стверджували, що Карпатська Україна – це «вислід волі і змагання працюючих мас Закарпаття...»⁷⁶. На жаль, тривалі дискусії щодо створення представницького органу українських легальних політичних структур у передвоєнний період не принесли успіху.

Під час опрацювання першоджерел складається враження, що Л.Ганкевич у другій половині 1930-х займався партійною діяльністю менш активно, ніж раніше. Можливо, це пов’язано з несприятливими суспільно-політичними обставинами для партії українських соціал-демократів, посиленням авторитаризму і диктатури в різних формах, що суперечило політичному ідеалу УСДП – побудові демократичним шляхом соціалістичної, самостійної і соборної України. «Демократія – це шлях до перемоги соціалізму і одинока форма устрою,

яка забезпечує для робучих мас соціальне визволення, – писала газета «Робітничий голос». – Як пошесті, як масове божевілля поширилася серед українського громадянства не тільки зневіра, а просто ненависть до демократичної думки»⁷⁷.

Як соціал-демократ Л.Ганкевич виступав на захист соціально-економічних прав українського робітництва. Відновлена УСДП робила спроби, особливо в 1929 р., створити автономні українські відділи в рамках Класових професійних спілок (КПС) у Польщі. Згідно з рішенням грудневого 1928 р. з'їзду УСДП, 29 квітня 1929 р. у Львові за участю Л.Ганкевича відбулася спільна нарада ЦК УСДП та Центральної комісії КПС, що визначила умови перебування робітників-українців у КПС. Л.Ганкевич приділяв багато уваги створенню автономної української структури в КПС, адже був переконаний, що робітничі профспілки мають існувати за класовою професійною ознакою. Зокрема, він взяв участь як гість у IV конгресі КПС наприкінці травня – на початку червня 1929 р.⁷⁸ Однак, незважаючи на підтримку Польської партії соціалістичної, УСДП так і не спромоглася згуртувати робітників української національності в автономних класових профспілках у Речі Посполитій.

УСДП як партія соціал-демократичного напрямку в 1930-х рр. мала взаємини з ППС, що розвивалися хвилеподібно, залежно від стану польсько-українських стосунків і ситуації в українському національно-державницькому таборі. Внаслідок загострення контролерзи між українськими партіями УСДП періодично шукала більш тісної співпраці з ППС. Л.Ганкевич відіграв значну роль у нормалізації стосунків між УСДП і ППС, що в період польсько-української війни 1918–1919 рр. та ліворадикальної еволюції українських есдеків на початку 1920-х рр. характеризувалися різким протиборством⁷⁹. Л.Ганкевич був учасником спільної конференції УСДП і ППС 29 січня 1933 р. у Львові, на якій вперше у міжвоєнний період зібралися провідні діячі обох партій. Конференція ухвалила рішення про співпрацю УСДП і ППС у боротьбі проти націоналізму, фашизму і комунізму. Щодо

національного питання, партії залишилися на старих позиціях: УСДП обстоювала створення незалежної соборної Української держави, тоді як ППС – територіальну автономію українських земель у складі Речі Посполитої. Водночас пепесівці підтримали принцип «самостійності й державної незалежності українського народу»⁸⁰.

Л.Ганкевич був не лише активним громадсько-політичним діячем, а й мав значні здобутки у професійній діяльності як юрист. Він став одним із найвідоміших і добре оплачуваних українських адвокатів у Галичині в міжвоєнний період. Був серед засновників і першим головою Союзу українських адвокатів – професійного товариства адвокатів у Львові в 1923–1939 рр., що поширило діяльність на українські землі під Польщею⁸¹. За даними Л.Ганкевича, в 1933 р. до складу СУА входили 142 з 237 українських адвокатів у Галичині і 8 – на Волині⁸². Серед членів Союзу були відомі соціал-демократи В.Старосольський, Р.Домбчевський та ін.⁸³ Пізніше Л.Ганкевич входив до управи СУА, очолюваної націонал-демократом К.Левицьким⁸⁴. Діяльність СУА мала на меті організацію захисту на політичних процесах (кількість їх у Польщі постійно збільшувалася), відстоювання професійних інтересів української адвокатури, боротьбу за права української мови в судовій системі, державних установах⁸⁵. Л.Ганкевич виступав на багатьох процесах, здобув славу блискучого оратора. Наприклад, його промову на судовій розправі 29 липня 1921 р. у Чорткові на захист учителя Я.Зозуляка, звинуваченого в більшовизмі, присутні зустріли оплесками⁸⁶. Він був адвокатом М.Лебедя, Д.Гнатківської, Я.Рака і Б.Підгайного під час Варшавського процесу 1935–1936 рр. – одного з найбільших політичних судових процесів проти ОУН на Західній Україні під польською окупацією⁸⁷. На лаві підсудних тоді опинилися відомі діячі націоналістичного підпілля, у тому числі С.Бандера.

Початок Другої світової війни, напад фашистської Німеччини на Польщу у вересні 1939 р. кардинально змінили життя Л.Ганкевича. На відміну від партійних товаришів

(В.Старосольського, І.Квасниці, П.Буняка та ін.), він не став чекати встановлення в Західній Україні сталінського партійно-тоталітарного режиму і виїхав за кордон. «Завдяки тому, що він був у часі приходу більшовиків поза Львовом, на провінції, йому пощастило вирватися живим з більшовицького пекла, переїхати на Захід, а опісля за океан до США»⁸⁸, – згадував А.Чернецький. Про подальше життя Л.Ганкевича відомо небагато. Очевидно, нелегкі умови перебування в еміграції змусили його залишити політичну діяльність. «...Це вже не той Левко Ганкевич, який чверть століття свого найкращого молодого життя віддав справі соціалізму й УСДП, який стояв колись у передових лавах боротьби за унезалежнення УСДП від Польської соціалістичної партії, який для УСДП колись у своїх юних днях багато прислужився», – писав А.Чернецький. – На скитальніні, у вільному світі Левка Ганкевича в лавах українського робітничого руху й українського соціалізму не було»⁸⁹. Помер Л.Ганкевич, за деякими даними, у США в 1962 р.⁹⁰

ПРИМІТКИ

¹ Воля. – 1903. – 1 лютого.

² Див.: Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918). – К., 2000. – С. 65–68.

³ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 387, оп. 1, спр. 43. – Арк. 9, 10.

⁴ Там само. – Арк. 7.

⁵ Там само. – Арк. 12, 13, 41.

⁶ Там само. – Спр. 55. – Арк. 58.

⁷ Там само. – Спр. 43. – Арк. 26–27.

⁸ Земля і воля. – 1907. – 15 березня, 5 квітня.

⁹ Там само. – 22 червня.

¹⁰ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – С. 71.

¹¹ Земля і воля. – 1910. – 17 грудня.

¹² Там само. – 1911. – 5 лютого.

¹³ Вперед. – 1911. – 17 грудня; Бачинський Ю. Зразок публіцистичної несовісності: Відповідь О.Бауерові. – Львів, 1912. – С. 16–17.

¹⁴ Жерноклеєв О. Назв. праця. – С. 103–104.

¹⁵ Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890–1919. – Warszawa, 1983. – S. 531.

¹⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 387, оп. 1, спр. 38. – Арк. 8; Arbeiter-Zeitung. – 1912. – 2. Jan.

¹⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 387, оп. 1, спр. 38. – Арк. 8.

¹⁸ Діло. – 1914. – 19 (6) березня.

¹⁹ Вістник СВУ. – 1915. – 17 жовтня. – С. 4.

²⁰ Наша партія в часі війни // Українська робітнича газета. – 1918. – 23 березня.

²¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 53. – Арк. 11.

²² Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії УСДП) // Календар «Впереду»: 1920. – Львів, 1920. – С. 27.

²³ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 257, оп. 2, спр. 234. – Арк. 42; Вперед. – 1918. – 27 листопада.

²⁴ Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. – Львів, 1931. – С. 82.

²⁵ Ганкевич Л. Назв. праця. – С. 31.

²⁶ Вперед. – 1919. – 3 вересня.

²⁷ Чернецький А. Спомини з моого життя. – Лондон, 1964. – С. 49, 50.

²⁸ Вперед. – 1922. – 17 січня.

²⁹ Республіка. – 1919. – 16 лютого.

³⁰ Чернецький А. Назв. праця. – С. 49, 50.

³¹ Громадська думка. – 1920. – 12 липня.

³² Чернецький А. Назв. праця. – С. 51.

³³ Там само.

³⁴ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1942. – Т. 2. – С. 197.

³⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 496. – Арк. 12.

³⁶ Вперед. – 1920. – 31 березня.

³⁷ Там само. – 30 березня.

³⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 581, оп. 1, спр. 113. – Арк. 16.

³⁹ Słowo polskie. – 1920. – 26 kwietnia.

⁴⁰ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 38. – Арк. 1.

⁴¹ Партийна нарада // Вперед. – 1922. – 19 січня.

⁴² Вперед. – 1920. – 16 березня. – С. 1.

⁴³ Там само. – 23 березня. – С. 3.

- ⁴⁴ ДАЛО. – Ф. 271, оп. 1, спр. 30а. – Арк. 1.
- ⁴⁵ Там само. – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 68, 69.
- ⁴⁶ Там само. – Арк. 72, 73.
- ⁴⁷ Там само. – Арк. 73, 74.
- ⁴⁸ Там само. – Арк. 75.
- ⁴⁹ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 83, 84.
- ⁵⁰ Стахів М. Хто винен? З історії комуністичного руху та його помічників. – Львів, 1936. – С. 39, 40.
- ⁵¹ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1943. – Т. 3. – С. 47, 48.
- ⁵² Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – С. 302.
- ⁵³ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 95.
- ⁵⁴ З партійного життя. Основання УСДП // Діло. – 1925. – 25 січня. – С. 3.
- ⁵⁵ Чернецький А. Назв. праця. – С. 70.
- ⁵⁶ Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 2, оп. 1, спр. 410. – Арк. 37.
- ⁵⁷ ДАЛО. – Ф. 121, оп. 2, спр. 190. – Арк. 3.
- ⁵⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 1.
- ⁵⁹ Там само.
- ⁶⁰ Там само. – Арк. 4, 5.
- ⁶¹ Там само. – Арк. 11.
- ⁶² Там само.
- ⁶³ Там само. – Арк. 14.
- ⁶⁴ Там само.
- ⁶⁵ Наші соціялісти про себе. Відновлення УСДП. (Що говорить про УСДП її голова д-р Лев Ганкевич) // Діло. – 1929. – 13 січня. – С. 1, 2.
- ⁶⁶ Там само.
- ⁶⁷ Archiwum akt nowych w Warszawie (dalej – AAN), Urząd Wojewódzki we Lwowie. 1920–1939. – Sygn. 18. – S. 33 zw.
- ⁶⁸ Ще раз про конгрес УСДП // Громадський голос. – 1934. – 17 березня. – С. 2, 3.
- ⁶⁹ Sprawy narodowościowe. – 1937. – № 4–5. – S. 439.
- ⁷⁰ Кріза // Вперед. – 1931. – травень. – С. 1.
- ⁷¹ До співпраці! // Діло. – 1929. – 30 листопада. – С. 1.
- ⁷² Діло. – 1930. – 2 жовтня; Громадський голос. – 1930. – 11 жовтня.

- ⁷³ Українська Міжпартийна Рада у Львові // Діло. – 1932. – 2 квітня. – С. 3.
- ⁷⁴ Рабіни з «Бунду» та полеміка д-ра Льва Ганкевича // Там само. – 25 січня. – С. 3.
- ⁷⁵ Проти більшовицького гнету і проти русифікації України // Там само. – 1934. – 20 січня. – С. 3, 4.
- ⁷⁶ Краєва конференція УСДП // Робітничий голос. – 1939. – лютий. – С. 1.
- ⁷⁷ Демократія // Там само. – 1938. – березень. – С. 1.
- ⁷⁸ Sprawy narodowościowe. – 1929. – № 3–4. – październik. – S. 483.
- ⁷⁹ Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918–1939 рр. // Галичина. – 2002. – № 8. – С. 75.
- ⁸⁰ Львівська конференція // Вперед. – 1933. – травень; Sprawy narodowościowe. – 1933. – № 1. – S. 75.
- ⁸¹ Союз Українських Адвокатів // Енциклопедія Українознавства. Перевид. в Україні. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 2989.
- ⁸² Ганкевич Л. Союз українських адвокатів (Матеріали й завваги з нагоди десятиліття). – Львів, 1933. – С. 16.
- ⁸³ Там само. – С. 24.
- ⁸⁴ AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. – Sygn. 971. – S. 77.
- ⁸⁵ Союз Українських Адвокатів // Енциклопедія Українознавства. – Т. 8. – С. 2989.
- ⁸⁶ Вперед. – 1921. – 11 серпня.
- ⁸⁷ Ганкевич Лев // Довідник з історії України. А – Я. – 2-е вид., доопр. і доповн. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К., 2001. – С. 151.
- ⁸⁸ Чернецький А. Спомини з моого життя. – К., 2001. – С. 85.
- ⁸⁹ Там само.
- ⁹⁰ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. – Kraków, 1989. – S. 363.

В.Будзиновським, О.Маковеєм, С.Козловським та іншими – увійшов до редколегії українського соціалістичного журналу «Товариш», а також взяв участь в організації відомого страйку львівських пекарів³.

Разом з видатними українськими громадсько-політичними діячами І.Франком та М.Павликом Микола Ганкевич у складі групи студентів-марксистів став одним із творців першої української політичної партії – Русько-української радикальної партії (РУРП), взяв участь в її установчому з'їзді у Львові 4–5 жовтня 1890 р. Від самого початку існування партії він належав до її «молодого» крила, або «національних радикалів»⁴, як вони самі себе називали (В.Будзиновський, В.Охримович, Є.Левицький та ін.), що поєднували свої марксистські погляди з більш радикальним підходом до вирішення національного питання. Їхній світогляд формувався безпосередньо під впливом праць А.Шеффле, Ф.Лассаля, К.Маркса, Ф.Енгельса, К.Каутського, Г.Спенсера, М.Чернишевського та ін.⁵ Так, уже на I з'їзді РУРП під впливом «молодих» до програми партії було включено «максимальну» частину, що вимагала «переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму» та «колективного устрою праці і колективної власності засобів продукції»⁶. «Молоді» відразу домагалися включення до програми вимоги політичної незалежності і соборності України, однак лише у 1895 р., після того, як один з лідерів «молодих», соратник і близький друг М.Ганкевича Юліан Бачинський видав свою книгу «Україна irredenta», цей постулат увійшов до програми РУРП⁷.

Микола Ганкевич стояв біля витоків українського соціал-демократичного руху в Галичині. В умовах поглиблення процесу федералізації Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА) за національною ознакою і фактичного переворення галицької соціал-демократії на її польську національну секцію М.Ганкевич став одним з ініціаторів заснування окремої, Української соціал-демократичної партії. Багато десятиліть потому відомий галицько-український політик

МИКОЛА ГАНКЕВИЧ

Серед не досить знаних на сьогодні постатей світівської історії можна назвати Миколу Ганкевича (1869–1932) – відомого українського політичного і профспілкового діяча, організатора українського робітництва у Галичині, журналіста. Він був одним із засновників і багатолітніх лідерів УСДП, відстоював тісні зв'язки партії з польськими соціалістами, щиро вірив у можливість польсько-українського порозуміння в боротьбі за національну свободу і соціальну справедливість.

Микола Ганкевич народився 16 травня 1869 р. у м. Снятині в родині священика. Освіту здобував у Тернопільській гімназії та Львівському університеті, де навчався спочатку на філософському, а згодом на правничому факультеті¹.

Перші кроки у громадсько-політичній діяльності М.Ганкевич зробив досить рано – вже у гімназійні та студентські роки. У середині 80-х рр. XIX ст. під час навчання у Тернопільській гімназії М.Ганкевич належав до лівого крила таємного молодіжного гуртка, що підтримував зв'язки з аналогічним товариством Львівської гімназії, отримував соціалістичну літературу². Після вступу до Львівського університету відбулася його остаточна ідеїана еволюція до марксизму і соціал-демократизму. У 1888 р. він разом з рядом українських і польських соціалістів – І.Франком, М.Павликом,

К.Левицький писав про М.Ганкевича: «Його змаганням було: організувати українських робітників по містах, щоб вони почувалися українцями і на основі соціально-демократичної програми добували кращу долю для себе та підносили і скріпляли професійну організацію робітників. Цій організації він присвятив ціле своє життя: становище, посаду і всякі вигоди життя». І далі відзначав: «При своїй соціалістичній діяльності Ганкевич ніколи не затрачував національної ідеології українського народу та завжди по своєму розумінні їй служив вірно»⁸. Сам Ганкевич в одній зі своїх праць писав про це так: «Боротьба в ім'я соціалістичних ідеалів, проти гнобителів працюючого люду – це також боротьба за національне визволення»⁹.

Уперше рішення про заснування УСДП було прийнято у вересні 1896 р. на зборах українських робітників у Львові. Тоді ж вирішено розпочати видання робітничої газети українською мовою і латинським шрифтом, оскільки багато галицьких робітників не вміли читати кирилицею. Перший номер газети під назвою «Robitnyk» побачив світ у січні 1897 р. У його програмовій статті підкresлювалося, що «для нас, русинів-українців, тим симпатичніший прапор соціал-демократії, що на нім видніється знамя національної свободи». Редактором газети був М.Ганкевич. Він разом з Є.Левицьким виробив проект програми нової партії. Однак через політичні розбіжності між «молодими» і «старшими» радикалами¹⁰ вже на початку 1897 р. оргкомітет із створення УСДП розпався, а випуск газети припинився після шести номерів через брак передплатників. М.Ганкевич перейшов до лав Соціал-демократичної партії Галичини і Сілезії (СДПГіС) і вже як її представник того ж 1897 р. був присутнім на з'їздах СДРПА та радикальної партії.

«Молоді», що залишилися в рядах РУРП, здійснили кілька невдалих спроб реорганізувати партію у соціал-демократичну, після чого у травні 1899 р. вийшли з неї і оголосили про утворення УСДП. До тимчасового правління партії увійшли М.Ганкевич, Ю.Бачинський та С.Вітик. Остаточно

нова партія оформилася на установчій конференції у Львові 17 вересня 1899 р., в якій активну участь взяв і М.Ганкевич. Конференція ухвалила Гайнфельдську програму австрійської соціал-демократії і таким чином визнала новостворену партію автономною національною секцією СДРПА. М.Ганкевича було обрано до Екзекутиви (виконавчого комітету) УСДП і делегатом на VII всеавстрійський конгрес соціал-демократії¹¹.

VII з'їзд СДРПА, що відбувся 24–29 вересня 1899 р. у м. Брюнні (Брно), став помітною віхою не лише в історії української соціал-демократії, яка вперше була тут офіційно представлена як партія, а й у політичній біографії М.Ганкевича. Член президії з'їзду та комісії з підготовки резолюції з національного питання М.Ганкевич зробив заяву від імені УСДП, у якій підкреслив, що партія вважає повне національне визволення і рівноправність передумовою дійсного інтернаціоналізму, тому «українські соціал-демократи змагатимуться до національної свободи свого народу, щоби возз'єднаний і звільнений український народ став поряд з іншими націями як рівноправний член»¹². Формально з'їзд не заперечив заяви, вона була опублікована в його матеріалах, що означало фактичне визнання права нації на самовизначення. Хоча тези про це не було ухвалені на з'їзді Брюннській національній програмі СДРПА, яка передбачала перебудову Австро-Угорщини на засадах національно-територіальної автономії, УСДП вважала заяву М.Ганкевича програмовою практично до кінця австрійського періоду своєї історії.

З січня 1900 р. почав виходити друкований орган УСДП газета «Воля». У програмовій передовій статті її першого номера відзначалося: «Наша програма, наша ціль ясна. Повна воля політична, самодержавність люду, демократія; перехід землі і фабрик на власність загалу; визволення люду з темноти, доступ кожного до науки, до світла»¹³. Офіційним видавцем і відповідальним редактором «Волі» був М.Ганкевич.

Процес організаційного і політичного становлення українського соціал-демократичного руху в Галичині виявився

складним і тривалим, що зумовлювалося, зокрема, нечисленністю, розпорощеністю і багатонаціональним характером галицького робітництва, цілою низкою інших причин. Лише 21–22 березня 1903 р. у Львові за участю 36 делегатів відбувається I з'їзд УСДП, який одностайно і без дискусії прийняв нову, Віденську програму австрійської соціал-демократії¹⁴, ухвалену VIII з'їздом СДРПА (1901 р.). Доповідав з цього питання на з'їзді УСДП М.Ганкевич, який був у 1901 р. делегатом віденського з'їзду. Його було обрано і до складу Екзекутиви УСДП¹⁵.

Цікавим епізодом, що яскраво характеризує особистість і суспільно-політичну позицію М.Ганкевича, була його участь у роботі чергового конгресу II Інтернаціоналу в 1904 р. в Амстердамі. Напередодні конгресу М.Ганкевич, який репрезентував УСДП і водночас Революційну українську партію (РУП), що діяла на Наддніпрянщині, запропонував створити єдину делегацію українських соціалістів з обох боків російсько-австрійського кордону на взірець польської делегації. Однак конгрес не визнав окрему українську делегацію, оскільки права окремих делегацій надавалися тільки «державним» націям (виняток тоді становили фактично лише поляки), і висловив побажання, щоб українські делегати увійшли до якої-небудь з уже існуючих секцій¹⁶. Протестуючи проти цього і вважаючи себе вправі представляти тільки українських соціал-демократів, М.Ганкевич відмовився від свого мандата, а інший делегат РУП Е.Голицинський увійшов до делегації РСДРП. Це, як і відмова РУП від самостійницьких постулатів і перехід на автономістські позиції, боляче вразило М.Ганкевича – палкого прибічника ідеї незалежної України, внаслідок чого він відйшов від подальшої безпосередньої співпраці з РУП¹⁷.

В умовах значної радикалізації суспільних настроїв, активізації суспільно-політичних процесів під впливом першої російської революції 27–28 січня 1906 р. у Львові відбувається II з'їзд УСДП. М.Ганкевич виступив з доповідю про революцію в Росії, в якій розкрив її історичні передумови, причини і перспективи революційного руху, висловив переконання в тому,

що боротьба в Росії завершиться крахом деспотизму. З'їзд ухвалив внесену ним резолюцію, в якій підкреслювалося, що занепад царата «дасть волю і простір робочому людові в його боротьбі за кращу будучність... дасть поневоленим народам змогу свободного розвитку, змогу здобути волю і політичну незалежність», висловлювалася солідарність з революційною діяльністю наддніпрянської Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП)¹⁸.

Під тиском масового руху за загальне виборче право австро-угорська монархічна влада була змушенна в 1907 р. піти на реформу виборчої системи в Австрії. Перші вибори до австрійського парламенту на основі нового виборчого закону відбулися у червні 1907 р. У розпалі передвиборної кампанії в центрі уваги широкої громадськості Галичини несподівано опинилася справа балотування М.Ганкевича по одному з львівських міських виборчих округів. Кандидатура М.Ганкевича як дуже популярного серед львівського робітництва і авторитетного політичного діяча, лідера робітничого руху була висунута Львівським міським комітетом Польської партії соціал-демократичної (до 1899 р. – СДПГіС, з грудня 1899 р. – Польська партія соціал-демократична Галичини і Сілезії (ППСД). Однак керівництво ППСД відкинуло цю кандидатуру, мотивуючи своє рішення тим, що М.Ганкевич – українець, а міські виборчі округи є польськими¹⁹. Це рішення викликало обурення як самого Ганкевича, так і в лавах УСДП. Справа набула значного суспільного резонансу. Частина українських соціал-демократів навіть мала намір офіційно протиставити кандидатуру М.Ганкевича Г.Діамандові, якого ППСД висунула по тому ж округу²⁰. Проте сам М.Ганкевич відмовився балотуватися всупереч позиції ППСД.

Цікаво, що і після того М.Ганкевич, будучи засновником і визнаним лідером УСДП, водночас залишався активним членом, а фактично одним з провідників польської соціал-демократії в Галичині. Польський національно-визвольний рух загалом і передусім соціал-демократію як одну з важливих його складових він розглядав як одного з основних союзників

у боротьбі проти російського самодержавства, у поваленні якого внаслідок революції вбачав головну передумову національного і соціального визволення і возз'єднання України. Як свідчить аналіз джерел, зокрема донесень поліції, в організації і проведенні багатьох масових робітничих зборів і мітингів, ініційованих формально ППСД, як і в керівництві страйковим рухом, фактично найактивнішу участь поряд з деякими іншими українськими соціал-демократами (С.Вітиком, Т.Меленем та ін.) брав і М.Ганкевич²¹. За умов значної полонізації галицького робітництва, високої питомої ваги польських робітників і ремісників значну частину цієї роботи доводилося вести польською мовою, в рамках існуючих профспілок, культурно-освітніх організацій, кас хворих та інших робітничих об'єднань, що фактично мали польський характер і перебували під контролем ППСД.

Усе це викликало незадоволення молодшого покоління діячів і лідерів УСДП, які прийшли до партії із студентського руху в 1905–1907 рр. і прагнули її цілковитого звільнення з-під польських впливів, зокрема повного унезалежнення від ППСД (В.Левинський, В.Темницький, Л.Ганкевич та ін.). Після III з'їзду УСДП, що відбувся 14–15 березня 1909 р. у Львові, «молоде» крило партії значно посилило свої позиції. З метою тісніше прив'язати М.Ганкевича до УСДП і примусити його працювати насамперед в українській партії «молоді» ініціювали його обрання головою УСДП. Однак при цьому Ганкевич залишився керівником міського комітету ППСД у Львові та редактором органу польської соціал-демократії газети «Głos», продовжував віддавати значні сили і час розвиткові польського соціал-демократичного руху. На переконання «молодих», це ставило УСДП у підпорядковане становище щодо ППСД²².

Внутріпартийна дискусія значно загострилася після виходу в світ брошури Ю.Бачинського «Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині» (Львів, 1910), в якій автор у дуже різкій формі закинув ППСД ворожість до українського соціал-демократичного

руху, а «старих» лідерів УСДП М.Ганкевича і С.Вітика звинуватив у «політичному гермафротизмі»²³.

Кульмінаційним моментом полеміки стало обговорення взаємин між українською і польською соціал-демократіями на конференції УСДП 29 січня 1911 р. у Львові. Доповідач з цього питання на конференції В.Левинський цілковито солідаризувався з основними положеннями брошури Ю.Бачинського²⁴. Після бурхливої дискусії, участь у якій взяли 27 делегатів, конференція ухвалила запропоновану «молодими» резолюцію, що характеризувала відносини між УСДП і ППСД як «ненормальні», закидала останній соціал-патріотизм в ідеології, прагнення монополізувати весь робітничий рух у Галичині та дискримінаційну політику щодо українців у робітничих організаціях. У резолюції також наголошувалося, що обов'язок кожного члена УСДП – працювати насамперед у своїй партії, що було прямим натяком на одночасну роботу в ППСД «старих» лідерів партії, в тому числі й М.Ганкевича²⁵. Це означало фактично початок розколу в УСДП, оскільки відразу після голосування М.Ганкевич і С.Вітик з групою прибічників на знак протесту проти вищезгаданої ухвали залишили конференцію²⁶.

Менш ніж за рік питання знову постало на IV з'їзді УСДП, що відбувся 3–4 грудня 1911 р. у Львові. Ситуація відрізнялася від попередньої тим, що позаду була провальна для партії парламентська виборча кампанія 1911 р. Це стало наслідком як внутріпартийних непорозумінь, так і значного загострення відносин УСДП з іншими українськими партіями, яке було зумовлено не в останню чергу більш безкомпромісною, ортодоксально-соціалістичною позицією «молодих» щодо решти українських політичних сил, які трактувалися як «буржуазні», «націоналістичні» тощо.

Доповідач з питання про ставлення до інших соціалістичних партій В.Левинський гостро розкритикував «старих» лідерів УСДП за надмірну лояльність до ППСД і нехтування національних інтересів українців²⁷. Голові УСДП М.Ганкевичу він закинув бездіяльність у партії на тлі самовідданої праці

в ППСД²⁸. Запропонована ним резолюція вбачала причини кризи в СДРПА в «закоріненню націоналістичних ідеологій серед соціал-демократичних партій поодиноких народів Австрії»²⁹, що фактично було відвертою вказівкою, у першу чергу, на ППСД, а також на австрійську соціал-демократію, яка підтримувала поляків.

Зі співдоповідю від «старих» виступив Т.Мелень. Він захадав усунення з резолюції посилань на рішення січневої партконференції, що практично означало відмову від них, та вніс додатковий пункт з осудом брошюри Ю.Бачинського як шкідливої для партії³⁰.

Доповіді спричинили надзвичайно гостру дискусію. В.Левинський у заключному слові вказав на цілковиту відсутність принципових ідеологічних і програмних розбіжностей між фракціями в партії, разом з тим знову в різкій формі закинув М.Ганкевичу активну діяльність у польському робітничому русі і повне занедбання роботи в УСДП³¹.

Голова партії М.Ганкевич прагнув уникнути остаточного розколу і попри те, що багато моментів полеміки безпосередньо торкалися його особисто, у спокійній промові закликав до порозуміння, запропонувавши обрати спеціальну комісію, яка спробувала б виробити єдиний, компромісний проект резолюції. Пропозицію підтримали також буковинські делегати, однак «молоді» відмовились увійти до складу комісії³². У результаті поіменного голосування з'їзд більшістю всього у два голоси ухвалив резолюцію з поправкою Т.Меленя, а «молоді», незгодні з цим рішенням, залишили з'їзд³³. Невдовзі вони розпочали видавати власний друкований орган – газету «Вперед». Тим часом з'їзд, що продовжив роботу, обрав нову Екзекутиву, яка на своєму першому засіданні знову обрала М.Ганкевича головою партії³⁴. Він же залишився і видацем партійного органу (тепер – фактично органу «старих») газети «Земля і воля». Таким чином, IV з'їзд УСДП завершився розколом партії, що вкрай негативно позначилося на подальшому розвитку українського соціал-демократичного руху в Галичині у 1912–1913 рр., призвело до зане-

паду партійної преси, стагнації у житті українських робітничих організацій.

Лише наприкінці 1913 – на початку 1914 рр. УСДП вдалося подолати розкол, що було остаточно закріплено рішеннями V (об'єднавчого) з'їзду партії, який відбувся у Львові 1–2 березня 1914 р. З'їзд обрав нову Екзекутиву з представників обох фракцій на чолі з В.Темницьким. М.Ганкевич залишився членом Екзекутиви³⁵.

В умовах явного назрівання світового воєнного конфлікту одним з центральних на з'їзді було питання про ставлення партії до війни. М.Ганкевич у своїй доповіді «Міжнародне становище і українського народу» підкреслив, що метою українських соціал-демократів є «демократична республіка українська», утворення якої можливе лише внаслідок поразки російського самодержавства у війні. Вражовуючи, що союзники Росії через антагонізм до Німеччини підтримують російські загарбницькі прагнення і не зацікавлені у відродженні східноєвропейських народів, він наголосив, що поразка центральних держав означала б тільки подальше зміцнення реакційної Російської імперії, тому у випадку війни українці повинні однозначно стати на боці її противників³⁶. Після тривалої дискусії з'їзд переважною більшістю голосів ухвалив внесену М.Ганкевичем резолюцію, в якій зазначалося, що УСДП разом з усім Інтернаціоналом поборює імперіалістичну політику великих держав «в інтересі цивілізації і поступу, в інтересі мирного суспільного розвою цивілізованого світу, в ім'я волі і самостійності кожного народу, що є основою міжнародного братерства народів та услів'ям конечним побіди соціалізму». Українські соціал-демократи «є противниками династичної, великодержавної, імперіалістичної політики австрійської», але їхнім «найбільшим ворогом є царат», тому «передовсім проти Російської імперії звернутися мусить на случай воєнного конфлікту ціла енергія українського соціалістичного пролетаріату, так як нашою найближішою ціллю мусить бути розбиття царської імперії – бо тільки з руїною сеї

імперії впаде остання твердиня всесвітньої реакції, наблизиться день політичної самостійності України, надійде день тріумфу соціалізму у всіх краях цивілізованого світу»³⁷.

З початком Першої світової війни М.Ганкевич як репрезентант УСДП разом з представниками Української національно-демократичної та радикальної партій увійшов до складу Головної Української Ради (ГУР), утвореної у Львові 1-2 серпня 1914 р. У своєму маніфесті від 3 серпня ГУР закликала український народ «стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку», відзначала, що «чим більше буде пораження Росії, тим швидше виб'є година визволення України»³⁸. Маніфест був укладений заступником голови ГУР М.Ганкевичем³⁹.

Війна яскраво виявила примат національного над соціально-класовим як в ідеології УСДП загалом, так і в світогляді М.Ганкевича. Так, в одній із статей до «Вістника Союзу визволення України» він писав, що коли йдеться про війну, для поневолених націй «критерієм, що рішає в такім випадку про становище соціалістів, є домагання волі і самостійності для кожного народу»⁴⁰. У своїй праці «Соціалістичний Інтернаціонал і війна» він наголошував: «Розвалення... Російської імперії, воля, самостійність і незалежність народів європейського Сходу – се програмовий постулат, який мусить поставити кождий демократ і кождий соціаліст»⁴¹.

До кінця серпня 1914 р. М.Ганкевич залишився у Львові, однак з наближенням до міста російських військ змушений був виїхати до Нового Сонча (тепер – Республіка Польща), а з початком зими перебратися до Відня⁴².

Підтримуючи ідею консолідації всіх національно-державницьких сил і створення єдиної загальноукраїнської політичної репрезентації, М.Ганкевич взяв активну участь в організації і діяльності Загальної Української Ради (ЗУР), утвореної в травні 1915 р. у Відні. За свідченням голови президії Ради К.Левицького, в подоланні непорозумінь та особистих амбіцій і досягненні згоди між лідерами різних організацій

велику роль відіграв М.Ганкевич, який став віце-президентом ЗУР. Він же написав і проект статуту ЗУР⁴³.

Слід зауважити, що війна перервала нормальне громадсько-політичне життя на території Галичини, яка була безпосередньо ареною бойових дій. Лише після того, як у липні 1917 р. Австро-Угорщина повернула край під свою владу, поступово почали складатись умови для відновлення діяльності УСДП.

У березні 1918 р. в Перемишлі почав виходити орган українських соціал-демократів «Українська робітничча газета», а 23 червня, після відродження ряду місцевих партійних організацій, у Львові відбулася конференція УСДП. Вона обрала тимчасове керівництво партії в складі 10 осіб (М.Ганкевич, А.Чернецький, М.Парфанович, О.Устинович та ін.), очолив його Й.Крупа⁴⁴.

В умовах назріваючого розпаду Австро-Угорщини на окремі національні держави М.Ганкевич увійшов як представник УСДП до Української національної ради (УНРади), що була створена в жовтні 1918 р. як політичне представництво українського народу в Австро-Угорщині*. На з'їзді мужів довір'я (Конституанті) 19 жовтня 1918 р. у зв'язку з проголошенням рішення УНРади про створення західноукраїнської держави фактично під егідою австрійської корони М.Ганкевич виступив з опозиційною заявою. Від імені УСДП він закликав до негайної злуки «усіх українських земель – між іншим українських земель Австро-Угорської держави – в одну державу... ціллю наших національних змагань – з'єдинена, вольна, самостійна Українська республіка». М.Ганкевич закликав до обрання на демократичних засадах Українського національного сейму, проведення аграрної реформи, запровадження 8-годинного робочого дня, робітничого законодавства тощо. Було сказано про необхідність забезпечення вільного

* До УНРади входили депутати австрійського парламенту, Галицького і Буковинського краївих сеймів, а також по три представники від політичних партій Галичини і Буковини та молоді.

розвитку культури національних меншин в Україні. На самкінець доповідач вимагав допущення української делегації на післявоенну мирну конференцію, що дало б змогу українському народові «в згоді з демократією народів цілого світа поладнати міжнародні взаємини на основах волі, рівності і братерства»⁴⁵. Соціал-демократи домагались обговорення заяви М.Ганкевича, тоді як головуючий на зборах Є.Петрушевич, виражаючи волю більшості учасників, був проти цього. На знак протесту діячі УСДП на деякий час вийшли з УНРади⁴⁶.

М.Ганкевич намагався відвернути назриваючий на уламках Австро-Угорщини польсько-український конфлікт. 31 жовтня 1918 р. він написав листа до відомого польського соціаліста І.Дашинського, в якому закликав, поки ще не пізно, до порозуміння між народами. Очевидно, УСДП мала надії на підтримку польських соціалістів у справедливому розв'язанні українського питання. Лист М.Ганкевича було розглянуто на засіданні екзекутиви Польської партії соціал-демократичної 1–2 листопада у Кракові, коли у Львові вже точилися бої. Було вирішено для переговорів до Львова делегувати А.Гауснера⁴⁷. Однак Листопадова 1918 р. національно-демократична революція в Галичині, проголошення Західно-Української Народної Республіки і початок польсько-української війни перекреслили ці наміри. Польсько-український збройний конфлікт з усім трагізмом продемонстрував ілюзорність тези про інтернаціональну солідарність робітничого класу в боротьбі за соціалістичні ідеали. УСДП, як і ППС, чітко виявила свій національний патріотизм, примат національного над соціальним та інтернаціональним.

М.Ганкевич не взяв безпосередньої участі в розбудові української державності у Галичині, залишився у Львові, окупованому поляками 22 листопада 1918 р. Польсько-українська війна поділила УСДП на дві частини: одна з них діяла на території ЗУНР з тимчасовою столицею у Станіславі, інша – під польською окупацією. Лев Ганкевич, однофамілець Миколи, один із його партійних товаришів, стверджував,

що УСДП, «хоч розбита була тодішнimi стратегічними лініями на два табори, які не могли бути в злуці, все ж таки проявляла замітну діяльність і брала живу участь в будуванню нашої державності... докладаючи всіх зусиль, щоби на Україні був заведений справжній демократичний мир і порядок»⁴⁸. Разом з М.Ганкевичем у підвладному полякам Львові опинилися діячі Головної управи УСДП Л.Ганкевич, А.Чернецький, П.Буняк, І.Квасниця та ін.⁴⁹

М.Ганкевич уважно стежив за розбудовою Української держави. Соціал-демократи, за словами газети УСДП «Вперед» у Львові, «раділи кожньою вісткою з вільного краю, як... угрунтовується наша З'единена Народня Республіка та сумували... коли почули про якісь там невдачі...»⁵⁰. Виступаючи 25 листопада 1918 р. на засіданні тимчасової Ради Львова, створеної після захоплення міста поляками, М.Ганкевич як «репрезентант українського соціалізму» заявив: «На руїнах царату... вироєла вольна Україна, вироєла Українська самостійна республіка! І ніяка сила в світі не зажене України в могилу!». Він був прихильником польсько-української угоди на основі права народів на самовизначення та реалізації соціалістичної ідеї: «Могучий нині шал націоналізму, – стверджував далі М.Ганкевич. – Та я вірю... що остаточно побідить наш червоний прапор»⁵¹.

Соціал-демократи намагалися відновити організаційне життя партії під польською владою, що занепало в умовах Першої світової війни 1914–1918 рр. М.Ганкевич взяв участь у професійних зборах українських залізничників 1 грудня 1918 р. у Львові, які скликала УСДП в справі організації українського робітництва і заснування Української робітничої ради. У доповіді М.Ганкевич різко виступив проти багатолітньої війни, яка «до тла знищила край і його господарку, а продовжування її грозить краєви, а передовсім городові Львову прямо погибеллю». На його думку, необхідно було «покінчити братовбійчу війну і направити злидні та загоїти рани, які війна завдала людству»⁵². Ухвалена після виступу М.Ганкевича резолюція засвідчила «право українського народу

до самостійного державного життя на українській землі. Збори вважають, що не війна, а взаємні переговори репрезентантів українського й польського народу, зглядно всесвітний мировий конгрес має рішати про межі обох держав»⁵³. Збори обрали сім залізничників до Української робітничої ради, що була створена з метою захисту інтересів українського робітництва. Однак, за словами Л.Ганкевича, «воєнні умови не позволили на дальший розвій організаційного життя»⁵⁴.

На окупованих землях галицькі соціал-демократи за підтримки УСДРП Наддніпрянщини організували видавництво української преси – щоденної газети УСДРП «Вперед» і тижневика для робітниць «Наша мета» у Львові. У газетах неодноразово містилися статті М.Ганкевича та згадки про його діяльність. Усупереч опору урядових чинників УСДРП виступала захисником всього українського населення під польською владою. «Вперед» стоїть «незламно на становищі української державності, – визнавав урядовий орган Західної Області УНР «Республіка». – І ціла українська громада без ріжници партії і переконань радо й енергійно піддержує газету...»⁵⁵. Свій внесок у боротьбу галицьких українців за національні і соціальні права, проти польської окупації зробив і соціал-демократ М.Ганкевич.

Загострення міжетнічних стосунків у Галичині, кровопролитна польсько-українська війна 1918–1919 рр. практично поставили українських і польських соціал-демократів по різні сторони збройного конфлікту. Пріоритет національної ідеї над соціальною був основою для співпраці УСДРП з іншими українськими партіями, що дало змогу здійснити «Листопадовий зрыв» 1918 р. і приступити до будівництва західноукраїнської держави. У січні 1919 р. ЗУНР проголосила злуку з Українською Народною Республікою. Водночас польські соціалісти підтримали політику анексії східногалицьких територій Польською державою. Представники УСДРП (А.Чернецький, М.Парфанович) увійшли до складу першого уряду ЗУНР, тоді як діячі Польської партії соціалістичної (ППС) очолили перші уряди відродженої Речі Посполитої. Пепе-

мосівці становили більшість в урядах І.Дашинського та Є.Морачевського разом з діячами Польської людової партії «Визволення»⁵⁶. «Не справдилися слова цього найбільшого поета революційної Польщі і України тов. Миколи Ганкевича, – писала газета «Вперед». – Не став польський революційний пролетаріят в однім ряді з українським товаришем – розійшлися їх шляхи...»⁵⁷ За свідченням Л.Ганкевича, УСДРП ще в кінці жовтня 1918 р. розірвала стосунки з пепеесівцями, «не висилала нікого і не посылала ніяких привітів до польських соціалістів»⁵⁸.

М.Ганкевич послідовно обстоював необхідність мирного улагодження польсько-українського конфлікту. Він закликав до взаємодії українських і польських соціал-демократів у боротьбі за соціалістичну перебудову суспільства. На сторінках газети «Вперед» М.Ганкевич у січні 1919 р. висловив необхідність відновлення единого соціалістичного Інтернаціоналу. Автор стверджував, що необхідна єдність усіх соціалістичних партій, щоб «народи цілого цивілізованого світа» зрозуміли «спасенність соціалістичних клічів для цілої людськості». Найбільшу небезпеку для єдності робітничого руху вбачав у більшовицькій диктатурі в Росії⁵⁹. «Всесвітня війна відкрила... нерозум... капіталістичного ладу, – писав М.Ганкевич у газеті УСДРП «Воля». – Весь світ відчуває конечність основної зміни суспільного ладу». На його думку, «приватна власність... мусить бути безповоротно знесена. ...Соціалізація, усуспільнення... засобів суспільної господарки стає нині неминучою конечністю»⁶⁰.

М.Ганкевич увійшов як єдиний «репрезентант українського пролетаріату» до складу міської ради у Львові, створеної в кінці 1918 р.⁶¹ Виступаючи на засіданні ради 17 лютого 1919 р., він від імені соціалістів наголосив, що «репрезентантів соціалістичного пролетаріату мусили тут (у міську раду. – О.Ж., І.Р.) впровадити під напором всесвітнього перевороту»⁶². Водночас доповідач вимагав негайного проведення демократичних виборів до нової львівської ради⁶³. Однак невдовзі на знак протесту проти окупаційної

політики польських властей М.Ганкевич на основі рішення Екзекутивного комітету УСДП вийшов з міської ради у Львові. Характеризував її як «пережитий, перестарілий давній міський режим, як пережите панування дотеперішньої львівської олігархії»⁶⁴.

Галицька УСДП, одним з лідерів якої був М.Ганкевич, взяла активну участь в Українській революції 1917–1920 рр. Після Акта злуки ЗУНР і УНР в січні 1919 р. партія стала в опозицію до урядових чинників Західної Області УНР, виступила за створення єдиного соціалістичного уряду в Україні. Соціал-демократи В.Темницький, О.Безпалко, В.Старосольський і С.Вітик в 1919–1920 рр. входили до уряду Директорії УНР. УСДП першою з політичних партій ЗУНР прийняла ухвалу про об'єднання з ідейно близькою партією в Наддніпрянській Україні – Українською соціал-демократичною робітничою партією. Представники УСДП були запрошенні на VI конгрес УСДРП 10–12 січня 1919 р. у Києві, який ухвалив «Резолюцію про об'єднання українських соціал-демократичних партій Українських Народних Республік Східної і Західної». Однак на перешкоді дійсному об'єднанню двох «гілок» української соціал-демократії стали несприятливі зовнішньополітичні обставини. Підтримавши курс С.Петлюри на польсько-українське зближення, УСДП різко засудила Варшавський договір 1920 р. між УНР і Польщею. Соціал-демократи вийшли з Української національної ради у Львові (30 березня 1920 р.) та з уряду УНР (4 квітня 1920 р.)⁶⁵. Отже, УСДП в 1920 р. остаточно зневірилася в політиці еміграційних урядів УНР і ЗУНР.

Перебуваючи в окупованому поляками Львові, М.Ганкевич підтримував стосунки з партійними товаришами, що брали участь у державотворчих процесах в Україні. 23–26 лютого 1920 р. він разом з О.Безпалком, В.Старосольським, Л.Ганкевичем та І.Кvasницею взяв участь у конференції УСДРП у Варшаві. Конференція ухвалила резолюцію, в якій містилася вимога негайного визнання «суверенності українського народу» з боку радянської Росії. Делегати визнали

потребу «тіснішого об'єднання соціалістичних партій» різних народів, що проживали в межах колишньої Російської імперії⁶⁶.

3–4 липня 1920 р. М.Ганкевич взяв активну участь у конференції УСДП у Львові. Він зробив важливу доповідь про ставлення партії до II і III Інтернаціоналів. Доповідач виділив дві небезпеки в міжнародному робітничому русі: «З одної сторони, примітивний революціонізм, а з другої – зневіра в теорію, опортунізм. Як ніколи вага хвилини вимагає нав'язати нитки міжнародного братерства». М.Ганкевич різко засудив діяльність III Інтернаціоналу, назвавши її «сектантською». «Ілюзією новочасного пролетарського руху» М.Ганкевич назавв думку, нібито «пролетаріят за одним махом може завести свій лад... Смішним є вірити в повний успіх революції там, де... капіталізм, цей предвісник побіди соціалізму, ще не укріпився». Було сказано, що світова війна спричинилася «до пробудження революційного духа серед широких мас...»⁶⁷. Пості, це був останній виступ М.Ганкевича на конференціях або з'їздах УСДП.

Матеріали конференції засвідчують, що партія українських соціал-демократів вступила у стадію ідейної та організаційної кризи. Після виступу М.Ганкевича делегати ухвалили резолюцію, що «II Інтернаціонал перестав існувати». УСДП закликала до «збудування Інтернаціоналу, в якому з'єднivся б революційний пролетаріят цілого світу». Однак 17 делегатів проти 21, за даними Компартії Східної Галичини, проголосували за альтернативну резолюцію про вступ УСДП до III, Комуністичного Інтернаціоналу. Очевидно, що були представники партійних низів, бо 12 членів Головної управи УСДП, у тому числі М.Ганкевич, виступили проти цієї пропозиції⁶⁸. Отже, партійні «верхи» влітку 1920 р. не мали політичної стратегії, а «низи» були дезорієнтованими, під впливом ліворадикальних ідей.

Поразка національно-визвольних змагань, усталення польського окупаційного режиму в Західній Україні, а з іншого боку – наявність української державності (хоча

й ілюзорної) в особі Української Соціалістичної Радянської Республіки та проведення в ній політики українізації спричинили ліворадикальну еволюцію УСДП на початку 1920-х рр. Відомі й заслужені в минулому керівники УСДП з різних причин опинилися поза партійною організацією (В.Темницький, В.Старосольський, О.Безпалко, С.Вітик та ін.) або були виключені з Головної управи (Л.Ганкевич, П.Буняк, І.Кvasниця у травні 1922 р.). VI з'їзд 18 березня 1923 р. відкрито проголосив перехід УСДП на комуністичні позиції, що стало причиною заборони партії польською владою в січні 1924 р.

Позиція М.Ганкевича на початку 1920-х рр. все більше відрізнялася від політичної лінії УСДП. М.Ганкевич дедалі критичніше ставився до радянської влади в Україні*, вірив у можливість польсько-українського порозуміння. Він прямо заявляв, що «вільна і самостійна Україна і вільна, самостійна Польща мусять в тісній злуді ставити чоло спільному ворогови – російському імперіалізму...»⁶⁹. М.Ганкевич став відповідальним редактором газети УСДРП «Соціалістична думка», що виходила у Львові з липня 1921 р. На його думку, «вільна, самостійна Українська республіка зможе в порозумінню з Польською республікою справедливо на основі етнографічного принципу вирішити справу границь між обома республіками, справу Східної Галичини, Холмщини і Волині»⁷⁰. На сторінках газети підкresлювалося, що «найближчою політичною метою українського пролетаріята являється не завоювання революційної диктатури... а побіда народоправства, демократії над диктатурою тої чи іншої меншості»⁷¹.

* У виписках М.Ганкевича з газет про політику більшовиків в Україні в квітні 1922 р. зазначалося: «Чтобы спасти советы, Москва жертвует коммунизмом. Жертвует с своей точки зрения лишь на времена, лишь трагически, – но факт остается фактом. ...Самый интернационализм советской власти является национальным по духу...» (ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2585. – Арк. 3, 4).

М.Ганкевич був прихильником співпраці УСДП з польськими соціалістами, вважаючи, що «в Галичині терitorіальна автономія – це пункт вихідний»⁷². На його думку, розроблений ППС проект територіальної автономії Східної Галичини у складі Речі Посполитої мав забезпечити розв'язку «польсько-української справи на одиноко національній мирній дірзі»⁷³. М.Ганкевич як гість виступав на XVIII конгресі ППС у Лодзі в липні 1921 р. Щоправда, він прийшов на засідання конгресу без відома УСДП⁷⁴. Під час зустрічі з відомими діячами ППС М.Недзялковським і К.Пужаком в листопаді 1921 р. М.Ганкевич заявив, що пепеесівська програма автономії прийнятна лише за умов, коли «автономна територія обнимати буде всі повіти Східної Галичини з населенням в більшості українським»⁷⁵.

У спогадах соціал-демократа А.Чернецького міститься цікавий аналіз постаті М.Ганкевича. «Польсько-українська війна, якої він ніколи не сподівався, так на нього вплинула, що він цілковито розгубився і до ніякої політичної роботи не був здібний, – писав А.Чернецький. – Микола Ганкевич був безсумнівним українським патріотом, мазепинцем, як він сам себе не раз називав, ненавидів російський імперіалізм, домагався рівного права на державне існування України як соборної самостійної демократичної республіки. Він вірив, що поляки у власному інтересі підтримають українців і що з ними по-сусідському розмежуються». «Але так не сталося, – продовжував А.Чернецький. – Від вибуху польсько-української війни М.Ганкевич уже не брав участі в українському політичному житті, натомість схилявся на бік політики Польщі»⁷⁶.

На відміну від М.Ганкевича, УСДП зневірилася у політиці польського уряду щодо українського питання, почала еволюціонувати в напрямку визнання «диктатури пролетаріату» і радянської влади в Україні. Центральний орган УСДП газета «Вперед» у Львові писала, що М.Ганкевич «поставився до великої пролетарської революції Сходу як сліпець до ясного сонця» і почав разом з цілою сферою контрреволюційних чорних духів «лятися на велике пролетарське

діло»⁷⁷. На вимогу львівської робітничої ради Головна управа УСДП на своєму засіданні 29 грудня 1921 р. виключила М.Ганкевича з партії. «Це рішення послідувало по причині довшої з принципами і карністю партії в різкій суперечності стоячій діяльності Миколи Ганкевича, яка принесла шкоду УСДП і українському робітництву»⁷⁸, – пояснювала газета «Вперед». За інформацією польської поліції влітку 1922 р., УСДП еволюціонує «наліво», тоді як М.Ганкевич – «рішучий прихильник Польщі». Це й стало, на думку поліції, причиною виключення його з партії⁷⁹. Показово, що М.Ганкевич не був офіційно поінформований про виключення з УСДП і дізнався про це рішення з газети⁸⁰. «Час від часу у польській пресі появлялися його заяви чи статті, з якими не могла погодитися наша партія, – згадував А.Чернецький. – Дійшло навіть до того, що в кінці Миколу Ганкевича з УСДП виключено. Після того не раз на вічах ППС він гостро виступав проти більшовиків, головно за їхній напад на Грузію. За те Левко Ганкевич називав його Миколою Грузія»⁸¹.

Після заборони прокомунистичної УСДП владою колишнє керівництво здійснювало заходи щодо відбудови партії українських соціал-демократів. Зусилля було спрямовано на просвітницьку роботу в робітничому середовищі – через заснування культурно-освітнього товариства «Робітнича громада» (1925) і газети «Вперед!» (1926). Напередодні парламентських виборів 1928 р. у Польщі представники колишнього проводу УСДП (І.Жовнір, В.Старосольський, Л.Ганкевич, І.Кvasниця, П.Буняк та ін.) заснували Українську соціалістичну групу «Вперед!», що виступила як політична організація. Відбудову УСДП остаточно завершив з'їзд 8–9 грудня 1928 р. у Львові – Український соціалістичний конгрес. Відновлена УСДП зайніяла місце у лівоцентристському спектрі національно-державницького табору, намагалася поєднати національну ідею з марксизмом і виступала за незалежну соборну Українську державу з соціалістичним ладом. Поступово УСДП відновила зв'язки з Польською партією соціалістичною.

М.Ганкевич не брав участі у партійному житті українських соціал-демократів наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр. Очевидно, для цього не було серйозних політичних причин, оскільки відновлена УСДП обстоювала національні і соціальні гасла, за які соціал-демократ М.Ганкевич боровся усе свідоме життя. Він співпрацював з польськими соціалістами, писав статті до пепеесівських видань⁸². Неодноразово виступав на першотравневих мітингах ППС українською мовою⁸³.

Українські соціал-демократи не забули про свого давнього партійного товариша, одного із засновників УСДП. Відгуком на його смерть став вихід у світ брошюри члена Головної управи УСДП В.Темницького «Микола Ганкевич» (Львів, 1932. – 31 с.). У ній високо оцінюються життєвий шлях і діяльність М.Ганкевича, для якого були «дві провідні ідеї: політично-державне визволення України та суспільно-економічне визволення робучого люду... Від своїх студентських часів до самої смерті М.Ганкевич був завсігди ортодоксійним марксистом...»⁸⁴. «І те, що по тім боці Збруча називається соціалістичною державою, і те, що по цім боці носить назву Польської Республіки, таке далеке, таке чуже для сердечних ідеалів Миколи»⁸⁵, – стверджував В.Темницький. Запали в душу слова М.Ганкевича, який у вірші «Над Прутом» писав:

Скажи, скажи, мій Пруте бистротечний,
Коли наш люд робочий, наш сердечний,
Здойме в гору щасливу вольну грудь?!

М.Ганкевич помер 31 липня 1931 р.* на 62-му році життя⁸⁷. Про це, зокрема, довідуємося з листа голови УСДП Льва Ганкевича В.Старосольському від 31 липня 1931 р.:

* В «Енциклопедії Українознавства» помилково зазначено, що М.Ганкевич помер у 1939 р. (Див.: Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 354).

«Сьогодня о 4.30 попол. помер на серце Микола Ганкевич»⁸⁸. В іншому листі зазначалося, що смерть настала зовсім «несподівано»⁸⁹. Поховали М.Ганкевича на Личаківському цвинтарі у Львові. Пам'ять його у 1930-ті рр. вшановували діячі як УСДП, так і ППС⁹⁰.

ПРИМІТКИ

¹ Темницький В. Микола Ганкевич. – Львів, 1932. – С. 1.

² Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890). – К., 2002. – С. 188, 280.

³ Там само. – С. 177.

⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 372, оп. 1, спр. 38. – Арк. 34.

⁵ Там само. – Ф. 683, оп. 1, спр. 12. – Арк. 16 зв; Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи. – 1930. – № 10. – С. 67.

⁶ Народ. – 1890. – Ч. 20. – С. 301.

⁷ Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наук. тов. ім. Т.Шевченка. – 1991. – Т. 222. – С. 82, 85, 92, 93.

⁸ Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. – Львів, 1936. – Ч. 1. – С. 120.

⁹ Ганкевич М. З перед двадцяті літ (Початки української соціал-демократії в Галичині) // Календар «Впереду»: 1920. – Львів, 1920. – С. 82.

¹⁰ Див.: Грицак Я. Назв. стаття. – С. 95–98.

¹¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 146, оп. 7, спр. 4759. – Арк. 1–2.

¹² Verhandlungen des Gesamtparteitages des Sozialdemokratie in Oesterreich abgehalten zu Bruenn. – Wien, 1899. – С. 85.

¹³ Воля. – 1900. – 1 січня.

¹⁴ Там само. – 1903. – 1 квітня.

¹⁵ Das Österreichische Staatsarchiv (ÖStA), Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Ministerium des Innern (MdI), Präsidialle, 22/Galizien, Kt. 2109, Präs. 2083/1903.

¹⁶ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918). – К., 2000. – С. 58–59.

¹⁷ Темницький В. Назв. праця. – С. 9–10.

¹⁸ ÖStA, AVA, MdI, Kt. 2110, Präs. 209/1906; Воля. – 1906. – 15 лютого.

¹⁹ Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska. 1890–1919. – Warszawa, 1983. – S. 452.

²⁰ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 350, оп. 1, спр. 2933. – Арк. 12 зв., 46.

²¹ ÖStA, AVA, MdI, Kt. 2109, Tages Rapport vom 24.11.1905; ЦДІАУЛ. – Ф. 146, оп. 8, спр. 564. – Арк. 29, 30, 59, 60; Спр. 565. – Арк. 52, 53 та ін.

²² Жерноклеєв О. Назв. праця. – С. 97–98.

²³ Бачинський Ю. Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині. – Львів, 1910. – С. 10, 15–19, 29.

²⁴ Наш голос. – 1911. – № 4. – С. 192.

²⁵ Земля і воля. – 1911. – 5 лютого.

²⁶ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – С. 93–94.

²⁷ ÖStA, AVA, MdI, Kt. 2114, Präs. 12993/1911.

²⁸ Діло. – 1911. – 12 грудня.

²⁹ Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

³⁰ Там само.

³¹ Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів, 1911.

³² Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

³³ ÖStA, AVA, MdI, Kt. 2114, Präs. 12993/1911.

³⁴ Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

³⁵ Праця. – 1914. – 1 квітня.

³⁶ Борба. – 1914. – 18 березня.

³⁷ Праця. – 1914. – 15 квітня; Діло. – 1914. – 19 березня.

³⁸ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали: У 3-х т. – Мюнхен, 1983. – Т. 1. – С. 212, 213.

³⁹ Левицький К. Назв. праця. – С. 122.

⁴⁰ Ганкевич М. Під теперішню хвилю // Вістник СВУ. – 1915. – Ч. 21–22. – С. 6–7.

⁴¹ Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і війна. – Б. м., 1915. – С. 26.

- ⁴² Українська робітнича газета. – 1918. – 23 березня.
- ⁴³ Левицький К. Назв. праця. – С. 122.
- ⁴⁴ Українська робітнича газета. – 1918. – 30 червня; 25 серпня.
- ⁴⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 581, оп. 1, спр. 128. – Арк. 7; Вперед. – 1918. – 27 листопада. – С. 2.
- ⁴⁶ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Віденсь, 1922. – С. 31; Ярославин С. Визвольна боротьба на західно-українських землях у 1918–1923 рр. – Філадельфія, 1956. – С. 86.
- ⁴⁷ Najdus W. Op. cit. – S. 622, 623.
- ⁴⁸ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії УСДП) // Календар «Впереду»: 1920. – Львів, 1920. – С. 31.
- ⁴⁹ Стаків М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Скрентон, 1960. – Т. 4. – С. 90.
- ⁵⁰ Вперед. – 1919. – 30 січня. – С. 1.
- ⁵¹ Там само. – 1918. – 29 листопада. – С. 1.
- ⁵² Ганкевич Л. Назв. стаття. – С. 29.
- ⁵³ Там само.
- ⁵⁴ Там само. – С. 30.
- ⁵⁵ Республіка. – 1919. – 16 лютого.
- ⁵⁶ Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918–1939 рр. // Галичина. – 2002. – № 8. – С. 71.
- ⁵⁷ Вперед. – 1919. – 16 лютого. – С. 1.
- ⁵⁸ Наш голос. – 1919. – 3 червня. – С. 3.
- ⁵⁹ Вперед. – 1919. – 25 січня. – С. 2.
- ⁶⁰ Ганкевич М. Завдання соціалізму // Воля. – 1919. – 4 грудня. – С. 1.
- ⁶¹ Вперед. – 1919. – 8 лютого. – С. 4.
- ⁶² Там само. – 1919. – 28 лютого. – С. 1.
- ⁶³ Там само.
- ⁶⁴ Там само. – 1919. – 27 лютого. – С. 2.
- ⁶⁵ Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 років // Галичина. – 1998. – № 1(2). – С. 51.
- ⁶⁶ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1942. – Т. 2. – С. 197.
- ⁶⁷ Краєва Партійна Конференція // Вперед. – 1920. – 9 липня. – С. 1.

- ⁶⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 6, оп. 1, спр. 15. – Арк. 22.
- ⁶⁹ Мир на Сході і польсько-українське питання // Вперед. – 1920. – 4 лютого. – С. 2.
- ⁷⁰ Ганкевич М. Україна і Польща // Соціалістична думка. – 1921. – 3 вересня. – С. 6.
- ⁷¹ «Соціалістичний блок» і наша тактика // Там само. – 1 липня. – С. 3.
- ⁷² ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2585. – Арк. 16 зв.
- ⁷³ Вперед. – 1922. – 30 березня.
- ⁷⁴ Там само. – 1921. – 6 серпня. – С. 3.
- ⁷⁵ Там само. – 16 листопада. – С. 1.
- ⁷⁶ Чернецький А. Спомини з моого життя. – К., 2001. – С. 68.
- ⁷⁷ Микола Ганкевич // Вперед. – 1922. – 18 січня. – С. 1.
- ⁷⁸ Там само. – 3 січня. – С. 2.
- ⁷⁹ ДАЛО. – Ф. 1, оп. 57, спр. 410. – Арк. 11.
- ⁸⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2183. – Арк. 14.
- ⁸¹ Чернецький А. Назв. праця. – С. 68.
- ⁸² ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 45. – Арк. 65 зв.
- ⁸³ Там само. – Ф. 11, оп. 29, спр. 3489. – Арк. 5.
- ⁸⁴ Темницький В. Назв. праця. – С. 17, 18.
- ⁸⁵ Там само. – С. 30.
- ⁸⁶ Там само. – С. 14.
- ⁸⁷ Там само. – С. 5.
- ⁸⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 496. – Арк. 15.
- ⁸⁹ Там само. – Арк. 16.
- ⁹⁰ Archiwum akt nowych w Warszawie, Urząd Wojewódzki we Lwowie. 1920–1939. – Sygn. 12. – S. 35.

ІВАН КВАСНИЦЯ

Іван Квасниця ввійшов в історію як багаторічний член проводу УСДП, журналіст. У міжвоєнний період він упродовж багатьох років виконував функції секретаря УСДП, робітничих культурно-освітніх і профспілкових організацій.

На жаль, про молоді роки життя І.Квасниці (народився 1893 р.)¹ обмаль інформації. Очевидно, він зайнівся партійно-політичною діяльністю вже наприкінці австрійського періоду в Галичині, що перебувала під владою імперії Габсбургів до 1918 р. Точні невідомо, коли І.Квасниця вступив до партії українських соціал-демократів, яка була автономною секцією Соціал-демократичної робітничої партії Австро-Угорщини в 1911 р. на IV з'їзді розкололася на фракції «молодих» (автономістів) і «старих». Розкол в УСДП стався на ґрунті конкурентної боротьби за вплив у робітничому середовищі між українськими і польськими соціал-демократами, супроводжувався розходженнями щодо тактичних питань. І.Квасниці довелося відіграти в цьому розколі специфічну роль. Він брав участь у згаданому з'їзді як делегат від місцевого партійного комітету с. Вільче біля Перемишля і потрапив до числа тих 13 делегатів, повноваження яких мандатна комісія поставила під сумнів, оскільки вони презентували неіснуючі, на думку «молодих», парторганізації (про їх існування не знати ні Екзе-

кутивний комітет партії, ні Перемишльський місцевий комітет)². Під тиском парламентського посла С.Вітика з'їзд незначною більшістю голосів затвердив спірні мандати. Це вирішило долю голосування з центрального питання порядку денного з'їзду про ставлення до польської соціал-демократії. Перевагою всього в три голоси (35 проти 32) було ухвалено запропоновану «старими» резолюцію. На знак протесту «молоді» залишили з'їзд. Як видно зі списків поіменного голосування, І.Квасниця підтримав позицію «старих»³.

Єдність партії була остаточно відновлена на V (об'єднавчому) з'їзді УСДП 1–2 березня 1914 р. у Львові. І.Квасницю було обрано до секретаріату з'їзду (разом з А.Чернецьким та Р.Скибінським)⁴. З'їзд відбувся за участю 72 делегатів від 46 місцевих організацій та обрав новий провід УСДП (тіснішу і ширшу управи, контрольну комісію, всього – 23 особи) на чолі з головою партії В.Темницьким⁵. Початок Першої світової війни влітку 1914 р. призупинив організаційну діяльність УСДП, що почала відновлюватися лише в останні місяці існування Австро-Угорської імперії.

І.Квасниця підтримав проголошення Західно-Української Народної Республіки у листопаді 1918 р., але в розбудові української держави у Галичині не взяв безпосередньої участі. Він перебував у Львові, захопленому поляками наприкінці листопада. Разом з І.Квасницею під польською окупацією залишилися відомі діячі Головної управи УСДП Лев і Микола Ганкевичі, А.Чернецький, П.Буняк. Незважаючи на урядові репресії, українські соціал-демократи організували у Львові видавництво преси – центрального партійного органу газети «Вперед» (27 листопада 1918 р.), тижневиків для робітниць «Наша мета» (1 лютого 1919 р.) та для селян «Земля і воля» (21 грудня 1919 р.), профспілкової газети «Професіональний вістник» (1 лютого 1920 р.). Преса УСДП виступала захисником всього українського населення на окупованих землях. «Партійний орган («Вперед». – О.Ж., I.P.), – писала газета УНTP «Громадська думка», – довгий час становив властиво орган загальнонаціональний в Галичині. Завернув він з того

шляху аж після кам'янецької катастрофи (роздріву між урядами ЗУНР і УНР у листопаді 1919 р. – *O.Ж., I.P.*), коли став півофіціяльним органом уряду Петлюри...»⁶

І.Кvasниця брав активну участь у видавничій діяльності УСДП⁷, неодноразово друкував статті в партійних часописах. Як соціал-демократ, І.Кvasниця намагався поєднати національну ідею з марксистськими постулатами, закликав уряд Західної Області (ЗО) УНР до проведення більш лівої, соціалістичної політики. «...Повинна буржуазія вже тепер зробити рішучий крок наліво, – писала газета «Вперед». – Бо хто хоче вижити в новім світі, мусить сказати собі, що дорогою до того нового світа є лише одна-однінька дорога: наліво!»⁸. УСДП критично ставилася до політики більшовиків в Україні, які намагалися «перевести свою програму дорогою насилия, без огляду на воюю і згідність українського народу ...відносяться до України... ворожо, як і попередні буржуазні правління...»⁹. Водночас соціал-демократи бачили окремі позитивні сторони в діяльності більшовиків. І.Кvasниця писав: «Положення жінки в Сovітській Росії таке ж саме, що й мужчини»¹⁰.

Після повалення ЗУНР в умовах польської окупації краю УСДП почала відновлювати організаційну роботу, що сильно занепала в роки воєнного лихоліття. Головна управа УСДП 1 вересня 1919 р. прийняла відозву до українського робітництва. «Стоймо на руїнах і згарищах нашого партійного життя, – говорилося у відозві. – Та не час і пора на розпуку та зневіру – і тому кличмо наново: до праці і організації!»¹¹. Поразка національно-визвольних змагань, остаточний розрив між урядами ЗУНР і УНР та підписання останнім у квітні 1920 р. Варшавської угоди спричинили зміну політичної орієнтації УСДП*.

* Частина діячів УСДП на чолі з С.Вітиком, В.Темницьким, О.Безпалком та О.Устияновичем взяла безпосередню участь у розбудові української державності в Галичині. Після Акту злуки ЗУНР і УНР партія перейшла в опозицію до Державного секретаріату ЗОУНР, виступала за створення єдиного соціалістичного уряду в Україні, практично підтримувала діяльність соціалістичних урядів УНР.

Соціал-демократи, зневірившись у політиці Є.Петрушевича та С.Петлюри, вирішили розірвати стосунки з галицькими партіями, що підтримували еміграційний уряд ЗУНР. Згідно з рішенням партійної конференції 27–28 березня 1920 р., діячі УСДП 1 квітня вийшли з Української національної ради у Львові¹². Конференція ухвалила резолюцію, в якій закликала «всіх наших партійних товаришів, щоби станувши на чисто клясовому, пролетарському становищі, понехали всяку політичну коаліцію і кооперацію з несоціалістичними елементами...»¹³. На конференції відбулися вибори Головної управи УСДП, до якої І.Кvasниця увійшов як партійний секретар.

І.Кvasниця був обраний секретарем конференції УСДП 3–4 липня 1920 р. у Львові¹⁴. Конференція ухвалила політичну резолюцію, в якій говорилося, що «український пролетariat уважає побудування незалежної, з'единеної, суверенної української соціалістичної республіки України на цілій території суцільно і в більшості заселеній українським народом свою невідкличною політичною метою». Водночас було сказано, що «ця соціалістична українська республіка не може мати нічого спільного з державними плянами тих націоналістичних та шовіністичних кругів, які бажають будувати українську державу на взір теперішніх капіталістично-імперіялістичних держав, що служать тільки егоїстичним цілям буржуазії даного народу і уважаються ніби приватною власністю даної буржуазії»¹⁵. По суті, липнева 1920 р. партійна конференція засвідчила ліворадикальну еволюцію УСДП. Під час проведення конференції у Львові перебував відомий український діяч з Наддніпрянщини, голова уряду УНР в 1919 р. І.Мазепа, що, за його словами, «познайомився більше з провідниками УСДП Галичини, яких я раніше не зінав. Це були: Лев Ганкевич, Микола Ганкевич, Порфір Буняк, Іван Кvasниця та інші». «Формальним головою УСДП був Л.Ганкевич – львівський адвокат, – згадував І.Мазепа, – але фактично справами партії керували П.Буняк – дружарський робітник та І.Кvasниця – урядовець місцевої каси хворих»¹⁶.

Платформу УСДП на початку 1920-х рр. І.Квасниця з'ясував у партійному виданні «Календарик «Впереду». «Наша партія – це партія українського робітника міста й села. Або, як часто чуємо, пролетарська партія, партія бідняків, – писав він. – Нашою ціллю, нашим завданням... є... усунути ту суспільну нерівність і несправедливість». «Ми хочемо такого ладу, – стверджував І.Квасниця, – в якому кождий був би рівний, щоби кождий відповідно працював і за свою працю одержував належну нагороду, щоби не було ні панів, ні дідичів, ні фабрикантів, ні капіталістів, щоби був вільний чоловік. Лад, який це принесе, який дасть ту рівність і справедливість, називаємо соціалістичним ладом»¹⁷. І.Квасниця обстоював вузьокласовий підхід до будівництва української державності, заперечував можливість консолідації з «буржуазними» партіями. У дусі резолюції липневої 1920 р. конференції УСДП він стверджував, що «наш народ поділений на кляси, що інтерес українського пана інший, аніж інтерес українського робітника міста чи села, що ті робітники повинні єднатися в одноцілий табор проти своїх, як і чужих визискувачів»¹⁸. «Невелика наша партія, небагата, – робив висновок секретар УСДП, – зате свідома своїх завдань. Тільки ми, а не панські партії, які називають себе «демократичними», «хлопськими» чи загальноукраїнськими, можемо поправити долю міліонів працюючих. Тільки ми можемо... (робітничі маси. – О.Ж., I.P.) повести шляхом невпинної боротьби під кришту української соціалістичної республіки»¹⁹. Отже, І.Квасниця бачив мету політичної діяльності УСДП у боротьбі за незалежну соборну Українську соціалістичну державу, національну ідею намагався поєднати з марксистськими постулатами.

І.Квасниця брав активну участь в агітаційно-пропагандистській діяльності УСДП. Зокрема, він регулярно виступав на першотравневих мітингах, де партійні лідери популяризували соціал-демократичні ідеї. Суть політичної позиції УСДП І.Квасниця виклав на мітингу 1 травня 1921 р. у Львові. «Національна держава на тій території, яку в більшості замешкує український народ – це наша завітна мрія»²⁰, –

підкреслював він. – Український народ став «до боротьби за свою державну незалежність, бо лише та незалежність дає право стати вільним, независимим і рівноправним хазяїном на власній національній землі...»²¹ І.Квасниця з вузьокласових позицій виступив проти співпраці з українськими не-соціалістичними партіями. «Справа української державності – це справа українського пролетаріату, українського робітника й селянина, – сказав доповідач. – Тільки він зможе довести до кінця розпочате діло... А ту національну державу бажає український пролетаріят збудувати власними силами»²². На думку І.Квасниці, не варто орієнтуватися в боротьбі за національно-державну незалежність «на чужосторонні кабінети і закулісові дипломатичні комбінації», за прикладом еміграційного уряду ЗУНР, який сподівався на міжнародне визнання і відновлення Західноукраїнської держави. «Наш союзник, – відверто заявив І.Квасниця, – це міжнародний соціалістичний пролетаріят, з яким... вели ми спільну боротьбу проти спільного ворога – світового капіталізму»²³. Що стосується взаємин УСДП з Польською партією соціалістичною (ППС), то було сказано, що досі польський пролетаріат «був лакеєм своєї буржуазії», «виступав проти наших державно-національних домагань». Все ж доповідач сподівався на порозуміння між українськими і польськими соціал-демократами, якщо «польський пролетар стане разом з нами і узнасть наші державно-національні стремління»²⁴.

Отже, І.Квасниця обстоював політичну платформу УСДП, яка в 1920 р. пішла шляхом пошуку нової політичної орієнтації в боротьбі за українську державність, по суті, еволюціонувала в комуністичному напрямку. У резолюції першотравневого мітингу УСДП 1921 р. у Львові говорилося: «Ця вільна, самостійна, від нікого незалежна соціалістична республіка українського пролетаріату має стати братнім союзником сім'ї вільних, соціалістичних республік цілого світу»²⁵. На мітингу УСДП 1 травня 1922 р. у Львові І.Квасниця виголосив реферат «Боротьба з капіталізмом», на основі якого було ухвалено резолюцію із закликом до єдності міжнародного

пролетаріату проти буржуазії: «Основним заложенням і краеугольним каменем класової боротьби – це міжнародня єдність пролетаріату»²⁶.

Багато часу І.Кvasниця приділяв роботі серед молоді, намагався ширше залучати до партійних рядів студентство. Зокрема, він виступив з доповіддю «Студентство і культурна праця серед робітництва» на зборах українських студентів-симпатиків соціалізму 19 березня 1922 р. у Львові. І.Кvasниця, що був головою зборів, закликав до активізації студентського соціалістичного руху. Після його виступу учасники обрали п'ять осіб, що мали представляти соціалістичне студентство в Робітничій Раді УСДП²⁷. Водночас І.Кvasниця досить активно публікувався у пресі УСДП, деякий час був відповідальним редактором партійної газети «Земля і воля» (№ 4–14 у 1922 р.).

Особливу увагу І.Кvasниця звернув на культурно-освітню роботу серед українського робітництва, що була зосереджена навколо товариств «Воля» та «Українська бібліотека ім. І.Франка». Він увійшов як секретар до культурно-освітньої комісії УСДП на чолі з відомим ученим професором І.Свенціцьким, утвореної 5 травня 1921 р. у Львові²⁸. І.Кvasниця дамагався реалізації права на вільний національний розвиток, задоволення культурно-освітніх потреб українського населення під Польщею. Виступаючи з доповіддю на робітничих зборах 11 вересня 1921 р., він висловив протест «проти недопущення до заснування самостійного українського університету у Львові. Одночасно взиває цілий український пролетаріят провести енергічну акцію в тому напрямі, щоб цей університет став доконаним фактом»²⁹. Резолюція Головної управи УСДП від 25 вересня 1921 р. містила заклик «до всого культурного світу, до зорганізованого міжнародного пролетаріату» підтримати боротьбу «за вільний український університет у Львові»³⁰. Щоправда, І.Кvasниця надто ідеологізував просвітницьку діяльність, розвиток культури та освіти українського робітництва, утвердження національної самосвідомості намагався поєднати з пропагандою соціалістичних ідей.

Соціал-демократи все більше схилялися до визнання радианської України за основу для здійснення своєї мети – будівництва незалежної соборної Української соціалістичної держави. Переломним моментом політичної еволюції УСДП стала нарада 14–15 січня 1922 р. у Львові. І.Кvasниця проголосив основну доповідь «Сучасне політичне становище і наша партія». Секретар УСДП вважав, що, з одного боку, капіталістичні держави Заходу вступили в період стабілізації капіталізму, а з іншого – на Сході утвердилася встановлена більшовиками влада пролетаріату. Звідси, ставилася вимога створення «одноцілого пролетарського фронту для боротьби з власною буржуазією і для оборони радянських республік Сходу, піддержування їх морально і матеріально...». Водночас підкреслювалося, що «наше становище – соборництва і з'єднення ...цим двом вимогам ми ні разу не спроневірилися за час кількачітності боротьби за українську державність...»³¹.

Доповідач закликав до орієнтації на радянську Україну, яка «мимо помилок, мимо багато темних сторін, існує, з нею числяться, і вона мусить відограти свою роль»³². «Числити тільки на Захід, покладати всі надії на нього – це й не політично і не тактично, – заявив І.Кvasниця, підкресливши безперспективність діяльності еміграційного уряду ЗУНР з його орієнтацією на Антанту. – Наше визволення може прийти зі Сходу, бо центром української державності може бути тільки Київ». І.Кvasниця аргументував тезу, що західні держави лише санкціонують «той стан, який ми самі витворили. Була б удержанася гетьманщина, Директорія, уряд Петлюри і УНР, якби тільки вони мали територію, фактичну силу, то їх були би визнали». Однак перемогла радянська влада, і «Захід стоїть сьогодні напередодні визнання радянської України». На думку І.Кvasниці, УСРР – «самостійна, суверенна, соціалістична республіка, але це не означає, що «вона є скінченою формою», «не з усім ми погоджуємося»³³. Доповідач обстоював радянофільські ілюзії, вірив у можливість вирішення національного питання в радянській Україні, вважаючи її «основою, краеугольним каменем,

підбудовою, на якій можна збудувати ту державу, якої ми бажаємо. Тільки з'єдинення з радянською Україною всіх про- чих етнографічно-українських земель може положити кінець нашому вимковому положенню». З огляду на неможливість «кооперації з буржуазними партіями» І.Кvasниця закликав до здійснення суто «пролетарської тактики»³⁴.

Отже, на січневій 1922 р. нараді УСДП вустами І.Кvasниці вперше офіційно виступила за злуку всіх західноукраїнських земель з УСРР. В одностайно ухваленій резолюції підкresлювалося, що сучасна радянська Україна не була «повним завершенням наших змагань і клічів»³⁵. Водночас у третій частині резолюції було сказано, що визволення західноукраїнських земель нерозривно пов'язане з долею УСРР і утворенням «об'єднаної, суверенної, робітничо-селянської України»³⁶. І.Кvasниця як секретар УСДП відіграв важливу роль у визначенні нового політичного курсу партії.

Урядові репресії щодо діячів УСДП на початку 20-х рр. зачепили й І.Кvasницю, який був заарештований поліцією на початку січня 1921 р.³⁷ Про важкі умови його перебування у в'язниці повідомлялося у листі, адресованому виконкому Лейбористської партії в Лондон від 20 березня 1921 р.³⁸ Водночас у партійному керівництві відбувся розкол на ґрунті ставлення до радянської влади, політики більшовиків в Україні. З різних причин на еміграції залишилися відомі лідери УСДП В.Темницький, О.Безпалко і С.Вітик. М.Ганкевича було виключено з партії у грудні 1921 р. На засіданні Головної управи 14 березня 1922 р. зачитано лист відомого партійного діяча Р.Яросевича зі Станіслава, в якому повідомлялося про вихід з УСДП³⁹. Вирішальні події відбулися у другій половині травня 1922 р., коли з управи вийшло вище партійне керівництво: голова УСДП Л.Ганкевич, заступник голови П.Буняк і секретар І.Кvasниця. Останній рішуче підтримав Л.Ганкевича, який під тиском «лівиці» написав заяву про вихід з УСДП. 22 травня 1922 р. на засіданні управи І.Кvasниця заявив, що «Ганкевичу завдано кривди і зроблено з нього злочинця»⁴⁰. На наступному зібранні 25 травня він

на знак протесту покинув засідання. Новим секретарем УСДП став А.Чернецький, а функції партійного голови перейняв О.Панас⁴¹.

Ідейно-організаційною кризою в УСДП, що призвела до виходу з управи І.Кvasниці та ряду інших партійних лідерів, скористалися комуністи. Діячі нелегальної Компартії Східної Галичини (КПСГ) ще в 1921 р. почали проникати в соціал-демократичні організації й оволодівати керівними структурами⁴². Влітку 1922 р. КПСГ започаткувала акцію щодо відкритого опанування партії українських соціал-демократів, що завершилася відкритим переходом УСДП на комуністичні позиції на VI з'їзді 18 березня 1923 р. «В новій партійній управі, – писала газета трудовиків «Громадський вістник» про VI з'їзд УСДП, – не бачимо імен таких заслужених для УСДП діячів, як д-р Лев Ганкевич, д-р Володимир Темницький, Порфір Буняк, Іван Кvasниця і ін.»⁴³ Власти заборонили прокомуністичну УСДП у січні 1924 р. Виступаючи на IV конференції Компартії Польщі, комуніст О.Крілик (Васильків) підкresлював: «Через систему розколу цієї організації (УСДП. – О.Ж., I.P.) ми здобули симпатії робітників, увійшли до неї до тієї міри, що в 1923 р. провели свої резолюції і опанували партію, усунувши керівництво. ... Товариші, я хотів би цей факт висвітлити тому, що я не знаю, чи в історії робітничого руху останніх часів мав місце подібний випадок. Ми здобули партію...»⁴⁴ Ліквідація УСДП негативно вплинула на розвиток українського робітничого руху.

І.Кvasниця деякий час стояв острорін партійного життя, зайняв вичікувальну позицію щодо акції комуністів в УСДП. Після заборони прокомуністичної УСДП він взяв участь у заходах колишнього керівництва з метою відбудови партії на старих, соціал-демократичних позиціях. Зокрема, І.Кvasниця увійшов як секретар до складу ради культурно-освітнього товариства українських робітників «Робітнича громада», утвореного наприкінці 1925 р. На першій конференції товариства 5 березня 1927 р. у Львові І.Кvasниця виступив з доповіддю «Культурно-освітня праця серед українського пролетаріату

в минулому й майбутньому». Доповідач підкреслив, що протягом минулого року виникли 10 гуртків «Робітничої громади» – «більше, аніж колись було товариств «Воля». Найбільш активно діяли гуртки товариства у Дрогобичі (мало найбільшу бібліотеку – 1300 книжок) і Перемишлі. І.Квасниця закликав до активізації роботи кожного гуртка в соціалістичному напрямку. Учасники конференції одностайно ухвалили резолюцію, в якій відзначалося, що «головним завданням товариства повинно бути клясове усвідомлення українського пролетаріату»⁴⁵. Водночас статут товариства ставив завдання всебічного духовного і фізичного розвитку українського робітництва, поширення «серед нього культури і освіти» та надання матеріальної допомоги⁴⁶.

Культурно-освітня діяльність «Робітничої громади», в якій взяв активну участь І.Квасниця як секретар товариства, розширювала соціальну базу української соціал-демократії. Так, І.Квасниця був серед організаторів святкування «громадівцями» ювілею Івана Франка у Дрогобичі. На домагання товариства владі назвали іменем І.Франка вулицю Лішнянську⁴⁷. В кінці 1920 – на початку 1930-х рр. гуртки товариства «Робітнича громада» виникли у Львові, Перемишлі, Добромилі, Дрогобичі, Бориславі, Східниці, Стрию, Болехові, Долині, Калуші, Станіславі, Тернополі і Золочеві. Найбільш активною була діяльність гуртківців на Підкарпатті⁴⁸. Розвиток національної самосвідомості, культури та освіти серед українського робітництва І.Квасниця намагався поєднувати з пропагандою соціалістичних ідей.

Важливим напрямком у поширенні соціал-демократичної ідеології стало видавництво преси. 1 червня 1926 р. у Львові вийшов перший номер щомісячної газети «Вперід!» – органу «українського соціалістичного пролетаріату». «Видає його кучка збраних «соціалістів» пепеесівського покрою, Квасниця і комп[анія], – писала газета КПЗУ. – Появу цегого органу приняла українська і польська буржуазія виявами нескриваного вдоволення»⁴⁹. Насправді ж позиція видавців часопису «Вперід!», серед яких був І.Квасниця, не знайшла

широкої підтримки в громадському житті краю. «Вперід!» обстоював утвердження соціалістичного ідеалу, вузькокласовий підхід до будівництва української державності та орієнтацію на УСРР, що було, в основному, платформою січневої партійної наради 1922 р. Виступаючи від імені управи «Робітничої громади» на зборах львівських друкарів у вересні 1926 р., І.Квасниця вказав на «спільноту клясових інтересів з цілим пролетарським табором, взвив до дальшої боротьби під стягом міжнародного соціалізму»⁵⁰.

Просвітницька діяльність «Робітничої громади» і видавництво газети «Вперід!» підготували ґрунт для відновлення партії українських соціал-демократів. І.Квасниця увійшов до складу управи Української соціалістичної групи (УСГ) «Вперід», утвореної 5 грудня 1927 р. у Львові⁵¹. УСГ «Вперід» взяла участь у виборах до польського парламенту 1928 р., створивши спільно з Українською соціалістичною радикальною партією (УСРП) Блок українських соціалістичних селянських і робітничих партій (ч. 22) на платформі «За землю і волю». На спільній конференції УСРП і УСГ «Вперід» у січні 1928 р. І.Квасниця різко виступив проти діяльності українського робітництва як у польських, так і в ліворадикальних партіях⁵². Він увійшов під п'ятим номером (від соціал-демократів вищий № 4 мав лише В.Темницький) як кандидат до сейму від виборчого блоку 22⁵³. І.Квасниця проводив активну передвиборну кампанію, зокрема був організатором партійної наради українського робітництва 22 січня 1928 р. у Калуші. Виступаючи на нараді, він наголосив, що причиною відновлення партії стали «не вибори», як свідчила «буржуазна і ворожа нам преса», а «домагання самого робітництва»⁵⁴.

І.Квасниці, як і жодному з соціал-демократів, не вдалося пройти до парламенту. Блок УСРП-УСГ «Вперід» здобув у краї дев'ять місць до сейму й одне – до сенату, але всі обрані посли були соціалістами-радикалами, що займали більш високі місця у виборчому списку⁵⁵. Проте соціал-демократи під час передвиборної кампанії поширили впливи партійної ідеології. У загальних рисах платформу УСДП ще до з'їзду

з'ясував І.Квасниця. «Головним завданням нашої партії, а одночасно основною точкою нашої ідеольгії, – заявив він, – є боротьба за незалежність українського робітничого руху... на основах західноєвропейського соціалізму. Стоїмо на становищі самостійної Української Соціалістичної Республіки, а засоби, що ведуть до здійснення того ідеалу, бачимо в освідомленні мас і пропаганді». І.Квасниця підкреслив необхідність забезпечення «автономічних прав українського робітника» в Польщі і висловився за єдність класового професійного руху. Секретар УСГ «Вперід» обстоював критичне ставлення до українських несоціалістичних партій – УНДО («з огляду на його буржуазність»), обох «Сельробів» (через «їх виключність й амбіції»), Української партії праці (з нею «розходитьться група в ідеольгічних поглядах»). На його думку, співпраця УСДП можлива лише з соціалістами-радикалами. У національному питанні І.Квасниця вважав «основним нашим постулатом – заспокоєння політичних, господарських і культурних потреб українського громадянства, що випливають з боротьби за самоозначення українського народу»⁵⁶. Отже, УСДП обстоювала принципи західноєвропейської соціал-демократії, намагалася поєднати національну ідею і марксизм.

Ідейно-організаційну відбудову УСДП завершив Український соціалістичний конгрес 8–9 грудня 1928 р. у Львові. І.Квасниця виступив на конгресі з доповіддю «Сучасне політичне становище і український пролетаріат», в якій охарактеризував суть історичного моменту як «період стабілізації капіталізму». На його переконання, наступ панівних верств суспільства на робітництво останнім часом посилився, виявом чого стали «фашизм, мілітаризації суспільного життя і зрист реакції». Зупинити цей наступ могла інтернаціональна єдність пролетаріату, розбитого «на дві ворожі частини, які себе безпощадно поборюють» (П і III, Комуністичний, Інтернаціонали. – О.Ж., І.Р.). Відбудова УСДП мала усунути розбиття українського робітничого руху «на безліч партій та груп, ворогування між котрими переходить деколи всякі межі боротьби»⁵⁷. Після тривалої дискусії делегати одностайно

ухвалили політичну резолюцію, яка закликала українських робітників до боротьби «проти всіх форм капіталістичного ладу», обстоювала радянофільські ілюзії, класовий підхід. І.Квасниця був обраний на конгресі до складу Центрального комітету (ЦК) партії (голова – Л.Ганкевич). На засіданні ЦК 1 січня 1929 р. прийнято рішення, що кожний член управи (крім І.Квасниці, також В.Старосольський, П.Буняк, В.Темницький, А.Кулик і М.Гарасимець) буде виконувати функції заступника голови УСДП⁵⁸.

Політична доля І.Квасниці після 1928 р. була тісно пов’язана з УСДП. Він був обраний партійним секретарем на VII конгресі УСДП 4 березня 1934 р. у Львові⁵⁹. Делегати VIII партійного конгресу 17 жовтня 1937 р. знову обрали його до складу ЦК, функції секретаря перейняв Р.Скибінський⁶⁰. «У всякій політичній організації важне місце займає секретар партії, клубу чи президії як помічник у проводі і справник у діловодстві, що підготовляє справи та по вирішенні їх виконує і переводить у діло, – підкреслював відомий український політичний діяч К.Левицький. – Без цього чинника-живчика не може бути правильної політично-організаційної роботи»⁶¹. І.Квасниця був багаторічним секретарем УСДП та робітничих культурно-освітніх і профспілкових організацій, зробив вагомий внесок у ведення партійного діловодства, визначення політичного курсу української соціал-демократії.

І.Квасниця виступив проти урядової «пацифікації» («умиротворення») восени 1930 р., приводом до якої послужила саботажна акція українського населення, яку організувало націоналістичне підпілля. Репресії польського уряду проти всього українства спонукали легальні партії національно-державницького табору до порозуміння. Центральний комітет УСДП спільно з ЦК УНДО і Головною управою УСРП у вересні 1930 р. підготували спільну заяву, в якій засудили саботажницькі дії Української військової організації як «з національного погляду безцільні, позбавлені політичного змислу та неоправдані навіть ніякими революційними мотивами». З іншого боку, містився протест проти «безправних

вчинків так званих пацифікаційних відділів» і застосування властями принципу колективної відповідальності українського населення⁶². У виборах до польського парламенту в листопаді 1930 р. УНДО, УСРП та УСДП сформували спільно з двома білоруськими партіями «Український і білоруський виборчий блок». І.Кvasниця був кандидатом блоку від УСДП⁶³, але, разом з партійними товаришами, не зміг увійти до парламенту, бо перші місця у списку займали діячі УНДО та УСРП. Йому так і не судилося стати послом, наступні дві виборчі кампанії УСДП збойкотувала – в 1935 і 1938 рр. Невдовзі блок ліберально-демократичних і соціалістичних угруповань на загальнонаціональній платформі розпався на два окремих представництва у парламенті – УНДО і УСРП.

На окружній партійній конференції у Дрогобичі 30 листопада 1930 р. І.Кvasниця, аналізуючи результати парламентської виборчої кампанії, заявив: «Вислід виборів випав для нашої партії некорисно». Водночас підкresлювалося, що «це і наш сукces. Виборча акція дала нам змогу поширити впливи нашої партійної ідеології»⁶⁴. Все ж українська соціал-демократія у 1930-тих рр. переживала далеко не кращі часи. «Доба інтелігентщини в українському робітничому русі минула, – підкresлював І.Кvasниця. – Минули ті часи, коли кожний молодий студент уважав своїм святим обов'язком бути соціалістом, а принаймні симпатиком соціалізму». На жаль, «дуже мало інтелігентів остало вірними соціалізму і українській робітничій клясі. Сьогодні соціалізм уже не в моді». Було сказано, що «справжнім соціалістом у теперішній добі... може бути тільки робітник. Цього робітника, українського соціаліста виховуймо!»⁶⁵. Поразка української революції 1917–1920 рр., сталінські репресії на Великій Україні та наступ польського шовінізму проти українства в Галичині створили сприятливий ґрунт для поширення інтегрального націоналізму, поправлення суспільних настроїв у краї.

Своє розуміння суспільно-політичної ситуації на Західній Україні І.Кvasниця виклав у інтерв'ю газеті ППС «Robotnik» у травні 1933 р. Зокрема, він заявив, що «в українському

суспільстві можна помітити значне переміщення сил направо»⁶⁶. На його думку, націоналістичні гасла набули поширення не лише серед української молоді, а й людей старшого покоління. Це було пов'язано, по-перше, з невирішеністю міжнаціональних стосунків у краї, а по-друге, із зовнішньополітичними впливами. І.Кvasниця переконував, що лише два українські часописи – орган УСДП «Вперед» та УСРП «Громадський голос» – зайняли поєднано негативну позицію щодо «гітлеризму». Водночас він підкresлив «посилення впливів клерикального табору» в українському політичному спектрі Галичини. «Реакції і націоналізму», за висловом І.Кvasниці, необхідно було протиставити зближення між українськими соціалістичними партіями – УСДП і УСРП. Символом для єднання обох партій стала постати І.Франка, який «був творцем партії українських радикалів, поклав та кож підвалини під УСДП, хоча пізніше ідеологічно її поборював. Залишився однак для обох соціалістичних таборів піонером свободи, поступу і Соціалізму»⁶⁷.

Що стосується ситуації в УСДП, то І.Кvasниця був змушений визнати, що «поборюють нас з усіх сторін». Насамперед говорилося про противію «комуністів, хоча їх сила останнім часом дуже зменшилася, і незважаючи на те, що виходить аж кілька комуністичних часописів українською мовою, не відіграють вони, однак, жодної серйозної ролі». Перешкодою на шляху організаційної розвбудови УСДП І.Кvasниця вважав «страшне безробіття, а ні для кого не є таємницею, що жертвою цього безробіття стає український робітник...»⁶⁸. Автор статті поставив за мету поширення партійних впливів поза територією Галичини, наголосивши, що соціал-демократи були першою галицько-українською партією, яка створила на початку 1920-х рр. організаційні осередки на Волині та в інших північно-західних воєводствах⁶⁹.

В іншому номері газети «Robotnik» І.Кvasниця стверджував, що у 1930-тих рр. «момент для ведення справді соціалістичної і класово-усвідомлювальної роботи був дуже невідповідний»⁷⁰. Підкresлювалося, що організаційну роботу

УСДП розгорнула у містах Східної Галичини, насамперед у Львові, Дрогобицько-Бориславському нафтovому басейні та в промислових центрах на Підкарпатті. «Український робітник страждає подвійно: і тому, що є українцем, і тому, що є робітником», – стверджував І.Кvasниця. Проте він висловив переконання, що, незважаючи на несприятливі обставини, УСДП твердо стоятиме «на службі Соціалізму»⁷¹.

Відновлена УСДП встановила зв'язки з Польською партією соціалістичною (ППС), приділяла посилену увагу профспілковій діяльності. Українські есдеки за підтримки пепеесівців зробили спробу створити автономні українські відділи у Класових професійних спілках (КПС) у Польщі. І.Кvasниця взяв участь у спільній нараді ЦК УСДП та Центральної Комісії КПС 29 квітня 1929 р. у Львові, що визначила умови перебування робітників української національності в КПС. Як офіційний представник УСДП, окружний секретар професійних союзів у Львові І.Кvasниця виступив українською мовою на IV конгресі КПС, що відбувся 30 травня – 2 червня 1929 р. у Варшаві. Він обстоював єдність професійного руху робітництва і увійшов до складу Центрального комітету КПС⁷². Однак українські профспілки в рамках загальнодержавного класового професійного руху в Речі Посполитій не вдалося заснувати.

Більш успішними виявилися зусилля І.Кvasниці як партійного секретаря щодо нормалізації стосунків з польськими соціалістами, що були розірвані під час польсько-української війни 1918–1919 рр. Підсумовуючи значення спільної конференції УСДП і ППС 29 січня 1933 р. у Львові, що вперше після 1918 р. зібрала представників обох партій на найвищому рівні, І.Кvasниця підкреслив: «Перший найважливіший крок зроблено, як Соціалізм звів до одного столу нарад, так Соціалізм доведе і до зміцнення зав'язаних контактів»⁷³. Найбільш активно УСДП взаємодіяла з ППС у другій половині 1930-х рр., що дало підстави критично настроєній до неї пресі відзначати, що партія «йде від літ у хвості ППС»⁷⁴. Діячі УСДП і ППС спільно виступали проти посилення загрози

фашизму і комунізму на міжнародній арені, боролися з націоналізмом, що, на іхню думку, сприяло подоланню гостроти у відносинах між українськими та польським народами.

Перебуваючи у лівоцентристському спектрі національно-державницького табору, УСДП у 1930-х рр. періодично разом з іншими українськими партіями робила спроби консолідації сил на загальнонаціональній платформі. УСДП спільно з УСРП і наддніпрянськими Українською соціал-демократичною робітничою партією та Українською партією соціалістів-революціонерів, що діяли в еміграції, наприкінці першої половини 1930-х рр. виступила ініціатором утворення Українського соціалістичного блоку. Зближення УСДП з українськими соціалістичними партіями І.Кvasниця мотивував у доповіді про тактику соціал-демократів на VII партійному конгресі в березні 1934 р. На його думку, УСДП спонукала до консолідації загроза для соціалістичного руху з боку як ліворадикальних, так і правих політичних угруповань, у першу чергу, комуністів, ОУН та клерикальних партій⁷⁵. Конгрес одностайно прийняв ухвалу про вступ УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу⁷⁶.

УСДП (як і УСРП) була серед семи політичних партій, що підтримали ідею скликання Всеукраїнського національного конгресу (ВНК), яка виникла в емігрантських колах. І.Кvasниця разом з В.Старосольським і П.Буняком від УСДП взяли участь у передконгресовій нараді 24–28 грудня 1934 р. у Львові. Учасники наради виступили за відновлення соборної самостійної Української держави зі столицею в Києві, визнали повну суверенність народу щодо вибору конституційного ладу, основаного на зразок західноєвропейської демократії⁷⁷. Поштовх до згуртування національно-державницьких сил у краї та за кордоном дав сталінський погром українства на Наддніпрянщині. Однак проведення ВНК у 1935 р. перекреслила угядовська акція нового керівництва УНДО. Водночас не принесли практичного результату консолідаційні зусилля УСДП та інших соціалістичних партій навколо ідеї створення Українського соціалістичного блоку.

І.Кvasниця рішуче виступив проти «нормалізації», піддав критиці національну та соціальну політику польського уряду. Ширша управа УСДП, до складу якої входив І.Кvasниця, на засіданні 10 листопада 1935 р. ствердила, що українські трудові маси опинилися «серед страшної нужди земельного безробіття... під обухом денационалізаторської політики...»⁷⁸. Виступаючи на VIII конгресі УСДП у жовтні 1937 р. з організаційного питання, І.Кvasниця заявив про доцільність активізації політичної боротьби з урядом. Зокрема, передбачалися видання партійної газети, створення господарсько-економічних закладів⁷⁹. Політична резолюція конгресу закликала «український пролетаріят до боротьби з диктатурою, фашизмом і реакцією, за демократичні вольності». Делегати висловили протест «проти московської націоналістичної диктатури», «нищення всіх проявів українського національного життя в УССР»⁸⁰.

І.Кvasниця як член ЦК брав участь у спробі консолідації сил у національно-державницькому таборі наприкінці 1930-х рр. Зокрема, УСДП підтримала створення у Львові в грудні 1937 р. Контактного комітету, найзначнішим здобутком якого стала пресова угода 1938 р. між часописами різних ідейно-політичних напрямків, що передбачала співпрацю на загальнонаціональній платформі⁸¹. Водночас І.Кvasниця разом з партійними товаришами підтримав проголошення автономії Карпатської України у складі Чехословаччини восени 1938 р. УСДП спільно з українськими політичними партіями Галичини (УСРП, Фронтом Національної Єдності, Дружиною княгині Ольги) 24 вересня 1938 р. підписала заяву, в якій зазначалося, що «лише воля українського населення Закарпатської України має рішати про правнодержавні відносини цієї території та що український народ буде послідовно обстоювати своє право самовизначення, яке декларують для себе інші народи»⁸². Однак тривалі дискусії на тему створення представницького органу українських легальних політичних структур не принесли успіху, були перервані Другою світовою війною.

З перших днів війни у вересні 1939 р., за свідченням Уляни Старосольської, дочки голови УСДП, провід партії «з участю В.Старосольського вирішив офіційно її розв'язати, щоб радянська влада не мала правної підстави для карання її членів...»⁸³. На жаль, не знайдено офіційних документів, які підтвердили б цю тезу. Після введення радянських військ у Західну Україну 17 вересня 1939 р. І.Кvasниця був заарештований, став жертвою партійно-тоталітарної системи. Репресії восени 1939 р. – взимку 1939/40 рр. зачепили керівництво всіх найбільших легальних партій, що діяли під польською владою. Про подальшу долю І.Кvasниці, як і мільйонів інших невинних людей, що загинули в сталінських концтаборах, відомо небагато. З І.Кvasницею та П.Буняком зустрівся В.Старосольський напередодні від'їзду з київської тюрми НКВС, де він перебував з лютого по жовтень 1940 р. і отримав присуд – 8 років табірного режиму. «Разом вони виїхали на заслання, в тюрму, – згадувала У.Старосольська, який пощастило отримати хоч якусь інформацію про батька, – але в дорозі їх розлучили»⁸⁴. Важко сказати, чи вдалося І.Кvasниці, на відміну від В.Старосольського, який помер у лютому 1942 р. в далекому Сибіру, пережити сталінський терор. В «Енциклопедії Українознавства» (т. 3) вміщено коротку інформацію, що І.Кvasниця «з 1955 р. живе у Львові»⁸⁵. На жаль, дата і місце його смерті нам не відомі.

ПРИМІТКИ

¹ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Т. 3. – Львів, 1994. – С. 990; Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. – Kraków, 1989. – S. 370.

² Чому ми вийшли з конгресу? // Вперед. – 1911. – 17 грудня.

³ Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів,

1911.

⁴ Праця. – 1914. – 15 квітня.

⁵ Детальніше див.: Жерноклеєв О.: Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918). – К., 2000. – С. 104, 105, 113.

192

Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський

- ⁶ УСДП на розпутті // Громадська думка. – 1920. – 12 липня. – С. 1.
- ⁷ Чернецький А. Спомини з моого життя. – К., 2001. – С. 61.
- ⁸ На ліво! // Вперед. – 1919. – 23 січня. – С. 1, 2.
- ⁹ З України // Наша мета. – 1919. – 25 лютого. – С. 1.
- ¹⁰ Квасниця І. Становище жінки в більшевицькій Росії // Там само. – 14 грудня. – С. 6, 7.
- ¹¹ Товариші і Товаришки! // Вперед. – 1919. – 3 вересня. – С. 1.
- ¹² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 581, оп. 1, спр. 113. – Арк. 16.
- ¹³ Краєва Конференція у Львові // Вперед. – 1920. – 30 березня. – С. 1.
- ¹⁴ По нашій конференції // Земля і воля. – 1920. – 18 липня. – С. 1.
- ¹⁵ Резолюція в справі сучасного політичного положення // Там само. – 11 липня. – С. 1.
- ¹⁶ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1943. – Т. 3. – С. 47, 48.
- ¹⁷ Календарик «Впереду». – Львів, 1922. – С. 34, 35.
- ¹⁸ Там само. – С. 36.
- ¹⁹ Там само. – С. 38.
- ²⁰ За українську державність // Вперед. – 1921. – 20 травня. – С. 1.
- ²¹ Там само. – 18 травня. – С. 1.
- ²² Там само. – 20 травня. – С. 1.
- ²³ Там само. – 21 травня. – С. 1.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ 1-майська резолюція // Там само. – 5 травня. – С. 1.
- ²⁶ Земля і воля. – 1922. – 7 травня. – С. 1.
- ²⁷ Там само. – 25 березня. – С. 3.
- ²⁸ Вперед. – 1921. – 7 травня. – С. 2.
- ²⁹ За український університет // Там само. – 14 вересня. – С. 1.
- ³⁰ В справі українського університету. Резолюція Головної Ради УСДП // Там само. – 25 вересня. – С. 1.
- ³¹ Квасниця І. Сучасний момент // Вперед. – 1922. – 24 січня. – С. 1.
- ³² Там само. – 25 січня. – С. 1.
- ³³ Там само. – 27 січня. – С. 1.

³⁴ Там само.³⁵ Партийна нарада // Вперед. – 19 січня. – С. 1.³⁶ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 256, оп. 1, спр. 38. – Арк. 1.³⁷ Вперед. – 1921. – 13 січня. – С. 1.³⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 462, оп. 1, спр. 53. – Арк. 50, 51.³⁹ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 64.⁴⁰ Там само. – Арк. 71.⁴¹ Там само. – Арк. 72, 73.⁴² ЦДІАУЛ. – Ф. 205, оп. 1, спр. 427. – Арк. 11.⁴³ Останній з'їзд УСДП // Громадський вістник. – 1923. – 29 березня. – С. 1, 2.⁴⁴ Protokoly IV konferencji Komunistycznej Partii Polski (1925) // Z pola walki. – 1962. – № 3. – S. 146.⁴⁵ Культурно-освітня конференція // Вперед! – 1927. – 1 квітня. – С. 1.⁴⁶ Статут культурно-освітнього товариства українських робітників «Робітнича громада» у Львові. – Львів, 1925. – С. 3, 4.⁴⁷ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 47. – Арк. 94 зв.; Українське робітництво – І.Франкові // Вперед! – 1926. – 1 липня. – С. 1, 2.⁴⁸ Квасниця І. Виховийм робітника-соціаліста! (30-ліття культурно-освітньої праці) // Вперед. – 1933. – травень. – С. 3, 4.⁴⁹ Вперед! // Земля і воля. – 1926. – 15 червня. – С. 8.⁵⁰ Друкарське свято // Вперед! – 1926. – 15 вересня. – С. 5.⁵¹ Конференція // Там само. – 1928. – 22 січня. – С. 1.⁵² ДАЛО. – Ф. 121, оп. 3, спр. 104. – Арк. 14.⁵³ Український працюючий народ голосує тільки на ч. 22 // Громадський голос. – 1928. – 9 лютого. – С. 2, 3.⁵⁴ З нашого руху // Вперед! – 1928. – 6 лютого. – С. 4.⁵⁵ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – С. 370, 371.⁵⁶ Українська соціальна демократія перед реституцією // Діло. – 1928. – 27 вересня. – С. 8.⁵⁷ В конгрес // Вперед. – 1929. – 20 січня. – С. 1.⁵⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 14; З діяльності ЦК УСДП // Вперед. – 1929. – 20 січня. – С. 3.⁵⁹ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2, оп. 1, спр. 1066. – Арк. 1, 2.

Лідери західноукраїнської соціал-демократії

- 194 Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський
- ⁶⁰ Sprawy narodowościami. – 1937. – № 4–5. – S. 439.
- ⁶¹ Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. Ч. 2. 1907–1914 рр. – Львів, 1937. – С. 92.
- ⁶² Солідарний голос політичних партій про події в краю // Діло. – 1930. – 1 жовтня. – С. 1.
- ⁶³ ДАІФО. – Ф. 1, оп. 51, спр. 454. – Арк. 15.
- ⁶⁴ Конференція Підкарпаття // Професійний вістник. – 1930. – грудень. – С. 2.
- ⁶⁵ Квасниця І. Виховаймо робітника-соціяліста! // Вперед! – 1933. – травень. – С. 4.
- ⁶⁶ Sprawy ukraińskie i socialiści ukraińscy. Wywiad «Robotnika» z Iwanem Kwasnycią // Robotnik. – 1933. – 28 мая. – S. 3.
- ⁶⁷ Ibid.
- ⁶⁸ Ibid.
- ⁶⁹ Ibid.
- ⁷⁰ Kwasnycia I. Україnska Socjalna Demokracja // Robotnik. – 1934. – 1 мая. – S. 5.
- ⁷¹ Ibid.
- ⁷² Profesijnyj rukh i USCĐP // Dilo. – 1929. – 15 czerwca. – C. 2; Sprawy narodowościami. – 1929. – № 3–4. – S. 483.
- ⁷³ Sprawy ukraińskie i socialiści ukraińscy. Wywiad «Robotnika» z I. Kwasnycią // Robotnik. – 1933. – 28 maja. – S. 3.
- ⁷⁴ Новий час. – 1938. – 3 травня. – С. 8.
- ⁷⁵ Ще про конгрес USCĐP // Громадський голос. – 1934. – 17 березня. – С. 2, 3; Sprawy narodowościami. – 1934. – № 2–3. – S. 246.
- ⁷⁶ Archiwum akt nowych w Warszawie, Urząd Wojewódzki we Lwowie. 1920–1939. – Sygn. 18. – S. 33 zw.
- ⁷⁷ Передконгресові наради українських партій // Громадський голос. – 1935. – 5 січня. – С. 2; Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1934 r. – Warszawa, 1935. – S. 25.
- ⁷⁸ Нарада Екзекутиви USCĐP // Громадський голос. – 1935. – 7 грудня. – С. 7.
- ⁷⁹ ДАІФО. – Ф. 69, оп. 1, спр. 720. – Арк. 2.
- ⁸⁰ Політична резолюція // Робітничий голос. – 1938. – березень. – С. 3.
- ⁸¹ Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодні Другої світової війни (З історії Контактного

- Комітету. 1937–1939 роки) // Записки НТШ. – Львів, 1994. – Т. 228. – С. 218, 219.
- ⁸² В обороні Закарпаття // Робітничий голос. – 1938. – жовтень. – С. 2.
- ⁸³ Старосольська У. Ave Caesar, morituri te salutant // Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. Т. 210. Історично-філософічна секція. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1991. – С. 124.
- ⁸⁴ Там само. – С. 135, 136.
- ⁸⁵ Квасниця Іван // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Львів, 1994. – Т. 3. – С. 990.

сольський, вперше у новітній історії України привнесла в ідеологію українського молодіжного руху національну ідею у вигляді чіткого політичного постулату державної незалежності й соборності України.

Під час навчання на правничому факультеті Львівського університету В.Старосольський стає одним із головних організаторів, провідників та ідеологів студентського об'єднання «Молода Україна». Протягом 1899–1902 рр. він разом з товаришами провів цілу низку масових студентських віч із вимогами утворення «самостійної української держави в етнографічних границях»². Важливо підкреслити, що саме на «вічах всіх українських студентів Австро-Угорщини», скликаних 13 липня 1899 р. і 14 липня 1900 р. у Львові Оргкомітетом, до складу якого входив і В.Старосольський, було вперше офіційно висунуто вимогу створення окремого українського університету у Львові. Так започатковано тривалу і запеклу боротьбу в цьому напрямку, яка знайшла розуміння і підтримку всієї української громадськості Галичини³.

Тоді ж В.Старосольський став одним із авторів і, ймовірно, фактичним редактором однайменного щомісячного журналу об'єднання – «Молода Україна», що почав виходити у Львові з січня 1900 р. У редакційній передовій статті його першого номера відзначалося: «...Стягом, що під ним спішитимено у бій за наші ідеали, є для нас одно велике слово: УКРАЇНА», і далі підкреслювалось: «Наша національна ідея – се не само питання мови, не само питання етнографічної відрубності, се питання політичної независимості, питання потреб поневолених верств нашого народу, повної соціальної справедливості... Політична воля, економічна рівність та соціальна справедливість – се прикмети нашої національної ідеї». Журнал мав стати органом «не якоїс там провінції..., а органом молодіжі всієї України» незалежно від віку, статі, соціальної і партійної належності⁴. Авторами цієї статті були голова українського студентського товариства «Академічна громада» Євген Косевич та студент-правник Володимир Старосольський. Хоч формально видавцем і редактором журналу був М.Залітач,

ВОЛОДИМИР СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

Володимир Старосольський (1878–1942) належить до найпомітніших постатей в історії західноукраїнських земель кінця XIX – першої половини ХХ ст. Доктор права, відомий адвокат, авторитетний громадсько-політичний діяч і плідний науковець, він не лише зробив вагомий внесок у розвиток української та європейської політико-правової і соціологічної думки, а й залишив значний слід в історії українського суспільно-політичного руху та національно-державного відродження.

В.Старосольський народився 8 січня 1878 р. у Ярославі (нині – територія Польщі) в сім'ї бурмістра. Закінчив місцеву гімназію, навчався у Krakівському, Львівському і Віденському університетах. У 1903 р. став доктором права, працював адвокатом у Львові.

На формування його політичного світогляду та становлення як політика вирішальний вплив мали студентські роки, активна участь в українському студентському русі в Галичині під владою Австро-Угорської монархії. Василь Стефаник пізніше згадував: «Володимир Старосольський вчився у Krakіві прав. Знав, що він українець, та по-українськи не міг сказати і речення... і чи то кров прадідівська, чи теорія... завели його в українську націю і вчинили з нього найкращого між нами чоловіка»¹. Генерація, до якої належав В.Старо-

найчастіше редакційні статті першого річника часопису підписував В.Старосольський. Йому ж належала і найбільша кількість публікацій річника (щонайменше 13), крім нього, авторами статей часопису були також Л.Цегельський, В.Темницький, М.Галущинський, А.Крушельницький та багато інших відомих українських політиків і громадських діячів. Як свідчить аналіз тогочасних публікацій В.Старосольського, українська національна ідея в його розумінні мала широкий соціально-політичний зміст, її атрибутами були не тільки національна державність, а й політична і національна свобода, демократія і соціальна справедливість.

За деякими даними, В.Старосольський став основним організатором студентської сецесії з Львівського університету в січні 1902 р.⁵ На знак протесту проти ігнорування своїх законних національних прав українські студенти залишили Львівський університет і роз'їхалися на навчання до університетів Відня, Праги, Кракова та інших міст. Акція не дала очікуваного ефекту, однак вона сприяла усвідомленню студентством неможливості здобути університет власними силами, у відриві від боротьби всієї української суспільності за національні права, показала необхідність включення молоді в цю боротьбу, в тому числі й у складі існуючих політичних партій.

Після припинення виходу «Молодої України» (березень 1903 р.) і в умовах поглиблення партійної диференціації студентського руху частина провідних «молодоукраїнців» (В.Старосольський, Т.Мелень, В.Темницький, Є.Косевич) опинилася в лавах партійної організації, під значним впливом якої перебувала й до того – Української соціал-демократичної партії Галичини й Буковини. Їх прихід до активної діяльності в партії у 1905–1907 рр. на тлі прискорення процесів національно-політичного відродження українського народу і загострення українсько-польського протистояння в Галичині привів до посилення національного елементу в ідеології УСДП. В українському соціал-демократизмі виникла нова, національна течія («молодих», або «автономістів»), які праґнули еманципації УСДП з-під впливу польської соціал-демократії і перетворення

її на самостійну, впливову політичну силу⁶. Враховуючи значну частку українців серед робітничого класу, це мало, на думку «молодих», швидко розвіяти «балаканку про polskość miast, polską stolicą kraju i т. п.»⁷. Боротьбу за міста як стратегічно важливі центри модерного, індустриального суспільства «молоді» українські соціал-демократи розглядали в контексті політичного відродження української нації, що мало на меті створення незалежної національної державності.

Перешкодою на шляху до цієї мети були як польська соціал-демократія (ППСД Галичини і Сілезії), що вважала галицькі міста і робітничий клас польськими, так і «старі» лідери УСДП Микола Ганкевич, Семен Вітик та ін. Останні, тісно співпрацюючи з ППСД, ставили українську партію у зв'язок і залежність від неї. Характеризуючи взаємини між українськими і польськими соціал-демократами, один із лідерів «молодих», майбутній голова партії (з 1914 р.) В.Темницький писав 10 березня 1907 р. у листі до А.Шмігельського: «І справді ті відносини не були коректні – се признавали все молодші товариші, тільки не уважали відповідним виступати через се з партії, але рішили старатися сі відносини змінити, укр. соц. дем. партію відірвати від польської, поставити її самостійно на ноги. Се... бурилося в партії цілі два роки, зовнішньою признакою цього була «Земля і Воля» в Чернівцях. Отверто виступити ми не могли, бо не було у нас до того сил, тим більше, що в такім разі ми мали би проти себе не тільки польську партію, але і своїх старших товаришів. З отвертим виступом ми рішили здергатися до пори, поки осядуть в Галичині люди, на котрих ми числили, і тоді ми будемо могти розпочати роботу як слід»⁸. Повернення В.Старосольського до Галичини після стажування у Берлінському університеті (1905–1906) посилило позиції «молодих» усередині УСДП. На короткий (усього кілька місяців), але бурхливий, багатий на події період він, разом із Володимиром Левинським, Левком Ганкевичем та іншими, став одним із лідерів і натхненників «молодого», національного крила української соціал-демократії і разом з тим однією з найпомітніших фігур у керівництві УСДП.

Несподівано «допомогли» «молодим» і самі польські соціал-демократи. У ході підготовки до парламентської виборчої кампанії, яка мала вперше відбутися за новим законом на основі загального виборчого права, в січні 1907 р. місцевий комітет ППСД у Львові висунув кандидатом по одному з львівських округів одного зі «старих» лідерів і засновників УСДП і водночас активного діяча ППСД М.Ганкевича. Проте екзекутивна ППСД, прагнучи зберегти дотеперішній розподіл сфер впливу між партіями, відкинула цю кандидатуру, мотивуючи своє рішення тим, що Ганкевич – українець, а міські округи Галичини є польськими⁹. Справа набула широкого резонансу в суспільстві, викликала обурення як самого М.Ганкевича, так і в лавах УСДП, спонукала український соціал-демократичний рух до внутрішньої консолідації і до розриву з польською соціал-демократією.

Велику роль у порозумінні фракцій всередині УСДП, консолідаційних процесах та здійсненіх у зв'язку з цим організаційних заходах відіграв В.Старосольський. Як речник «молодих», він разом з Л.Ганкевичем взяв участь у переговорах із лідерами «старих» (Т.Меленем, І.Возняком), що відбулися в помешканні хворого М.Ганкевича у січні 1907 р. Згідно з досягнутою угодою, В.Старосольський увійшов до складу редакції головного органу партії – газети «Воля»¹⁰. Компроміс був закріплений партійною конференцією 17–18 лютого того ж року у Львові, яка остаточно ліквідувала розкол у партії. Конференція вперше поставила питання про необхідність роботи серед міського робітництва, яке ППСД розглядала як сферу виключно свого впливу¹¹.

У березні 1907 р. було вперше з часу заснування партії обрано міський партійний комітет УСДП у Львові, який польська соціал-демократія вважала своїм «станом володіння». Водночас прийнято рішення, що українські робітники будуть сплачувати членські внески УСДП, а не ППСД, як це було дотепер. В.Старосольський увійшов до складу виділу* цього комітету¹².

* Керівний орган, бюро.

Робилися й спроби згуртувати молоду інтелігенцію, яка співчувала ідеям соціал-демократії. 22 березня 1907 р. у Львові відбулися перші загальні збори товариства «Вільна громада». В.Старосольський виступив з годинною промовою про історію соціал-демократичного руху, його завдання, в тому числі з організації молоді. До керівних органів товариства, окрім Володимира, обраного головою, увійшла також Дарія Старосольська, його дружина¹³. У житті товариства брали участь як галичани (М.Січинський, А.Чернецький та ін.), так і наддніпрянські емігранти – Д.Донцов, М.Залізняк, В.Дорошенко.

Процес ідейно-організаційного становлення УСДП був, в основному, завершений конференцією 12–13 червня 1907 р. у Львові, що пройшла за активної участі В.Старосольського. Він виступив з великою доповіддю з третього питання порядку денного «Робота на селі». У запропонованому ним проекті резолюції наголошувалося, що вирішення аграрного питання можливе лише шляхом ліквідації великої земельної власності і передачі землі в руки селян, що повинно бути першим пунктом аграрної програми партії. Резолюція також передбачала посилення освітньої роботи на селі, створення профспілкової організації сільськогосподарських робітників і боротьбу за права малоземельних, іх захист від експлуатації. Водночас В.Старосольський виступив у дискусії з інших питань. Під тиском «молодих» конференція внесла зміни до партійного статуту, що вперше передбачали створення партійних комітетів не тільки в селах, а й у містах, а також ухвалила резолюцію з вимогою поділу галицького коронного краю на дві автономні частини – українську та польську, що теж суперечило позиції ППСД¹⁴.

В.Старосольський взяв активну участь у виборчій кампанії до австрійського парламенту, хоч йому так і не судилося стати послом. На знак протесту проти шовіністичної політики ППСД та несправедливої галицької «виборчої геометрії», за якою міські виборчі округи заздалегідь «призначалися» полякам (формувалися таким чином, щоб забезпечити

їм більшість), УСДП висунула своїх кандидатів і по двох міських округах. Зокрема, в окрузі № 22 (Бережани – Рогатин – Ходорів) у лютому 1907 р. кандидатом у посли було висунуто В.Старосольського. Цікаво, що ширший Народний комітет Української національно-демократичної партії підтримав по цьому округу кандидатуру соціал-демократа В.Старосольського і передав її на затвердження тіснішому комітетові¹⁵. У березні В.Старосольський почав активну роботу в окрузі, успішно провів ряд масових віч, на яких представив виборцям свою програму. Однак 10 квітня Екзекутивний комітет (ЕК) УСДП прийняв його заяву про зняття кандидатури на користь М.Ганкевича. У заявлі В.Старосольського пояснював свою згоду балотуватися тільки тим, що М.Ганкевич був хворий і тимчасово виїжджав на лікування¹⁶. Зрештою, за місяць, 14 травня ЕК змушений був зняти і Ганкевича, мотивуючи це його незадовільним станом здоров'я¹⁷. Загалом на цих виборах УСДП здобула 8% голосів, відданих за український політичний табір, що молода партія небезпідставно вважала своїм успіхом. Послами від УСДП тоді стали С.Вітик і Я.Остапчук.

Невдовзі після цього В.Старосольський знову виїхав на стажування до Грацького (1907) та Гайдельберзького університетів (1907–1908, 1911–1912) і, як наслідок, протягом тривалого часу значної участі в громадсько-політичному житті Галичини він не брав. Це, однак, не завадило йому в 1908 р. виступити адвокатом на резонансному судовому процесі у Львові в справі вбивства намісника Галичини графа А.Потоцького українським соціал-демократом М.Січинським. Обвинуваченому вдалося замінити смертний вирок на двадцятирічне ув'язнення. У 1908–1909 рр. В.Старосольський брав участь у роботі очолюваної ним «Вільної громади», а також українського робітничого культурно-просвітнього товариства «Воля» у Львові, де виступав із науковими рефератами і надавав безплатну юридичну допомогу робітникам. Разом з тим, він не брав активної участі у з'їздах УСДП 1909, 1911 та 1914 рр., не згадується у списках делегатів від «молодого» крила партії, що в грудні 1911 р.,

опинившись у меншості, демонстративно залишили з'їзд УСДП, започаткувавши новий розкол партії¹⁸.

З іншого боку, зв'язок В.Старосольського з партією та членство в ній у цей період не викликають сумніву. Більше того, саме він разом з Ю.Бачинським у червні 1912 р. підписав від імені «молодих» в УСДП спільну політичну заяву трьох галицько-українських партій (національно-демократичної, радикальної і соціал-демократичної) із закликом до рішучої боротьби за український університет¹⁹. Він відіграв далеко не останню роль у подоланні розколу в УСДП, що видно з листа Т.Меленя М.Ганкевичу від 27 січня 1914 р.: спільне засідання ЕК «молодих» з представниками «старих», на якому вдалося досягти угоди про ліквідацію розколу, відбулося 18 січня 1914 р. у помешканні або офісі В.Старосольського²⁰.

Перша світова війна, що вибухнула влітку 1914 р., розпочала новий етап у житті В.Старосольського – період практичної боротьби за реалізацію тих ідей і праґнень, які ще на початку століття могли здаватися відносно віддаленою перспективою.

Свое ставлення до війни В.Старосольський загалом визначив задовго до її початку. Ще 7 грудня 1912 р. у Львові відбулася міжпартийна нарада найвизначніших галицько-українських діячів, у якій від УСДП взяли участь Ю.Бачинський, М.Ганкевич та В.Старосольський. У виступах соціал-демократів на нараді «виринула на перший план независима Україна, а опісля Австрія, чого досі не було», – повідомляв П.Буняк 11 грудня 1912 р. у листі В.Левинському. Як наслідок, більшістю голосів було відкіннуто підготовлену національно-демократами резолюцію як таку, що містить «невільничі чувства для цісаря і Австрії»²¹. Було ухвалено лише комунікат, у якому зазначалося, що у випадку збройного конфлікту з Російською імперією вся галицько-українська суспільність стане на боці Австрії²².

Дещо пізніше, роз'яснюючи таку позицію щодо війни, В.Старосольський відкидав протиставлення австрофільської орієнтації «самостійницькій», «українській», підкреслював,

204

Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський

що «політична самостійність України – це ціль наших змагань», тому австрофільська орієнтація галицьких українців «зродилася однодушно, без спорів та дискусії» і є не тільки «пануюча, але й одинока, бо не було спроби протиставити їй яку-небудь другу»²³. Отже, він, як і переважна більшість інших галицько-українських діячів, розглядав проавстрійську орієнтацію фактично як безальтернативну, вважаючи, що визволення України може настати лише внаслідок розпаду Російської імперії після поразки у війні або революції.

Підтримуючи ідею боротьби галицьких українців на боці Австро-Угорщини проти Російської імперії, В.Старосольський, як і інші провідні діячі УСДП, взяв активну участь в організації стрілецького руху як можливого зародку майбутньої української армії, без якої було б немислимим втілення у життя державницьких постулатів. Так, після затвердження статуту стараннями К.Трильовського 18 березня 1913 р. у Львові постало перше товариство «Січові стрільці», що незабаром розширило свою організаційну діяльність на провінції. Першим головою товариства став В.Старосольський, а скарбником – В.Темницький²⁴. Багато молодих людей, що гуртувалися навколо цього товариства та проходили в ньому військовий вишкіл, у серпні 1914 р. пішли добровольцями в легіон Українських Січових Стрільців, а згодом відіграли важливу роль у формуванні Української Галицької Армії та збройній боротьбі за державність.

З початком Першої світової війни В.Старосольський як один з представників УСДП увійшов до Головної Української Ради, що виникла 1–2 серпня 1914 р. у Львові²⁵, та Української Бойової Управи (УБУ), створеної Радою 6 серпня шляхом об'єднання начальних управ стрілецьких організацій. Протягом 1915–1918 рр. він був постійним відпоручником УБУ при легіоні Українських Січових Стрільців, став одним з політичних провідників та ідеологів українського стрілецтва²⁶.

В.Старосольський підтримав проголошення на уламках Австро-Угорщини Західно-Української Народної Республіки. Однак безпосередньої участі в розбудові української держав-

ності у Галичині він не взяв, бо вже на початку листопада 1918 р. потрапив у полон до поляків²⁷. Його відправили у табір українських військовополонених під Krakowem²⁸.

Партія українських соціал-демократів, членом якої був В.Старосольський, відіграла важливу роль у процесі національно-державного будівництва. Представники УСДП увійшли до складу першого уряду ЗУНР на чолі з націонал-демократом К.Левицьким. Після Акту злуки ЗУНР і УНР в січні 1919 р. соціал-демократи стали в опозицію до галицьких урядових чинників. Соціал-демократична фракція в Українській Національній Раді виступала за проведення більш лівої, соціалістичної політики, домагалася створення єдиного соціалістичного уряду в Україні. Відомі діячі УСДП В.Темницький, О.Безпалко і С.Вітик протягом 1919–1920 рр. були членами урядів Директорії УНР²⁹.

Вийшовши з польського полону за допомогою міжнародного Червоного Хреста в жовтні 1919 р., В.Старосольський відразу включився у боротьбу за українську державність. Він став заступником міністра закордонних справ в уряді УНР І.Мазепи, сформованому в серпні 1919 р.³⁰ В.Старосольський опинився у вирі гострої політичної боротьби, що точилася між двома українськими урядами – УНР і Західної Області УНР в тимчасовій столиці Української держави Кам'янці-Подільському. Ця боротьба в умовах погіршення зовнішньополітичної ситуації (окупація Галичини поляками, наступ на Україну російських більшовиків і білогвардійських військ та ін.) восени 1919 р. перейшла межі об'єктивності й етики, за словами О.Доценка (старшого ад'ютанта С.Петлюри), «створювала величезний матеріал «помийного характеру» для сторінок преси»³¹. «Ясним пробліском у захмарено-темній дійсності того часу, – писав син В.Старосольського Юрій, – було для нього іменування його професором державного права у Кам'янецькому університеті. Згадував про це багато років пізніше з сентиментом»³².

Після кам'янецької катастрофи в листопаді 1919 р. дійшло до остаточного розмежування між урядами ЗУНР і УНР.

Останній підтримав курс на польсько-українське зближення. Дипломатична місія УНР у Варшаві 2 грудня 1919 р. зробила заяву, в якій визнала права Польщі на Східну Галичину. Соціал-демократ В.Старосольський як член уряду УНР виступив проти цієї заяви, підкресливши, що він «до останнього часу держався тої думки, що Україна за всяку ціну зараз маєтись договоритися з Польщею». На жаль, «цією декларацією ми даемо дуже багато другій стороні, однак від неї не одержуємо певного нічого». «Особливо один пункт декларації є цілком неможливий до приняття нам, — наголосив В.Старосольський, — це пункт про Галичину»³³. Водночас він звертав увагу на сторінках газети УСДП «Вперед» у Львові, що саме «там, за Збручем вирішується доля Самостійної України»³⁴. В іншому номері газети В.Старосольський відкрито висловився проти положень декларації 2 грудня 1919 р., вважаючи «її шкідливою і для України, і для справи українсько-польського порозуміння»³⁵. Очевидно, розходження між політичним курсом С.Петлюри і позицією В.Старосольського все більше поглиблювалися. 4 квітня 1920 р., за кілька тижнів до підписання С.Петлюрою Варшавської конвенції, В.Старосольський вийшов з уряду УНР³⁶.

Водночас В.Старосольський взяв участь у партійному житті соціал-демократів. Галицька УСДП першою з політичних партій ЗУНР прийняла ухвалу про об'єднання з ідейно близькою партією в Наддніпрянській Україні — Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП). Представники УСДП були запрошенні на VI конгрес УСДРП 10–12 січня 1919 р. у Києві, який ухвалив «Резолюцію про об'єднання українських соціал-демократичних партій Українських Народних Республік Східної і Західної». Щоправда, в силу зовнішнього фактора процес об'єднання двох «гілок» української соціал-демократії не був завершений. Однак лідери УСДП в 1919–1920 рр. мали взаємини з наддніпрянськими соціал-демократами. В.Старосольський разом з партійними товаришами (О.Безпалком, Левом і Миколою Ганкевичами та І.Квасницєю) брав участь

у конференції УСДРП 23–26 лютого 1920 р. у Варшаві. Конференція ухвалила резолюцію, в якій містилася вимога негайного визнання «суверенності українського народу» з боку радянської Росії. Делегати визнали потребу «тіснішого об'єднання соціалістичних партій» різних народів, що проживали в межах колишньої Російської імперії³⁷.

Після поразки Української революції 1917–1920 рр. В.Старосольський на деякий час відійшов від активної партійно-політичної роботи. Він проживав за кордоном, займався науковою і викладацькою діяльністю. Був серед ініціаторів заснування в 1921 р. Українського вільного університету (УВУ) в екзилі, створеного з метою сприяння розвитку вільної української науки і вищої школи поза впливами панівних в Україні окупаційних режимів. Протягом одного семестру УВУ працював у Відні, наприкінці 1921 р. переніс свою роботу до Праги, що була головним центром української еміграції. Переїзд університету до Чехословацької Республіки став можливим, зокрема, завдяки підтримці В.Старосольського, який працював продеканом правничого факультету і мав зв'язки з оточенням президента Т.Масарика³⁸. Діставши фінансове забезпечення від чехословацького уряду, УВУ незабаром перетворився в один з найбільших центрів українського наукового життя. Водночас В.Старосольський працював з 1922 р. професором права в Українській господарській академії в Подебрадах, заснованій також за фінансової допомоги урядових структур Чехословаччини³⁹.

Наукова і педагогічна праця В.Старосольського отримала широке визнання в краї. У березні 1923 р. він став дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові⁴⁰. Його перу належить низка глибоких наукових розвідок з політології, соціології, історії і права. Серед них можна виділити основні праці: «Національний і соціальний момент в українській історії» (Віденсь, 1915), «Теорія нації» (Віденсь, 1922), «Держава і політичне право» (У 2-х т. – Подебради, 1923–1925) та ін.⁴¹ За влучним висловом О.Назарука, працю В.Старосольського «Теорія нації» «повинен знати кожний

українець, що хоче здавати собі справу про українську політичну думку сучасності»⁴².

Суть етнополітичної концепції В.Старосольського, сформульованої в «Теорії нації», полягала в тому, що суспільно-історичний процес творять як національні (суб'єктивний чинник), так і соціальні інтереси (об'єктивний чинник) – дві взаємодоповнювані тенденції людського поступу. Поняття держави тісно пов'язане з пануванням, яке, на думку вченого, має дві форми: 1) поневолення одного класу іншим; 2) поневолення однієї нації іншою⁴³. В.Старосольський обґрунтував необхідність вирішення національного питання шляхом «націоналізації держави чи удержання нації. Обі мусять зійтися з собою: організм нації і механізм держави...». Водночас він виступив за вирішення в національній державі «суспільного питання в розумінні ухилення поневолення кляси клясою»⁴⁴. В.Старосольський вважав, що національна ідея завжди була пов'язана із синтезом національного і соціально-демократичного визволення⁴⁵.

Перебуваючи в еміграції, В.Старосольський опинився поза партійною організацією УСДП. Під тиском рядових членів, що масово вступали в партію, будучи симпатиками радянської влади в Україні, відбулася ліворадикальна еволюція УСДП⁴⁶. На VI партійному з'їзді 18 березня 1923 р. УСДП відкрито перейшла на ліворадикальні позиції. Як наслідок, прокомунистична УСДП в січні 1924 р. була заборонена польською владою.

В.Старосольський повернувся, за його словами, «до свого «не свого» Львова» в 1927 р.⁴⁷ Він взяв участь у заходах ко-лишнього керівництва УСДП щодо відбудови партії. Просвітницька робота в робітничому середовищі – шляхом заснування культурно-освітнього товариства «Робітнича громада»* і газети «Вперед!»** дала змогу розширити соціальну

базу української соціал-демократії. Напередодні парламентських виборів 1928 р. у Польщі засновано Українську соціалістичну групу (УСГ) «Вперед», що виступила як політична організація. В.Старосольський став одним з ініціаторів скликання робітничої конференції 5 грудня 1927 р. у Львові, на якій було прийнято ухвалу про створення УСГ «Вперед». Він увійшов до складу управи цієї групи разом з Л.Ганкевичем, І.Квасницєю, П.Буняком, В.Темницьким і головою І.Жовніром⁴⁸.

В.Старосольський був делегатом Українського соціалістичного конгресу 8–9 грудня 1928 р. у Львові. Як член президії, секретар засідання, він взяв активну участь у роботі з'їзду, що остаточно завершив ідейно-організаційну відбудову УСДП. Виступаючи в дискусії після доповіді В.Темницького «Проект програми і організаційного статуту», В.Старосольський наголошував: «Основні погляди комунізму хибні і небезпечні для соціалізму. ...Вsovітській Росії панує абсолютизм». Українські соціал-демократи, на його думку, мають на меті утвердження «повної самостійності і повного національного визволення на цілій території». Ситуацію в радянській Україні «можна назвати культурною автономією, а маємо її тому, що маси домагалися цього, маємо там назву і здобутки в культурній діяльності і більше нічого. Щодо інтервенції (проти радянської України. – О.Ж., I.P.), то є небезпека такої. Ми мусимо з соціалістами цілого світу стреміти до її ухилення»⁴⁹. Отже, В.Старосольський критично ставився до більшовицької влади в Україні, водночас мав певні радянофільські ілюзії. Це виявилося, зокрема, у підтримці ним політичної резолюції, що була одностайно ухвалена делегатами з'їзду. «...Український пролетаріят мусить стояти в обороні радянської України, – говорилося в резолюції, – вважаючи, що її упадок погрожує поворотом до влади чорної реакції, яка не побоїться вернутися до давніх царських методів супроти українського народу». Разом з тим делегати не погодилися з «централістичними зусиллями і диктатом Москви», обстоювали «принцип самостійної, соціалістичної, соборної Української Республіки»⁵⁰.

* Статут товариства затверджено в 1925 р.

** Газета виходила з червня 1926 р. у Львові як орган «українського соціалістичного пролетаріату».

Виступаючи на конгресі вдруге, В.Старосольський звернув увагу на тактику УСДП, ставлення есдеків до інших партій, II і III Інтернаціоналів. Він сказав про доцільність співпраці УСДП насамперед із соціалістичними партіями – Українською соціалістично-радикальною партією (УСРП) та Польською партією соціалістичною (ППС). «Можемо з УСРП видавати теоретичний орган, можемо мати якийсь бльок, це досить, – підкреслив В.Старосольський. – Їх (соціалістів-радикалів. – О.Ж., I.P.) робота (вони не марксисти) – на селі, наша – в місті... З ППС будуть у нас зносини політичні». Що стосується міжнародного робітничого руху, то В.Старосольський вважав: «Інтернаціонали II і III – це два окремі світи, дві тактики... До III-ього (Комуністичного. – О.Ж., I.P.) не приймуть того, хто не слухає Москви». На його переконання, «арена Другого Інтернаціоналу – одинока, де можемо прийти до слова»⁵¹. Отже, В.Старосольський відкрито вказав на доцільність приєднання УСДП до міжнародного соціалістичного руху. Ця думка знайшла підтримку серед делегатів грудневого з'їзду УСДП 1928 р. VII партійний конгрес 4 березня 1934 р. у Львові прийняв рішення про вступ УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу (PCI), створеного шляхом об'єднання II та Віденського (т. зв. II^{1/2}) Інтернаціоналів. Показово, що на конгресі доповідь «Про Соціалістичний Інтернаціонал» виголосив В.Старосольський»⁵².

Політична біографія В.Старосольського після 1928 р. була тісно пов'язана з партією українських соціал-демократів. На партійному з'їзді 1928 р. він увійшов до складу Центрально-го комітету (ЦК) УСДП⁵³. Відновлена УСДП у своїй діяльності послідовно обстоювала національну ідею, боротьбу за незалежність і соборність української нації поєднувала з пропагандою соціалістичних ідей у дусі марксизму.

Як представник УСДП, В.Старосольський брав участь у спробах консолідації сил у національно-державницькому таборі Західної України в 1930-х рр. Так, він разом з головою УСДП Л.Ганкевичем представляв українських соціал-демократів на спільній українсько-білорусько-литовській конфе-

ренції 27 листопада 1929 р. у Варшаві, що відбулася за участю Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), УСРП, УСДП та Селянського союзу⁵⁴. В.Старосольський рішуче виступив проти «пацифікації», що створила ґрунт для формування на виборах до польського парламенту 1930 р. спільногого блоку УНДО, УСРП і УСДП. Як член партійної управи, він у вересні 1930 р. підтримав заяву ЦК УСДП, ЦК УНДО і Головної управи УСРП, що осудила саботажницькі дії Української військової організації як «з національного погляду безцільні, позбавлені політичного змислу та неоправдані навіть ніякими революційними мотивами». Водночас у заявлі висловлювався протест проти «безправних вчинків так званих пацифікаційних відділів» і застосування властями принципу колективної відповідальності всього українського населення⁵⁵. Невдовзі після виборів 1930 р. у національно-державницькому таборі посилилися центробіжні тенденції, що призвело до загострення міжпартійної боротьби.

Нова спроба консолідації в середовищі українських політичних партій відбулася наприкінці першої половини 1930-х рр. Поштовх до згуртування національно-державницьких сил Західної України та діаспори дав сталінський погром українства в УСРР. На платформі боротьби на захист нації, за відновлення соборної самостійної Української держави зі столицею в Києві зійшлися сім політичних партій (УСДП, УНДО, УСРП, Українська народна обнова та декілька емігрантських організацій). В.Старосольський взяв активну участь у підготовці Всеукраїнського національного конгресу (ВНК), що мав відбутися в першій половині 1935 р. Як представник УСДП, він був учасником передконгресової наради у Львові 24–28 грудня 1934 р. (крім нього, партію есдеків представляли П.Буняк та І.Квасниця)⁵⁶.

Справа ВНК охопила спектр крайових і емігрантських соціалістичних партій. В.Старосольський разом із партійними товаришами в 1933–1934 рр. втілював у життя концепцію українського соціалістичного блоку, що була проголошена галицькими УСДП і УСРП (згодом до неї приєдналися дві

наддніпрянські партії в еміграції – Українська соціал-демократична робітнича партія та Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР). Чотири українські соціалістичні партії в січні 1934 р. опублікували спільну заяву, що викривала злочини сталінського режиму. «Московська комуністична диктатура, – говорилося в заявлі, – політикою визискує терору поставила проти себе весь український народ...» «Тільки народоправство, демократичний лад», на думку авторів заяви, дали б «нашому народові свободу національну і політичну» та «успішний господарський розвиток і добробут на його землі»⁵⁷. 29–30 грудня 1934 р. у Львові відбувся з'їзд УСДП, УСРП, УСДРП і УПСР. Делегати з'їзду (серед них був і член ЦК УСДП В.Старосольський) закликали до боротьби «за вільну незалежну демократичну Україну» і втілення «ідеалу соціальної справедливості»⁵⁸. Однак підтримана на з'їзді ідея Українського соціалістичного блоку не мала якогось організаційного оформлення. Можливий ефект від проведення ВНК перекреслила угодовська акція нового керівництва УНДО в 1935 р.

Соціал-демократ В.Старосольський, як і більшість членів українських політичних партій від ОУН до КПЗУ, а також опозиція в самому УНДО, різко виступив проти політики «нормалізації». Критичне ставлення до офіційного політичного курсу УНДО В.Старосольський висловив в інтерв'ю газеті «Діло» в липні 1937 р. На його думку, політика угоди УНДО з урядовим табором спричинила «обезвартіснення українського питання в Польщі. Польська сторона стала психічно і своїм розумінням ситуації менше схильна йти у відношенні до українців на які-небудь уступки...». Він охарактеризував вплив «нормалізації» на українське суспільно-політичне життя як «від'ємний»: «На порядку дня стоїть... справа демократизації суспільства і демократизації політики»⁵⁹.

Напередодні Другої світової війни УСДП взяла участь у новій спробі консолідації національно-державницьких сил Західної України, що відбулася під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема змін у міжнародному становищі

(активізація фашистської Німеччини, поява Карпатської України та ін.). Від імені УСДП В.Старосольський увійшов до складу Контактного комітету (КК), створеного в грудні 1937 р. у Львові для пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства (за участю, крім УСДП, також УСРП, УНО, опозиції в УНДО, партії Фронт національної єдності (ФНЄ) та Союзу українок)⁶⁰. На сторінках газети УСДП «Робітничий голос», яка була учасником пресової угоди між українськими часописами, підготовленої КК, В.Старосольський різко засудив «політику УНДО враз з його «нормалізацією», що завела український народ у сліпий кут... Зрадником нації є той, що пропагує фашизм чи яку іншу диктатуру серед недержавного народу»⁶¹. В.Старосольський був одним із авторів відозви відомих суспільно-політичних і церковних діячів краю, опублікованої в листопаді 1938 р. Заява рішуче засудила репресії щодо українського населення в Польщі⁶². Невдовзі В.Старосольський увійшов до управи Українського міжпартийного виборчого комітету, створеного в грудні 1938 р. УСДП, УСРП, ФНЄ та «Дружиною княгині Ольги» для участі у виборах до органів місцевого самоврядування⁶³. Однак дискусії в 1937–1939 рр. навколо створення представницького органу українських легальних політичних структур так і не принесли успіху. Очевидно, це не справдило сподівань В.Старосольського, який широко прагнув консолідації партій національно-державницького спрямування і робив усе можливе для цього.

Як соціал-демократ, В.Старосольський значну увагу приділяв захисту соціально-економічних прав українського робітництва. Відновлена УСДП намагалася згуртувати робітників-українців в автономних українських класових профспілках у Речі Посполитій. В.Старосольський брав участь у спільній нараді ЦК УСДП та Центральної Комісії Класових професійних спілок (КПС) 29 квітня 1929 р. у Львові. Учасники наради підтримали думку про необхідність побудови профспілок за класовою професійною ознакою та визначили умови перебування робітників української національності

в КПС (створення окремої Української професійної комісії, підпорядкованої Центральній комісії КПС, видання професійного органу українською мовою тощо)⁶⁴. Однак УСДП так і не спромоглася створити автономну українську структуру в рамках загальнопольських КПС.

Посилення відцентрових тенденцій в українському політичному таборі у 1930-х рр. підштовхнуло УСДП до більш тісної взаємодії з Польською партією соціалістичною (ППС). В.Старосольський став учасником спільної конференції УСДП і ППС 29 січня 1933 р. у Львові, на якій вперше у міжвоєнний період зібралися представники обох партій на найвищому рівні. Конференція ухвалила рішення про взаємодію УСДП і ППС у боротьбі проти націоналізму, фашизму і комунізму, водночас зафіксувала розбіжності в національному питанні. УСДП обстоювала принцип незалежності й соборності України, тоді як ППС виступала за територіальну автономію західноукраїнських земель у складі Речі Посполитої, хоч, правда, пепеесівці підтримали загалом ідею «самостійності й державної незалежності українського народу»⁶⁵. В.Старосольський як член ЦК підтримував взаємини з польськими соціалістами у другій половині 1930-х рр., що характеризувалися загостренням суперечностей між українськими партіями в умовах «нормалізації», проти якої виступили і УСДП, і ППС.

Отже, політична діяльність В.Старосольського наприкінці 1920 – у 1930-х рр. була нерозривно пов’язана з партією українських соціал-демократів. Він входив до складу Центрального Комітету УСДП на трьох партійних з’їздах (8–9 грудня 1928 р., 4 березня 1934 р., 17 жовтня 1937 р.)⁶⁶. Зокрема, на VIII партійному конгресі 17 жовтня 1937 р. у Львові В.Старосольський виголосив політичну доповідь. У ній говорилося, що УСДП була першою в Галичині партією, яка піднесла під час Української революції 1917–1920 рр. прapor «незалежної соціалістичної республіки». В.Старосольський вважав, що гострі міждержавні конфлікти могли бути розв’язані лише з поваленням капіталізму. На його думку,

ідеологія фашизму була створена «людьми здеградованими і без праці». Щодо Союзу Радянських Соціалістичних Республік, до складу якого входила радянська Україна, то доповідач заявляв, що це, по суті, «російська сталінська імперія». Він також закликав відірвати український робітничий рух від впливу клерикалізму та інтегрального націоналізму⁶⁷. Делегати VIII конгресу обрали В.Старосольського головою УСДП⁶⁸, що свідчило про його незаперечний авторитет у партії.

В.Старосольський відзначався інтелігентністю, демократизмом поглядів, ставився з повагою до діячів різних ідейних напрямків в українському таборі. Відомий суспільно-політичний діяч, багатолітній член ЦК УНДО Іван Кедрин згадував, що «на В.Старосольського ніхто не дивився як на якусь партійну людину, тільки як на інтелектуала, на людину великого формату»⁶⁹. За словами І.Кедрина, В.Старосольський «приятлював із Дмитром Левицьким, також за фахом адвокатом, який... був націонал-демократом, головою УНДО... часто бував у гостинному домі панства Левицьких...»⁷⁰. Як адвокат (член «Союзу українських адвокатів» та «Головної адвокатської палати у Варшаві»), В.Старосольський неодноразово виступав захисником на судових процесах УВО – ОУН, хоч партія, до якої він належав, відстоювала соціалістичну політику і критично ставилася до інтегрального українського націоналізму. Зокрема, В.Старосольський був адвокатом на гучному судовому процесі проти бойовиків ОУН Д.Данилишина та В.Біласа, звинувачених за напад на пошту в 1932 р.⁷¹

Попри велику зайнятість у громадських справах В.Старосольський завжди знаходив час для спілкування в сімейному колі, був батьком трьох дітей – синів Юрія та Ігоря, дочки Уляни, виховував їх у національному дусі (діти були членами «Пласту», отримали вищу освіту). Старший син Юрій згадував: «Коли увечері збирались усі вечеряти за великим, круглим дубовим столом у їdalnі... – то це була... сильно об’єднана, щаслива родина»⁷². Дружина В.Старосольського Дарія, викладач музики, дочка відомого галицького

сусільно-політичного діяча Володимира Шухевича, виявляла також інтерес до громадської діяльності. Вона редактувала часописи для українського жіноцтва «Мета» і «Наша мета» у Львові, була членом УСДП⁷³.

Прихід радянської влади в Західну Україну у вересні 1939 р. кардинально змінив життя сім'ї Старосольських, яка стала, як і мільйони інших невинних людей, жертвою партійно-тоталітарної системи. В.Старосольський чомусь не виїхав в еміграцію, хоч, безперечно, знов про сталінські репресії в радянській Україні. Деякий час він працював на посаді професора Львівського університету, але вже в кінці грудня 1939 р. був заарештований і невдовзі відправлений на заслання⁷⁴. Така ж доля спіткала його дружину Дарію та дітей, які після арешту в квітні 1940 р. були вивезені у Казахстан. Більше ніколи не судилося побачити їх В.Старосольському, який 25 лютого 1942 р. помер у тюрмі у далекому Сибіру в Маріїнську. Можна собі уявити трагізм ситуації, коли син Ігор зумів-таки домогтися від офіційної влади дозволу на побачення з батьком і приїхав до Маріїнська, де дізнався, що В.Старосольський напередодні помер. Поховали його у спільній могилі, навіть точно невідомо, де її місце знаходження⁷⁵.

ПРИМІТКИ

¹ Цит. за: Панок О. «Національне» та «соціальне» в політологічній концепції Володимира Старосольського // Відродження соціал-демократії в Україні: можливості і перспективи. – К., 1997. – С. 163.

² Друге віче української академічної молодіжі // Молода Україна. – 1900. – № 8. – С. 308.

³ Жерноклеєв О. Національна ідея «Молодої України» (1900–1903) // Галичина. – 1997. – № 1. – С. 31.

⁴ Від редакції // Молода Україна. – 1900. – № 1. – С. 1–2.

⁵ Темницький В. Сецесія з Львівського університета // Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – Львів, 1908. – С. 67.

⁶ Див.: Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918). – К., 2000. – С. 60, 65.

⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 309, оп. 1, спр. 2472. – Арк. 19.

⁸ Там само. – Арк. 16 зв.

⁹ Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890–1919. – Warszawa, 1983. – S. 452.

¹⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 387, оп. 1, спр. 43. – Арк. 24–27.

¹¹ Земля і воля. – 1907. – 1 березня, 22 червня.

¹² Там само. – 5 квітня.

¹³ Там само. – 28 березня.

¹⁴ Там само. – 22 червня, 27 червня.

¹⁵ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 350, оп. 1, спр. 2933. – Арк. 22–23.

¹⁶ Земля і воля. – 1907. – 1 травня.

¹⁷ Там само. – 15 травня.

¹⁸ Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів, 1911.

¹⁹ Діло. – 1912. – 17 червня.

²⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2258. – Арк. 87–88.

²¹ Там само. – Ф. 387, оп. 1, спр. 41. – Арк. 27.

²² Літературно-науковий вістник. – 1913. – Т. 62. – Кн. 6. – С. 555, 556.

²³ Старосольський В. Ще в справі «орієнтацій» // Шляхи. – 1916. – № 9–10. – С. 336–338.

²⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2395. – Арк. 3 зв.

²⁵ Там само. – Спр. 1415. – Арк. 56, 57.

²⁶ За волю України. Історичний збірник УСС. – Нью-Йорк, 1967. – С. 445.

²⁷ Вперед. – 1918. – 27 листопада.

²⁸ Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 87.

²⁹ Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 років // Галичина. – 1998. – № 1(2). – С. 49.

³⁰ Вперед. – 1919. – 25 жовтня.

³¹ Доценко О. Літопис Української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917–1923. – К.-Львів, 1923. – Т. 2, кн. 4. – С. 78.

- ³² Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. – Т. 210. – С. 90.
- ³³ Доценко О. Літопис Української революції... – Львів, 1924. – Т. 2, кн. 5. – С. 57.
- ³⁴ Вперед. – 1919. – 24 грудня.
- ³⁵ Там само. – 1920. – 28 січня.
- ³⁶ Słowo polskie. – 1920. – 26 kwietnia.
- ³⁷ Вперед. – 1920. – 12 березня; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1942. – Т. 2. – С. 197.
- ³⁸ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Львів, 2000. – Т. 9. – С. 3419.
- ³⁹ Володимир Старосольський. 1878–1842. Записки НТШ. – Т. 210. – С. 104.
- ⁴⁰ Там само. – С. 105.
- ⁴¹ Старосольський Володимир // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 3033.
- ⁴² Назарук О. До історії революційного часу на Україні. Українські політичні партії, їх союзи і теорії. – Вінниця, 1924. – С. 15.
- ⁴³ Панок О. Назв. стаття. – С. 161, 162.
- ⁴⁴ Старосольський В. Теорія нації // Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. – Т. 210. – С. 315, 316.
- ⁴⁵ Панок О. Назв. стаття. – С. 162.
- ⁴⁶ Райківський І.Я. Ліворадикальна еволюція УСДП // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 2. – С. 113, 114.
- ⁴⁷ Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. – Т. 210. – С. 106.
- ⁴⁸ Державний архів Львівської області. – Ф. 121, оп. 2, спр. 190. – Арк. 3; Вперед. – 1928. – 22 січня.
- ⁴⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 5.
- ⁵⁰ V конгрес // Вперед. – 1929. – 20 січня.
- ⁵¹ ЦДАГОУ. – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 9.
- ⁵² Громадський голос. – 1934. – 17 березня; Sprawy narodowościowe. – 1934. – № 2–3. – S. 246.
- ⁵³ ЦДАГОУ. – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 14.
- ⁵⁴ До співпраці! // Діло. – 1929. – 30 листопада.

Лідери західноукраїнської соціал-демократії

- ⁵⁵ Солідарний голос політичних партій про події в краю // Діло. – 1930. – 1 жовтня.
- ⁵⁶ Громадський голос. – 1935. – 5 січня.
- ⁵⁷ Там само. – 1934. – 20 січня.
- ⁵⁸ Діло. – 1935. – 25 січня.
- ⁵⁹ Старосольський В. «Шириться дефетизм, дезорієнтація, відворот від політики...» // Там само. – 1937. – 29 липня.
- ⁶⁰ Швагулляк М. Партийні поділі і загальнонаціональні інтереси. Проблеми політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939 рр.) // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 81.
- ⁶¹ З партійного руху // Робітничий голос. – 1938. – вересень. – С. 3.
- ⁶² Заява // Діло. – 1938. – 20 листопада.
- ⁶³ Archiwum akt nowych w Warszawie, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. – Sygn. 970. – S. 97.
- ⁶⁴ Sprawy narodowościowe. – 1929. – № 3–4. – S. 482.
- ⁶⁵ Львівська конференція // Вперед. – 1933. – травень.
- ⁶⁶ Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 2, оп. 1, спр. 1066. – Арк. 1, 2.
- ⁶⁷ Там само. – Спр. 1486. – Арк. 1, 2.
- ⁶⁸ Sprawy narodowościowe. – 1937. – № 4–5. – S. 439.
- ⁶⁹ Кедрин І. Володимир Старосольський (У 100-річчя народин) // Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. – Т. 210. – С. 389.
- ⁷⁰ Там само. – С. 391.
- ⁷¹ Промови, листи Володимира Старосольського // Там само. – С. 333.
- ⁷² Старосольський Ю. Шляхами предків // Там само. – С. 109, 110.
- ⁷³ Енциклопедія Українознавства. – Т. 8. – С. 3032.
- ⁷⁴ Старосольська У. «Ave Caesar, Morituri Te Salutant» // Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. – Т. 210. – С. 129.
- ⁷⁵ Там само. – С. 149, 150.

У Віденській гімназії вчителем художньої кольорової пластики був Г.Левицький, а Донецько Ф.Левицький. Навчання відбувалося з 1890 по 1895 роки. У 1895 році він вступив до Львівського університету, вивчаючи філософію та філологію. У 1899 році він отримав ступінь магістра філософії та філології. У 1900 році він отримав ступінь магістра філософії та філології. У 1901 році він отримав ступінь магістра філософії та філології.

ВОЛОДИМИР ТЕМНИЦЬКИЙ

Володимир Темницький (1879–1938) – один із найвидатніших діячів не лише соціал-демократії, а й взагалі суспільно-політичного руху в Західній Україні першої половини ХХ ст. Він упродовж багатьох років очолював УСДП, понад тридцять років як соціал-демократ присвятив боротьбі за національні та соціальні інтереси українських робітничих мас. Під час Української революції 1917–1920 рр. В.Темницький брав активну участь у державотворчих процесах у Західно-Українській Народній Республіці, входив до складу урядів Української Народної Республіки.

Володимир Темницький народився 14 липня 1879 р. у с. Хлопівці Гусятинського повіту на Тернопільщині, в Галичині, що перебувала тоді у складі Австро-Угорської монархії, в сім'ї греко-католицького священика¹. Навчався спочатку в Коломийській гімназії, яку змушений був залишити через своє захоплення прогресивною літературою, і згодом перебрався до Золочева, де у гімназії заснував гурток-читальню для учнів, організовував серед них обговорення рефератів і дискусії. Протягом трьох років В.Темницький був головою цього гуртка². Після закінчення гімназії він вступив на правничий факультет Львівського університету.

Активну громадсько-політичну діяльність В.Темницький розпочав уже в студентські роки. Він став одним із засновників українського студентського об'єднання «Молода Україна» та однайменного щомісячного журналу для молоді. Після першого віча всіх українських студентів вищих навчальних закладів Австрії, яке відбулося 13 липня 1899 р. у Львові і започаткувало боротьбу за український університет, восени того ж року В.Темницький разом з О.Грабовським, В.Старосольським, Є.Косевичем, Л.Цегельським, А.Крушельницьким та С.Горуком увійшов до складу редакційного комітету часопису «Молода Україна», що виходив у Львові в 1900–1903 рр.³ Погляди його видавців були чітко задекларовані в редакційній передовій статті першого номера: «Стягом, що під ним спішилимо у бій за наші ідеали, є для нас одно велике слово: УКРАЇНА... Наша національна ідея, се не само питання мови, не само питання етнографічної відрубності, се питання політичної независимості, питання потреб поневолених верств нашого народу, повної соціальної справедливості... Політична воля, економічна рівність та соціальна справедливість, се прикмети нашої національної ідеї»⁴.

Безпосередньо перед Тимницького належали щонайменше сім публікацій першого річника журналу. «Каноном політичної віри» для цього покоління молоді стала «Україна irredenta» Ю.Бачинського⁵. Загалом в ідеології «Молодої України» національно-державницькі постулати і гасла тісно перепліталися з соціальними, а її лідери перебували під помітним впливом галицько-української соціал-демократії⁶.

Разом з іншими молодоукраїнцями В.Темницький був одним з організаторів другого віча всіх українських студентів австрійських вузів, що проходило у Львові 14 липня 1900 р. за участю близько п'ятисот студентів, а також провідних галицько-українських політиків Ю.Романчука, М.Павлика, В.Охримовича, М.Ганкевича та ін. Резолюції віча містили вимоги створення української держави в етнографічних кордонах і боротьби за усунення на її території соціальної нерівності та експлуатації, а серед першорядних домагань –

відкриття українського університету у Львові. У своїй промові, що завершувала віче, В.Темницький, виступаючи як речник українських студентів Львівського університету, вказав на провідну роль презентованої ним групи в ініціюванні й організації віча, а також зазначив, що це було зроблено «задля задемонстровання наших національних змагань та ясного заманіфестовання ірредентичних ідей українського народу»⁷.

Відсутність позитивних зрушень в університетському питанні спонукала молодь 19 листопада 1901 р. скликати у Львові чергове віче у справі заснування українського університету. Після його завершення студенти пройшли вулицями міста, співаючи «Ще не вмерла Україна» і «Не пора». За рішенням віча В.Темницький у складі делегації з чотирьох студентів їздив до Відня, де був прийнятий міністром освіти і представив йому вимоги українського студентства⁸. Тим часом за організацію масових студентських виступів його разом з Є.Косевичем було виключено з Львівського університету без права поновлення⁹, і він змушений був продовжувати навчання в університетах Krakova і Відня. Навчаючись у Відні, В.Темницький очолював там українське студентське товариство «Січ»¹⁰.

Після невдалої спроби виходу українських студентів з Львівського університету (1902) та припинення випуску в світ «Молодої України» переважна більшість колишніх молодоукраїнців влилася до лав УСДП Галичини й Буковини – легальної реформістської партії, що була автономною секцією у складі федераційної Соціал-демократичної робітничої партії Австрії і діяла на базі її програми. Так, уже на I з'їзді УСДП 21–22 березня 1903 р. у Львові активну участь у дискусіях взяли В.Старосольський і Т.Мелень¹¹. В.Темницький, який перебував тоді у Відні, надіслав вітальну телеграму, оголошенню на з'їзді¹².

Прихід до партії радикально налаштованих лідерів студентського руху змінив розстановку сил усередині УСДП, призвів до появи її «молодого» крила, що поставило собі за мету звільнити партію з-під впливу польської соціал-демо-

кратії, перетворити її на самостійну, впливову політичну силу. «Молоді» були незадоволені тим, що «старі» лідери-засновники УСДП (М.Ганкевич, С.Вітик та ін.) працювали одночасно і в Польській партії соціал-демократичної Галичини і Сілезії (ППСД), тим часом як українська партія існувала здебільшого формально, в її розвитку в 1903–1904 рр. спостерігався застій¹³. Активізація «молодих» співпала в часі з радикалізацією суспільних настроїв, піднесенням робітничого руху в період 1905–1907 рр.

В.Левинський, Л.Ганкевич, П.Буняк та інші «молоді» виступили за кардинальну зміну тактики, активну роботу з організації українського робітництва, припинення його полонізації під егідою ППСД. До цього крила належав і В.Темницький. Так, у листі до А.Шмігельського (майбутнього єдиного соціалістичного посла галицького крайового сейму) від 10 березня 1907 р. він інформував його про появу в партії «нового напряму», квінтесенцією якого є «змагання до самостійності, до окремішності організації, до відлучення від польської партії і до поставлення укр[айнської] соц[іал]-дем[ократичної] партії як партії окремої і на ділі, а не лиш у словах рівнорядної з нинішніми австрійськими, передусім з пол[ьською]»¹⁴. Сам В.Темницький, як про це повідомлялося у листі, разом з братом Омеляном, а також Мирославом Січинським у 1906 р. розвинули активну соціал-демократичну агітацію в Гусятинському повіті Тернопільщини і в результаті «розворушили сильно сі два округи (судові округи Гусятин і Копичинці. – О.Ж., І.Р.) і з'єднали собі такі симпатії та послух серед мужиків, що нам безуслівно вірять і за нашим покликом усюди ідуть», і хоч не встигли створити повітову партійну організацію, «все-таки партію соц[іал]-дем[ократичну]... сильно спопуляризували серед населення та розбудили гарячі симпатії до соціалізму»¹⁵.

14–15 березня 1909 р. у Львові відбувся III з'їзд УСДП, в роботі якого В.Темницький уперше взяв активну участь. Він виступив у дискусії з питання організаційної роботи і внес резолюцію, що передбачала створення крайового

культурно-освітнього товариства «Воля», надання йому видавничих функцій і публікацію популярної брошури про фахову організацію сільськогосподарських робітників¹⁶. Резолюція була ухвалена з'їздом, а Темницького обрано до складу ширшого заряду (виконавчого комітету) УСДП¹⁷.

У подіях, що привели до розколу УСДП, В.Темницький, судячи з усього, безпосередньої і активної участі не брав. Він не згадується серед учасників дискусій на січневій 1911 р. партконференції, немає його і в списках поіменного голосування по резолюціях IV з'їзду УСДП (грудень 1911 р.), що завершився остаточним розколом партії. Він у числі лідерів «молодих» (разом із В.Левинським, П.Буняком, Ю.Бачинським, А.Чернецьким та ін.) підписав відозву «До українських робітників», яка була опублікована практично відразу після з'їзду і роз'яснювала позицію «молодих» щодо розколу¹⁸.

Уже в умовах фактичного розколу в партії В.Темницький у травні-червні 1911 р. спробував свої сили у виборчій кампанії до австрійського парламенту. Він був кандидатом від УСДП по виборчому округу № 70 (Скалат – Підволосіськ – Гусятин)¹⁹. Основним його конкурентом по округу був відомий і популярний серед населення діяч, посол попереднього скликання, націонал-демократ М.Петрицький. Попри це «молоді» покладали великі сподівання на мандат В.Темницького, оскільки шанси решти представників їхної фракції оцінювалися як значно гірші, а результати виборів могли суттєво вплинути на співвідношення сил у внутріпартійній боротьбі²⁰. Однак внаслідок гострої нестачі сил і засобів, неспроможності знайти порозуміння і консолідуватися з іншими українськими політичними силами УСДП загалом ці вибори програла. Не пройшов жоден кандидат від «молодих», а В.Темницький здобув найменшу кількість голосів серед кандидатів УСДП в Галичині²¹. Єдиним українським соціал-демократом у парламенті став тоді С.Вітик.

У 1913–1914 рр. В.Темницький, як найменш безпосередньо заангажований у внутріпартійній боротьбі, відіграв одну

з провідних ролей в організації переговорів між фракціями та відновленні єдності в УСДП²². Імовірно, що саме як компромісну, до певної міри, фігуру і водночас молоду, енергійну і перспективну людину на V (об'єднавчому) з'їзді УСДП 1–2 березня 1914 р. тридцятип'ятирічного В.Темницького було обрано головою партії²³.

В умовах назрівання світового воєнного конфлікту В.Темницький взяв активну участь в організації українських воєнізованих формувань, що за відповідних обставин могли б стати зародком національної армії. Зокрема, коли у березні 1913 р. у Львові було створене перше військове товариство «Січові стрільці», очолене В.Старосольським, В.Темницького було обрано до керівництва товариства як скарбника²⁴.

З початком Першої світової війни В.Темницький разом з іншими представниками УСДП увійшов до складу Головної (з травня 1915 р. – Загальної) Української Ради та Української бойової управи²⁵. До кінця серпня 1914 р. він перебував у Львові, потім перед загрозою російського наступу пішов із легіоном УСС на Закарпаття, а з початком зими осів у Відні²⁶.

Окреслюючи позицію партії щодо війни та причини її виступу на боці Австро-Угорщини, В.Темницький у статті «Українська соціал-демократична партія і війна» писав: «УСДП Австрії вважає війну проти Росії не лише війною в обороні прав і свобод, якими тішиться український народ в Галичині, але й війною висвобождення мільйонів українського народа з-під російського гніту і неволі». На його переконання, що «війна середньоєвропейських народів проти реакції царського деспотизму», проти віджилої форми правління, «опертої на придавленню міліонових людових мас і на поневоленню народностей». Підсумовуючи, він зазначав: «Бажаємо, щоб на руїнах царської імперії, на розвалинах тюрми народів повстали вольні людові республіки, самостійні і незалежні: українська, великоруська, польська і т. д.»²⁷. УСС він характеризував як «національну міліцію», в організації якої партія принципово взяла активну участь²⁸.

Під час війни В.Темницький, як і переважна більшість інших лідерів галицько-української соціал-демократії, тісно співпрацював із Союзом визволення України (СВУ). Вісник СВУ регулярно публікував його статті й замітки, політичні огляди закордонних новин, репортажі з місць тощо²⁹. У polemіці, яка виникла між українськими соціал-демократами в еміграції з приводу ставлення до СВУ, В.Темницький рішуче став на бік останнього. Висловлюючи одностайну думку всіх провідників УСДП, що перебували на той час у Відні, він писав Л.Юркевичу, що робота СВУ, хоч і «йде вправді при помочі австрійського правительства, але в хосен тільки ідеї самостійності України»³⁰.

Початок Української революції 1917–1920 рр. створив нову суспільно-політичну ситуацію на українських землях, зумовив зміну позиції УСДП щодо війни. Очолювана В.Темницьким партія виступила за якнайскоріше укладення миру без анексій і контрибуцій та демократичні перетворення в державах, до складу яких входили українські території. Навесні 1917 р. УСДП вирішила взяти участь у Стокгольмському мирному соціалістичному конгресі, підготовку якого здійснював так званий Голландсько-скандинавський комітет. 14 червня В.Темницький взяв участь у попередніх нарадах комітету з делегаціями ряду соціал-демократичних партій у Стокгольмі, в ході яких від імені УСДП висловився за «найскоріше заключення миру без анексій та воєнних контрибуцій», причому передумовою тривкого миру партія вважала «справедливу розв'язку національного питання», яка могла бути здійснена «дорогою права на самоозначення кожного народу й дорогою політичної та господарської національно-територіальної автономії». У поширеному ним меморіалі про позицію УСДП з цих питань підкреслювалося, що «з'єднення всіх українських областей в одноцільний під політичним і господарським оглядом автономний державний організм є на тезпер остаточною ціллю української національної політики»³¹.

На першому етапі партія вимагала, як мінімум, «повної політично-господарської, національно-територіальної авто-

номії» українців у межах Австро-Угорщини, для чого ці країни мали бути перетворені у «федеративні держави автономних і рівноправних народів». Територіальні розмежування повинні були б здійснюватися за етнографічним принципом, з приводу чого партія рішуче відкинула можливість входження Галичини, Холмщини чи Підляшшя до складу майбутньої польської держави і висловилася за її відбудову виключно в етнографічних кордонах³². Документ містив також вимогу створення окремої української секції на конгресах Інтернаціоналу і в Міжнародному соціалістичному бюро, про що були розіслані звернення до всіх партій Другого Інтернаціоналу³³. В.Темницький уклав попередні домовленості про підтримку цієї вимоги рядом делегацій у Стокгольмі (німецькою, російською, чеською). Водночас голова УСДП звернувся з відкритим листом до Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів, у якому він вітав демократичну революцію в Росії і висловив переконання, що революція незабаром перетворить імперію у «союз свободних, рівноправних, незалежних народів»³⁴.

Діяльність В.Темницького стала предметом обговорення на конференції УСДП, що відбулась у Відні 5–6 серпня 1917 р. Конференції передував неприємний інцидент. Віденська організація УСДП надіслала голові Української парламентської репрезентації (УПР) Ю.Романчуку листа із заявою про те, що вона не визнає В.Темницького головою партії. Про це ж було повідомлено всі національні секції СДРПА. Головним «гріхом», який ставився у провину Темницькому, була його робота в австрійському міністерстві закордонних справ, що, на думку частини членів партії, означало втрату ним політичного обличчя і перетворення на «мужа довір’я» уряду³⁵. На конференції В.Темницький спростував усі закиди і пояснив, що його посада в МЗС не є політичною, а пов’язана з перекладами матеріалів українських та інших часописів про українську справу. Разом з тим він висловив готовність скласти з себе повноваження голови партії. В результаті бурхливої дискусії конференція не прийняла відставки, більше того,

одностайно і цілковито схвалила політичну позицію та діяльність В.Темницького на посаді голови партії та обрала його і М.Ганкевича делегатами на Стокгольмський конгрес Інтернаціоналу, намічений на вересень того ж року³⁶. Щоправда, через ряд причин цей конгрес так і не відбувся.

29–30 серпня 1917 р. у Відні В.Темницький представляв УСДП на конференції соціал-демократичних партій Австро-Угорщини, Німеччини і Болгарії за участю всіх національних секцій СДРПА, окрім ППСД. У своєму виступі він висловився за припинення війни, а також за створення окремої української секції в Інтернаціоналі. Загалом всі партії-учасниці конференції виступили за негайний мир без анексій і контрибуцій та перебудову Австро-Угорщини на демократичних засадах³⁷.

Як представант галицько-української соціал-демократії, В.Темницький виступав і на з'їзді представників усіх українських політичних партій у Львові, скликаному УПР 25 березня 1918 р. в умовах поглиблення процесів дезінтеграції Австро-Угорщини і загострення українсько-польського протистояння в краї. Він висунув вимогу «перебудови цілої Австро-Угорщини у федерацію окремих національних держав»³⁸, однак не погодився на створення єдиної надпартійної структури, спільної з іншими українськими партіями, мотивуючи це глибиною ідеологічних протиріч між ними³⁹.

Бачення українськими соціал-демократами майбутнього західноукраїнських земель знайшло своє відображення в політичних гаслах, під якими УСДП відзначала Першотравневі свята 1918 р. Партія закликала робітників «висловити привіл самостійній Україні» і «домагання свободи і рівноправності українського народа в Австро-Угорщині». «А се наступить лише тоді, коли Австро-Угорщина буде перебудована на основі права самоозначення народів, коли буде перемінена в союз вільних національних держав, в котрім українські землі – Галичини, Буковини та північної Угорщини (Закарпаття. – О.Ж., I.Р.) будуть з'єдинені в українську державу», – відзначалося у зверненні з нагоди Першого травня, підписаному за керівництво УСДП В.Темницьким і П.Буняком⁴⁰.

Пізніше позиція соціал-демократів щодо державно-правового статусу західноукраїнських земель зазнала суттєвих змін: напередодні листопадових подій 1918 р. у Львові та створення ЗУНР УСДП виступила за негайну злуку з Наддніпрянською Україною. Проте В.Темницький на той момент вже фактично відійшов від керівництва партією. 23 червня 1918 р. на конференції УСДП у Львові він передав обов'язки голови партії О.Крупі, мотивуючи це своїм постійним проживанням у Відні⁴¹.Хоча формально він залишився головою партії, оскільки відповідні зміни в екзекутиві за статутом були прогативою партійного з'їзду.

В.Темницький підтримав проголошення на уламках Австро-Угорської монархії Західно-Української Народної Республіки. Однак вже на початку листопада 1918 р. ЗУНР була втягнута у кривавий польсько-український конфлікт, який поділив партію українських соціал-демократів на дві частини: одна з них діяла на території, підконтрольній уряду ЗУНР, інша – під польською окупацією. Л.Ганкевич стверджував, що УСДП, «хоч розбита була тодішнimi стратегічними лініями на два табори, які не могли бути в злущі, все ж таки проявляла замітну діяльність і брала живу участь в будуванні нашої державності... докладаючи всіх зусиль, щоби на Україні був заведений справжній демократичний мир і порядок»⁴².

Як голова УСДП, В.Темницький взяв активну участь у парламентській діяльності партії, входив до соціал-демократичної фракції в Українській національній раді (УНРаді). Фракція УСДП налічувала півтора десятка осіб серед близько 160 депутатів (две третини з них становили націонал-демократи). Члени УНРДП очолювали перший (К.Левицький) та другий (С.Голубович) уряди ЗУНР, по суті, націонал-демократи визначали політичну лінію новоствореної держави. УСДП виявила поступливість і вміння йти на компроміс у процесі формування органів державної влади. Зокрема, представник УСДП А.Чернецький увійшов до складу першого уряду ЗУНР. Однак після Акту злуки ЗУНР і УНР в січні 1919 р.

соціал-демократи стали в опозицію до галицьких урядових чинників⁴³.

Всупереч прийнятому УНРадою рішенню, УСДП дотримувалася централізаційної концепції злукі, вимагала ліквідації автономних структур влади Західної Області УНР (ЗОУНР). В.Темницький відкрито заявив на засіданні УНРади 28 березня 1919 р.: «Наша політика мусить йти на ліво, на ліво і ще раз на ліво»⁴⁴. Соціал-демократична фракція виступала за проведення більш лівої, соціалістичної політики, домагалася створення єдиного соціалістичного уряду в Україні.

Політичний курс УСДП визначила партійна конференція 28–29 березня 1919 р. у Станіславі. В.Темницький виступив на конференції з доповідю про стратегію зовнішньої і внутрішньої політики. Суть політичного моменту, на його думку, полягала у боротьбі «двох світів»: світу «капіталізму й імперіалізму зі світом демократії». Перший з них представляла Антанта, а другий – соціалістичні держави Сходу Європи. Доповідач підтримав «тріумфальний похід демократичного, визвольного руху й соціальної революції» і вказав на неможливість «входити у воєнний союз з Антантою проти большевиків». З іншого боку, він вважав, що російський більшовизм «під покришкою насаджування соціалізму ограблює Україну», а тому поставив вимогу «припинення війни проти большевиків на основі визнання повної самостійності та суверенности Української Народної Республіки». В.Темницький засудив орієнтацію уряду ЗОУНР «виключно на Антанту». Було сказано, що уряд С.Голубовича «не йде... по лінії інтересів робочих мас»⁴⁵.

Учасники конференції прийняли ухвалу про необхідність негайного проведення реформ у соціалістичному напрямку і підписання мирної угоди з урядом радянської Росії на засадах визнання незалежності УНР. Подальші події засвідчили нереальність цієї вимоги, бо російські більшовики, виступаючи під гаслом «диктатури пролетаріату», всесвітньої соціалістичної революції, не зиралися визнавати українську державність. На конференції було розроблено програму боротьби

за прихід до влади лівих сил на ґрунті парламентської демократії. Очевидно, В.Темницький був одним з ініціаторів прийняття відповідних рішень конференції.

Соціал-демократи захопили ініціативу на Селянсько-робітничому з'їзді 30–31 березня 1919 р. у Станіславі. З'їзд був скликаний керівництвом Селянсько-робітничого союзу (СРС) – легальної опозиційної до уряду ЗОУНР організації. В.Темницький взяв участь у засіданні з'їзду і виступив з промовою, що «день з'їзду – це день збратаання міста з селом». Він піддав гострій критиці діяльність УНРади і Державного секретаріату ЗОУНР, котра, на його думку, «не йде по інтересам українських трудових мас». Під оплески присутніх В.Темницький заявив: «Ми не є проти переговорів з Антантою, але протестуємо, щоби українські війська кровавились за її інтереси»⁴⁶.

На з'їзді перемогла поміркована лінія соціал-демократів, ідеологом якої виступав В.Темницький. Делегати зайніли компромісну позицію в національному питанні, вимагаючи кооптації представників СРС до парламенту, водночас під тиском ліворадикальних елементів було ухвалено резолюцію із закликом до створення єдиного пролетарського фронту. УНРада відхилила домагання з'їзду СРС, незважаючи на підтримку їх соціал-демократичною фракцією.

Після січня 1919 р. повної злукі держави та уніфікації державного апарату так і не відбулося. УНРада зберегла свої повноваження на території ЗОУНР до скликання Всеукраїнських установчих зборів, що через воєнні дії (агресію Польщі, радянської Росії і Добровольчої армії генерала А.Денікіна) не вдалося зробити, в державі далі існували два уряди, дві політики. За цих обставин В.Темницький підтримав діяльність Директорії, був віце-міністром закордонних справ у першому уряді УНР на чолі з В.Чехівським⁴⁷. У квітні 1919 р. він став міністром закордонних справ уряду УНР під проводом Б.Мартоса⁴⁸. Пізніше згадував, що потрапив «у соціалістичний кабінет міністрів Бориса Мартоса... ніби біблійний Пилат у християнське «вірую»...». На першотравневому мітингу

в 1919 р. у Рівному В.Темницький заявив, що «завданням соціалістичного кабінету міністрів, до якого маю честь належати, буде побудувати вольну, незалежну соціалістичну українську республіку без хлопа і без пана»⁴⁹. В.Темницький висловлював критичні оцінки аграрного закону УНР, ухваленого в 1919 р. На засіданні УНРади 4 квітня 1919 р. він заявив, що закон Директорії не змінив відносин власності на селі у дійсно соціалістичному напрямку⁵⁰. «В характері міністра закордонних справ УНР я вибрався при кінці мая 1919 р. через Станиславів за границю, – писав В.Темницький у листі Л.Ганкевичу в кінці 1921 р. – Саме тоді розпочалася була оfenзива Галлера і не було вже іншої дороги як пішком через Карпати»⁵¹.

Наприкінці 1919 р. дійшло до розриву між урядами УНР і ЗУНР, а невдовзі Українська революція остаточно зазнала поразки: на Західній Україні було встановлено польський окупаційний режим, а на Наддніпрянщині – більшовицьку владу. Перебуваючи на початку 1920-х рр. в еміграції, В.Темницький опинився поза партійною організацією УСДП. Восстаннє він взяв участь у партійній конференції УСДП 3–4 липня 1920 р. у Львові. Виступаючи з політичною доповіддю, В.Темницький переконував делегатів, що «одноцільний соціалістичний фронт буде скоро утворений»⁵². У політичній резолюції, що була ухвалена на основі його доповіді, підкреслювалося: «Соціалістична Українська республіка не може мати нічого спільногого з державними плянами тих націоналістичних та шовіністичних кругів, які бажають будувати Українську державу на взір теперішніх капіталістично-імперіалістичних держав...»⁵³

В.Темницький із-за кордону підтримував стосунки зі своїми партійними товаришами. Так, у листі до В.Старосольського в травні 1921 р. він писав: «Я хотів би в найближчім часі перенестися на постійний побут у Львів, але годі найти мешкання». Повернення до Галичини вважав обов'язковим «не тільки для себе, але і для партії, бо без того я не годен буду сповнити партійної служби»⁵⁴. Крім нього, з різних причин

не брали участі в політичному житті УСДП відомі й заслужені в минулому соціал-демократи В.Старосольський, О.Безпалко, С.Вітик, Микола і Лев Ганкевичі та ін. Під тиском рядових членів знизу, що масово вступали в партію, будучи симпатиками радянської України, відбулась ліворадикальна еволюція УСДП. 18 березня 1923 р. на VI партійному з'їзді УСДП відкрито перейшла на комуністичні позиції, що стало причиною заборони її польською владою в січні 1924 р.

В.Темницький повернувся до краю в 1922 р. (як гість був присутній на засіданні Головної управи УСДП 11 березня 1923 р.)⁵⁵, але внаслідок ліворадикальної еволюції УСДП на деякий час відійшов від активної партійно-політичної діяльності. Він зіткнувся з серйозними матеріальними проблемами. Про це, зокрема, довідуємося з його листа до Л.Ганкевича в квітні 1925 р. «Не могу чи ніде найти як-так платної посади, аби мож було жити з родиною, я рішив відвезти жінку з дітьми на село до родини, а сам живучи... в Станиславові, відбути судову практику, – писав В.Темницький. – У мене вже гостює матеріальна нужда. Просто їсти вже не стає!» І з болем додавав: «Найгірше, що виглядів ні надії нема ніякої...»⁵⁶

Незважаючи на матеріальні нестачки, В.Темницький взяв активну участь у заходах колишнього керівництва УСДП щодо відбудови партії. Зусилля було спрямовано на просвітницьку діяльність у робітничому середовищі шляхом заснування культурно-освітнього товариства «Робітнича громада» (статут затверджено в кінці 1925 р.) і газети «Вперед!» (виходила з 1926 р.). В.Темницький увійшов до складу ради «Робітничої громади» на першій конференції товариства, що відбулася 5 березня 1927 р. у Львові⁵⁷. Просвітницька робота серед українського робітництва дала можливість розширити соціальну базу української соціал-демократії. Напередодні парламентських виборів 1928 р. у Польщі засновано Українську соціалістичну групу (УСГ) «Вперед», що виступила як політична організація.

В.Темницький проголосив доповідь «Сучасне політичне становище і завдання українського пролетаріату» на політичній

конференції робітництва 5 грудня 1927 р. у Львові, яка прийняла ухвалу про створення УСГ «Вперед». На думку В.Темницького, українське робітництво було «зdezорієнтоване, позбавлене проводу» і тому «попадає в чужі табори, в яких затрачує своє класове обличчя». Відповідно до цього, він закликав «створити самостійну політичну партію українського пролетаріату», платформа якої вже обґрунтована у газеті «Вперед!». Делегати одностайно підтримали думку В.Темницького, ухваливши резолюцію про створення партії українського пролетаріату, котра до скликання «конгресу, який вирішить справу програми, виступатиме під фірмою УСГ «Вперед!»⁵⁸. В.Темницького обрали до складу управи нової партії (крім нього, туди увійшли В.Старосольський, Л.Ганкевич, І.Кvasниця, П.Буняк і голова І.Жовнір)⁵⁹.

В.Темницький був делегатом Українського соціалістичного конгресу 8–9 грудня 1928 р. у Львові, який остаточно завершив ідейно-організаційну віdbudovу УСДП. Виступаючи на конгресі з основною доповіддю «Проект програми і організаційного статуту», він різко засудив політику більшовиків, стверджуючи, що шляхом насилля «не можна насадити нового ладу», «на Радянщині до справжнього соціалізму дуже далеко. Там тільки капіталістичний лад в своїх початках». Підкреслювалося, що комуністи вели до розбиття робітничого руху в Галичині, «не створили нової масової партії, тільки розбили нашу» (малися на увазі події 1923–1924 рр. – О.Ж., I.P.). Водночас В.Темницький вбачав в УСРР основу для будівництва української державності, виступив «проти усякої інтервенції на радянській Україні з якого-небудь боку».

Особливу увагу В.Темницький звернув на питання практичної політики УСДП. Доповідач заявив, що, хоч галицьке суспільство ще не визріло для соціалізму, відновлена партія повинна «ширити організацію, скуплення, підготовку» для реалізації високого соціалістичного ідеалу. На думку В.Темницького, ідея створення одноцілого національного фронту ставила українське робітництво «на службу капіталістично-клерикальній реакції», водночас було визнано «деякі спільні

інтереси» в українському політичному таборі, що робило можливим об'єднання УСДП з іншими національно-державницькими партіями на загальнонаціональній платформі. Найбільш «бульчим» питанням політики УСДП він вважав проблему «відношення до соціалістичних партій інших народів». Однак УСДП «як партія класова» мусить «порозуміватися з іншими соціалістичними партіями». Доповідач закликав до приєднання української соціал-демократії в Галичині до міжнародного робітничого руху⁶⁰.

Виступаючи на другий день конгресу, В.Темницький підвів підсумки тривалої дискусії. «Нам Україна (радянська. – О.Ж., I.P.) дорога, і критикуємо, що треба, аби там по-правити соціалізм, – стверджував він. – ...Там справжнього соціалізму нема, а лише в назві... не лише повалено старий лад револьверами, але заведено ними новий лад. А це належало завести, як казав Маркс, еволюційно»⁶¹. Отже, В.Темницький став одним з ініціаторів і найбільш активних учасників партійного з'їзду, на якому було відновлено УСДП. Він критично ставився до більшовицької влади в Україні, водночас мав певні радянофільські ілюзії. Це виявилося, зокрема, у підтримці ним політичної резолюції, що була одностайно ухвалена делегатами з'їзду. «Обстоючи принцип самостійної, соціалістичної, соборної української республіки, не погоджуючись з централістичними зусиллями і диктатом Москви, – зазначалося в резолюції, – український пролетаріят мусить стояти в обороні радянської України, вважаючи, що її упадок погрожує поворотом до влади чорної реакції, яка не побоїться вернути до давніх царських метод супроти українського народу»⁶².

Політична біографія В.Темницького наприкінці 1920 – у 1930-х рр. була тісно пов’язана з партією українських соціал-демократів. На партійному з’їзді 1928 р. він увійшов до складу Центрального комітету (ЦК) УСДП⁶³. Відновлена УСДП зайняла місце у лівоцентристському спектрі національно-державницького табору, обстоювала національну ідею, а боротьбу за незалежність і соборність українського народу поєднувала

з пропагандою соціалістичних ідей у дусі марксизму. VII партійний конгрес 4 березня 1934 р. у Львові одностайно прийняв ухвалу про вступ УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу (PCI), що свідчило про підтримку партією міжнародного соціалістичного руху. На конгресі В.Темницького повторно обрано до складу ЦК УСДП⁶⁴.

В.Темницький як кандидат від УСДП брав участь у виборчій кампанії до польського сейму 1928 р. по округу № 53 (м. Станіслав)*. УСДП сформувала на виборах спільно з Українською соціалістично-радикальною партією (УСРП) Блок українських соціалістичних селянських і робітничих партій. За виборчий блок УСРП-УСГ «Вперед» голосували близько 270 тис. осіб, але за списком блоку до парламенту тоді не увійшов жоден соціал-демократ (всього обрано дев'ятьох послів до сейму та одного до сенату, усі – радикали)⁶⁵. В.Темницький, як і інші есдеки, зайняв друге місце у виборчому списку по округу (після радикала Л.Бачинського). Передчасна смерть останнього в 1930 р. дала можливість Темницькому здобути посольський мандат. У друкованому органі Польської партії соціалістичної (ППС) газеті «Robotnik» у травні 1930 р. з'явилася інтерв'ю з В.Темницьким під назвою «Перший посол української соціал-демократії в Сеймі Речі Посполитої». «Українські націоналісти стоять на позиції, що всі події в Польщі, якщо йдеться про боротьбу за демократичний устрій держави, їх, стоячи на принциповому становищі, не цікавлять, – стверджував В.Темницький. – Ми також прагнемо до незалежності України. Однак все, що діється в Польщі, обходить нас не лише тому, що в ній живемо, але також тому, що боротьба за демократію в Польщі є важливою для нас також з точки зору міжнаціональної». На його думку, в Речі Посполитій «українські робітники тільки у випадку збереження демократичного устрою здобудуть собі певні політичні і громадянські права». В.Темницький заявив, що стосунки між УСДП

* Парламентські вибори 1922, 1935 і 1938 рр. у Польщі УСДП бойкотувала.

і ППС «стають щоразу ближчими» і що «ППС – єдина сила, котра чесно бореться за демократію в Польщі. Тому в цій боротьбі мусимо йти разом, пліч-о-пліч»⁶⁶.

Ця заява, однак, не мала практичних наслідків, бо вже у серпні 1930 р. авторитарний режим Ю.Пілсудського розпустив польський парламент. Однак В.Темницький чітко висловив прагнення політичного проводу УСДП до поглиблення взаємин з польськими соціалістами, які перервали польсько-українська війна 1918–1919 рр. та ліворадикальна еволюція українських есдеків на початку 1920-х рр. В.Темницький був учасником спільної конференції УСДП і ППС 29 січня 1933 р. у Львові, на якій вперше у міжвоєнний період зібралися представники обох партій на найвищому рівні. Конференція ухвалила рішення про взаємодію УСДП і ППС у боротьбі проти націоналізму, фашизму і комунізму, водночас зафіксувала розбіжності між партіями в національному питанні (ППС виступала за терitorіальну автономію західноукраїнських земель у складі Речі Посполитої, УСДП – за незалежність і соборність України)⁶⁷. В.Темницький як член ЦК УСДП підтримував взаємини з пепеесівцями у 1930-х рр., які розвивалися хвилеподібно, залежно від стану польсько-українських стосунків у Галичині⁶⁸.

Значну увагу В.Темницький приділив захисту соціально-економічних прав українського робітництва, що було одним із пріоритетних напрямків діяльності УСДП. Партія намагалася згуртувати робітників-українців в автономних українських класових профспілках. 29 квітня 1929 р. у Львові відбулася спільна нарада ЦК УСДП та Центральної Комісії Класових професійних спілок (КПС), що об'єднували робітників різних національностей у Польщі за класовою професійною ознакою. У нараді взяв участь і В.Темницький, який разом з партійними товаришами і Генеральним секретарем Центральної Комісії КПС Ж.Жулавським визначили умови перебування робітників української національності в КПС. Зокрема, передбачалося створення окремої Української професійної комісії, підтворядкованої Центральній Комісії КПС, видання професійного

органу українською мовою («Професійний вістник») і скликання Українського професійного конгресу⁶⁹. Однак УСДП в 1930-х рр. так і не спромоглася створити автономні українські профспілки в рамках загальнопольських КПС.

Як член управи УСДП, В.Темницький брав участь у спробах консолідації сил у національно-державницькому таборі Західної України, що періодично робилися в 1930-х рр. Зокрема, він рішуче виступив проти «пацифікації», що створила ґрунт для формування на виборах до польського парламенту 1930 р. спільнотого блоку УСРП, УСДП та Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО)⁷⁰. Щоправда, невдовзі після виборів політична боротьба між українськими партіями знову загострилася. Процес розмежування сил спричинив розкол між легальними, парламентськими і нелегальними структурами українського політичного спектра. Все більше посилюються позиції створеної в 1929 р. Організації українських націоналістів (ОУН). Віddaючи перевагу революційним методам вирішення української проблеми в Польщі, молодь активно поповнювала ряди націоналістично-го підпілля. В.Темницький неодноразово виступав проти цієї тенденції в суспільно-політичному житті краю. Зокрема, він писав, що «ціле українське громадянство» повинно протистояти «глупій та злочинній демагогії фашистівського націоналізму». На його думку, «молоду енергію підростаючого покоління треба спрямувати до серйозної громадянської праці... на основах демократії та публичної контролі»⁷¹.

Нова спроба консолідації в середовищі українських політичних партій відбулася наприкінці першої половини 1930-х рр. Поштовхом до згуртування національно-державницьких сил Західної України та діаспори були голодомор 1932–1933 р., сталінський погром українства в УСРР. В.Темницький з болем писав, що «на радянській Україні справдішний загальний голод»⁷². На платформі боротьби на захист нації, за відновлення соборної самостійної Української держави зі столицею в Києві зійшлися сім політичних партій (УСДП, УНДО, УСРП, Українська народна обнова та декілька

емігрантських організацій). Консолідаційні процеси в українському таборі підштовхнули до зближення насамперед ліві, соціалістичні партії. Виступаючи як гість на 32 конгресі УСРП в грудні 1932 р., В.Темницький від імені УСДП висловив «потребу створення одноцілого зорганізованого фронту українських працюючих мас в змаганні за свої національні та соціальні права»⁷³. В.Темницький разом з партійними товарищами в 1933–1934 рр. втілював у життя концепцію українського соціалістичного блоку, що була проголошена галицькими УСДП і УСРП (згодом до неї приєдналися наддніпрянські партії в еміграції – Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП) та Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР).

УСДП, УСРП, УСДРП та УПСР в січні 1934 р. опублікували спільну заяву, що викривала злочини сталінського режиму, виступала за «народоправство, демократичний лад», які б дали «нашому народові свободу національну і політичну» та «успішний господарський розвиток і добробут на його землі»⁷⁴. Чотири українські соціалістичні партії 29–30 грудня 1934 р. у Львові організували з'їзд, який ухвалив резолюцію, що закликала до боротьби «проти всякого роду реакції, диктатури, темноти й насильства, за вільну незалежну демократичну Україну» і втілення «ідеалу соціальної справедливості»⁷⁵. Однак підтримана на з'їзді ідея Українського соціалістичного блоку не мала якогось організаційного оформлення. Угодовська акція нового керівництва УНДО в 1935 р. поклала край консолідаційним процесам в українському політичному таборі.

Соціал-демократ В.Темницький різко виступив проти політики «нормалізації», що спричинила гостре заперечення українських партій від ОУН до КПЗУ, а також з боку опозиції в самому УНДО. Нарада ширшої управи УСДП 10 листопада 1935 р. у Львові за участю В.Темницького ухвалила резолюцію, в якій стверджувалося, що «нормалізація» не виражала інтересів «цілого українського народу, а тільки цих двох буржуазно-клерикальних партій: УНДО й УНО еп. Хомишина». Підкреслювалося, що українські трудові маси опинилися

«серед страшної нужди земельного безробіття... під обухом де-націоналізаторської політики...»⁷⁶.

В.Темницький до кінця свого життя залишився в складі проводу УСДП – партії, що розгорнула боротьбу проти польської окупації, посилення диктатури фашизму і комунізму на міжнародній арені, критично ставилася до правої та ліворадикальної частини політичного спектра. Будучи тяжко хворим, він не зміг взяти участь у VIII партійному конгресі УСДП 17 жовтня 1937 р. у Львові, але надіслав делегатам конгресу вітального листа⁷⁷.

Своє бачення політичної ситуації та завдань УСДП В.Темницький виклав у статті, надрукованій у партійній газеті «Робітничий голос» у 1938 р. На його думку, перед конгресом партії стояло завдання – «відбудова УСДП». В основу своєї ідеології УСДП поклали «три рівнорядні чинники»: «соціалізм, демократію та український патріотизм». В.Темницький визначив основні сили, з якими повинна боротися партія українського робітництва. Насамперед УСДП виступала проти польського окупаційного режиму, який розгорнув «ненависну та безпощадну екстермінаційну боротьбу... проти українського корінного на цих землях елементу...». Водночас автор критично відгукнувся про посилення в українському таборі католицьких партій (Української народної обнови, Українського католицького союзу), стверджуючи, що «темні хмари клерикалізму» закрили «сонце правди, знання, поступу та вільної думки, окутують щораз густішим туманом усе суспільне життя українського народу в Польщі...». «Вкінці третя ворожа навала, що проти неї суцільною бойовою лавою муситьстати український соціалістичний пролетаріят, – писав В.Темницький, – це загрозливий наступ фашизму та гітлеризму»⁷⁸. Підкреслювалося, що ідеологія фашизму є шкідливою для українського народу, бо обстоює насилля, зневажливо ставиться до ідеї національно-державної незалежності і соборності України. «Фашизм і гітлеризм», у розумінні В.Темницького, – це «тільки спроби-зусилля рятувати капіталістичний лад, якому розвиток людства та його господарки несе немину-

чу загибіль». Насамкінець автор вбачав ворога ідейної платформи УСДП в особі більшовизму: «Російський комунізм – це тільки деспотизм московської бюрократії, помазаної на червону». В.Темницький вважав трагедією «для цілого людства» той факт, що комуністи «дістали змогу будувати соціалістичну суспільність... методами та засобами московського царизму». В Радянському Союзі лише «пародія соціалізму», що підриває «довір’я до тих високих гасел, які голосить соціалізм»⁷⁹.

VIII конгрес УСДП у жовтні 1937 р. ухвалив резолюції, що, по суті, підтримали постулати В.Темницького. Так, політична резолюція конгресу закликала «український пролетаріят до боротьби з диктатурою, фашизмом і реакцією», «проти московської націоналістичної диктатури» та «нищення всіх проявів українського національного життя в УСРР». Водночас УСДП засудила шовіністичну політику польського уряду, домагалася проведення демократичних виборів до сейму і сенату та демократизації суспільства⁸⁰. Делегати знову обрали В.Темницького до складу ЦК УСДП⁸¹.

На жаль, підірване здоров’я не дало змоги брати участь у партійному житті, реалізувати творчі плани В.Темницького. 26 січня 1938 р. після тривалої і тяжкої недуги о 6 годині вечора він помер на 58-му році життя, залишивши дружину і двох дітей⁸². Похорон відбувся 28 січня у Львові на Личаківському цвинтарі. Показово, що на похороні були не лише його партійні товарищи, а й представники закордонного уряду Української Народної Республіки, політичних партій – УСРР, УНДО, ППС, Бунду, міської управи Львова, українських культурно-освітніх і профспілкових установ. Газета УНДО «Діло» відгукнулася на смерть В.Темницького статтею, в якій дала високу оцінку його діяльності: «В.Темницький був соціал-демократом, але не був докторинером і тому годився для співпраці без огляду на партійно-політичні ріжниці»⁸³. Попрощатися з людиною, яка все своє свідоме життя віддала на захист національних і соціально-економічних прав українського робітництва, прийшло багато простих робітників.

Лідери західноукраїнської соціал-демократії

242

Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський

Поховали В. Темницького неподалік від могили Миколи Ганкевича⁸⁴. Пізніше з'явилася надмогильна плита, на якій, поряд з датами народження і смерті, написано: «Володимир Темницький. Міністр УНР».

Володимиру Темницькому, безперечно, належить помітне місце в історії українського національно-державного відродження. Характерною особливістю його політичної біографії стала відсутність доволі типової для багатьох генерацій діячів того часу ідейної еволюції впродовж життя з крайньо лівих позицій у політичному спектрі до його правої частини. В. Темницький залишився українським соціал-демократом, одним із провідників УСДП – партії, з якою була тісно пов’язана вся його доля.

ПРИМІТКИ

¹ Довідник з історії України (А – Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К., 2001. – С. 847.

² Наші кандидати. Тов. Володимир Темницький // Земля і воля. – 1911. – 21 травня.

³ Темницький В. Часопис «Молода Україна» // Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – Львів, 1908. – С. 53, 59.

⁴ Молода Україна. – 1900. – Ч. 1. – С. 1, 2.

⁵ Темницький В. Микола Ганкевич. – Львів, 1932. – С. 17.

⁶ Див.: Жерноклеєв О. Національна ідея «Молодої України» (1900–1903) // Галичина. – 1997. – № 1. – С. 33.

⁷ Молода Україна. – 1900. – Ч. 8. – С. 320.

⁸ Темницький В. Сецесія з Львівського університета // Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – С. 65.

⁹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 357.

¹⁰ Наші кандидати. Тов. Володимир Темницький // Земля і воля. – 1911. – 21 травня.

¹¹ Воля. – 1903. – 1 квітня; 15 квітня.

¹² Там само.

¹³ Див.: Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918). – К., 2000. – С. 54–65.

¹⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 309, оп. 1, спр. 2472. – Арк. 17 зв., 18.

¹⁵ Там само. – Арк. 14, 14 зв.

¹⁶ Земля і воля. – 1909. – 11 квітня.

¹⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 146, оп. 8, спр. 1003. – Арк. 8; Робітничий календар на 1910 рік. – Львів, 1910. – С. 31.

¹⁸ Вперед. Одnodнівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів, 1911.

¹⁹ Земля і воля. – 1911. – 28 квітня.

²⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 387, оп. 1, спр. 64. – Арк. 20.

²¹ Діло. – 1911. – 24 червня.

²² Чернецький А. Спомини з моого життя. – К., 2001. – С. 43.

²³ Діло. – 1914. – 19 березня.

²⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2395. – Арк. 3 зв.

²⁵ Українські січові стрільці. 1914–1920. – Львів, 1991. – С. 17.

²⁶ Наша партія в часі війни // Українська робітнича газета. – 1918. – 23 березня.

²⁷ Робітничий прапор. – 1915. – № 1 (квітень). – С. 11.

²⁸ Там само.

²⁹ Див., наприклад: Вістник СВУ. – 1915. – № 21–22 та ін.

³⁰ Цит. за: Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни. – Прага, 1936. – С. 57, 58.

³¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 53. – Арк. 12, 12 зв.; Вістник СВУ. – 1917. – № 28. – С. 443.

³² Там само.

³³ Там само.

³⁴ Вістник СВУ. – 1917. – № 28. – С. 445.

³⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 53. – Арк. 11, 12.

³⁶ Там само.

³⁷ Ганкевич Л. Останній австрійський Інтернаціонал // Календар «Впереду»: 1920. – Львів, 1920. – С. 163–166.

³⁸ Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Укр. іст. журн. – 1993. – № 1. – С. 17.

³⁹ Українська робітничча газета. – 1918. – 6 квітня.

⁴⁰ Там само. – 27 квітня.

⁴¹ Там само. – 28 липня.

Лідери західноукраїнської соціал-демократії

244

Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський

⁴² Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії УСДП) // Календар «Впереду»: 1920. – С. 31.

⁴³ Райківський І. Діяльність Української соціал-демократичної партії в ЗУНР (листопад 1918 року – липень 1919 року) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1998. – Вип. 1. – С. 114, 115.

⁴⁴ Республіка. – 1919. – 29 березня. – С. 4.

⁴⁵ Звіт Партійної Конференції Української Соціал-Демократичної Партії Зах. Обл. УНР, яка відбулася дня 28 і 29 марта 1919 р. в Станіславові. – Дрогобич, 1919. – С. 7, 8.

⁴⁶ Селянсько-Робітничий Трудовий З'їзд // Республіканець. – 1919. – 10 липня. – С. 2.

⁴⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 328, оп. 1, спр. 104. – Арк. 46; Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 3165.

⁴⁸ Винниченко В. Відродження нації. – К.; Віденсь, 1920. – Част. 3. – С. 289, 290.

⁴⁹ Темницький В. Першого Травня 1919 р. у Рівному // Вперед! – 1927. – 1 травня. – С. 12.

⁵⁰ Республіка. – 1919. – 6 квітня. – С. 2.

⁵¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2257. – Арк. 36, 36 зв.

⁵² Вперед. – 1920. – 7 липня. – С. 1.

⁵³ Земля і воля. – 1920. – 11 липня. – С. 1, 2.

⁵⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 360, оп. 1, спр. 562. – Арк. 47.

⁵⁵ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 83.

⁵⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 2257. – Арк. 38, 38 зв.

⁵⁷ Там само. – Ф. 205, оп. 1, спр. 442. – Арк. 72.

⁵⁸ Конференція // Вперед! – 1928. – 22 січня. – С. 1.

⁵⁹ ДАЛО. – Ф. 121, оп. 2, спр. 190. – Арк. 3.

⁶⁰ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 3; V конгрес // Вперед. – 1929. – 20 січня. – С. 1.

⁶¹ ЦДАГОУ. – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 9, 10.

⁶² V конгрес // Вперед. – 1929. – 20 січня. – С. 1, 2.

⁶³ ЦДАГОУ. – Ф. 6, оп. 1, спр. 470. – Арк. 14; V конгрес // Вперед. – 1929. – 20 січня. – С. 1.

⁶⁴ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2, оп. 1, спр. 1066. – Арк. 1, 2.

⁶⁵ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – С. 370, 371.

⁶⁶ Pierwszy poseł ukraińskiej socjalnej demokracji w Sejmie Rzeczypospolitej // Robotnik. – 1930. – 24 maja. – S. 3.

⁶⁷ Львівська конференція // Вперед. – 1933. – травень. – С. 2; Współpraca socialistyczna // Robotnik. – 1933. – 1 lutego. – S. 1; Konferencja lwowska // Ibid. – 2 lutego. – S. 1.

⁶⁸ Детальніше див.: Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918–1939 pp. // Галичина. – 2002. – № 8. – С. 70–86.

⁶⁹ Розбудова професійних союзів // Професійний вістник. – 1929. – жовтень. – С. 1; Sprawy narodowościowe. – 1929. – № 3–4. – S. 482.

⁷⁰ Солідарний голос політичних партій про події в краю // Діло. – 1930. – 1 жовтня. – С. 1; Громадський голос. – 1930. – 11 жовтня. – С. 2.

⁷¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 1, спр. 1918. – Арк. 60.

⁷² Там само. – Арк. 66.

⁷³ Archiwum akt nowych w Warszawie, Urząd Wojewódzki we Lwowie. 1920–1939. – Sygn. 13. – S. 210 zw.; Громадський голос. – 1933. – 14 січня. – С. 3.

⁷⁴ Українські соціалістичні партії про положення на Україні // Громадський голос. – 1934. – 20 січня. – С. 2; Проти більшовицького гнету і проти русифікації України // Діло. – 1934. – 20 січня. – С. 3, 4.

⁷⁵ Конференція народоправних сил // Громадський голос. – 1935. – 19 січня. – С. 2; Український Соціалістичний Бльок. Резолюції Української Соціалістичної Конференції // Там само. – 26 січня. – С. 2; Sprawy narodowościowe. – 1934. – № 5–6. – S. 609. –

⁷⁶ Наради Екзекутиви УСДП // Громадський голос. – 1935. – 7 грудня. – С. 7.

⁷⁷ Робітничий голос. – 1938. – травень. – С. 1.

⁷⁸ Темницький В. Завдання Української Соціал-Демократії // Там само.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 1486. – Арк. 4, 4 зв.

⁸¹ Sprawy narodowościowe. – 1937. – № 4–5. – S. 439.

⁸² ЦДІАУЛ. – Ф. 408, оп. 1, спр. 587. – Арк. 17, 18; Квасниця І. Велика втрата // Робітничий голос. – 1938. – березень. – С. 2.

⁸³ Володимир Темницький // Діло. – 1938. – 28 січня. – С. 7.

⁸⁴ Квасниця І. Велика втрата // Робітничий голос. – 1938. – березень. – С. 2.

Лідери західноукраїнської соціал-демократії

соціалістичної літератури, що розповсюджувалася в місті. Разом із сином Бачинського Володимиром А.Чернецький, тоді ще гімназист, взяв участь у поширенні видань наддніпрянської Революційної української партії (РУП) та інших соціалістичних організацій⁴. У 1899 р. Чернецький разом з товаришами по гімназії (Зенон Кузеля, Богдан Чайківський, Франц Коковський, Володимир Лотоцький та ін.) став членом «Молода Україною». З січня 1900 р. у Львові почав виходити одноіменний часопис для молоді, редактований Володимиром Старосольським, Євгеном Косевичем та ін.

Редакція часопису підтримувала тісні зв'язки з гуртками на місцях. «Ми стали твердо на українській національній платформі. Проголошено політичне гасло: вільна самостійна Українська держава. Тут вже не могло бути жодних вагань», — писав у своїх спогадах А.Чернецький⁵. Ідеологія «Молодої України» характеризувалася поєднанням національно-державницьких, самостійницьких постулатів із соціалістичними ідеями⁶. Передумовою боротьби за їх втілення молодь вважала насамперед самоосвіту. Найбільший вплив на юного А.Чернецького, за його власним визнанням, мали твори М.Драгоманова, І.Франка, М.Павлика, а також перші кроки практичної пропагандистської та організаційної роботи у селах Бережанщини, де члени «Молодої України» разом із старшими українськими діячами засновували читальні та «Січі», виступали з доповідями, організовували аматорські гуртки й театральні вистави, поширювали літературу⁷. Крім того, вже у четвертому класі гімназії (1901–1902) А.Чернецький познайомився з творами К.Каутського, А.Бебеля, «Ерфуртською програмою» німецької соціал-демократії, що зумовило остаточну кристалізацію його соціалістичних поглядів⁸.

Перші вибори до австрійського парламенту на основі загального права голосування у 1907 р. визначили подальшу політичну долю А.Чернецького. У виборчій кампанії він взяв активну участь в агітації за кандидатів від УСДП, познайомився з провідними діячами партії, які приїжджали

АНТІН ЧЕРНЕЦЬКИЙ

Антін Чернецький (1887–1963) був одним із багаторічних лідерів УСДП, увійшов від партії до парламенту Західно-Української Народної Республіки – Української національної ради та першого уряду ЗУНР як державний секретар (міністр) праці й суспільної опіки. Він залишився відомим і впливовим діячем робітничого, профспілкового і соціал-демократичного руху в Галичині та на Буковині першої половини ХХ ст. Свій життєвий шлях А.Чернецький відтворив у книзі спогадів, яка побачила світ у діаспорі¹, а нещодавно була перевидана в Україні «Основними цінностями»². Спогади А.Чернецького містять багатий фактичний і аналітичний матеріал про діяльність західноукраїнської соціал-демократії, розкривають його політичну біографію більш рельєфно, через власні сприйняття і переживання.

Народився Антін Чернецький 8 квітня 1887 р. у м. Бережани на Тернопільщині, що перебувала тоді в складі Австро-Угорської імперії, в родині ремісника. У 1898 р. після закінчення чотирикласної народної школи вступив до Бережанської гімназії³. Роки навчання в гімназії стали вирішальними для формування світогляду і становлення особистості. Серед педагогів були такі яскраві постаті, як Степан Томашівський, Богдан Лепкий, а також колишній учитель Івана Франка Микола Бачинський, у домі якого був склад

на Бережанщину для агітації й справили на нього великий вплив. Особливо це стосувалося Левка Ганкевича, що був одним із лідерів «молодої» течії всередині партії – опозиції проти надмірної лояльності партійного керівництва щодо польської соціал-демократії. Сам А.Чернецький так згадував про тодішні настрої «молодих»: «Та в тому часі в самій нашій УСДПартії йшов фермент проти старшої генерації українських соціалістів, які надто були пов’язані з провідниками польських соціалістів та, помимо свого беззастережного українського патріотизму, далі трималися польської соціалістичної партії. Були це Микола Ганкевич, Семен Вітик, Теофіль Мелень та старий друкар Іван Возняк. Їхньою політикою були невдоволені молодші кадри партії, які змагали до унезалежнення УСДП від польських соціалістів, щоб вони нам не накидали своєї політичної лінії, а трактували нас як рівних з рівними»⁹.

З ініціативи та під впливом львівських товаришів, передусім Л.Ганкевича, А.Чернецький остаточно вирішив присвятити себе праці серед робітництва в лавах української соціал-демократії, і зокрема її «молодого» крила. Після виборів він взяв активну участь у створенні в Бережанах місцевого комітету УСДП, в 1908 р. перебрався до Львова, де до кінця 1909 р. працював службовцем у товаристві «Дністер», а протягом 1910–1911 рр. – у робітничій касі хворих та секретаріаті профспілкової організації залізничників, був редактором її друкованого органу газети «Залізничник»¹⁰. З 1909 р. А.Чернецький незмінно належав до Екзекутивного комітету (ЕК) УСДП – вищого виконавчого органу партії у період між з’їздами. У складі ЕК, обраного на III з’їзді УСДП 14–15 березня 1909 р. у Львові, А.Чернецький обіймав посаду другого секретаря партії¹¹, відповідального насамперед за профспілковий рух, зв’язки з робітничими організаціями, а також з галицько-польською соціал-демократією.

Активізація українського соціал-демократичного руху, посилення його впливу в робітничому середовищі та, як наслідок, загострення конкурентної боротьби з польською соціал-демократією поглибили противіччя всередині УСДП.

«Старі» лідери і засновники партії, які працювали одночасно і в Польській партії соціал-демократичній Галичини і Сілезії (ППСД), обіймаючи керівні посади в обох партіях, прагнули зберегти статус-кво у взаєминах з польськими соціал-демократами. Натомість останні нерідко чинили активний опір розширенню впливів УСДП серед міського, промислового робітництва, намагалися зберегти свій цілковитий контроль над робітничими організаціями, до складу яких входила значна частина українських робітників.

«Молоді» відреагували на це низкою доволі різких та відверто критичних виступів у пресі. Найбільший резонанс викликали праця Ю.Бачинського «Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині», яка в 1910 р. вийшла окремою брошурою, та стаття А.Чернецького «Становиско українського робітництва в галицьких фахових організаціях», опублікована у спільному теоретичному органі наддніпрянської та галицької української соціал-демократії журналі «Наш голос» наприкінці 1911 р. У своїй статті Чернецький підкреслив, що сила профспілкового руху є основою політичної організації робітників, мірилом розвитку соціал-демократії. Однак у Галичині робітничі партії досі не спромоглися здобути належного впливу на профспілки, що стало причиною вкрай слабкого розвитку профспілкового робітничого руху: лише 14% всіх промислових робітників у Галичині охоплені фаховими організаціями. Важливим чинником, що зумовив таке становище, став «цілком польський» характер багатонаціональних за складом галицьких профспілок. «Написи, друки, урядоване, фахова преса, ба навіть й агітація – все польське», – писав А.Чернецький¹². Водночас значна частина українського пролетаріату, що походила з розореного селянства, мала сильні національні почуття і тому залишалася поза фаховими організаціями. На думку автора статті, нерівноправні відносини між українськими і польськими соціал-демократами в кінцевому підсумку не лише послаблювали політичний рух робітництва, а й сповільнювали розвиток соціалізму в Східній

Галичині. «Не хочемо розбивати одноцільності фахових організацій, стоїмо на становиску єдності фахових організацій, але домагаємося в них повного пошанування та заспокоєння наших національно-культурних домагань», – підсумовував А.Чернецький. Він закликав до належного розв'язання суперечностей між УСДП і ППСД, що могло б сприяти зміцненню всього робітничого та соціал-демократичного руху в Галичині загалом¹³. Тези і висновки автора базувалися на аналізі викладеного в статті значного конкретно-фактичного матеріалу, що стосувався чисельності, національного складу, структури та динаміки розвитку галицьких профспілок, їх преси, фінансової діяльності, міжнаціональних і міжпартийних відносин у профспілковому русі тощо.

Дискусія навколо тактики щодо ППСД на IV з'їзді УСДП у грудні 1911 р. призвела до розколу партії. А.Чернецький цілковито солідаризувався з позицією «молодих». Як видно зі списків поіменного голосування¹⁴, А.Чернецький голосував за внесену «молодими» резолюцію, що характеризувала відносини між українською і польською соціал-демократіями в Галичині як ненормальні, закидала ППСД прагнення монополізувати галицький робітничий рух, звинуватила її у створенні перешкод для розвитку української соціал-демократії¹⁵. Після з'їзду «молоді» опублікували звернення «До українських робітників», у якому наголошували, що їх фракція опирає свою діяльність «з одного боку, на самостійності українського робітничого руху, на повній його автономії, а з другого – на міжнародній солідарності»¹⁶. Разом з іншими «молодими» членами Екзекутиви УСДП (В.Левинським, П.Буняком, Ю.Бачинським, О.Безпалком, Р.Яросевичем, В.Темницьким та ін.) звернення підписав і Антін Чернецький.

Розкол зумовив тимчасовий занепад партійного життя в УСДП. А.Чернецький невдовзі після розколу переїхав до Чернівців, де понад два роки присвятив праці у буковинській організації УСДП. У Чернівцях він мешкав до кінця жовтня 1914 р.¹⁷

Перша світова війна, що почалася в серпні 1914 р., на якийсь час перервала нормальне громадсько-політичне життя в Галичині і на Буковині. Діяльність УСДП на терені краю, який став безпосередньо ареною бойових дій, фактично призупинилася. З наближенням фронту А.Чернецький, як і багато інших його соратників по партії, виїхав до Відня¹⁸. Період перебування в еміграції залишив помітний слід у житті Чернецького. Там він дістав нагоду для знайомства і спілкування з багатьма визначними діячами соціал-демократії – австрійцями, чехами, поляками, румунами, підтримував тісні зв'язки з віденським товариством українських робітників «Поступ», допомагав своїм колегам по партії, які працювали під егідою Союзу визволення України (СВУ), встановлювати контакти з наддніпрянськими українцями в австрійських таборах для полонених. Пізніше А.Чернецький так писав про ті роки: «Я мав нагоду багато дечого передумати і навчитися. Щоб мати вплив і голос у політиці – як українській, так і міжнародній соціалістичній, для мене стало ясно, що треба за всяку ціну важкою систематичною працею створити й розвивати міцну українську робітничу й соціалістичну організацію. Тому я завжди старався перебувати серед робітників і працювати для них»¹⁹.

Не змогла стати на заваді цій праці і тяжка недуга. У червні 1917 р. внаслідок туберкульозу коліна А.Чернецькому ампутували праву ногу. Тоді ж у лікарні він дістав звістку про смерть матері, що погіршило стан здоров'я²⁰. Однак, не зважаючи на всі удари долі, він, як тільки з'явилася можливість, повернувся до активної партійно-політичної роботи. 23 червня 1918 р. у Львові відбулась конференція УСДП, головним завданням якої стало відновлення партійної діяльності в краї, зруйнованому війною. Конференція обрала Тимчасовий організаційний комітет партії, до складу якого А.Чернецький увійшов як секретар²¹. Наступного дня у Львові на конференції українських залізничників Галичини і Буковини А.Чернецького було обрано секретарем автономної української професійної групи в складі загальноавстрійської

профспілки залізничників²². У липні 1918 р. відновилося видання у Львові газети «Залізничник» за редакцією А.Чернецького. Перший номер відновленого часопису вийшов у світ 25 липня, а останній, п'ятий, – 1 листопада 1918 р.²³ Значною мірою стараннями Чернецького у партійній роботі серед залізничників спостерігалися помітні зрушения: станом на вересень того ж року в профспілковій організації вдалося згуртувати понад 4 тис. українських залізничників у 12 населених пунктах краю²⁴.

А.Чернецький взяв активну участь у боротьбі за проголошення на уламках Австро-Угорщини Західноукраїнської держави. Він увійшов до складу семи діячів УСДП²⁵, делегованих партією до Української національної ради, що виконувала функції політичного представництва українського народу в Австро-Угорщині*. На першому засіданні УНРади в ніч з 18 на 19 жовтня 1918 р. соціал-демократи виступили за беззастережне і негайне об'єднання українських земель Австро-Угорщини з Наддніпрянською Україною. Однак більшість в УНРаді, в основному націонал-демократи і радикали, проголосували за створення Української держави у складі імперії. Це рішення мотивувалося міжнародними обставинами, зокрема підтримкою США права народів Австро-Угорщини на самовизначення. «Проти нас була більшість, яка нас просто закричала, – згадував А.Чернецький про засідання з'їзду 19 жовтня, на якому було проголошено ухвалу УНРади. – Ми демонстративно вийшли зі зборів...»²⁶

19 жовтня 1918 р. у Львові УСДП провела конференцію за участю діячів інших краївих партій і наддніпрянських українців. Учасники засідання вирішили «заснувати Комітет злуки західноукраїнських земель з УНР»²⁷. З метою проголошення злуки Західної України та Наддніпрянщини до Києва мала вийти делегація з представників політичних партій.

* Крім А.Чернецького, М.Ганкевича, О.Крупи з Галичини, до УНРади увійшли Г.Андріящук, О.Безпалко і В.Сороневич з Буковини та як парламентський посол С.Вітик.

На конференції ухвалено інформувати про своє рішення соціал-демократію всього світу²⁸. А.Чернецький взяв участь у налагодженні зв'язків УСДП з наддніпрянськими діячами, які готували антигетьманське повстання. У спогадах він писав, що мав «через залізничників» стосунки з майбутнім членом Директорії В.Винниченком, який «дав галичанам вказівки проголосити злуку з УНР»²⁹.

Незважаючи на опозицію керівництву УНРади, А.Чернецький не переривав зв'язки «з Українським військовим комітетом та з різними українськими організаціями». Він брав безпосередню участь в організації першолистопадового збройного повстання у Львові. За дорученням Д.Вітовського, 1 і 2 листопада 1918 р. був у секретаріаті залізничників, координував захоплення залізничного вокзалу у Львові. «Тої ночі (з 31 жовтня на 1 листопада. – О.Ж., І.Р.) прийшов до мене, до секретаріату залізничників, Левко Ганкевич, – згадував А.Чернецький. – Ми порадилися, що нам далі робити з Українською національною радою, і вирішили, що Левко Ганкевич від імені нашої партії складе в Національній radі заяву, що УСДП вертається до неї. Він це й виконав»³⁰. Отже, УСДП виявила пріоритет національної ідеї над соціальною, що стало основою для співпраці соціал-демократів з іншими українськими партіями і дало змогу здійснити Листопадову 1918 р. національно-демократичну революцію.

А.Чернецький, як і вся УСДП, виявив поступливість і вмінняйти на компроміс у процесі формування органів державної влади. Він увійшов від УСДП як секретар праці і суспільної опіки* до першого уряду Західно-Української Народної Республіки – Державного секретаріату на чолі з націонал-демократом К.Левицьким. Щоправда, початок польсько-української війни 1918–1919 р. унеможливив нормальне виконання адміністративних функцій: «...За три тижні перебування української влади у Львові під час вуличних боїв державні секретари не могли

* Крім нього, членом уряду ЗУНР став соціал-демократ М.Парфенович як заступник секретаря шляхів.

виконувати завдань своїх міністерств, бо вся праця уряду була присвячена потребам війська»³¹. Після окупації Львова поляками А.Чернецький був змушений переховуватися «від 22 листопада аж до другої половини лютого 1919 року», побоюючись, що поляки зможуть його «вивезти до концентраційного табору в Домбю, як вивезли д-ра Охримовича, В.Старосольського та багато інших українців»³².

Війна поділила УСДП на дві частини: одна з них брала активну участь у державотворчих процесах на території ЗУНР зі столицею у Станіславі, а інша – діяла під польською окупацийною владою. А.Чернецький залишився у Львові разом з Левком і Миколою Ганкевичами, П.Буняком, І.Квасницею та ін. Поступово («від Великодніх свят 1919 року») він втягнувся до партійно-політичної роботи, що зосереджувалася навколо видавництва соціал-демократичної преси. А.Чернецький працював у редакції газети «Вперед», що деякий час була єдиним українським часописом у Львові. Кошти на видавничу діяльність отримав Л.Ганкевич від наддніпрянських соціал-демократів і скористався особистими зв'язками, щоб «роздобути дозвіл видавати газету»³³. Польська влада чинила всілякі перешкоди видавничій діяльності УСДП. Газета «Вперед» постійно зазнавала «конфіскати, грошеві кари, ревізії в редакційнім льокалі, арештування»³⁴, з 19 березня до 2 вересня 1919 р. її видання взагалі було заборонене. На сторінках щоденної газети «Вперед», тижневика для робітниць «Наша мета» (з лютого 1919 р.) і для селян «Земля і воля» (з грудня 1919 р.), газети «Професіональний вістник» (з лютого 1920 р.) УСДП виступала захисником всього українського населення на окупованих землях.

Водночас соціал-демократи взяли активну участь у державотворчих процесах в ЗУНР. Партия підтримала Акт злуки ЗУНР та УНР у січні 1919 р. і у зв'язку з проголошенням об'єднання обох частин Української держави перейшла в опозицію до УНРади і Державного секретаріату Західної Області УНР, виступила за формування єдиного українського соціалістичного уряду. Впродовж 1919–1920 pp. есдеки

підтримували діяльність соціалістичних урядів Директорії УНР.

Наприкінці 1919 р. УСДП почала відновлювати організаційно-партийну роботу в Східній Галичині, що занепала в роки воєнного лихоліття та після польської окупації ЗУНР. За свідченням органів державної поліції, перший мітинг УСДП, присвячений проблемі української освіти, був скликаний 14 березня 1920 р. у Львові і зібрав близько півтисячі учасників. Доповідаючи на мітингу, А.Чернецький висловив протест проти переслідування українського шкільництва³⁵. 14 вересня 1921 р. він взяв участь у мітингу УСДП у Львові, що знову порушив проблеми україномовної освіти під польською владою. На думку А.Чернечького, що виступив з доповіддю, «справа освіти, здобуття знання для пролетаріату так само важна річ, як і боротьба за його домагання на економічному полі». Враховуючи дискримінаційну політику польського уряду (для 27% українського населення у Львові – лише одна міська україномовна школа ім. М.Шашкевича), доповідач закликав до створення українських приватних шкіл: «Тільки освіта на рідній мові може бути справдішим педагогічним способом ширення знання між пролетарськими дітьми...»³⁶ На схилі віку А.Чернечький згадував: «Перше віче у Львові відбулося у справі української школи ім. Шашкевича і друге восени того ж року* в «Народному домі» в справі українського шкільництва. Реферував проф. Мирон Кордуба і я. Тоді я увійшов до Головної управи «Рідної школи» (Українського педагогічного товариства. – О.Ж., І.Р.)»³⁷. Отже, А.Чернечький брав активну участь в українському культурно-освітньому русі під польською владою³⁸. На засіданні 4 листопада 1920 р. його обрано головою Робітничої ради УСДП у Львові, що була найбільш впливовою місцевою парторганізацією³⁹.

Особливу увагу А.Чернечький звернув на профспілкову діяльність. Він взяв участь у першій професійній конференції

* Описуючи по пам'яті події, з часу яких минуло півстоліття, автор помилляється у хронології.

українського робітництва 10 січня 1920 р. у Львові за участю 87 делегатів з дев'яти міст і сіл Галичини. У доповіді про форми профспілкової організації А.Чернецький заявив, що досі робітники-українці перебували спільно з польським та єврейським пролетаріатом в єдиних профспілках. Це мало негативні наслідки для розвитку українського робітничого руху, оскільки більшість пролетаріату в краї становили поляки, що призводило до полонізації робітників української національності*. По-перше, «таке поведення супроти українського робітництва в професіональних організаціях... підтяло» УСДП «найбільш животне коріння, позбавило її пролетарського елементу, основи робітничої партії»; по-друге, це «відчужило українське робітництво від професіональних організацій, кинуло його в буржуазні націоналістичні круги». Вихід з цієї ситуації А.Чернецький вбачав у тому, щоб «в інтересі успішної клясової боротьби українського пролетаріату... приступити до створення своїх власних професіональних організацій»⁴⁰. Делегати підтримали пропозицію А.Чернецького, в одностайно ухваленій резолюції постановили: 1) «заснувати Головну професіональну раду (ГПР) з представників усіх професій (серед її членів був А.Чернецький, а головою – П.Буняк. – О.Ж., I.P.); 2) приступити до створення «українських професійних організацій в поодиноких професіях зі своїми місцевими професійними радами»⁴¹. Було прийнято рішення про видання української професійної преси. Протягом лютого – червня 1920 р. вийшли шість номерів газети «Професіональний вістник» – органу ГПР. Отже, УСДП на заклик А.Чернецького на початку 1920-х рр. приступила до заснування самостійних профспілкових організацій українського робітництва.

Створення автономних українських профспілок у рамках Класових професійних спілок (КПС) у Речі Посполитій поставив за мету грудневий з'їзд УСДП 1928 р. Центральний

* Характерно, що деякі робітники-українці виступали на конференції по-польськи, бо погано знали свою рідну мову.

комітет (ЦК) УСДП на спільній нараді з Центральною комісією КПС 29 квітня 1929 р. у Львові визначив умови пereбування українських робітників в автономних українських відділах у КПС (обрання Української професійної комісії, підпорядкованої Центральній комісії КПС, видання професійного органу українською мовою та ін.)⁴². Однак, незважаючи на підтримку Польської партії соціалістичної (ППС), що мала вплив на КПС, УСДП так і не спромоглася створити в професійних організаціях автономну українську структуру*. Водночас не вдалося заснувати самостійні українські профспілки за класовою професійною ознакою. А.Чернецький писав, що від угоди ЦК УСДП з Центральною комісією КПС «в практиці не вийшло... нічого. Серед польського робітництва, і то соціалістичного, закорінився глибоко примат тоталітності Польської держави і нечуваний шовінізм»⁴³.

Що стосується ставлення до політики ППС, то позиція А.Чернецького у міжвоєнний період практично не змінювалася. Він критично ставився до пепеесівського курсу в національному питанні. «УСДП запросила польських соціалістів на нараду, на яку явилися Щирек, Гершталь і Левенгерц, – згадував А.Чернецький про події осені 1918 р. – З українців був я і Левко Ганкевич. Розійшлися ми з нічим»⁴⁴. УСДП підтримала проголошення української державності, тоді як ППС – політику анексії східногалицьких територій відновленою Польською державою. Взаємини УСДП і ППС різко загострилися в період польсько-української війни 1918–1919 рр. та в умовах невизначеності міжнародно-правового статусу Східної Галичини на початку 1920-х рр. А.Чернецький вважав, що «до голосу в ППС прийшло нове покоління, виховане в польському патріотизмі легіонів Пілсудського, яке не розуміло українців і не визнавало їхніх

* Детальніше про історію скликання Українського професійного конгресу в 1929 р. див.: Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918–1939 рр. // Галичина (Івано-Франківськ). – 2002. – № 8. – С. 77.

державницьких прагнень». На його думку, «ППС свідомо не допускала нашої партії, щоб вона поширювала свої впливи серед робітництва»⁴⁵. Однак у 1930-ті рр. намітилася тенденція до нормалізації стосунків між УСДП і ППС*.

Рубіжною подією в діяльності УСДП стала конференція 27–28 березня 1920 р. у Львові, на якій партія вперше поставила вимогу створити «єдиний український соціалістичний фронт» у рамках «одноцільного революційно-соціалістичного фронту». Виступаючи на конференції з доповіддю про партійну організацію і пресу, А.Чернецький наголосив, що УСДП «має тепер переводити в життя пролетарську соціалістичну політику»⁴⁶. Було ухвалено резолюцію, що закликала «всіх наших партійних товаришів, щоби станувши на чисто клясовому, пролетарському становищі, понехали всяку політичну коаліцію і кооперацію з несоціалістичними елементами...»⁴⁷. УСДП вирішила розірвати зв'язки з партіями національно-державницького табору, що підтримали діяльність уряду ЗУНР в екзилі. Соціал-демократи остаточно зневірилися в політиці еміграційних урядів ЗУНР і УНР. Щодо останнього, то УСДП підтримувала політичний курс уряду І.Мазепи на польсько-українське зближення, але виступила проти квітневої 1920 р. Варшавської угоди, за якою до Польщі відходили «території з більшістю українського населення за ціну увільнення кількох губерній Придніпрянщини від більшевицької влади!». «Варшавський договір відбувся шляхом і способом, проти якого ми як соціал-демократи протестуємо»⁴⁸, – підкреслювалося у газеті УСДП.

Згідно з рішенням конференції, 30 березня А.Чернецький, П.Буняк, Л.Ганкевич і С.Пашкевич подали заяву

* УСДП і ППС на конференції в січні 1933 р. у Львові ухвалили рішення про взаємодію в боротьбі проти націоналізму, фашизму і комунізму. Пепеесівці виразно підтримали принцип «самостійності й державної незалежності українського народу», але щодо визначення долі Східної Галичини між партіями існували розбіжності. (Див.: Львівська конференція // Вперед. – 1933. – травень).

про вихід з президії УНРади у Львові. А.Чернецький писав у спогадах, що «засідала ця Рада ще довго у Львові навіть за окупації Львова і Галичини Польщею і щойно значно пізніше уступила місце т.зв. Міжпартийній раді»⁴⁹. Збереглася заява А.Чернецького і товаришів «до президії Львівської делегації Української Національної Ради на руки президента д-ра Романа Перфецького у Львові». У заявлі говорилося: «Підписані члени УСДП повідомляють, що згідно з рішенням партійної конференції з дня 27 і 28 марта ц.р. складають мандати із членів президії УНР(ади) у Львові. Львів, дня 30 марта 1920 р.»⁵⁰ А.Чернецький вважав, що «соціалістична пролетарська політика не йде і не може піти в вирішуванню національної проблеми разом з буржуазією...»⁵¹.

УСДП не взяла участі в першому міжпартийному з'їзді 3–4 червня 1921 р. у Львові. На з'їзді представники різних політичних партій підтримали ідею єдиного національного фронту західноукраїнських політичних сил, об'єднаних у Міжпартийну раду (за участю УНТП, УРП і УХСП). Підкреслюючи безперспективність орієнтації Міжпартийної ради на еміграційний уряд ЗУНР, УСДП вважала, що «після тяжких досвідів не хоче і не може піддаватися... ілюзіям на антантську «ідеялістичну поміч»⁵². УСДП пішла шляхом пошуку нової політичної орієнтації.

Ідейно-політична криза в УСДП проявилася на партійній конференції 3–4 липня 1920 р. у Львові. У доповіді «Політична і професіональна організація міського пролетаріату» А.Чернецький наголосив: «Сучасний момент – ...це час, в якому пролетаріят іде до рішаючого бою з капіталістичним світом». Доповідач закликав «усе клясово свідоме робітництво» до «відновлення та оснування місцевих робітничих і селянських рад УСДП...»⁵³. Загалом конференція УСДП не виробила чіткого політичного курсу, в партії намітилася розбіжність поглядів між керівництвом і низовими організаціями. УСДП обстоювала вузькокласовий підхід до будівництва незалежної соборної Української держави. «...Конференція висловлюється рішуче проти політичної кооперації з несоціалістичними

та соціал-опортуністичними партіями та проти участі соціал-демократії в коаліційних кабінетах»⁵⁴, – підкреслювала «Резолюція в справі сучасного політичного положення». Партія не підтримала діяльність жодного з тогочасних українських урядів – УНР, ЗУНР або радянської України.

На першотравневому мітингу 1920 р. у Львові А.Чернецький виступив з промовою, в якій обґрунтував політичну лінію УСДП. На його думку, «знесення приватної власності, це, проти чого буржуазія найбільше боронилася ...стає нині у державному будівництві наріжним угольним каменем». «Ми, українські соціал-демократи, підносимо домагання – самостійної, від нікого незалежної, суверенної, соціалістичної республіки на всіх землях нашого народу, – заявив під оплески присутніх А.Чернецький. – Понад кордони і державні граници уноситься наша ідея, повіває наш побідний Червоний Прапор»⁵⁵. А.Чернецький зачитав резолюцію, одностайно підтриману учасниками мітингу, в якій підкреслювалося: «...Конечною умовиною здійснення наших соціалістичних цілей та змагань є: вільна, самостійна, від нікого незалежна, суверена, Українська соціалістична республіка», що «має стати братнім союзником в сім'ї вільних, соціалістичних республік цілого світу»⁵⁶.

У статті «Соціалізм і патріотизм», надрукованій в одноденці «1 май!» у 1921 р., А.Чернецький писав, що «серед наших буржуазних кругів» була поширена думка, нібито «соціалізм – це негація, заперечення національної ідеї, що соціалісти – це зрадники власного народу... З другої сторони, серед самих соціалістів є погляди, що нація – це тільки буржуазна видумка на затемнення та відтягнення пролетаріату від його клясової боротьби»⁵⁷. На переконання А.Чернецького, автори «Маніфесту Комуністичної партії» К.Маркс і Ф.Енгельс недооцінили значення так званих «неісторичних» народів, у тому числі й українців, що вийшли на історичну арену в період імперіалізму. А.Чернецький стверджував, що «скинення національної неволі вважається за частину визвольних змагань революційного пролетаріату, а своя власна

національна держава, на якій пролетаріят має перевести своє соціалістичне діло, за етап до великої всесвітньої соціалістичної республіки, до інтернаціональної держави праці». «Національне визволення, – робив висновок автор, – влекшить йому (пролетаріату. – О.Ж., I.P.) соціальну клясову боротьбу у своїй державі, дасть ґрунт до переведення та здійснення соціалістичних завдань...»⁵⁸

На сторінках газети «Вперед» А.Чернецький закликав до об'єднання соціалістичних партій різних народів в одну організацію – Соціалістичний Інтернаціонал: «Один соціалістичний фронт, об'єднання всіх клясово свідомих пролетарських соціалістичних елементів в одну боєву організацію – це категоричний імператив сучасної доби»⁵⁹. Іншим разом він писав: «Інтернаціональність, близьке споріднення пролетаріату з визвольною боротьбою всіх визискуваних цілого світа – це в очах всіх міщанських, буржуазних патріотів найбільший злочин, найтяжча національна зрада». І далі висловив здивування: «Чому ж злочином, національною зрадою має бути для українського робітника те, що він для здобуття свого клясового соціального визволення, для осягнення кращих умов своєї праці лучиться з пролетаріатом інших народів, який має ті самі клясові цілі?»⁶⁰. Отже, А.Чернецький тісно пов'язував національне і соціальне питання у визвольній боротьбі українського робітництва, національну ідею намагався поєднати з марксистськими постулатами. Виступаючи на першій культурно-освітній конференції УСДП 5 червня 1921 р. у Львові, він переконував: «Соціалізм – це не тільки сама економічна доктрина, яка вичерпується на соціалізації средств продукції, але це новий світогляд, що криє в собі проблеми нової етики, фільософії, мистецтва, словом, цілої культури»⁶¹.

Ідейно-політична криза в УСДП на початку 1920-х рр. була пов'язана з поразкою Української революції. На схилі літ А.Чернецький у загальних рисах з'ясував причини невдачі національно-визвольних змагань: «Ми програли війну з Польщею і Москвою в рр. 1918–1921, бо нам бракувало власних сил встоятися проти двох ворогів нараз, і не дістали

потрібної моральної і матеріальної підтримки в світі». І далі з болем писав: «Бракувало нам власних сил, бо в переважаючій більшості ми були селянською масою. Міста – нерв політики, економіки й культури були російські або польські. (...) Ми були неповною нацією. Це й відбилося на тому, що світ нас не розумів і не підтримав нас у наших змаганнях за нашу державну незалежність»⁶².

Цю думку А.Чернецький висловлював в останні роки свого життя. Однак на початку 1920-х рр. йому, як і взагалі проводу УСДП, здавалося, що основою незалежної соборної української державності в найближчій перспективі стане радянська Україна. Радянофільські ілюзії породжувала тимчасова лібералізація партійно-тоталітарної системи, й особливо політика «українізації», що стала привабливим контрастом до нищення українства в Польщі. «...Поборювана нашими націоналістами радянська Україна створила справді реальні основи будучини самостійної України створенням та українізацією шкільництва на великих просторах українських земель»⁶³, – писав А.Чернецький у газеті «Вперед». Соціал-демократи вважали, що «здана на свої власні сили, забута світом», Україна «не могла далі себе винищувати повстаннями, збройною боротьбою... і тому мусила шукати якогось «модус вівенді» з більшовиками, щоб могти далі існувати»⁶⁴. На прорадянські позиції у 1920-х рр. стали відомі українські діячі М.Грушевський, В.Винниченко, Є.Петрушевич та ін. «Члени нашої партії вірили, – згадував А.Чернецький, – що нам, соціалістам, можна буде договоритися з московськими більшовиками, коли не пощастило домовитися з польськими соціалістами...»⁶⁵ Витоки прорадянської орієнтації він вбачав у тому, що «галицькі соціал-демократи не знали психіки московських більшовиків. Ми, що вивчали соціалізм із західноєвропейських джерел, які зростали в масових демократичних соціалістичних партіях Західу, не знали, що московський більшовизм під покришкою Маркса й комунізму поширює однопартійну диктатуру і старий месіанізм московського імперіалізму... думали, що московська шовіністич-

на дурійка проміне і що почуття дійсного пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму серед московських більшовиків таки в кінці візьме верх»⁶⁶.

На ґрунті ставлення до радянської влади, співвідношення національного і соціального у визвольній боротьбі намітилося розмежування поглядів у Головній управі УСДП. А.Чернецький разом з партійними товаришами, що становили ліве крило управи, в орієнтації на радянську Україну схилялися до пріоритету соціально-класового над національним. На думку А.Чернецького, «і нація, і національна держава – це тільки форми, інструменти та етапи в суспільному життю та організації людства», що «самі по собі не є ціллю...»⁶⁷. Він поклав «в основу всіх своїх змагань, а тим самим і національних» визволення трудящих з-під «соціального ярма». «Недооцінювання... соціального моменту мусить болючо мститися на самих спробах національного визволення, – писав А.Чернецький. – Адже невдачі Петлюри тільки тому потерпіли таке фіяско, що... зв'язав він долю національного визволення України з політикою шляхетської та імперіялістичної Польщі, яка йшла вразіз з інтересами українських селянських мас...»⁶⁸. У свою чергу, Л.Ганкевич, П.Буняк та І.Кvasниця, що входили до правого крила УСДП, відстоювали єдність національного і соціально-класового, ставилися до УСРР перш за все як до Української держави. І.Кvasниця, зокрема, закликав до утворення «національної і пролетарської держави»⁶⁹.

Переломним моментом політичної еволюції УСДП стала партійна нарада 14–15 січня 1922 р. у Львові, в якій взяли участь члени Головної управи і делегати деяких місцевих парторганізацій. Виступаючи на нараді, А.Чернецький закликав до продовження «боротьби за самостійні професійні організації українського робітництва», порушив справу «об'єднання українських соціалістичних партій»⁷⁰. Політична резолюція, одностайно ухвалена на нараді, вперше офіційно поставила вимогу злуки західноукраїнських земель з радянською Україною і створення «об'єднаної, суверенної робітничо-селянської України»⁷¹. Було сказано, що «одинокою реальною формою

української державності під сучасний момент являється Українська Соціалістична Радянська Республіка... яка може сповнити всі національні і соціальні постуляти українських трудових мас». Водночас говорилося, що сучасна УСРР не була «повним завершенням наших змагань і кличів...»⁷².

Після січневої 1922 р. наради, яка виявила, за свідченням поліції, «роздіжність поглядів»⁷³, політична боротьба у проводі УСДП загострилася. У другій половині травня 1922 р. в Головній управі відбувся розкол. Постать А.Чернецького опинилася в епіцентрі партійних суперечок. 12 травня найвпливовіша львівська робітнича рада УСДП, на чолі якої був А.Чернецький, ухвалила резолюцію, що висловлювала невдоволення бездіяльністю керівництва: «Робітнича рада... констатує, що Головна управа УСДП розбіжна в думках між собою і тому не може як слід працювати... партія розлітається, не належить до жодного Інтернаціоналу і тим самим працює без програми; ...пропонує з метою оздоровлення невідрядних відносин в партії скликати ще перед конференцією спільне засідання Головної управи УСДП, місцевої робітничої ради у Львові і всіх делегатів робітничих рад з провінції»⁷⁴. Цікаво, що приводом до розколу стали фінансові суперечки щодо трьох будинків у Львові по вул. Оссолінських (нині – вул. В.Стефаника), які були власністю УСДП*. На засіданні 17 травня 1922 р. Головну управу демонстративно залишив голова УСДП Л.Ганкевич і написав заяву про вихід з партії⁷⁵. Позицію Л.Ганкевича підтримали секретар УСДП І.Квасниця та П.Буняк, вийшовши з управи відповідно 25 і 29 травня. Новим головою УСДП 25 травня обрано І.Кушніра, а партійним секретарем – А.Чернецького⁷⁶. Отже, «лівиця» при підтримці партійних низів усунула діячів правого крила від проводу в УСДП.

* Детальніше про розкол у Головній управі УСДП у травні 1922 р. див.: Райківський І.Я. Ліворадикальна еволюція УСДП (1920–1924 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 2. – С. 112–122.

Ідеальною та організаційною кризою в УСДП скористалася нелегальна Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ, з 1923 р. – Компартія Західної України (КПЗУ). Діячі КПСГ-опозиційної, так звані «васильківці», переважно молодь, для ведення легальної діяльності в 1921 р. почали проникати в соціал-демократичні організації й оволодівати керівними структурами. Комуністи вступали до «окремих громад УСДП у Львові і на провінції, а провід тішився, що партія «росте»⁷⁷, – писав радиkal I.Макух. Нарада КПСГ у липні 1922 р. намітила заходи щодо відкритого опанування партії⁷⁸. А.Чернецький, як і інші діячі Головної управи УСДП, не вчинив належного опору акції комуністів. Саме він очолював львівську робітничу раду УСДП, що була опанована комуністами в 1922 р. Про це, зокрема, чітко заявили у доповідній записці члени ЦК КПСГ Береза і Дрешер: «Робітнича рада опанована членами КПСГ, які і довели до розколу в управі УСДП»⁷⁹. Опанувавши осередки УСДП у Львові, комуністи могли, з одного боку, «натискати відповідним чином на провінцію», а з другого – «паралізувати львівський ЦК УСДП та редакцію партійного органу»⁸⁰. Характерно, що А.Чернецький у спогадах нічого не писав про опанування УСДП комуністами і свою причетність до цієї акції.

Перехід УСДП на комуністичні позиції завершив VI партійний з'їзд 18 березня 1923 р. у Львові. А.Чернецький був серед 52 делегатів, присутніх на засіданні. На початку засідання з його ініціативи було ухвалено «Декларацію з'їзду УСДП про Східну Галичину», в якій партія засудила рішення Ради послів Антанти від 14 березня 1923 р., що визнало Східну Галичину невід'ємною частиною Польщі: «Незважаючи на всі ухвали капіталістичного імперіалізму, український пролетаріат нашої країни вважає себе одним цілим з пролетаріатом нашої матері Радянської Соціалістичної України і Союзу Радянських Соціалістичних Республік»⁸¹. А.Чернецький виголосив на з'їзді доповідь з першого питання порядку денного «Звіт діяльності». За його даними, в рядах УСДП перебувало 4200 чоловік, партія мала осередки у 15 містах і 11 селах. Водночас існували культурно-освітні товариства УСДП

«Воля» і «Бібліотека ім. І.Франка» та ряд парторганізацій, що «борються за своє існування з політичним режимом». Доповідач вбачав недолік у діяльності УСДП: «Брак одної витичної, якою повинна би йти партія, не міняти час від часу свого ідейного обличчя і не ставати в різні часи по-різному до національного питання, а підходити до всього з марксистською класовою точкою погляду»⁸².

Пізніше А.Чернецький виголосив промову про те, що перед УСДП, незважаючи на складні політичні умови, «відкриваються світлі горизонти для роботи і на селі», бо «село пролетаризується на очах, і туди партія повинна звернути також свою увагу»⁸³. На його пропозицію було затверджено деякі зміни до статуту. Зокрема, партія заявила, що виступає захисником інтересів українських трудящих мас не лише Галичини, а й Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя, тобто УСДП поширювала свою діяльність на всі українські землі під Польщею. У Статуті вказувалося, що УСДП буде «виразником волі класово свідомого робітництва і селянства, якого змаганням є дорогою класової боротьби... построїти соціалістичний суспільний лад»⁸⁴. А.Чернецький був обраний до складу нової управи УСДП на чолі з О.Панасом, став першим секретарем, членом редколегії партійної газети «Земля і воля»⁸⁵. З'їзд майже одноголосно (50 чоловік «за» і лише 2 – «проти»)⁸⁶ ухвалив комуністичні за змістом резолюції. Щоправда, нова управа виступила проти підпорядкування УСДП керівним органам КПСГ. Комуніст М.Теслюк згадував, що «голова управи УСДП Олександр Панас і його заступники та інші її члени фактично були проти того, щоб компартія здійснювала контроль... за діями УСДП. На комуністів В.Попеля і Б.Кузьму, обраних з'їздом до Головної управи, а тим більше на мене, низового співробітника «Землі і волі», вони дивилися як на чужих»⁸⁷. Радикал М.Стахів висловив думку, що лідери УСДП «були противні комуністам», але «все-таки дали себе вибрati до нового ЦК партії»⁸⁸. Очевидно, це сталося під тиском знизу делегатів на з'їзді.

Після VI партійного з'їзду УСДП розгорнула діяльність у комуністичному напрямку. Архівні джерела свідчать, що А.Чернецький відігравав важливу роль у новому керівництві УСДП. Виступаючи на першотравневому мітингу 1923 р. у Львові, він від імені УСДП, за свідченням поліції, закликав до «класової боротьби, спрямованої на знесення кордонів і побудову всесвітньої соціалістичної республіки»⁸⁹. А.Чернецький разом з комуністами Б.Кузьмою і В.Попелем як делегати Головної управи УСДП були присутні на нараді 9 послів соціалістичної фракції в Українському сеймовому клубі та 60 делегатів від соціалістичних груп, що відбулася 17 листопада 1923 р. у Луцьку. Учасники наради прийняли ухвалу про створення обласної організації УСДП Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя⁹⁰. По суті, УСДП в 1923 р. перетворилася в легальну прибудову Компартії, почала зміцнювати свої впливи в умовах кризи українського суспільно-політичного руху після березневої 1923 р. ухвали Ради послів.

Поліція розгорнула проти прокомуністичної УСДП масові репресії. У ніч з 14 на 15 жовтня 1923 р. було заарештовано А.Чернецького, С.Рудика, І.Калятинського і С.Волинця, що були, на думку поліції, найбільш активними діячами УСДП і надали партії на VI з'їзді «ворожий для Польської держави напрямок»⁹¹. А.Чернецький писав у спогадах, що в жовтні 1923 р. був уперше заарештований і тиждень просидів з товаришами в ув'язненні⁹². 30 січня 1924 р. поліція заборонила діяльність прокомуністичної УСДП. Було проведено понад 10 тисяч обшуків і 2 тисячі арештів, під виглядом ліквідації УСДП власті завдали удару по українству взагалі⁹³. «30 січня 1924 року над ранок з'явилася у мене в хаті поліція, зробила ревізію, забрала деякі книжки, газети та рукописи і мене з собою, – згадував А.Чернецький. – У мене якраз тої ночі очував Кузьма-Турянський з КПЗУ, що вийшов від мене з хати півгодини перед приходом поліції»⁹⁴. А.Чернецький просидів у тюрмі майже п'ять місяців⁹⁵.

«Вийшовши з польської тюрми при кінці червня 1924 року, – я застав український робітничий рух цілковито розбитим»⁹⁶,

згадував А.Чернецький. Він взяв активну участь у спробі відновлення УСДП в 1925 р., очолив групу діячів, які в першій половині січня утворили комітет для організації Української соціалістичної партії (УСП). Крім А.Чернецького, членами цього комітету стали І.Кушнір, О.Панас, А.Віхар, Й.Макарук і Й.Прокопишин⁹⁷. Комітет склав відозву, яка повідомляла, що УСП стоятиме на ідейній платформі II Интернаціоналу і не буде мати нічого спільного з ліквідованим УСДП*. На першому етапі планувалося розширити соціальну базу УСП через пресу. Завершити процес утворення партії мав з'їзд⁹⁸.

Перший номер двотижневика «Робітник», що назвав себе органом «української соціалістичної думки», вийшов 1 лютого 1925 р. у Львові за редакцією І.Кушніра. Вступна стаття «По році» надто в загальних рисах визначила ідейні засади УСП. Закликавши українських робітників і селян «до здійснення соціалістичного ідеалу», газета підкреслила, що боротиметься в единому таборі «з клясовою свідомим, соціалістичним пролетаріятом, з нашими товаришами праці і недолі без огляду на їх народність чи віру»⁹⁹. Діяльність ініціативної групи з утворення УСП підтримали польські соціалісти. Газета ППС «Robotnik» відзначала, що однайменний український часопис «Робітник» заснувала група діячів, які «після заборони УСДП поліцією зберегли вірність соціалістичним зasadам і не дали себе захопити ані наліво до комуністів, ані направо до націоналістів»¹⁰⁰. Водночас проти УСП різко виступили комуністи, у відозві КПЗУ «Правда про УСП» у лютому 1925 р. говорилося, що лідери новоствореної партії мали на меті «задоволення своїх особистих, шкурних інтересів»¹⁰¹.

Однак зусилля А.Чернецького та його товаришів утворили дієздатну УСП на кшталт ППС завершились невдачею.

* Серед ініціаторів заснування УСП були лідери УСДП, обрані на VI партійному з'їзді до Головної управи: голова О.Панас, перший секретар А.Чернецький, член управи А.Віхар. Очевидно, вони зрозуміли, що підпорядкування партії ЦК КПЗУ завдало шкоди українському соціалістичному руху.

«З'їзду УСП не було, – підкреслював «Робітник», – а тільки він міг би оснувати партію та зголосувати її до соціалістичного угрупування (II Интернаціоналу. – О.Ж., I.P.). Не мала ця партія – як неістнуюча, входити в порозуміння і з ППС»¹⁰². «Робітник» перестав виходити, за висловом С.Літнього, «щез, мов його й не було»¹⁰³. Показово, що А.Чернецький у спогадах нічого не писав про заснування УСП. Колишні лідери УСДП змогли відновити партію на старих, соціал-демократичних позиціях лише в грудні 1928 р. «...Але це було існування хіба формальне, – вважав А.Чернецький, – бо політичного впливу вона не мала і видатної ролі в політичному житті більше не грала»*. Після заборони УСДП А.Чернецький, як і частина соціал-демократів, вступив до «Сельробу» – легальної політичної партії, діяльність якої спрямовувала КПЗУ. Про свою діяльність у «Сельробі» він писав у спогадах побіжно, стверджуючи, що вступив туди, щоб «впливи групи Вальницького (лідера ліворадикальної частини «Сельробу». – О.Ж., I.P.) спаралізувати...»¹⁰⁴. Невдовзі А.Чернецький прийняв рішення вийти «з активної партійно-політичної боротьби та її групових, а часто й особистих інтриг...»¹⁰⁵. Однак він до кінця свого життя займався активною громадською діяльністю.

Деякий час А.Чернецький працював у професійній організації «Союз українських приватних урядовців Галичини» («СУПРУГА»). «Це була поважна організація, яка мала кількасот членів, – згадував він. – Літом 1924 року на загальних зборах «СУПРУГА» обрано мене головою цієї профспілкової організації. На цьому становищі пробув я... до кінця 1926 року»¹⁰⁶. У спогадах А.Чернецький приділив багато місця аналізу своєї профспілкової діяльності. Залишивши профспілку «СУПРУГА», він «цілковито віддався праці в Пенсійному

* Це твердження є надто категоричним. Відновлена УСДП відігравала досить важливу роль у партійно-політичному житті галицьких українців, хоч справді її впливи в 1930-х рр. стали значно слабшими через несприятливі суспільно-політичні обставини для ідейно-організаційного розвитку соціал-демократії.

інституті українських приватних службовців»¹⁰⁷. Після ліквідації Пенсійного інституту в 1929 р. А.Чернецький перейшов до «ЗУПУ (Заклад уbezпечень працювників умислових) у Львові». Він працював до осені 1931 р.¹⁰⁸, коли вирішив залишити Львів і оселитися в с. Острова поблизу Тернополя.

«Приїхавши до села Острова, я був фізично й морально так вичерпаний, що відпочивав майже повних два роки, – згадував А.Чернецький. – Я займався тільки садом, квітами та своїм господарством, не цікавлячись світом та не читаючи навіть газет»¹⁰⁹. Перебуваючи на пенсії, він поволі втягнувся до громадської діяльності. 1933 р. А.Чернецький вступив до управи місцевого гуртка «Сільського господаря» і «Рідної школи» в Острові, а пізніше – до повітових управ цих товариств¹¹⁰. Водночас брав участь в українському кооперативному русі, друкував статті з актуальних проблем національного життя українців під Польщею¹¹¹. Зокрема, А.Чернецький дав інтерв'ю газеті «Діло» щодо «нормалізації». «Висліди «нормалізації» – мізерні, – писав він. – Польська сторона... саме польське громадянство, у своїй подавляючій більшості зрозуміла зміну тактики в українській політиці як ознаку нашого безсилля, а вслід за тим як капітуляцію з основних наших змагань». Підкреслювалося, що «національне добро здобуває нація перш усього моральними вартостями внутрі свого власного національного організму...»¹¹². Публікація статті з політичної проблематики у впливовій щоденній газеті УНДО «Діло» свідчила про авторитет А.Чернецького серед галицького політикуму.

Початок Другої світової війни, крах Польщі й встановлення на Західній Україні більшовицького партійно- тоталітарного режиму у вересні 1939 р. мали серйозний вплив на долю А.Чернецького. «Перед приходом більшовиків був я головою Надзвірої ради кооперативи, – згадував він. – Мусив ним далі залишитися, бо інакше це був би саботаж... Крім головства в кооперативі став я ще й секретарем сільради в Острові»¹¹³. Очевидно, А.Чернецький спочатку лояльно поставився до радянської влади, хоч у спогадах висловлював критичні оцінки

діяльності більшовиків: «Канцелярія в більшовиків – це чисте безголов'я. Такої бюрократичної писанини не знає жодна адміністрація на світі... Господарювання більшовиків було безглузде, а притому демагогічне»¹¹⁴. Напередодні радянсько-німецької війни 1941 р. А.Чернецький захворів, що стало причиною звільнення від обов'язків у сільраді та в кооперації¹¹⁵. Масові більшовицькі репресії не зачепили А.Чернецького, на відміну від партійних товаришів В.Старосольського, П.Буняка, І.Квасниці та ін.

У період німецько-фашистської окупації краю А.Чернецький працював в Окружному комітеті «для допомоги українському населенню». Цей Окружний комітет був філією Українського центрального комітету у Львові, зглядно в Кракові». Він став «керівником відділу Суспільної опіки». Проживаючи майже постійно у Тернополі, А.Чернецький багато допомагав військовополоненим, бідним людям, які не мали засобів для виживання. Зокрема, на добровільні пожертвування, кошти від німецької адміністрації комітет, до якого він входив, надав щомісячну допомогу для понад 40 непрацездатних, організував їдальню, де безоплатно обідали майже 150 осіб і приблизно стільки ж отримували повноцінне харчування «за невелику оплату» тощо¹¹⁶. Згодом А.Чернецький очолив Культурний відділ названого комітету, зайнявся розвитком українського театру. «Слава про тернопільський театр розійшлася далеко й поза Тернопіль, – згадував він. – Зала була завжди переповнена, а білети попадали навіть на чорний ринок»¹¹⁷. А.Чернецький робив усе можливе, щоб полегшити долю місцевого українського населення під німецькою окупацією, допомагав євреям, які страждали від фашизму. «Наша поміч була маленька, ми більшої не могли дати»¹¹⁸, – скромно писав на схилі віку.

Відстоюючи соціалістичні переконання, А.Чернецький критично ставився до діяльності українських націоналістів. У додатку до спогадів він виклав своє бачення історії націоналістичного руху в Західній Україні «під час польської і гітлерівської окупації». Автор вважав терористичні методи

діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) глибоко помилковими, був переконаний, що оунівці «всю вину за наші невдачі (поразку Української революції 1917–1920 рр. – *О.Ж., I.P.*) зіпхали на старих політиків і на старчі політичні партії», нібито «єдина ОУН та її вождь змусить народ до дисципліни й послуху, настрашить усіх ворогів і здобуде українську державу»¹¹⁹. Натомість А.Чернецький обстоював мирні, ненасильницькі засоби для досягнення своєї мети – побудови незалежної соборної Української соціалістичної держави. «Замість тягти нашу молодь до підпілля, – писав він, – треба було спільно з нашим старшим громадянством робити все, щоб... приготувати якнайбільше кваліфікованих українських кадрів для розбудови нашого культурного й економічного життя, хоч би навіть в умовах чужої окупації, але у вірі, що її рано чи пізно мусить прийти кінець»¹²⁰. Отже, А.Чернецький вважав за потрібне використовувати всі легальні можливості для скріplення національних сил під чужоземною окупацією і впродовж свого життя багато зробив для цього.

А.Чернецький виступив проти саботажної акції ОУН у Галичині восени 1930 р., що послужила урядові приводом до широкомасштабної «пацифікації» (умиротворення) всього українського населення і мала підірвати опір польській окупації. «Великої шкоди з того польські пани не мали, бо скирити були застраховані від вогню... – писав він. – Але ОУН акцію палення панських скирт провадила і її широко рекламивала»¹²¹. Не менш критично автор висловився щодо Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 р. «Люди слухали байдуже і з сумом того маніфесту, в якому говорили про «союзну армію великого Гітлера»... – згадував про ці події в с. Острів. – З надій бандерівців, що Гітлер стане справді їхнім союзником... нічого не вийшло»¹²². Зрозуміло, що спогади А.Чернецького не позбавлені суб'єктивізму, існує широкий спектр оцінок Акта 30 червня 1941 р.

Напередодні вступу радянської армії в Галичину влітку 1944 р. А.Чернецький вирішив емігрувати на Захід. Ситуація настільки стрімко змінювалася, що він був змушений виїхати

зненацька: «Не мав навіть другої сорочки. Не мав і грошей, бо їх лишив у течці... Не бачив я і навіть не попрощався з жінкою», котра якось «заявила, що... не лишить своєї хвою 86-літньої мами. Я гірко заплакав. Що було робити?»¹²³. «За неповних два роки мого перебування під більшовиками я їх так пізнав, що другий раз не бажав з ними стрічатися!»¹²⁴, – писав він. А.Чернецький опинився поза межами рідного краю, спочатку у Словаччині, а потім в Австрії, Німеччині.

Тривалий час А.Чернецький поневірявся по різних таборах для емігрантів, аж доки в 1951 р. не опинився у Швейцарії на запрошення місцевої гуманітарної організації. Майже шість років проживав у сім'ї селянина в с. Еш поблизу Цюриха. Згодом через погіршення стану здоров'я опинився у «пансьоні для старших» поблизу Цюриха¹²⁵. Незважаючи на складні умови перебування в еміграції, А.Чернецький не припиняв громадської діяльності, брав участь у соціалістичному русі. Так, він став членом об'єднаної Української соціалістичної партії (УСП), до якої увійшли діячі західноукраїнських (УСДП, УСРП) і наддніпрянських (УСДРП, УПСР) партій соціалістичного спектра. Це об'єднання відбулося в 1950 р. на «загальній партійній соціалістичній конференції». А.Чернецький підтримував зв'язки з відомими наддніпрянськими соціал-демократами П.Феденком, головою уряду УНР в 1919–1920 рр., І.Мазепою та ін.: «В Аугсбурзі (Німеччина. – *О.Ж., I.P.*) відбували ми партійні наради...»¹²⁶. Як гість взяв участь у з'їзді Швейцарської соціалістичної партії, привітав делегатів від імені Центрального комітету УСП¹²⁷. Як член соціалістичної партії А.Чернецький увійшов до Української національної ради (УНРади) в екзилі, що виникла в 1947 р. з метою консолідації всіх самостійницьких сил для відновлення незалежної Української держави з демократичним устроєм. Був «членом регламентної та правничої комісій, а в 1951 р. – заступником голови УНРади»¹²⁸.

Водночас А.Чернецький нерідко публікувався в еміграційній пресі, зокрема у часописах «Неділя», «Наше життя», «Вперед», «Українські вісті», органі УСП «Вільне слово»

та ін. Особливу увагу він звернув на «польсько-українські проблеми»¹²⁹. Так, у журналі «Вільна Україна», що виходив у США, в 1959 р. була надрукована рецензія А.Чернецького на працю поляка Ю.Лободовського «Пісня про Україну». Зробивши короткий екскурс в історію, А.Чернецький висловив потребу нормалізації польсько-українських взаємин. «Що боротьба Польщі з Україною вийшла на шкоду обом народам, це правда, – писав він, – і що на тому скористала Москва, це також правда». Однак автор вважав, що «в тому не завинила Україна, а тільки Польща, бо вона Україну зрадила і пішла на угоду з Москвою (Ризький мирний договір 1921 р. – *O.Ж., I.P.*), яка її вкінці поневолила при помочі комунізму»¹³⁰. А.Чернецький не сприйняв висловлені Ю.Лободовським ідеї федералізму Польщі та України: «Пісня про Україну – це гімн польському імперіалізму». На його думку, українське питання можна вирішити лише «на підставі природного права, що кожний народ має на своїх етнографічних землях сам творити свою вільну і соборну державу»¹³¹. Отже, проголошення в майбутньому незалежності України й Польщі в етнографічних кордонах, у розумінні А.Чернецького, стане запорукою справедливого унормування польсько-українських стосунків.

А.Чернецький завершив писати спогади у листопаді 1962 р. на 76-му році життя далеко від рідної землі. «Оцінка (діяльності. – *O.Ж., I.P.*) належить уже не мені, а громаді й майбутнім поколінням»¹³², – підсумував він.

З висоти більш як чотирьох десятиліть після його смерті (помер 15 лютого 1963 р. від серцевого нападу, похований у Цюріху)¹³³ можна зробити висновок, що А.Чернецький був одним з відомих і впливових діячів соціал-демократичного руху в Галичині першої половини ХХ ст., взяв безпосередню участь в Українській революції 1917–1920 рр., присвятив усе свідоме життя боротьбі за національні й соціальні інтереси українського робітництва.

ПРИМІТКИ

¹ Чернецький А. Спомини з моого життя. – Лондон: Наше слово, 1964. – 143 с.

² Чернецький А. Спомини з моого життя. – К.: Основні цінності, 2001. – 168 с. (Далі – посилання за новим виданням).

³ Там само. – С. 11, 17.

⁴ Там само. – С. 18, 19.

⁵ Там само. – С. 23.

⁶ Жерноклеєв О. Національна ідея «Молодої України» (1900–1903) // Галичина. – 1997. – № 1. – С. 33.

⁷ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 23–25.

⁸ Там само. – С. 27.

⁹ Там само. – С. 39.

¹⁰ Там само. – С. 36–38.

¹¹ Робітничий календар на 1910 рік. – Львів, 1910. – С. 31.

¹² Чернецький А. Становиско українського робітництва в галицьких фахових організаціях // Наш голос. – 1911. – № 9–10. – С. 431.

¹³ Там само. – С. 439–441.

¹⁴ Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів, 1911.

¹⁵ Земля і воля. – 1911. – 30 грудня.

¹⁶ Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів, 1911.

¹⁷ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 41, 43.

¹⁸ Наша партія в часі війни // Українська робітнича газета. – 1918. – 23 березня.

¹⁹ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 45–47.

²⁰ Там само. – С. 49.

²¹ Українська робітнича газета. – 1918. – 25 серпня.

²² Там само. – 30 червня.

²³ Ганкевич Л. З минулого нашої партії. (Матеріали до історії УСДП) // Календар «Впереду»: 1920. – Львів, 1920. – С. 27.

²⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 309, оп. 1, спр. 2258. – Арк. 110, 111.

²⁵ Діло. – 1918. – 22 жовтня.

²⁶ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 52.

²⁷ Там само. – С. 53.

- ²⁸ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 257, оп. 2, спр. 234. – Арк. 42; Вперед. – 1918. – 27 листопада.
- ²⁹ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 53.
- ³⁰ Там само. – С. 54, 55.
- ³¹ Там само. – С. 58, 59.
- ³² Там само. – С. 60.
- ³³ Там само. – С. 60, 61.
- ³⁴ Кривава книга. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919–1920. – Відень, 1921. – Част. 2. – С. 17.
- ³⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 146, оп. 8, спр. 3806. – Арк. 60, 61.
- ³⁶ Віче українського робітництва у Львові // Вперед. – 1921. – 14 вересня. – С. 1.
- ³⁷ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 69.
- ³⁸ Земля і воля. – 1923. – 2 вересня.
- ³⁹ Вперед. – 1920. – 6 листопада. – С. 3.
- ⁴⁰ Перша професіональна конференція українських робітників // Професіональний вістник. – 1920. – 1 лютого. – С. 1.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Професійний вістник. – 1929. – жовтень; Sprawy narodowościami. – 1929. – № 3. – S. 482.
- ⁴³ Чернецький А. Український робітник // Діло. – 1936. – 29 листопада. – С. 1, 2.
- ⁴⁴ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 56.
- ⁴⁵ Там само. – С. 84.
- ⁴⁶ Вперед. – 1920. – 31 березня. – С. 1.
- ⁴⁷ Краєва Конференція у Львові // Там само. – 30 березня. – С. 1.
- ⁴⁸ Там само. – 30 квітня. – С. 1.
- ⁴⁹ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 59.
- ⁵⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 581, оп. 1, спр. 113. – Арк. 16.
- ⁵¹ Вперед. – 1921. – 22 червня. – С. 1.
- ⁵² Який це одноцільний національний фронт? // Там само. – 11 червня.
- ⁵³ Краєва Партійна Конференція // Там само. – 1920. – 10 липня. – С. 1.
- ⁵⁴ Земля і воля. – 1920. – 11 липня.
- ⁵⁵ Вперед. – 1920. – 4 травня. – С. 1.
- ⁵⁶ Там само.
- ⁵⁷ Чернецький А. Соціалізм і патріотизм // 1 Май. Одноднівка (Львів). – 1921. – 1 травня. – С. 4.

- ⁵⁸ Там само. – С. 5, 6.
- ⁵⁹ Чернецький А. Соціалістичний Інтернаціонал // Вперед. – 1920. – 3 липня. – С. 1.
- ⁶⁰ Чернецький А. Пролетаріят і інтернаціональність // Там само. – 1 травня. – С. 3.
- ⁶¹ Перша культурно-освітня конференція УСДП // Вперед. – 1921. – 11 червня. – С. 1.
- ⁶² Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 157.
- ⁶³ Чернецький А. Пролетаріят і школа. – Вперед. – 1921. – 4 грудня. – С. 2.
- ⁶⁴ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 76.
- ⁶⁵ Там само. – С. 74.
- ⁶⁶ Там само. – С. 75, 76.
- ⁶⁷ Чернецький А. За тактику пролетарської боротьби // Вперед. – 1921. – 4 червня. – С. 1.
- ⁶⁸ Чернецький А. Пролетарська політика і національна справа // Там само. – 26 червня. – С. 2.
- ⁶⁹ Квасниця І. За українську державність // Там само. – 21 травня.
- ⁷⁰ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 63.
- ⁷¹ Там само. – Спр. 38. – Арк. 1.
- ⁷² Партійна нарада // Вперед. – 1922. – 19 січня.
- ⁷³ ДАЛО. – Ф. 271, оп. 1, спр. 292. – Арк. 32 зв.
- ⁷⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 6, оп. 1, спр. 5. – Арк. 260; Кравець М.М. До характеристики УСДП у Західній Україні (1920–1924 рр.) // Укр. іст. журн. – 1958. – № 1. – С. 88.
- ⁷⁵ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 68, 69.
- ⁷⁶ Там само. – Арк. 72, 73.
- ⁷⁷ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – С. 301.
- ⁷⁸ ЦДАГОУ. – Ф. 6, оп. 1, спр. 15. – Арк. 45, 48, 49; ф. 233, оп. 1, спр. 26. – Арк. 1, 4.
- ⁷⁹ Там само. – Спр. 5. – Арк. 260.
- ⁸⁰ Громадський голос. – 1936. – 6 червня.
- ⁸¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 205, оп. 1, спр. 539. – Арк. 6.
- ⁸² ДАЛО. – Ф. 121, оп. 2, спр. 187. – Арк. 17, 18.
- ⁸³ Там само. – Арк. 21.
- ⁸⁴ Там само. – Ф. 271, оп. 1, спр. 291. – Арк. 3.
- ⁸⁵ Земля і воля. – 1923. – 25 березня.

⁸⁶ Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 2, оп. 1, спр. 174. – Арк. 3.

⁸⁷ Теслюк М.М. У боротьбі за возз'єднання. Сторінки спогадів. – Львів, 1988. – С. 98.

⁸⁸ Стахів М. Хто винен? З історії комуністичного руху та його помічників. – Львів, 1936. – С. 42.

⁸⁹ ДАЛО. – Ф. 256, оп. 1, спр. 40. – Арк. 36.

⁹⁰ ЦДАГОУ. – Ф. 6, оп. 1, спр. 30. – Арк. 51; Селянська доля. – 1923. – 25 листопада.

⁹¹ ДАЛО. – Ф. 121, оп. 2, спр. 187. – Арк. 29, 30.

⁹² Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 81.

⁹³ Діло. – 1924. – 17 лютого; 27 лютого.

⁹⁴ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 81.

⁹⁵ Там само. – С. 83.

⁹⁶ Там само. – С. 84.

⁹⁷ ДАЛО. – Ф. 1, оп. 52, спр. 367. – Арк. 24; Ф. 121, оп. 2, спр. 188. – Арк. 9, 20 зв.

⁹⁸ Там само. – Ф. 121, оп. 2, спр. 188. – Арк. 20.

⁹⁹ По році // Робітник. – 1925. – 1 лютого. – С. 1.

¹⁰⁰ Robitnyk // Robotnik. – 1925. – 3 lutego. – S. 3.

¹⁰¹ ДАЛО. – Ф. 121, оп. 2, спр. 188. – Арк. 18, 20 зв.

¹⁰² Сплетні // Робітник. – 1925. – 1 лютого. – С. 7.

¹⁰³ Літній С. «Вперід» чи назад в багно соціал-угоди? – Львів, 1926. – С. 5.

¹⁰⁴ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 86.

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Там само. – С. 86, 87.

¹⁰⁷ Там само. – С. 94.

¹⁰⁸ Там само. – С. 97, 98.

¹⁰⁹ Там само. – С. 98.

¹¹⁰ Там само. – С. 99.

¹¹¹ Там само. – С. 101, 102.

¹¹² Поможе нам тільки моральне відродження нації // Діло. – 1937. – 5 серпня. – С. 3.

¹¹³ Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 105, 106.

¹¹⁴ Там само. – С. 106, 107.

¹¹⁵ Там само. – С. 110.

¹¹⁶ Там само. – С. 114, 116.

¹¹⁷ Там само. – С. 117, 118.

¹¹⁸ Там само. – С. 123.

¹¹⁹ Там само. – С. 145, 152.

¹²⁰ Там само. – С. 157.

¹²¹ Там само. – С. 154.

¹²² Там само. – С. 112, 113.

¹²³ Там само. – С. 125.

¹²⁴ Там само. – С. 124.

¹²⁵ Там само. – С. 138, 143.

¹²⁶ Там само. – С. 136.

¹²⁷ Там само. – С. 142.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Там само. – С. 135, 136.

¹³⁰ Чернецький А. Давно проспівана пісня // Вільна Україна. Журнал української визвольної думки. – Нью-Джерсі, 1959. – Ч. 22. – С. 62.

¹³¹ Там само. – С. 63.

¹³² Чернецький А. Спомини з моого життя. – С. 162.

¹³³ Луцишин І., Ручківський А. Передмова // Там само. – С. 10.

Відкриття виставки та зустріч з читачами	1
Олесь Гончар	2
Юліан БАЧИНСЬКИЙ	3
Олесь Гончар та його час	4
Звернення до читача. Віктор Медведчук	5
Передмова	7
Юліан БАЧИНСЬКИЙ	16
Осип БЕЗПАЛКО	40
Порфір БУНЯК	67
Семен ВІТИК	97
Лев ГАНКЕВИЧ	119
Микола ГАНКЕВИЧ	146
Іван КВАСНИЦЯ	172
Володимир СТАРОСОЛЬСЬКИЙ	196
Володимир ТЕМНИЦЬКИЙ	220
Антін ЧЕРНЕЦЬКИЙ	246

Юліан Бачинський (1870–1940)

Олесь Безпалко (1881 – п. см. невід.)

Микола Ганкевич (1869–1932)

Семен Вітик (1876–1937)

Володимир Темницький
(1879–1938)

Антін Чернецький
(1887–1963)

Володимир Старосольський (1878–1942)

Лев Ганкевич (1883–1962)

Видавництво «Основні цінності»
у співробітництві з Соціал-демократичною
партиєю України (об'єднаною)

Випустило у світ видання:

- Книга 1. В.Медведчук «Дух та принципи соціал-демократії: українська перспектива»
- Книга 1. В.Медведчук «Дух и принципы социал-демократии: украинская перспектива»
- Книга 2. Х.Хесс «Практическая работа в социал-демократической партии. Справочник»
- Книга 3. В.Медведчук «Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для України»
- Книга 4. Т.Майер «Демократический социализм – социальная демократия. Введение»
- Книга 5. С.Миллер, Х.Поттхофф «Краткая история Социал-демократической партии Германии»
- Книга 6. О.Жерноклеєв «Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899–1918)»
- Книга 7. М.Даудерштадт, А.Геррітс, Д.Д.Маркус «Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі»
- Книга 8. «Соцінтерн в епоху глобалізації. Матеріали Нью-Йоркського (1996 р.) та Паризького (1999 р.) конгресів»
- Книга 9. С.Хейман «Кістяківський. Боротьба за національні та конституційні права в останні роки цариту»
- Книга 10. «Європейська соціал-демократія. Трансформація у прогресі». За ред. Р.Куперуса, Й.Кендела (Збірник статей)

- Книга 11. *I. Макух* «На народній службі. Спогади»
- Книга 12. *I. Бегей* «Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник»
- Книга 13. *B. Айхлер* «Етичний реалізм. Вибрані праці з питань соціал-демократичної теорії»
- Книга 14. *B. Медведчук* «Новий вимір демократії»
- Книга 15. *A. Чернецов* «Спомини з моого життя»
- Книга 16. *Дж.-П. Химка* «Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890)»
- Книга 17. *G. Колодко* «Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн»
- Книга 18. *P. Шустер* «Ультиматум. Спогади президента Словачької Республіки»
- Книга 19. *Ю. Бачинський* «Україна irredenta»
- Книга 20. «Етика майбутнього» (Збірник статей)
- Книга 21. *A. Мартинов* «Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини XX століття»
- Книга 22. *A. Диба* «Сподвижники: Леся Українка у колі соціал-демократів»
- Книга 23. *T. Майєр* «Трансформація соціал-демократії. Партія на шляху у ХХІ століття»
- Книга 24. «Взгляд из России: избранные политические статьи «Русского Журнала»
- Книга 25. «Солідарність, що нас єднає». Матеріали ХХII Конгресу Соціалістичного Інтернаціоналу (Сан-Паулу, жовтень 2003 року)
- Книга 26. *O. Жерноклеєв, I. Райківський* «Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії»

Суспільно-політичне видання

*Жерноклеєв Олег Станіславович,
Райківський Ігор Ярославович*

ЛІДЕРИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЇ
Політичні біографії

Літературний редактор *B. Хопта*
Художній редактор *B. Соловйов*
Технічний редактор *G. Шалащенко*
Коректор *O. Бахмацька*

Дизайн, макет і забезпечення циклу друкарських робіт –
видавництво «Стилос»

Підп. до друку. 28.04.2004 р. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк офс. Гарнітура BookUkr.
Ум. друк. арк. 17,6. Об.-вид. арк. 18,9.
Наклад 1000 прим. Замовл. № 235.

Видавництво «Основні цінності».
04060, Київ-60, вул. Котовського, 9, оф. 42

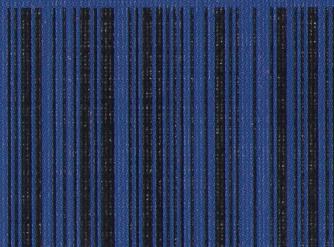
Надруковано ТОВ «Лодія».
04050, Київ-12, вул. Дехтарівська, 9, оф. 54.

Герої цієї збірки політичних біографій цікаві тим, що вони залишили помітний слід не лише в історії соціал-демократії, а й українського національного руху взагалі, уособлюючи в ньому дух європейського гуманізму та освіченості. Серед них Юліан Бачинський, якому належить пріоритет у теоретичному обґрунтуванні державної незалежності України, та професор Львівського університету Володимир Старосольський – визначний правознавець, автор багатьох фундаментальних праць з питань теорії держави і права та політичної соціології.

Не хотілося б вдаватися до апологетики, але, гадаю, що будь-який беззастережний читач цієї праці змушений буде погодитися, що десятьох політичних діячів, яким вона присвячена, здебільшого об'єднували відданість соціал-демократичній ідеї, намагання прислужитися українським робітничим масам, готовність жертвувати собою в ім'я соціального і національного визволення українського народу. Хай пам'ять про них залишиться не лише на цих сторінках.

Віктор Медведчук

ISBN 966-7856-30-5

9 789667 856304 >